

SCRITORI GRECI ȘI LATINI

HERODIAN

ISTORIA IMPERIULUI ROMAN
DUPĂ
MOARTEA LUI MARCU AURELIU

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMINE

HERODIAN
ISTORIA IMPERIULUI ROMAN
DUPĂ MOARTEA LUI MARCU AURELIU

HERODIANI

AB EXCESSU DIVI MARCI
LIBRI OCTO

SCRIITORI GRECI ȘI LATINI

HERODIAN

ISTORIA IMPERIULUI ROMAN
DUPĂ MOARTEA LUI MARCU AURELIU

TRADUCERE, INTRODUCERE ȘI NOTE
de Radu Alexandrescu

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMINE
1960

<https://biblioteca-digitala.ro>

INTRODUCERE

Viața lui Herodian ne-a rămas, pînă astăzi, necunoscută. Nu dispunem de nici o mărturie contemporană, de nici un izvor vechi care să ne poată spune ceva în această privință, deși opera lui n-a fost vitregită de succes, fiind apreciată de publicul căruia i se adresa și de istorici încă din antichitate. Ca să fim drepti, ar trebui chiar să recunoaștem că judecata, aprecierile criticii îi sînt, în general, cu atît mai favorabile lui Herodian, cu cît ne depărtăm de timpurile noastre, pentru că intransigența punctului de vedere abordat de oamenii de știință moderni n-a mai permis estomparea defectelor — a unor defecte reale — de care suferă lucrarea, deși în unele cazuri judecata a fost, poate, nemeritat de aspră¹. Dar asupra acestui punct vom reveni mai tîrziu.

În lipsa unor date certe, a unor documente care să arunce puțină lumină în această problemă obscură, singurul izvor care ne rămîne la îndemînă este însuși „Istoria” lui Herodian. Dar nici aici nu aflăm mare lucru. Herodian ne vorbește foarte puțin despre el însuși, și bruma de informații pe care le putem culege are mai mult caracterul unor presupuneri. Cu toate acestea, atîta vreme cît lucrurile vor rămîne în stadiul lor actual, atîta vreme cît vom dispune de izvoare în măsură să întregescă informațiile noastre, puținul pe care îl putem afla despre autor din paginile „Istoriei” sale va constitui pentru noi, în mod obligatoriu, unicul teren de cercetare. Dar el înseamnă oricum, mai mult decît nimic, și este preferabil tăcerii în care veacurile au învăluit persoana autorului

¹ De pildă articolul lui E. Dopp în Pauly-Wissowa, *Realencyclopädie der klassischen Altertumswissenschaft*, s. v. *Herodianus*, este necruțător la adresa lui Herodian, căruia nu-i recunoaște nici un merit.

Ernst Hohl, într-o comunicare intitulată *Kaiser Commodus und Herodian*, *Sitzungsberichte der Deutschen Akademie der Wissenschaften zu Berlin*, Akademie-Verlag, Berlin, 1954, arată că marea majoritate a informațiilor din cartea I a Istoriei lui Herodian este incompletă, începînd chiar cu enumerarea fiilor lui Marcu Aureliu (șase în loc de doi) și isprăvind cu amănuntele complotului care avea să pună capăt domniei despotice a lui Commodus. — Vezi însă și A. și M. Croiset, *Histoire de la Littérature Grecque*, Paris, 1899, vol. V, p. 813 și urm.

nostru. Este deocamdată singura cale ce se deschide înaintea noastră și, prin aceasta, singura pe care o putem urma.

Herodian era, probabil, sirian. Asupra locului său de baștină nu știm totuși nimic, mai ales că nici cartea nu ne este de prea mare ajutor în această privință. Critica modernă tinde să identifice acest loc cu cetatea Antiohiei, argumentînd că în descrierea ei autorul pare să zăbovească cu oarecare insistență. Dar argumentul nu este concludent: Herodian descrie cu aceeași atenție alte două mari capitale de provincii, Alexandria și Cartagina, și presupusa predilecție a autorului pentru cetatea Antiohiei poate fi motivată și de interesul pe care contemporanii îl manifestau, fără îndoială, față de unul dintre cele mai mari orașe și centre comerciale ale imperiului.

În ceea ce privește epoca în care pare să se situeze activitatea lui Herodian, textul „Istoriei” oferă, din fericire, cîteva puncte de reper. Herodian se declară, într-un pasaj îndeobște citat de critici, contemporan tuturor evenimentelor descrise în carte. Iată pasajul: „Eu... am hotărît să nu semnez în cartea mea evenimente necunoscute și lipsite de puterea unei mărturii, aflate de mine de pe la alții, ci, dimpotrivă, pe acelea care mai stăruie încă în amintirea celor ce se vor apropia de paginile mele...” (I. 1). Iar într-altă parte el vorbește ca un adevărat martor ocular despre jocurile organizate de Commodus în anul 192: „...atunci am putut vedea cu ochii tot ce nu văzuserăm, mai înainte, decît în picturi...” (I. 15). În sfîrșit (III. 8): „Sub domnia lui Septimius Severus am avut prilejul să asistăm și la unele spectacole...” etc. Ultimele două citate par să întărească afirmația cuprinsă în cel dintîi, făcînd cu adevărat din Herodian un contemporan al lui Commodus și al Severilor și sugerînd deocamdată drept dată aproximativă a întocmirii „Istoriei Romane” anii 240—250².

În schimb nu știm, din nou, nimic despre familia lui, nimic despre mediul în care a trăit și aproape nimic despre cariera lui. Este drept că, într-un alt pasaj celebru, Herodian declară că a avut de îndeplinit oarecare funcții oficiale; iată ce spune el în această privință: „...întîmplările care au urmat după moartea lui [Marcu Aureliu] sînt fapte la care am asistat chiar eu sau despre care am auzit vorbindu-se de-a lungul întregii mele vieți; la unele dintre ele am și luat parte în anii în care eram slujbaş împărațesc, ori în timpul activității mele publice...” (I. 2); dar cu toate acestea trebuie să recunoaștem că indi-

² În altă parte (II. 15) Herodian, referindu-se la același interval de timp, vorbește despre o perioadă de șaptezeci de ani. Iată textul: „Eu... mi-am propus să aștern în scris faptele pe care lungul și al împăraților le-a săvîrșit vreme de șaptezeci de ani, cunoscute de mine: ἐμολ δὲ σκοῦδες ὑπάρχει ἐτῶν ἑβδομήκοντα πρᾶξεις πολλῶν β.σιλέων συνάξαντι γράψαι, ἄς αὐτὸς οἶδα.” Christ-Schmidt-Stählin, *Geschichte der griechischen Litteratur*, München, 1924, II. 2, p. 800, nota 1, presupune din acest pasaj că opera lui Herodian ar fi incompletă. Posibil. Cum însă nici un alt text nu pare să întărească această presupunere, accentul, în pasajul citat, cade deocamdată asupra datei: 180 + 70 = 250 (cca.). Vezi și articolul lui F. Cassola, *Erodiano e le sue fonti*, în *Rendiconti della Accademia di Archeologia, Lettere e Belle Arti*, vol. XXXII, Napoli, 1958, p. 167, n. 2.

cațiile lui sînt foarte vagi și, din păcate, altele mai precise asupra carierei lui nu mai căpătăm de nicăieri.

De altfel pasajul citat este și ultimul în măsură să arunce o rază de lumină în această problemă dificilă; și absența mărturiilor contemporane ne lipsește de o ultimă informație, la rîndul ei elementară: anume locul și data morții. Dacă ținem seama de faptul că paginile „Istoriei” au fost scrise, după toate probabilitățile, la o vîrstă foarte înaintată și că narațiunea evenimentelor din Italia anului 238 (an care pare, în același timp, atît de apropiat de data întocmirii cărții) poartă pecetea mărturiei — deci a unei prezențe, poate chiar a unei participări nemijlocite la evenimente — am putea conjectura în favoarea Romei. Anul ar putea fi găsit în aceeași perioadă 245—250 e.n. Dar toate acestea sînt, spre regretul nostru, de domeniul speculației pure. De aceea în lipsa unor date sau, cel puțin, a unor indicații în măsură să prezinte garanțiile necesare descurcării problemei, lucrul cel mai bun care ne rămîne de făcut este să ne mulțumim cu puținul ce se poate desprinde din paginile operei lui Herodian și să preferăm unei biografii care, în condițiile actuale, oricît de savant ar fi întocmită, ar rămîne, în mod inevitabil, lipsită de reale puncte de sprijin, conținutul însuși al operei lui Herodian, din care, de altfel, personalitatea autorului se desprinde destul de clar; ori acesta este lucrul cel mai de seamă și singurul în măsură să dea înțeles strădaniilor unui biograf.

„Dacă vom arunca o privire în trecut, peste toți anii ce s-au scurs de la August încoace, adică din clipa în care conducerea statului roman s-a transformat³ în monarhie, și pînă în vremea lui Marcu Aureliu, nu vom găsi, de-a lungul a aproape două sute de ani, nici o atît de mare succesiune de domnii, nici războaie cu deznodăminte atît de felurite, purtate fie înăuntrul granițelor, fie în afara lor; nu vom afla nici atîtea mișcări de popoare, nici atîtea asedii...; nici cutremure, nici epidemii; în sfîrșit, nu vom afla în vremurile amintite de cît arareori — ori poate niciodată — tirani sau împărați cu o viață atît de uimitoare...”.

„De-a lungul a șaiszeci de ani puterea romană s-a fărîmițat încăpînd pe mîna mai multor stăpîni decît îi îngăduia cu adevărat intervalul de timp. Iată de ce și este acesta atît de bogat în evenimente de tot felul și cu totul ieșite din comun”.

Așa sintetizează Herodian (I. 1) epoca cercetată de el. De fapt, raportul just de cauzalitate între „marea succesiune de domnii” — sau de împărați — și epocă, este aici invers, adică efect-cauză, și nu cauză-efect: într-adevăr, nu împărații, mulți și uimitori prin viața lor, au fost cei care au determinat trăsăturile caracteristice ale intervalului, ci dimpotrivă: aceasta din urmă, cu frămîntările lui latente, cu prefacerile și

³ [Ἐξ οὗτερ ἡ Ῥωμαίων δυναστεία μετέπεσεν etc. — Termenul folosit aici de autor este remarcabil. Μετέπεσεν ar fi, poate, mai exact tradus prin „a degenerat (în)”]; dar este evident că pentru Herodian — care are în vedere mai mult persoanele cezarilor decît epoca propriu-zisă și instituția, fenomenul însuși al monarhiei — nu poate fi oricînd vorba de o decădere; așa este cazul, de pildă, cu Marcu Aureliu și Pertinax, față de care el nici nu-și ascunde admirația.

izbucnirile lui inevitabile, a avut repercusiuni asupra soartei însăși a cezarilor. Ajunge numai să ne gândim, de pildă, la rolul pe care armata l-a avut în hotărîrea destinului acestora din urmă. Dar să nu anticipăm; de altfel textul propriu-zis al „Istoriei” lui Herodian este, de multe ori, dacă nu mai profund ori mai exact, în tot cazul mai cuprinzător decît chiar și concluziile trase de autor în această pagină din prefață.

Să vedem deocamdată, pe scurt, cum se prezenta statul roman în timpul domniei lui Commodus și a Severilor, și să încercăm să surprindem principalele trăsături, principalele puncte de sprijin ale prefacerilor care au avut loc în prima jumătate a secolului al III-lea al e.n.

În vremea Antoninilor, structura economică a statului roman îi era caracteristică, printre altele, preponderența proprietății funciare ai cărei stăpîni se alegeau din mediul orășenesc. Acest fapt se datora, în bună parte, avîntului pe care îl cunoscuse în acea vreme negoțul, ca și marii dezvoltări pe care o luaseră felurile meșteșuguri. Schimbul de mărfuri între provinciile imperiului era înflorit. Fiecare centru comercial aducea pe piață o mare varietate de mărfuri. Faptul de a dispune de mîna de lucru în condițiile cele mai avantajoase posibile înlesnise apariția unei clase de exploatatori, negustori și meșteșugari, proprietari de sclavi, care se îmbogățise repede și își investise o bună parte din bani cumpărînd pămînt. Fostii negustori și meșteșugari deveniseră astfel mari proprietari de pămînt.

Proprietatea asupra pămîntului cunoștea mai multe aspecte. Dacă lășăm la o parte noua categorie de proprietari, menționată mai sus, trebuie să amintim că un teritoriu însemnat aparținea orașelor, deși o altă mare parte a pămînturilor se afla încă în stăpînirea țăranilor localnici. În sfîrșit, o ultimă — și însemnată — categorie de pămînturi constituiau domeniile imperiale.

Cu vremea, o dată cu decăderea economiei sclavagiste și a orașului sclavagist, marile proprietăți funciare și comunitățile țărănești vor deține în economia statului roman un rol din ce în ce mai însemnat, pregătind transformările fundamentale, de structură, ce se vor manifesta mai tîrziu.

Situația sclavilor cunoaște și ea schimbări însemnate, prevestind criza statului sclavagist. Apare, în această perioadă, tendința de a se da libertatea unora dintre sclavii ce aparțineau proprietarilor funciari (Vezi N. A. Mașchin, Istoria Romei antice, p. 347). Totuși, o dată eliberat, sclavul devenit liber își asuma o sumedenie de obligații față de fostul său stăpîn, mai ales față de cel sărăcit. În felul acesta eliberarea sclavilor nu numai că îl scăpa, în unele cazuri pe stăpîn de o grijă, dar constituia chiar o măsură de prevedere pentru viitor, măsură care își avea însemnătatea ei în epoca tulbură ce se deschide și pe care o aflăm oglindită în paginile cărții lui Herodian.

Un loc de frunte îl are, în această vreme, în agricultură munca așa-numiților coloni. Coloni erau arendași liberi, care lucrau (fie ei înșiși, cu familia lor, fie prin sclavii lor) pămîntul proprietarului, căruia îi dădeau o sumă de bani sau o treime din recoltă. Deși liberi, dependența lor față de proprietarul pămîntului era atît de mare încît autoritățile locale nu

interveneau, de regulă, nici măcar în conflictele ce se iscau, cînd și cînd, între proprietar și arendaș; în ceea ce privește conflictele dintre coloni, care erau recrutați de obicei din rîndurile libertilor, ale descendenților lor cît și din rîndurile țaranilor sărăciți, acestea erau rezolvate numai de proprietar.

Dar procesul de eliberare a sclavilor, conceput inițial ca o armă menită să întărească pozițiile stăpînilor de sclavi, avea să submineze cu vremea întreg sistemul economic al statului roman și să determine intrarea în criză a sistemului sclavagist. Într-adevăr, începînd cu mijlocul secolului al II-lea, bazele statului roman sînt zdruncinate de schimbările serioase ce se produc în însăși structura societății romane. Cauza acestor transformări stă în faptul că principalele clase ale orînduirii sociale de tip sclavagist, sclavii și stăpîinii de sclavi, începuseră să se destrame. Am văzut mai sus care era situația sclavilor. Războaiele, înfrîngerile suferite de romani spre sfîrșitul secolului al II-lea, situația politică — și economică — incertă, emanciparea sclavilor, toate acestea aveau să fisureze însăși temeliile societății sclavagiste. În urma acestei stări de fapte mulți proprietari funciari și proprietari de sclavi se ruinează; cei dinții își văd pămînturile confiscate de stat sau de creditori, care transformă pe vechii proprietari în coloni. Paralel cu ruina proprietarilor mijlocii, și legat de ea, are loc procesul de centralizare a pămîntului și creșterea în importanță a marilor latifundii. În sfîrșit, situația din ce în ce mai critică a proprietarilor funciari mijlocii apare în același timp cu o scădere în importanță a orașului sclavagist, care încetează cu vremea a mai fi o verigă de bază în sistemul economic al statului roman.

Dar toate aceste prefaceri nu au loc fără luptă. Ele creează, dimpotrivă, curente diferite, situînd pe poziții opuse, antagonice, păturile sociale angrenate în luptă. Fiecare asemenea categorie socială va vrea să aibă la conducerea Romei un reprezentant al propriilor ei interese; oficial, ca și în paginile cărții lui Herodian, aceste contradicții se manifestă sub forma luptei dintre senat și armată, dintre împărații sprijinitori ai senatului și „împărații soldați”; dar în fapt ele opuneau pur și simplu — și în modul cel mai acut — interesele marilor proprietari de pămînt intereselor bogătașilor din mediul orășenesc în declin. Iar lupta pe plan politic, în care — pe lîngă cele arătate mai sus, și într-o altă ordine de idei — sentimentele antiromane ale populației din provincii (mai ales din provinciile răsăritene) aveau un cuvînt greu de spus, va slăbi și mai mult statul, ducînd la haosul general ce va domni în lumea romană o dată cu stingerea dinastiei Severilor și pînă în vremea lui Dioclețian.

Fiindcă a venit vorba despre armată, trebuie să spunem de la bun început că aceasta joacă un rol de prim ordin de-a lungul epocii luate în considerare. Ea este cea care îl răstoarnă pe Pertinax; ea îi vinde tronul lui Didius Iulianus. Armata numește pe Septimius Severus și pe Pescennius Niger, și exemplele pot fi multiplicat în voie. De aceea primul gînd al cezarilor se va îndrepta întotdeauna către ea: un „donativum” ispititor, o rație alimentară sporită puteau hotărî asupra soartei lor și a imperiului. Chiar Pertinax, renumit pentru austeritatea și zgîrcenia lui, avea să țină seamă de această realitate, deși politica lui generală avea să

fie îndreptată, în cele din urmă, în sens contrar — lucru pe care, de altfel, l-a și plătit cu viața.

Severii se simțeau, se poate spune, datori armatei, și acest sentiment de dependență își pune pecetea asupra reformelor ce vor veni. Solda militarilor va fi mărită; gratificațiile și distribuțiile în natură se înmulțesc; soldaților le este îngăduită căsătoria, purtarea inelului de aur — drept rezervat odinioară ordinului cavalerilor; avansarea în grad este facilitată. În preajma taberelor se organizează o viață de familie⁴. „Îmbogățiți pe soldați și nu vă îngrijiți de altceva“, sfătuia Septimius Severus pe fiii săi⁵. Pe alocuri, în regiunile de graniță ale imperiului, parte dintre soldați se îndeletnicesc cu lucratul loturilor de pământ acordate unităților respective⁶. Dar „nimic nu vădește mai bine grija împăraților de a-și asigura devotamentul soldaților, decât înlocuirea, în cadrul garnizoanei din Roma, în anul 193, a vechilor pretorienii cu soldații legiunilor de la Dunăre și instalarea, chiar în Italia și atât de aproape de capitală, a uneia dintre noile legiuni partice. În felul acesta se manifesta hotărârea împăraților de a se menține cu forța și de a frînge, la cel mai mic semn de împotrivire, orice încercare de rezistență din partea senatului și a poporului roman“⁷.

Conflictul dintre împărați și senat, care de altfel începuse mult mai demult, încă de pe vremea lui Caligula și poate chiar mai înainte, atinge acum punctul culminant. Autocrația de inspirație orientală — formulă de guvernare care, treptat, avea să se statornicească la Roma — avea să înlăture pînă și ultimele iluzii privitoare la o împărțire a puterii cu senatul, așa cum apărea pe vremea lui August ori Marcu Aureliu, partizani ai formulei principatului.

Deși marii proprietari de pământ ajung din ce în ce mai influenți în viața economică și politică a statului, senatul — ca exponent al vederilor lor — nu se mai bucură de autoritatea lui de altă dată. Vremurile de glorie ale vechii instituții au apus; însă e de la sine înțeles că această slăbire a autorității senatului și a participării lui la conducerea statului nu se va face fără conflicte; dimpotrivă, putem spune chiar că ele abundă. Ele se datorează pe de o parte împăraților, care nu puteau privi cu ochi buni prezența, alături de ei, a unui corp cu tendințe cel mai adesea net opuse intereselor lor, ce se bucura de mari privilegii în stat; în plus, averile adeseori colosale ale membrilor săi aveau să spună un cuvînt greu în acțiunile întreprinse de cezari împotriva lui. Pe de altă parte logica faptelor impunea senatului o luare de poziție. De aici nenumăratele presiuni, comploturi și proscrieri care se succed aproape în cerc vicios și cărora paginile operei lui Herodian le sînt o mărturie destul de fidelă. Pînă și Septimius Severus, care părea, la începutul domniei, că urmărește

⁴ Herodian, III. 8.

⁵ [Ὁμοιοεῖτε,] τοὺς στρατιώτας πλουτίζετε, τῶν ἄλλων πάντων καταφρονεῖτε — Dio Cassius, LXXVI, 15, 2.

⁶ N. A. Mașkin, *Istoria Romei antice*, tr. rom., București, 1951, p. 375—376.

⁷ Maurice Besnier, *Histoire Romaine — L'Empire Romain de l'Avènement des Sévères au Concile de Nicée* (Coll. Glotz, IV. 1), Paris, 1937, p. 113. Este vorba, desigur, despre așa-numiții „împărați ai armatei“. Vezi și cele relatate de Herodian (VIII, 8) despre trupele de germani aduse de Pupienus Maximus la Roma.

să restabilească autoritatea politică a senatului, se dovedește, în cele din urmă, unul dintre adversarii lui cei mai primejdioși. Pentru că împăratul nu se mulțumește doar cu loviturile piezișe, menite să afecteze numai persoana unora ori altora dintre senatori; loviturile lui pătrund mai adânc și afectează esența însăși a instituției. Provincialii — mai ales cei din Orient — sînt admiși cu această ocazie în rîndurile ei. O mare parte dintre atribuțiile ei sînt trecute asupra consiliului împăratului; unele funcții administrative din conducerea provinciilor, odinioară rezervate senatorilor, devin acum accesibile cavalerilor; și încetul cu încetul senatul va trebui să se mulțumească să țină doar acompaniamentul hotărîrilor dictate de împărat⁸.

Infiltrarea provincialilor în corpul senatorial nu este singura formă sub care provincia — și mai cu seamă Orientul — își afirmă prezența în această perioadă. Anii domniei lui Septimius Severus au fost ani de puternică afirmare a vieții din provincii, asupra căreia privirile împăratului, el însuși african, erau neconținut ațintite. Mai tîrziu, în anul 212, sub domnia lui Caracalla, avea să fie publicată celebra Constituție antoniană, care extindea dreptul de cetățenie romană în întreaga lume de sub dominația romană, recunoscînd printr-un act oficial de prim ordin importanța provincialilor în viața economică și politică a imperiului. În sfîrșit între anii 218—235 Siria (prin Elagabal și Severus Alexander) își va avea reprezentanții ei pe tronul Romei. Anii domniei lui Elagabal sînt ani de violență pătrundere a cultelor siriene la Roma; apoi creștinismul, deși urmărit spre sfîrșitul domniei întemeietorului dinastiei Severilor și în vremea lui Maximinus Thrax, este în plină ofensivă⁹.

Am văzut mai sus că senatul este în declin în prima jumătate a secolului al III-lea. Trebuie spus totuși că, formal, el continuă să ia parte, împreună cu împăratul, la conducerea statului, numai că, practic vorbind, aportul lui este în această privință foarte șters, dacă nu — riguros vorbind — inexistent. Am văzut că împăratului nu-i surîdea ideea coexistenței unei instituții cu tendințe cel mai adesea radical opuse vederilor sale¹⁰, cum era senatul; de aceea, în practică, el va fi stăpînul, conducătorul suprem al destinelor imperiului, ajutat de acel „*consilium principis*” și de înalții funcționari imperiali din provincii a căror prezență se face atît de adesea simțită în opera lui Herodian. Dar și din punct de vedere judiciar autoritatea consului senatorial este în pierdere: în timp ce majoritatea proceselor trec în competența împăratului, a prefectului orașului și a prefectului pretoriului, singurele care rămîn în atribuțiile sale sînt procesele „de maiestate”.

La moartea lui Commodus tezaurul public era gol, secătuit de cheltuielile nebunești făcute de fiul lui Marcu Aureliu. De aceea urmașii lui

⁸ Pentru amănunte, cf. Maurice Besnier, *op. cit.*, p. 33—34.

⁹ Franz Cumont, *Les religions orientales dans le paganisme romain*, ed. 4, Paris, 1929, p. 105, și urm. — A. Harnack, *Mission und Ausbreitung des Christentums in den ersten drei Jahrhunderten*, ed. II, Leipzig, 1906, vol. II, passim (pentru Roma, p. 204 și urm.).

¹⁰ Se știe că în deceniile următoare morții lui Marcu Aureliu numărul cezarilor ce se vor bizui pe armată, ducînd o politică antisenatorială, va fi precumpănitor.

se văd siliți să ducă o politică financiară foarte atentă, pentru a remedia situația. E adevărat că, spre sfârșitul vieții sale, Septimius Severus se putea mândri a fi umplut vistieriile, îmbogățindu-le mai mult de cât oricare altul înaintea sa¹¹. Dar prin ce mijloace s-a putut ajunge la această situație? Mai întâi, prin confiscarea averilor partizanilor lui Pescennius Niger și Clodius Albinus¹². Apoi datorită prăzilor de război¹³, și dacă măsurile luate de Septimius Severus aveau să afecteze mai mult lumea înaltei societăți romane, mai ales a celei din peninsula italică, politica financiară a urmașilor săi va avea o sferă de influență largită. Pentru că nu trebuie să uităm că extinderea — prin Constituția Antoniniană din anul 212 — a dreptului de cetățenie includea, pentru supuși, și asumarea unui număr de obligații între care și plata anumitor impozite către fisc¹⁴. La cele de mai sus trebuie adăugate măsurile luate de împăratul Caracalla, care a dublat impozitul asupra succesiunilor și a punerilor în libertate și a făcut o reformă monetară ce reducea cu pînă la 25% greutatea metalului nobil din monedă, lucru care, bineînțeles, avea să încurajeze specula¹⁵.

Altfel, mai ales în anii de relativă liniște, viața economică a statului pulsează cu vigoare. Provinciile nu conținesc să trimită spre capitală mărfurile lor, mai ales Africa, a cărei înflorire economică determină, la rîndul ei, dezvoltarea aparatului administrativ și polițienesc local. Severii extind și asupra Egiptului instituția municipală, pentru o mai organizată supraveghere a vieții orașelor. Aceasta din urmă este caracterizată, pe de altă parte, prin tendința de a se face o discriminare din ce în ce mai pronunțată între clasele sociale suprapuse și cele de jos — între așa numiții „honestiores” și „humiliores”. Legislația timpului — care prin jurisconsultii Aemilius Papinianus și Cn. Domitius Aemilius Ulpianus, amîndoi orientali de felul lor, ilustrează epoca de glorie a dreptului roman — prevede uneori în principiu — și poate pentru rațiuni similare celor care determinaseră procesul de eliberare a sclavilor — apărarea drepturilor păturilor de jos ale societății în fața abuzurilor, oricînd

¹¹ Herodian, III. 13.

¹² Herodian, III. 8. Dio Cassius, LXXV. 8.

¹³ Herodian, III. 9. După M. Rostovtzeff, care ia în discuție problema aparentei prosperității a imperiului în vremea lui Septimius Severus, întreaga lume romană a avut de păținit de pe urma împăratului. „Finanțele statului au fost restaurate, dar în dauna poporului. Nu există nici cel mai mic temel pentru a se putea spune că imperiul a fost fericit și prosper sub Septimius. Provinciile — exceptînd Africa, care n-a avut de suferit de pe urma războiului civil în aceeași măsură ca restul imperiului, (exceptînd provinciile dunărene, pe care se sprijinea, și Siria, care era sub protecția Iuliei Domna — ca și Italia, nu erau de loc înfloritoare. În timpul războiului civil, și mai tîrziu, imperiul gemea de lume rămasă fără cămin, o lume scîlciță și persecutată de către *frumentarii* și *stationarii*, agenții poliției imperiale. Deznădăduiți, oamenii plecau fără țintă, formau bande de tîlhari și prădau ținutul. Știm că o armată de tîlhari condusă de Bulla a fost vreme de mai mulți ani spaima Italiei și că a fost nevoie de o armată pentru a-l infringe pe el și pe partizanii lui, în timp ce alte informații răzlețe par să ateste condiții asemănătoare în Germania și Gallia și în alte provincii”. Cauzele pauperizării erau confiscările averilor, care aveau loc în masă, ca și persecuțiile politice, care determinau o stare de neliniște și nesiguranță. La acestea se adăuga obligativitatea contribuțiilor de război, care se cereau atît cetățitorilor, cit și cetățenilor în parte. (*The social and economic history of the roman empire*, ediția a II-a, revăzută de P. M. Fraser-Oxford, 1957, p. 411—412.)

¹⁴ Cf. Dio Cassius, LXXVII. 9.

¹⁵ N. A. Mașkin, *op. cit.*, p. 377; Maurice Besnier, *op. cit.*, p. 62—64.

posibile, ale claselor dominante. Aceasta denotă însă, în primul rând, că abuzurile aveau loc. E drept că Severii, care nu se trăgeau din aristocrația romană, au dus o politică net antisenatorială, lucru pe care l-am putut vedea mai sus; aristocrației senatoriale ei îi preferau clasa cavalerilor, mai apropiată de vederile lor, și pe care ei își sprijineau o bună parte din politică. Dar nu trebuie totuși să uităm că și cavalerii erau așezați tot în rîndurile așa-numiților „honestiores”. De aceea, cu toate că, în caz de plîngere, accesul păgubașilor la reprezentanții împăratului, pentru provinciali, sau chiar la împărat, era înlesnit, în multe cazuri, chiar păturilor de jos ale populației, totuși, riguros vorbind, greul va continua să fie dus tot de acestea din urmă, care trebuie, de pildă, să facă față unor impozite sporite, și care în unele cazuri puteau fi amenințate cu sclavia. În sfîrșit, greutățile de tot felul ce apăsau asupra populației mărunte din mediul rural și orășenesc explică în bună parte marea dezvoltare pe care o cunosc, în această vreme, colegiile, asociații cu specific foarte felurit, dar al căror sens era întotdeauna apărarea, sub o formă sau alta, a intereselor membrilor ei, a așa-numiților „collegiati”¹⁶.

În concluzie, reținem pentru moment ascuțirea conflictului dintre împărat și senat, conflict de dată mai veche care se va solda, treptat, cu înfrîngerea acestuia din urmă și din care caută să profite, alături de armată, categoria socială a parveniților. Știm că structura armatei se schimbă mult. Reținem, de asemenea, fenomenul extinderii dreptului de cetățenie romană și împărțirea societății romane în „honestiores” și „humiliores”, ca expresie a unui întreg sistem de privilegii, drepturi și obligații. Iar în ce privește situația economică a imperiului, o vom caracteriza prin continua oscilație între o prosperitate relativă, nesigură, simțită mai mult în sferele înaltei societăți romane, și între mizeria cea mai cruntă, rodul trist al unei epoci în care nesiguranța generală și risipa, dezmățul de la curțile potentatilor își pun amprenta pretutindeni¹⁷.

Să încercăm acum să vedem cum apar cele de mai sus în paginile cărții lui Herodian. Am menționat din timp că ceea ce, în această panoramă, reține atenția lui Herodian este, în primul rând, persoana împăratului. Împăratul, cel actual sau cel în devenire, este mereu prezent în rîndurile lui, și în rarele — mai mult aparentele — ocazii cînd pana scriitorului pare să-și aleagă alt subiect, ca atunci cînd descrie moravurile alexandrinilor (IV. 8) sau prosperitatea economică a Aquileiei (VIII. 2), ceea ce se conturează este, pînă la urmă, oricît de curios ar părea, tot personalitatea cezarului, căci paranteza deschisă de autor este întotdeauna menită să pregătească un teren mai sigur, un decor mai complet noii intrări în scenă a personajului său predilect.

¹⁶ N. A. Mașkin, *op. cit.*, p. 376—377; Maurice Besnier, *op. cit.*, p. 115 și urm.; Darmenberg et Saglio, *Dictionnaire des antiquités grecques et romaines, s.v. Collegium*.

¹⁷ Pentru amănunte, vezi în *Istoria universală*, vol. II, București, 1959, cap. XXIV (p. 719 și urm.).

Preferințele lui Herodian reies, de altfel, încă din primele pagini ale cărții. Într-adevăr, iată ce ne spune el chiar în capitolul său introductiv (I. 1) :

„... Dacă vom arunca o privire în trecut, peste toți anii care s-au scurs de la August încoace..., și pînă în vremea lui Marcu Aureliu, nu vom găsi... *nici o atît de mare succesiune de domnii*, nici războaie... etc. etc. — ; nu vom afla în vremurile amintite decît arareori... *tirani sau împărați cu o viață atît de umitoare. Unii dintre aceștia au dominat vreme îndelungată. Alții au avut puterea numai pentru puțină vreme*“ etc.

Și îndată : „De-a lungul a șaizeci de ani puterea romană s-a fărîmițat încăpînd pe mîna *mai multor stăpîni* decît îi îngăduia cu adevărat intervalul de timp. Iată de ce și este acesta atît de bogat în evenimente de tot felul și cu totul ieșite din comun...“.

Acesta este, așadar, punctul de vedere adoptat de Herodian. Dar dacă pe Herodian l-a izbit, înainte de toate, frecvența schimbărilor de tron, lucrul nu este, la urma urmei, chiar atît de greu de înțeles, întrucît și acest aspect intră, fără îndoială, în panorama epocii, și dacă nu este neapărat unul dintre cele mai profunde, este, în tot cazul, unul dintre cele mai izbitoare. Pentru că nu se poate trece cu vederea peste faptul că dacă, de pildă, între anii 96 și 180, deci într-un interval de optzeci și cinci de ani, imperiul roman a fost cîrmuit de numai cinci cezari, de la moartea lui Marcu Aureliu și pînă în vremea lui Gordian al III-lea, deci în răstimpul de numai cincizeci și nouă de ani, prezent în „Istoria“ lui Herodian s-au perindat la tronul Romei nici mai mult nici mai puțin de cît șaptesprezece !

Dar cu toată atenția pe care o acordă cezarilor, Herodian nu este un partizan al politicii lor, și atitudinea lui pare izvorîtă mai mult din curiozitate decît din convingere. E posibil ca pentru el formula ideală de conducere a statului să fi fost aceea a principatului. Un argument pledează în favoarea acestei ipoteze : anume admirația lui manifestă față de împărații care au adoptat o politică pro-senatorială (Marcu Aureliu, Pertinax și — justificată parțial — Severus Alexander). De altfel în discursul lui Marcu Aureliu (I. 4) Herodian conturează în mod voit figura șefului de stat ideal — după înțelegerea lui — ; și situarea acestui text în primele pagini ale cărții sugerează caracterul lui programatic. E drept că senatul lipsește din text, dar lipsa lui momentană va fi compensată mai tîrziu de prezența lui masivă în paginile cărții. „... Nu cunosc bogăție — spune Herodian — care să poată sătura pofta nemăsurată a unui tiran, și nici gărzi îndeajuns de numeroase ca să poată apăra un conducător ce nu s-a făcut mai dinainte iubit de supușii săi. Dimpotrivă, au avut parte de o domnie îndelungată și ferită de primejdii tocmai aceia care s-au priceput să picure în sufletele supușilor nu frica inspirată de cruzimile lor, ci dragostea față de dovezile lor de bunătate. Pentru că nu oamenii care ajung sclavi prin constrîngere, ci aceia care se supun din convingere își petrec zilele, orice ar face și orice ar pătîmi, străini de suspiciuni și de prefăcătorii și de orice gînd de răzvrătire — dacă nu sînt cumva constrînși să se supună cu sila ori în urma unor acțiuni necu-

getate. Căci este lucru foarte cu anevoie să te poți stăpîni și să poți pune frîu poftelor tale cînd ai puterea la îndemîna ta!

După cum se vede, textul, din care se desprinde în mod cît se poate de limpede ideea de moderație, pe care Herodian o avansează ca formulă-cheie de guvernare (și care este, poate una dintre trăsăturile caracteristice ale „principatului”) anticipează concluzia întregii lucrări.

În tot cazul Herodian se arată a fi un simpatizant al aristocrației — ceea ce nu pledează neapărat în favoarea unei afinități de natură mai profundă, deși posibilitatea nu este riguros exclusă¹⁸. Am văzut că Herodian nu-și ascunde admirația față de cezarii care au dus o politică pro-senatorială ; însuși senatul este pretutindeni în atenția lui. Altfel, celelalte păături ale societății sînt ca și absente din paginile lui, fapt care, poate, îl făcea pe E. Dopp să exclame că „Herodian se îndepărtează de o înțelegere mai aprofundată a vremii sale, nefiind în stare să priceapă măcar o singură dată cauzele și elementele motoare ale evenimentelor”¹⁹. Afirmația conține o bună parte de adevăr deși, după cum vom mai vedea, exagerează lucrurile.

Herodian era oriental, și lucrul se face simțit în paginile cărții. Într-adevăr, în timp ce pe italioti, pe romani, îi creionează aproape numai sub aspectul de gloată — lucru care, ținînd seama de punctul lui de vedere, nu ne miră — în timp ce germanii, illyrii sau tracii sînt prezențați aproape ca niște întruchipări ale barbariei și forței brute, Herodian creează, pe nesimțite, un portret foarte interesant și complex al orientailor, cărora le asociază și tipul uman din mediul citadin atît de evoluat al Africii de nord. Eclectus, „egiptean după neam, avea îndrăzneala în sînge, era iute la fapte și nestăpînit la mînie” (I. 17). Sirienii sînt ușuratici, cam nestatornici și iubitori de spectacole (II. 7). Septimius Severus, ca „libyan”, era „întreprinzător și îndrăzneț, ... ager la minte și nezăbavnice”... (II. 9). Alexandrinii, „cam zeflemitori ... și abili în a scorni porecle și anecdote” (IV. 9). Nici calitățile lor războinice nu sînt neglijate ; de pildă Commodus face apel, ca îndrumători, la arcașii parți și la sulițașii mauri, cărora le mersese vestea (I. 15). Cu toate acestea Herodian rămîne, înainte de toate, cetățeanul roman care „a îndeplinit unele funcții oficiale” în stat și a hotărît să întocmească o istorie a imperiului. Și acest lucru se face simțit, de asemenea, de o manieră foarte interesantă. Într-adevăr, dacă Herodian acordă uneorî o atenție deosebită provinciei, și mai ales provinciilor de la răsărit, totuși, în clipele în care destinele Romei par să se clatine, el nu pregetă să se arate alături de ea, motivîndu-i eșecurile și aureolînd cea mai mică dovadă de vrednicie. Și interesant este că în cuvintele lui se simte o admirație sinceră, care nu este numai admirația rece, datorată unui popor vestit prin constructorii săi și armata sa (cf. IV. 10). Bunăoară, cînd Artabanos se prezintă în fruntea unei mari armate ca să răzbune înșelăciunea a cărei victimă fusese, Herodian, deși conștient de justetea punctului de vedere al aceluia (cf. IV. 14), este de partea romanilor, care sînt mereu în primul plan al relatării sale.

¹⁸ Am văzut mai sus că în timpul lui Septimius Severus cadrele senatului sînt lărgite, printre altele, prin înlesnirea accesului (*adlectio*) orientailor.

¹⁹ *Art. cit.*, col. 957.

Sau iată-l comentînd înfrîngerile suferite de armata romană trimisă de Severus Alexander împotriva persului Artaxares, a cărui înaintare trebuia neapărat stăvilită (Artaxares își pusese în program refacerea vechiului imperiu al lui Darius): „Regele pers apăru pe neașteptate în fruntea întregii sale oști, înconjurînd pe romani, prinzîndu-i ca într-o capcană și țintind din toate părțile cu arcul în ei. Armata romană a fost distrusă, *neputînd face față din pricina inferiorității ei numerice*, soldații fiind obligați să-și acopere necontenit părțile descoperite ale trupului, în care ceilalți ținteau fără încetare. Soldații nu mai doreau acum să lupte, ci singurul lor gînd era ce să facă pentru a-și putea apăra trupurile. Înghesuiți cu toții unul într-altul și făcînd din scuturile lor îndreptate înainte ca un zid de apărare, dădeau impresia că susțin un asediu; în sfîrșit *căzînd*, în bătaia săgeților, *unul după altul, se mai împotriviră cît putură, cu bărbăție*, dar pînă la urmă pieriră cu toții. *Groaznică și aproape nemaiauzită nenorocire s-a abătut în acea zi asupra romanilor, care pierdură o armată foarte mare și întru nimic mai prejos... decît oricare dintre oștile din vechime!*“ (VI. 5). Pentru ca apoi, puțin mai jos, să găsească din nou prilejul de a accentua: „Trebuie adăugat că *înfrîngerea romanilor nu s-a datorat lipsei lor de vitejie*, deoarece și ei au adus mari pierderi în rîndurile dușmanului; *însă în cele din urmă au fost zdrobiți din pricina inferiorității lor numerice*; numărul pierderilor pare să fi fost cam același de amîndouă părțile, așa că barbarii rămași în viață par să fi obținut victoria datorită mai mult mulțimii lor deoît virtuților lor războinice“ (VI. 6).

Dacă, după cum am văzut, orizontul limitat al punctului de vedere adoptat de Herodian dă, pe alocuri, operei sale o notă de superficialitate, autorul nostru are totuși o mare intuiție atunci cînd pune accentul pe interesele militarilor — pretorienii sau militarii din legiunile de graniță. Interesele lor se confundă, dar adeseori îi situează pe poziții diametral opuse, mergînd pînă la a face din fiecare comandant și din fiecare corp de armată un competitor și un dușman. Cezarii au nevoie de armată, căci armata, o dată cu domnia lui Commodus, devine cel mai adesea principalul — uneori unicul — lor punct de sprijin; și militarii vor și să profite de această situație. De altfel semnalul de alarmă este dat curînd după moartea lui Commodus; cum altfel ar putea fi calificată acțiunea pretorienilor care, după uciderea lui Pertinax, hotărăsc (și izbutesc chiar!) să scoată statul la licitație — dacă este permis să ne exprimăm astfel — recurgînd la strigări de crainici și determinînd, cu acest prilej, o adevărată rivalitate (II. 6)? Și lucrurile vor lua proporții. Într-adevăr, o dată cu domnia lui Maximinus Thrax, anarhia militară se declanșează; fierberea, abia disimulată în timpul domniilor anterioare, izbucnește acum, punînd capăt anilor de relativă liniște ai domniei Severilor și deschizînd cortina asupra unei epoci tulburi care nu va lua sfîrșit decît tîrziu, spre sfîrșitul secolului, o dată cu domnia lui Dioclețian.

Scopul care i-a stat înainte autorului nostru la întocmirea „Istoriei“ sale este amintit de el încă din prima pagină a cărții. Iată ce ne spune

în această privință Herodian : „Eu . . . am hotărît să consemnez . . . [acele întâmplări] care mai stăruie încă în amintirea celor ce se vor apropia de paginile mele, și acest lucru cu cea mai mare grijă pentru adevăr, în nădejdea că și urmașii noștri vor ști să urmărească cu interes evenimentele atât de însemnate și atât de numeroase care s-au petrecut într-un răstimp atât de scurt“ (I. 1). Deci scopul scriitorului este unul de ordin didactic : tineretul contemporan și, după el, urmașii lui, trebuie să ia cunoștință de întâmplările deosebite ce au avut loc în acest răstimp și cărora el, scriitorul, le-a fost martor ocular. Ideea aceasta se mai face simțită și sub o altă formă, anume în felul cum ne vorbește el despre unele instituții, despre unele aspecte ținînd de domeniul antichităților, mai ales romane, pe care le descrie, le comentează ori cărora le caută paralelisme. Lucru pe care vom avea prilejul să-l vedem puțin mai jos.

Desigur însă că acesta nu este singurul mobil care l-a determinat pe Herodian să scrie. Se simte, la citirea rîndurilor sale, prezența unui gînd vanitos care de altfel, pe alocuri, aproape că iese la iveală, ca atunci cînd, cu puțin înaintea paragrafului citat mai sus, autorul ne vorbește despre studiul istoriei ca despre o disciplină plină de glorie și care, în consecință, are darul de a feri pe protejații ei de uitare, tristul destin al celor mulți : opera sa trebuie, de aceea, să aibă o anumită strălucire : și acest al doilea gînd se face cunoscut atât în alegerea personajelor și a evenimentelor ce se găsesc în centrul atenției scriitorului, cît și în stil, care este emfatic, căutat și greoi. Aceste premise fac, cu toate străduințele autorului nostru, a cărui sinceritate nu poate totuși fi pusă la îndoială, ca rîndurile sale să piardă, pentru noi, mult din interes și să ia aspectul unei abateri, aproape al unei trădări față de ținuta intelectuală cerută unui om de știință, ținută care, de altfel, fusese conturată cu veacuri înaintea lui²⁰. Așadar, cu toate pretențiile lui de obiectivitate, Herodian alege, Herodian alege, în primul rînd, între categorii mari de fapte : unele, fie ele și mărunte sau lipsite de interes real²¹, săvîrșite de personaje de seamă, mai ales de împărați ; altele care nu pot fi legate de un personaj anume, cum sînt de pildă, cele privind progresul, dezvoltarea feluritelor instituții, pe care (cu puține excepții, ținînd, cum am văzut, de domeniul antichităților — în special culturale — și cu excepția armatei) nu le înregistrează niciodată. Așa se explică, de pildă, de ce nu vorbește Herodian nimic despre Constituția Antoniniană și despre extinderea dreptului de cetățenie, eveniment de o certă însemnătate, despre care a fost vorba mai sus. Deși e posibil ca, în acest caz, tăcerea lui Herodian să se datoreze și antipatiei profunde pe care i-o inspira amintirea lui Caracalla. Dar Herodian mai face și o a doua alegere, anume între ceea ce i se pare esențial în faptele relatate, și ceea ce nu. Herodian știe un lucru, anume că în ultimii șaiszeci—șaptezeci de ani tronul Romei fusese prea adeseori solicitat și, în consecință, că atmosfera de nesiguranță, de teroare — după caz — au putut prilejui o seamă de situații excepționale, cum istoria nu

²⁰ Vezi, de pildă, scrupulozitatea și sobrietatea de expresie a lui Tucicide.

²¹ Autorul zăbovește oricînd asupra vieții de la curte ; și dacă descrierea capriciilor celorlarilor sau a nebuniilor săvîrșite de ei își are farmecul — uneori chiar interesul — ei, lipsa altor date, de un interes mai mare, supără.

mai cunoscuse, și, care, de bună seamă, își vor avea interesul lor pentru toți cei ce vor cerceta, pe viitor, istoria Romei. Restul nu interesează. De aceea relatările lui se deapănă cel mai adesea într-un cadru foarte vag conturat, aproape ca o poveste. Amănuntele abundă pe alocuri, dar aceste amănunte par venite mai degrabă să dea descrierilor un plus de varietate decât să precizeze acțiunile. Să luăm un exemplu: răscoala lui Maternus, despre care de altfel (și din păcate) nu avem informații mai precise de la nici un alt autor din antichitate. Herodian (I. 10) ne-o prezintă ca o mișcare de mare amploare, în fața căreia trupele din Spania și Gallia se dovediseră neputincioase. Ne așteptăm la precizări: unde (să zicem în ce regiune) s-a înfiripat mișcarea, anul, amănunte privind evoluția ei, în sfârșit localitățile (măcar principalele) care intraseră în raza ei de acțiune. Nimic din toate acestea. În schimb, cum deznodământul a avut loc cu ocazia unei procesiuni organizate în cinstea zeiței Cybele, autorul nu pierde prilejul de a ne informa asupra acestei procesiuni, și chiar cu oarecare amănunte, pentru ca apoi să închine un capitol întreg arhicunoscutei povești despre aducerea în Italia a „statuii“ nefăcute de mîna omenească a zeiței frigiene²².

Numai că lipsa de atenție, de interes, cu care autorul privește problemele de cadru, îi joacă, pe alocuri, și cîte o farsă, ca atunci cînd afirmă (III. 4) că Darius a fost definitiv zdrobit de Alexandru Macedon la Issos²³ sau cînd, după cum remarcă E. Dopp²⁴, confundă Arabia Skenitis cu Arabia Felix, „în care cresc ierburi plăcut-mirositoare“, așa cum ne spune autorul — III. 9. De asemenea, cînd ne vorbește despre complotul lui Cleandros (I. 12—13), Herodian, care la început are grijă să ne prevină că din cauza acestuia din urmă a izbucnit o mare foamete în Italia, se pierde treptat în relatarea amănuntelor complotului și în fericirea pe care i-o prilejuiește posibilitatea compunerii unui nou discurs, uitînd să ne spună de ce a izbucnit foametea (pentru că, chiar dacă pomenește despre o stocare a proviziilor, Herodian nu vorbește, spre exemplu, de distrugerea sau dispariția lor), iar cînd afirmă că poporul îl ura pe Cleandros, nu ne spune și din ce cauză anume. Inadvertențe de o certă gravitate, fără doar și poate²⁵.

Dar nici stilul lui Herodian nu este mai clar, mai precis, și exprimarea greoaie, confuză pe alocuri, plină de pleonasmе, de reluări, a fost una dintre principalele dificultăți întâmpinate de prezenta traducere, care a trebuit să intervină mult pentru redarea într-o ordine logică și mai apropiată de specificul modului de exprimare propriu omului modern a unui text care nici măcar cu șaptesprezece veacuri în urmă, cînd a fost

²² Ovidius, *Fast.*, IV, 247 și urm.

²³ Se știe că victoria de la Issos (333 î.e.n.) i-a deschis numai, lui Alexandru, poarta imperiului persan. Darius a murit mai târziu, în anul 330, victimă a complotului unor căpetenii disidente.

²⁴ *Art. cit.*, col. 957.

²⁵ Lipsa de preocupare față de elementele de cadru se răsfrînge și asupra terminologiei folosite de Herodian. Nu vom intra în amănunte, dar, pentru exemplificare, ajunge să amintim că Herodian nu precizează niciodată (sau aproape niciodată) titlul, funcția, calitatea înalților funcționari din provincii, care sînt aproape invariabil desemnați cu termenul de ἡγεμόνες, guvernatori, adoptat și în prezenta traducere.

scris, nu se evidențiază prin exces de eleganță. La care se adaugă faptul că există capitole întregi formate din discursuri, discursuri lipsite de autenticitate și concepute într-un stil sentențios. Iată în această privință și cu titlu de exemplu numai câteva extrase din discursul ținut de Pertinax în senat, cu ocazia instalării sale (II. 3) :

„Unui mari binefaceri e greu să-i poți răspunde într-un fel vrednic de ea“.

„Vrednicia unui împărat nu depinde de tron, ci de fapte“.

„Cu cât e mai urît trecutul, cu atât nădăjduim într-un viitor mai bun“.

„Nenorocirile nu se uită niciodată, . . . în schimb bucuriile pier o dată cu plăcerea pe care au adus-o“.

„Libertatea nu aduce cu sine atîta bucurie cîtă întristare aduce după ea robia“.

Și așa mai departe.

Cele arătate pînă acum reclamă o ultimă precizare, menită să situeze lucrarea la locul ce îi revine în ansamblul curentelor literare ale antichității greco-romane : Herodian este un istoric de tip elenistic. Iar dacă este așa, atunci ne putem lesne explica — și îi putem mai lesne trece cu vederea — coloratura insistent retorică a textului, pentru că — după cum se știe — retorismul este unul dintre elementele cele mai caracteristice ale întregii istoriografii elenistice. Același lucru poate fi spus și despre patosul adeseori teatral sau despre interesul susținut al autorului față de amănunțele senzaționale : toate aceste trăsături, care se desprind cu ușurință la cea dintîi citire a cărții, sînt tot atîtea elemente constitutive ale genului. Ele mai au și darul de a ne explica strînsa înrudire ce se poate constata între genul reprezentat de autor și ceea ce noi, modernii, înțelegem sub numele de „istorie romanțată“ ; iar această din urmă expresie ne ajută să precizăm — așa zice : să circumscriem — pretențiile cu care curiozitatea noastră legitimă ne solicită să începem lectura cărții, dar totodată este menită să stimuleze interesul cititorului doritor să găsească o punte de legătură prin care să poată lua cunoștință cu istoria uneia dintre cele mai mari civilizații ale antichității.

Cu toate cusururile menționate mai sus, Herodian place și merită să fie citit. Nu încapă îndoială că autorul dispune de un material faptic excepțional, din care oricît ai selecta, tot rămîne ceva interesant de spus. Trebuie să fii prea stîngaci, ca scriitor, și cu totul lipsit de inspirație, ca din imensul material informativ care i-a stat lui la îndemîna să nu se aleagă nimic. Or, categoric, nu este cazul cu autorul nostru, despre care am putea spune, dimpotrivă, că dispune de resurse intelectuale dintre cele mai serioase. Mai întîi Herodian impresionează prin ceea ce am putea numi constanța atitudinii lui în fața evenimentelor. Într-adevăr, citind paginile cărții, nu ai niciodată sentimentul că autorul se contrazice, depășit de evenimente, și dacă punctul său de vedere îl obligă să selecteze, lucrul acesta are, în intențiile sale, o însemnătate limitată. Pentru că citindu-l pe Herodian ne dăm seama că el nu a urmărit, de fapt, decît să pună la îndemîna publicului din mediul elenizat al provinciilor o istorie romanțată a Romei anilor 180—238 și să-i ușureze tragerea anumitor concluzii cu caracter îndeosebi etic, care lui, ca om de cultură, îi păreau evidente ; în

același timp, ca scriitor, Herodian simțea pe umerii săi povara unei misiuni cu caracter educativ, aproape a unei „cauze“, căreia a înțeles să-i slujească prin toate mijloacele.

Dar dacă cele de mai sus pentru noi, modernii, sînt încă susceptibile de unele rezerve și chiar de obiecții, lucrarea întrunește alte calități mai mult decît meritorii. Departe de a fi de acord cu afirmațiile lui E. Dopp, ca.e printre alte multe acuzații aduse autorului nostru vorbește și de stereotipia portretelor lui²⁶, vom spune dimpotrivă că acestea sînt întotdeauna vii și că la întocmirea lor autorul recurge la o mare varietate de mijloace. Să luăm numai, cu titlu de exemplu, cazul lui Commodus. Mai întîi vom remarca faptul că Herodian nu își rezervă un loc anume pentru conturarea portretului personajului, ci prezentarea lui se face treptat: ici accentuînd asupra lui, dincolo punînd în funcție estompa și, în general, urmărind o linie ascendentă care este una dintre principalele caracteristici (și calități, în același timp) ale modului său de expunere, element care, așa cum vom vedea, imprimă relatărilor sale o notă de dramatism aproape scenic. Ca să ne întoarcem la Commodus, vom remarca în primul rînd cum își pregătește Herodian terenul. Pornim, bineînțeles, de la premisa că nu știm nimic despre Commodus. Astfel aflăm mai întîi că Marcu Aureliu a avut doi fii, dintre care unul a murit de mic, iar al doilea — Commodus — a fost crescut cu mare grijă și educat de cei mai vestiți profesori ai timpului (I. 2). Atîta tot pentru moment. Urmează o paranteză destul de mare, în care ni se vorbește (din nou) despre Marcu Aureliu, despre calitățile lui și principiile lui de conduită etc. Autorul pare să fi uitat de Commodus. Este însă o iluzie, pentru că în capitolul imediat următor Herodian părăsește definitiv considerațiile cu caracter general și strict introductiv, reluînd firul povestirii, aparent întrerupt, și fixîndu-i acesteia cadrul. Îl vedem astfel pe Marcu Aureliu bătrîn, bolnav, zăcînd pe un pat de campanie și gîndindu-se necontenit la primejdiile, la ispitele care cu siguranță că vor amenința, după moartea sa, anii atît de puțini și integritatea sufletească — presupusă de autor — a băiatului. Ca și cum ar presimți ceva, bătrînul — pradă unei mari agitații — lasă să i se perinde prin minte soarta unor tirani celebri: Dionisie al Siracuzei, Nero etc. și se tot întreabă ce va deveni fiul său, moștenitor atît de tînăr al celui mai mare imperiu cunoscut de el. De aceea, ca să preîntîmpine perspectivele sumbre care se deschideau înaintea ochilor săi sufletești, împăratul hotărîrăște să-l dea pe băiat în grija unui consiliu format din oameni competenți și devotați principiilor sale, apoi moare împăcat (I. 3, 4). Cu aceasta se încheie atît întîia parte a povestirii cît și prima parte a portretului lui Commodus.

Despre acesta din urmă nu știm, totuși, încă aproape nimic. Dar felul în care ne prezintă Herodian situația ne face să participăm la îngrijorarea fostului împărat, să simțim împreună cu el fragilitatea constituției psihice a tînărului și, poate, să presimțim ceva din grozăviile ce vor urma. Înseamnă că terenul este pregătit. De aceea în capitolul al cincilea noul împărat își poate, în sfîrșit, lua locul în centrul povestirii. Îl vedem acum,

²⁶ *Art. cit.*, col. 956.

încă supus, încă nedepins cu noua sa situație, mișcându-se cu stîngăcie în mijlocul unor oameni mai vîrstnici și, incontestabil, mai rutinați decît el. Dar lucrurile n-aveau să țină multă vreme așa ; inevitabilul asalt al „parazitilor“, al lingușitorilor — care simțiseră îndată cît de slabe sînt forțele băiatului — avea să se producă curînd, dezorientîndu-l, trăgînd de el din toate părțile și, în cele din urmă, luîndu-l laolaltă în vîltoare. De acum încolo adevărata fire a împăratului începe să se dezlănțuie, înlăturînd din cale cu egoismul ei, cu cruzimea ei, cu gusturile ei perverse, piedică după piedică. De aici înainte, capitol după capitol și pînă la sfîrșitul primei cărți, portretul lui este urmărit treptat, în paralel cu relatarea celor mai reprezentative (după autorul nostru) momente din viața lui, care constituie, am putea spune, fundalul întregii descrieri. Commodus ne este arătat, rînd pe rînd, dînd ascultare intrigilor lui Perennius, apoi încetul cu încetul sustrăgîndu-se îndatoririlor sale, lăsînd treburile statului în seama prefectului gărzilor pretoriene și a cîtorva favoriți, pentru a se deda exclusiv unei vieți de plăceri în care extravaganțele aveau să abunde, încercări deznădăjduite de a satisface o ființă căreia nimeni nu-i putea refuza nimic și căreia voluptatea îi deschisese o foame fără margini și fără ascunzișuri.

Totuși, pentru că am spus mai sus că Herodian recurge, în felul cum ne prezintă el personajul, la o varietate de mijloace, trebuie să revenim asupra primelor capitole ale cărții. Capitolul al patrulea conține, așa cum am văzut, ultimele cuvinte ale lui Marcu Aureliu, prin care acesta își recomandă fiul atenției și grijii sfetnicilor săi și ai aceluia. Capitolul următor conține discursul rostit de Commodus cu prilejul prezentării lui înaintea armatei. Este util pentru noi să comparăm cele două discursuri, pentru că această comparație ne va ajuta să pătrundem puțin în meșteșugul scriitoricesc al autorului.

Primul discurs nu aduce nimic esențial nou față de ce știm noi, ca cititori, pînă atunci. Marcu Aureliu ne este prezentat ca un bătrîn înțelept care, presimțind apropierea morții, își cheamă prietenii pentru a le da ultimele sfaturi. Cuvintele lui iau ca punct de plecare situația prezentă ca să ajungă, încetul cu încetul, la considerații de ordin general în care se fac simțite înțelepciunea, bunul simț și experiența imensă a celui pe care autorul îl admiră ca pe un mare om de stat. Și relatarea lui Herodian se deapănă agale, pe un ton egal, fără ascunzișuri (cel puțin în aparență) și fără izbucniri.

Trecem la capitolul următor. Acum împăratul a murit. Ne așteptăm să vedem pe noul împărat, care se știe lipsit de experiență, lăsîndu-se — cel puțin pentru moment — în grija persoanelor cărora le fusese „recomandat“ și cărora presupunem că le era dator, moralmente, aceeași ascultare cu care ne închipuim că își înconjurase părintele. Așa va fi ? Încă nu știm ; autorul nu ne spune încă nimic în acest sens. Rămînem deci, deocamdată, la imaginea tînărului lipsit de experiență care ne-a fost prezentat mai sus. Urmează discursul. Aici însă ne este rezervată o surpriză, o surpriză care pare că vrea să ne solicite atenția, îndemnînd-o la veghe. Pentru că după cîteva fraze introductive, al căror caracter convențional nu ne poate scăpa, simțim cum, brusc, noul împărat se situează singur în centrul propriilor sale idei, și felul cum vorbește despre sine vădește cu

timpul nu numai lipsa modestiei, a reținerii la care ne așteptam, ci, în felul emfatic în care se exprimă, lăudăroșenie și o infatuare ce nu prevestește nimic bun, iar ca trăsături psihice, ne fac să presimțim pentru moment numai obtuzitate și prostie. Pentru că ce altceva am putea gândi despre un personaj care, în solemnitatea cadrului amintit, începe să se laude afirmând despre sine că este „singurul (împărat) care s-a născut între ziduri împărătești” — adică n-a fost înfiat — și, cum ideea i se pare prea interesantă pentru a fi lăsată în acest stadiu, o reia imediat accentuând (cu o imagine ridicolă) că „n-a fost nevoie de un leagăn oarecare, străin, ci purpura împărătească m-a primit chiar din pînțelele mamei mele și soarele, privind-mă, a văzut în mine în aceeași clipă atît omul cît și împăratul”. După care, ca și cum atît n-ar fi fost de ajuns, adaugă: „Să vă pătrundă, dar, gîndul acesta și să mă iubiți nu ca pe un împărat ce v-a fost impus, ci ca pe unul care s-a născut așa”.

Urmează, după cum am văzut mai sus, treptata ieșire la iveală a adevăratului caracter al tînărului, urmărită în paralel cu relatarea evenimentelor. Și în tabloul sumbru care se conturează tot mai precis, o singură — și înșelătoare — rază de lumină: portretul fizic al împăratului, care ne este prezentat — culmea! — drept cel mai frumos bărbat al vremii! (I. 7 și 17).

Dar Herodian nu este numai un excelent portretist, ci și un pasionat al tablourilor grandioase, cu personaje multe, și în toate ocaziile cînd ne prezintă mulțimile în acțiune, simțim în rîndurile lui un suflu aproape epic, o respirație largă, și povestirea are calitatea de a se desfășura — indiferent de mijloacele întrebuintate: expunere gradată ori relatare succintă, explozivă — într-un ritm susținut, de-a dreptul pasionant, creînd o tensiune psihică certă care face ca scenele să revie, înfățișîndu-se înaintea ochilor noștri ca înaintea unor adevărați martori ai întîmplărilor.

Iată de pildă mulțimile asmuțite de senatorul Gallicanus împotriva trupelor rămase la Roma și aruncate în brațele războiului civil într-un moment cînd era nevoie, mai mult ca oricînd, de ordine pentru a putea da piept cu primejdia iminentă, reprezentată de armata lui Maximinus Thrax, care mărșăluia îndreptîndu-se împotriva capitalei (VII. 11 și urm.). Noi, cititorii, care ne așteptăm din clipă în clipă să-l vedem pe împărat ajuns pe pămînt italic, și a cărui apropiere ne îngrozește prin consecințele unei victorii posibile, sîntem cu atît mai captivați, mai solicitați — aș putea spune — de drama ce se petrece în oraș. Începem prin a ne indigna în fața acțiunii necugetate a celor doi senatori care, din senin, ucid doi veterani ce nu se făcuseră vinovați de nimic; indignarea se preface în îngrijorare cînd vedem că întîmplarea ia proporții, împărțind populația orașului în două: asediatori și asediați, în slujba unei cauze care scapă cu desăvîrșire înțelegerii noastre; în sfîrșit îngrijorarea însăși face loc compătimirii în fața măcelului ce urmează. Și totul, să nu uităm, se petrece sub continua amenințare a apropiatei apariții a împăratului plecat — o știm — în fruntea întregii armate romane, mînat de gîndul răzbunării pe cetatea Romei, care se semețise împotriva lui!

Sau iată-i, mai înainte (IV. 8, 9), pe alexandrini bucurîndu-se de sosirea în mijlocul lor a lui Caracalla, despre care auziseră că este un

mare admirator al lui Alexandru Macedon și care părea, într-adevăr, să vină cu intenția de a acorda orașului cele mai mari onoruri : locuitorii îi pregătesc lui Caracalla o primire extraordinară, sărbătorească, de care — după cum ne mărturisește autorul — nici un împărat nu mai avusese parte pînă atunci. Veselia umpluse străzile orașului, populîndu-le pînă în toiul nopții, ba chiar pînă spre ziuă. Dar iată că dintr-o dată, în mijlocul unei povestiri pline de pitoresc, cînd nu ne-am fi așteptat la nimic rău, aflăm — cele ce urmează sînt relatate cu o totală lipsă de menajamente, care face efectul cu atît mai puternic — că împăratul venise, de fapt, mînat de un gînd tainic, și anume că urmărea să se răzbune pe alexandrini, care cîndva îi luaseră în rîs unele trăsături de caracter. Urmează faptele : împăratul convoacă tot tineretul cetății, simulînd organizarea unei legiuni de elită, alexandrine ; și pentru a pune în lumină tragismul situației (și, bineînțeles, cinismul caracterului cu care era înzestrat împăratul) îl vedem pe Caracalla trecînd în revistă o mare mulțime de tineri, care nu-și mai încăpeau în piele de bucurie, de norocul care, chipurile, dăduse peste ei : îl vedem stînd de vorbă cu fiecare, cîntărindu-i din ochi și punînd mîna pe ei, ca și cum ar fi intenționat să aleagă dintre ei numai pe cei mai vrednici ! Apoi, deodată, cărțile sînt date pe față : mulțimea convocată, neînarmată, se trezește înconjurată din toate părțile de soldații lui Caracalla, care tabără peste cei chemați și peste toți cei ce veniseră cu ei cu gîndul să-i însoțească ori, poate, atrași de spectacol, și îi măcelăresc fără milă — ba chiar mai mult decît atît, s-ar putea spune, în mod organizat, sistematic ; pentru că — după spusele lui Herodian — împăratul își împărțise, în acest scop, armata în două : unii a căror misiune era să ucidă, alții care, în acest timp, trebuiau să sape la fața locului niște gropi comune în care să arunce cadavrele celor căzuți !

Ar mai fi, poate, multe de spus în legătură cu meșteșugul (aș îndrăzni chiar să spun, cu măiestria) de scriitor al lui Herodian. Și aceasta pentru că în ciuda anumitor „clișee“, pe care prezenta traducere s-a străduit să le atenueze, dar care se fac lesne simțite în original, în ciuda unor elemente de rutină și a unor întorsături adeseori greoaie, autorul recurge, așa cum am spus, mai ales în construcția lucrării, la o mare varietate de mijloace, dînd dovadă de multă subtilitate în felul cum își prezintă situațiile și personajele și scriînd rîndurile cărții cu o ironie amară și cu un dramatism care ne amintește aproape de paginile „Analelor“ lui Tacit. Pentru că ajunge să citești, de pildă, biografia lui Commodus atribuită lui Aelius Lampridius, ca de îndată calitățile „Istoriei“ lui Herodian să apară mai vii, mai bine conturate în atenția noastră. Ce e drept, biografia presupusului Lampridius se face remarcată printr-o mai mare bogăție de informații, fapt care, trebuie să recunoaștem, este de o însemnătate primordială în literatura de specialitate. Însă textul acestuia prezintă lucrurile mult mai succint, cu o anumită „cruzime“ — pe alocuri chiar cu o anumită lipsă de jenă, care sînt estompate la Herodian, și pe un ton rece, aproape gazetă-

resc, care chiar cînd are calitatea de a te informa, nu o are pe aceea de a te convinge. Simțim îndată lipsa desfășurării și a gradării, așa cum înțelege Herodian să facă ; am vrea ca personajele, atît cele „principale“ cît și cele „secundare“, să ne fie prezentate mai viu, și nu putem decît să regretăm că grija pentru amănunt, pentru bogăția și exactitatea informațiilor și măiestria condeiului nu au fost dăruite unuia și aceluiași om.

De altfel atît autenticitatea cît și seriozitatea scrierilor grupate de obicei sub numele „Historia Augusta“ au fost demult contestate. Se știe astăzi că la baza lor a stat chiar textul lui Herodian, iar plusul de amănunte pe care îl conțin are o valoare îndoielnică. De aceea punctele slabe — dar și calitățile — autorului nostru nu ies în evidență atît în urma comparării lui cu scriitorii — sau scriitorul — textelor menționate, cît mai degrabă după confruntarea lui cu textul „Istoriei Romane“ a lui Cassius Dio, contemporanul său, care pentru bogăția amănuntelor poate fi socotit un izvor de prim ordin. Dar din nefericire cartea lui Dio ni s-a păstrat într-o formă foarte lacunară ; oricum, evenimentele grupate și descrise de acest din urmă autor sînt premergătoare anului 229, ceea ce înseamnă că pentru anii imediat următori „Istoria“ lui Herodian rămîne pentru noi, pînă astăzi, cel mai însemnat izvor scris. Însă lipsa unui al doilea izvor istoric al acestor ani nu conferă singură un plus de valoare informativă textului lui Herodian ; aceasta reiese din chiar faptul contemporaneității autorului nostru cu evenimentele descrise și din posibilitatea sporită de a culege informațiile „pe viu“, la o vîrstă matură, sau după documente mai lesne de controlat și de selectat.

Se naște întrebarea : Ce a urmărit Herodian, scriind paginile acestei cărți, și care este punctul de vedere, care este „unghiul“ sub care trebuie privită și apreciată opera lui ? O dată pentru totdeauna trebuie să mărturisim că, în pofida celor afirmate de autor în capitolul său introductiv, cartea nu excelează sub aspect științific, ca operă de informare. Herodian, care a fost contemporan evenimentelor descrise de el, a reținut din ele anumite tendințe, dar mai ales anumite idei, un anumit „tîlc“ pe care incontestabil că faptele i l-au pus la îndemînă cu generozitate ; și cum, în ochii lui, un om de cultură este chemat în primul rînd să împărtășească din experiența lui — și nu numai din cunoștințele lui — generațiilor viitoare, Herodian se hotărăște să scrie, dar să scrie așa fel încît și alții să ajungă la concluziile la care a ajuns el, ca martor al evenimentelor. În schimb aici trebuie să recunoaștem că reușește. Este atît de vie panorama acestui stat în decădere, condus de un șir de ambițioși cel mai adesea incapabili, cu apucături care se abat de la firesc, lipsiți de simțul răspunderii cît și de cel al măsurii, permițîndu-și orice, absolut orice, și înconjurați de o armată de intriganți tot atît de ambițioși și lipsiți de simțul răspunderii ca și ei ; este atît de vie imaginea pe care ne-o formăm asupra armatei și a moravurilor ei — adevărat stat în stat —, atît de puternică impresia cu care rămînem aflînd de freamătul, de frămîntările și de necazurile care s-au abătut asupra mulțimilor, că putem aproape suplini ceea ce a fost trecut sub tăcere, și, în tot cazul, nu se poate ca, după citirea cărții, să nu ne

declarăm în câștig. Or, acest lucru vrea și el să spună ceva : anume că dacă au existat unele omisiuni, dacă am putut constata, pe alocuri, unele inexactități și unele neglijențe, esențialul²⁷ a fost, totuși, respectat ; și acesta este, la urma urmei, lucrul cel mai important. De aceea putem spune că dacă noi, modernii, avem posibilitatea de a parcurge paginile „Istoriei“ lui Herodian, acest lucru nu este numai să soliciți curiozitatea noastră, ca înaintea unei prezențe, a unui fenomen ciudat dar lipsit de însemnătate reală, ci este menit să ne intereseze în cel mai înalt grad, ca orice fenomen, ca orice produs care poartă pe el pecetea autenticității și a simțului de răspundere în fața istoriei.

²⁷ Esențialul : atât cât putem pretinde de la un scriitor din antichitate.

**ISTORIA IMPERIULUI ROMAN
DUPĂ MOARTEA LUI MARCU AURELIU**

Prezenta traducere a fost făcută după următoarele două ediții ale textului lui Herodian :

— HERODIANI Ab excessu divi Marci libri octo — eddidit K. Stavenhagen, Lipsiae et Berolini in aedibus D. G. Teubneri, MCMXXII.

— HERODIANI Historiarum libri octo — ad codicum venetum a se excussum recognovit Immanuel Bekkerus — Berolini, Typis et impensis Ge. Reimeri, A. 1826.

Dintre traducerile pe care le-am consultat voi semnala numai pe aceea a lui A. Stahr, apărută în colecția Langenscheid, fără dată, traducere excelentă căreia paginile de față îi datorează elucidarea mai multor pasaje obscure.

CARTEA I

Marcu Aureliu ; Commodus (180—192)

CAPITOLUL I

Cea mai mare parte dintre oamenii care s-au îndeletnicit cu studiul istoriei și care s-au străduit să reîmprospăteze amintirea evenimentelor petrecute în trecut, cu gândul la gloria nepieritoare a acestei discipline și temându-se ca tăcerea lor să nu-i arunce, laolaltă cu atîția alții, în brațele uitării, nu s-au prea sinchisit de adevărul spuselor lor ci s-au sîrguit cu precădere în cele ale frumuseții stilului, în nădejdea că, chiar de vor povesti fapte cu adevărat fantastice, vor putea culege meritele farmecului lor, fără ca lipsa de exactitate să-i pună în primejdie.

Alții, din dușmănie și din ura față de tirani, ori cu gândul de a linguși și de a înălța în slăvi pe unii împărați, o anume cetate sau niște simpli cetățeni, au proslăvit, prin iscusința cuvintelor lor, acțiuni mărunte și lipsite de însemnătate, umflîndu-le mai mult decît meritau.

Eu însă am hotărît să nu consemnez în cartea mea evenimentele necunoscute și lipsite de puterea unei mărturii, aflate de mine de pe la alții, ci dimpotrivă, pe acelea care mai stăruie încă în amintirea celor ce se vor apropia de paginile mele, și acest lucru cu cea mai mare grijă pentru adevăr, în nădejdea că și urmașii noștri vor ști să urmărească cu interes evenimentele atît de însemnate și atît de numeroase care s-au petrecut într-un răstimp atît de scurt. Într-adevăr, dacă vom arunca o privire în trecut, peste toți anii care s-au scurs de la August încoace, adică din clipa în care conducerea statului roman s-a transformat în monarhie, și pînă în vremea lui Marcu Aureliu, nu vom găsi, de-a lungul a aproape două sute de ani, nici o atît de mare succesiune de domnii, nici războaie cu deznodăminte atît de felurite, purtate fie înăuntrul granițelor, fie în afara lor ; nu vom afla nici atîtea mișcări de popoare, nici atîtea asedii pe pămîntul nostru și pe atîtea alte meleaguri barbare ; nici cutremure, nici epide-

mii²⁸; în sfârșit, nu vom afla în vremurile amintite decât arareori — sau poate niciodată — tirani sau împărați cu o viață atât de uimitoare. Unii dintre aceștia au domnit vreme îndelungată. Alții au avut puterea numai pentru puțină vreme și au fost chiar unii care au pierit îndată după proclamarea lor, fără a cunoaște decât strălucirea ștearsă a cîtorva zile.

De-a lungul a șazeci de ani puterea romană s-a fărîmițat încăpînd pe mîna mai multor stăpîni decît îi îngăduia cu adevărat intervalul de timp. Iată de ce și este acesta atât de bogat în evenimente de tot felul și cu totul ieșite din comun. Dintre împărați, cei mai înaintați în vîrstă s-au priceput să țină frîiele cu mai multă băgare de seamă, atât în viața lor particulară cît și peste supușii lor, ajutați fiind în aceasta de experiența lor din trecut; însă cei prea tineri s-au dedat unei vieți ușuratică și au scornit o sumedenie de lucruri noi. Deosebiri de vîrstă și de experiență a vieții au determinat de bună seamă și comportări deosebite. Eu voi începe să istorisesc cum s-au petrecut toate acestea referindu-mă de fiecare dată la epoca și la domnia corespunzătoare.

CAPITOLUL II

Marcu Aureliu a avut, de-a lungul anilor domniei lui, mai multe fiice; fii însă a avut numai doi. Dintre aceștia unul a murit la o vîrstă încă foarte fragedă; numele lui a fost Verissimus. Celălalt, pe numele lui Commodus, a fost crescut de tatăl său cu mare grijă; oamenii cei mai renumiți pentru cunoștințele lor au fost aduși din toate provinciile, în condiții care nu erau de loc de lepădat, ca băiatul să fie instruit în societatea lor. Pe fete, o dată ajunse la vîrsta măritișului, le-a căsătorit cu cei mai de seamă reprezentanți ai senatului, îngrijindu-se însă să nu-și aleagă drept gineri bărbați care vor fi ajuns în fruntea nobilimii în virtutea unei ascendențe îndepărtate, nici oameni care străluceau prin bogăția lor, ci bărbați înzestrați cu firi deosebite și cu o viață strunită bine — acestea fiind, după socotința lui, singurele bogății potrivite sufletului și care nu se pot pierde niciodată.

De altfel Marcu Aureliu era preocupat de tot ce ținea de domeniul moralei. Era un mare iubitor al culturii strămoșești și în această privință n-a fost întrecut de nimeni, fie el roman, fie el elin, ceea ce de altfel se poate vedea și din spusele sau din scrierile lui care au ajuns pînă la noi. Pentru supușii săi, a fost un împărat blînd, moderat și primitor față de cei ce i se adresau; gărzilor sale le interzicea întotdeauna să respingă pe oricine s-ar fi apropiat de el. A fost singurul dintre împărați care nu a adeverit filozofia în cuvinte și nici prin cunoștințe cu caracter de dogmă, ci printr-o fire demnă și o viață cumpătată. Așa se explică cum epoca lui a putut aduce la lumină atîta belșug de oameni înțelepți, pentru că

²⁸ Din fericire și, poate, din convingere, Herodian nu acordă prea mare importanță acestor categorii de întimplări; în paginile cărții nu este vorba decît de un singur cutremur, anume acela care, în anii domniei lui Commodus (mai exact în anul 191), a dărîmat templul Păcii din Roma.

se știe că supușii își potrivesc mai întotdeauna viața după vederile celui ce îi cîrmuiește.

În ce privește faptele lui de vitejie și dovezile de cuminenie prin care și-a făcut cunoscută priceperea de general și de om de stat în conflictele cu barbarii din ținuturile de la miazănoapte și cu cei ce sălășluiesc pe meleagurile de la răsărit — toate acestea au și fost așternute în scris de un mare număr de scriitori de seamă. Însă împlăririle care au urmat după moartea lui sînt fapte la care am asistat chiar eu sau despre care am auzit vorbindu-se de-a lungul întregii mele vieți; la unele dintre ele, am și luat parte în anii în care eram slujbaş împărațesc ori în timpul activității mele publice; despre aceste lucruri m-am hotărît eu să scriu.

CAPITOLUL III

Marcu Aureliu era bătrîn și obosit de ani, de muncă și de griji, cînd deodată fu lovit de o boală grea, pe cînd se afla în Pannonia²⁹. Părin-du-i-se că nu mai poate trage nădejde de însănătoșire și văzîndu-și copilul ajuns abia în pragul adolescenței, împăratul se temu ca nu cumva, îmboldit de vîrsta lui încă atît de fragedă, și făcînd uz de puterea fără margini și neîmpiedicată pe care i-o prilejuia moartea părintelui, acesta să nu se lepede de învățăturile înțelepte și de principiile de viață de mai înainte pentru a se deda la tot felul de beții și destrăbălări. Căci lesne alunecă inimile tinerilor de la bucuriile învățaturii spre plăceri.

Și cum era un om foarte învățat, amintirea oamenilor care ajunseseră la domnie în tinerețea lor prinse a-l frămînta. De pildă Dionisie, tiranul Siciliei, care din pricina exceselor sale vîna necontenit noi și noi plăceri, pe care le plătea cu bani grei; sau îndrăznelile și actele de violență pe care urmașii lui Alexandru le-au săvîrșit față de supușii lor și prin care au umbrît domnia celui dintîi: Ptolemeu, care a ajuns pînă acolo, încît a avut legături incestuoase cu propria lui soră³⁰, călcînd în picioare atît legile macedonene, cît și cele grecești; Antigonos, care l-a imitat întru toate pe zeul Dionysos, petrecîndu-și pe după cap o cunună de iederă în locul pălăriei și diademei macedonene și purtînd tirsul³¹ în locul sceptrului. Dar și mai mult îl necăjea [pe Marcu Aureliu] amintirea unor exemple pe care nu i le punea la îndemînă trecutul îndepărtat, ci chiar vremurile apropiate de el: faptele lui Nero, care a ajuns pînă acolo încît și-a ucis mama și care s-a făcut de rîs dîndu-se în spectacol înaintea mulțimilor; apoi îndrăznelile lui Domițian, care nu s-a dat înlături de la cele mai îngrozitoare cruzimi. Și împăratul, căruia asemenea pilde de tiranie i se perindau prin fața minții, sta în cumpănă, neștiind dacă este cazul să se teamă ori să nădăjduiască.

²⁹ Sub acest nume era desemnată, în vremea Romanilor, o mare întindere de pămînt, anume tot ținutul mărginit, la miazănoapte și la răsărit, de Dunăre; la miazăzi, de Sava, iar la apus de Noricum (Austria).

³⁰ Arsinoe, cu care s-a căsătorit, după legile Egiptului.

³¹ Tirsul era un toaig din trestie ori din lemn împodobit cu frunze de iederă ori de viță. Adepții cultului lui Dionysos îl purtau ca semn distinctiv.

O altă pricină de îngrijorare, și nu tocmai mică, era pentru el vecinătatea germanilor, pe care încă nu-i supusese în întregime. Pe unii, ce-i drept, îi hotărîse să se alieze cu el; dar pe alții trebuise să-i supună cu armele, și mai erau încă triburi care se retrăseseră vremelnic, înfricoșate de prezența unui împărat atît de vrednic; numai că el se temea ca nu cumva acestea din urmă, disprețuind vîrsta de altfel atît de fragedă a fînărului, să dea năvală peste el. Pentru că barbarii obișnuiesc să se dezlanțuie, legîndu-se chiar și de cel mai mic pretext.

CAPITOLUL IV

Sub apăsarea acestor griji, împăratul chemă la sine pe prietenii și rudele care-l întovărășeau și, aducînd băiatul înaintea lor, de îndată ce-i văzu adunați, în pat fiind, se înalță anevoie în capul oaselor și le vorbește în felul cum urmează:

„Starea în care mă vedeți acum vă tulbură, de bună seamă; pe mine asemenea lucruri nu mă miră pentru că este în firea omului să se lase cuprins de milă la vederea nenorocirilor aproapei; iar suferințele care-i cad sub privire sînt cele ce iscă o și mai mare milă. Însă de la voi, mie îmi pare că mă pot aștepta la mai mult, căci cu bunăvoința cu care v-am înconjurat trag nădejde că-mi veți răspunde și voi la rîndul vostru. Iată a sosit vremea în care voi putea să văd dacă n-am irosit în zadar onorurile și dragostea cu care v-am înconjurat atîta amar de vreme. Pentru voi, iată, se ivește prilejul de a-mi mulțumi arătîndu-mi că n-ați uitat de cele ce ați avut parte pînă acum. Priviți aici la feciorul meu — pe care voi înșivă l-ați crescut și care abia a ajuns la vîrsta adolescenței — prins, parcă, de furtună sau parcă zbătîndu-se, în mijlocul unei vîltoiri, oîta nevoie are de o călăuză, ca nu cumva, mînat de lipsa lui de experiență, să se sfărîme [ca de o stîncă] în cine știe ce deprinderi rele.

„Vreau de aceea ca voi să mă înlocuiți pe mine, fiindu-i fiecare ca un părinte, îngrijind de el și dîndu-i cele mai bune sfaturi. Căci nu cunosc bogăție care să poată sătura pofta nemăsurată a unui tiran și nici gărzi îndeajuns de numeroase ca să poată apăra un conducător ce nu s-a făcut mai dinainte iubit de supușii săi. Dimpotrivă, au avut parte de o domnie îndelungată și ferită de primejdii tocmai aceia care s-au priceput să picure în sufletele supușilor nu frica inspirată de cruzimile lor, ci dragostea față de dovezile lor de bunătate. Pentru că nu oamenii care ajung sclavi prin constrîngere, ci aceia care se supun din convingere își trăiesc zilele, orice ar face și orice ar pătimi, departe de suspiciuni, de prefăcătorii și de orice gînd de răzvrătire — dacă nu sînt cumva constrînși să se supună cu sila ori în urma unor acțiuni necugetate. Căci este lucru foarte cu anevoie să te poți stăpîni și să poți pune frîu poftelor tale cînd ai puterea la îndemîna ta.

„Ei bine, dacă veți ști să-i dați sfaturi ca acestea, și dacă îi veți aminti de cuvintele auzite acum, în fața voastră, veți face din el, atît pentru voi oît și pentru toți, cel mai bun dintre împărați și amintirii mele îi veți fi cu adevărat recunoscători, fiindcă numai în felul acesta o

veți putea face nemuritoare“. Dar, în timp ce vorbea o slăbiciune neașteptată îl sili să se întrerupă ; și de atîta lipsă de vlagă, căzu din nou pe pat, pierzîndu-și cunoștința. Cei care erau de față fură cuprinși de atîta jale încît unii, nemaiputîndu-se stăpîni, prinseră a se văicâni cu glas tare. Împăratul mai trăi încă o zi și o noapte ; pe urmă se stinse, lăsînd în dar contemporanilor săi dorul, iar vremurilor ce aveau să vină o nepieritoare pildă de virtute³².

Așadar, Marcu Aureliu muri. Cînd zvonul morții sale începu să se răspîndească, peste întreaga oaste, cîtă era pe atunci de față, și peste mulțimea norodului se abătu o tristețe cumplită. N-a fost om în tot cuprinsul imperiului roman care să fi primit fără lacrimi o atare veste ; ci toți, amintindu-și de el, îl numeau, ca într-un singur glas, unui părinte iubitor, alții împărat bun, alții general plin de vitejie, sau stăpînitor chibzuit și priceput ; și nici unul dintre ei nu spuneau vreun neadevăr.

CAPITOLUL V

Curtenilor, după trecerea cîtorva zile, cît i-au răpit băiatului cu funeraliile părintelui său, li s-a părut că a venit vremea să-l prezinte pe tînăr armatei, să le vorbească soldaților și să le facă darurile de bani pe care toți împărații obișnuiesc a le face în ziua înscăunării lor, ca printr-o darnică gratificație să-și cîștige încrederea soldaților. Astfel s-a dat poruncă tuturor să se prezinte la locul de adunare obișnuit. Sosi și Commodus, care săvîrși jertfele potrivite unui împărat. Pe urmă, înconjurat de o seamă de prieteni de ai părintelui său, mulți la număr și luminați la minte, se sui în înaltul unei tribune ridicate pentru el în mijlocul taberei și de acolo grăi următoarele :

„Sînt pe deplin încredințat că eu și noi toți împărtășim una și aceeași durere în fața nenorocirii ce s-a abătut peste noi, și că nu-i amarul vostru mai prejos decît al meu. Încă de pe vremea cînd părintele meu era în viață socoteam că eu nu sînt cu nimic mai presus decît voi. El ne iubea pe toți ca pe unul singur, iar mie de-mi spunea „camarde“ mai mare-i era bucuria decît dacă-mi spunea „fiule“. Pentru că acest din urmă cuvînt nu arăta, după credința lui, decît o stare firească, cîtă vreme celălalt vădea o participare la virtute. Adesea mă purta în brațe în frageda mea pruncie și mă încredința devotamentului vostru. Iată de unde trag eu nădejde că mă veți înconjura cu prisos de bunăvoință, pentru că cei vîrstnici mi-o datorează ca o hrană ; în ce-i privește pe cei tineri, pe aceștia îi pot de bună seamă numi chiar camarazi în ale armelor, căci pe noi toți tatăl meu ne iubea ca pe unul singur, și pe toți ne dăscălea în toate cele ale virtuții.

„Soarta m-a vrut pe mine împărat, după moartea lui. N-am fost înfiat, asemenea altora care, înaintea mea, s-au fălit cu un titlu dobîndit întîmplător, ci sînt singurul care s-a născut între ziduri împărătești. N-a fost nevoie de un leagăn oarecare, străin, ci purpura împărătească m-a

³² Marcu Aureliu a murit la 17 martie 180.

primit chiar din pîntecele mamei mele, și soarele, privindu-mă, a văzut în mine în aceeași clipă atît omul cît și împăratul. Să vă pătrundă dar gîndul acesta și să mă iubiți nu ca pe un împărat care v-a fost impus, ci ca pe unul care s-a născut așa. Tatăl meu, care s-a avîntat pînă în cer, sălășluiește astăzi acolo, laolaltă cu zeii; așa că nouă ni se cuvine să veghem peste cele omenești și să rostim fața pămîntului. Vouă vi se cere să sprijiniți și să întăriți această lucrare, și o veți face, dacă veți duce pînă la capăt, cu toată strășnicia, un război aproape isprăvit, de altfel, împingînd dominația romană pînă la ocean³³. Vouă, această ispravă vă va aduce glorie; pe de altă parte așa veți cinți amintirea părintelui nostru, al tuturor, cu o dovadă de mulțumire vrednică de ea. Fiți încredințați că el ascultă aceste spuse și că veghează peste faptele noastre. Ferice de noi că ne putem face datoria sub privegherea unui asemenea martor! Isprăvile pe care le veți fi săvîrșit odinioară cad toate în seama întelep-cunii și priceperii lui militare; ce veți dovedi de aici înainte cu zelul vostru, avîndu-mă alături pe mine, împăratul vostru cel tînăr, toate vă vor aduce gloria deplinei voastre credințe și a vitejiei voastre. Așa, veți da tinereței mele strălucire cu dovezile voastre de îndrăzneală. Iar barbarii, dacă îi vom domoli încă de la începutul acestei domnii, nu vor mai cuteza, rîzînd de tinerețea mea, ci se vor teme și pe viitor, înfricoșați de amintirea celor pățite!

Și Commodus, după ce le vorbi ca mai sus și după ce atrase de partea sa armata cu o foarte darnică gratificație, se îndreptă spre reședința imperială.

CAPITOLUL VI

Cîtăva vreme au mers toate treburile după sfatul prietenilor lui Marcu Aureliu, care erau lîngă el zi de zi, dîndu-i cele mai bune sfaturi și nelăsîndu-i răgaz decît atît cît socoteau că îi era deajuns pentru o chibzuită îngrijire a trupului. Dar curînd s-au furișat în apropierea lui cîtiva curteni care începură a perverti firea încă atît de tinerească a împăratului³⁴. Acestora li s-au alăturat „paraziții“ nelipsiți de la toate prînzurile, care măsoară fericirea cu pîntecele și după cele mai josnice plăceri; aceștia îi aminteau mereu de plăcerile Romei, vorbindu-i de desfătarea privirilor și a auzului, și îi înșiruiau una după alta toate frumusețile aceluia trai, ponegrind, pe de altă parte, clima de pe malurile Dunării³⁵, greu de suferit chiar și toamna, mereu friguroasă și mohorîtă. „Oare n-ai să te desparți niciodată, stăpîne, de apa asta înghețată pe care trebuie să o scoatem tocmai din fundul pămîntului?“ — îi spuneau ei. — „Alții se vor bucura, prin urmare, de izvoarele calde, de rîul înviorător, de dulcile

³³ Adică pînă la Marea Nordului.

³⁴ Dio Cassius (LXXII, 1) afirmă în mod expres că împăratul Commodus nu era un om rău, ci dimpotrivă; dar că, din păcate, era extrem de influențabil. În schimb alte izvoare, printre care *Historia Augusta* (*Commodus Anton*, 1.7), afirmă despre el că a fost un stricat încă din copilărie — versiune care pare mai logică și întrunește preferințele criticii moderne.

³⁵ În grecește Istros.

mîngîieri ale vîntului și de cerul cu care Italia singură a fost bine-cuvîntată“.

Și tot stîrnind în mintea tînărului imagini de felul celor de mai sus, izbutiră să-i ațîțe poftetele și să-l facă să tînjească după plăceri. În cele din urmă, acesta își chemă pe neașteptate sfetnicii și le spuse că lui îi este dor de patrie ; cum însă se rușina să le mărturisească adevărata pricină a pripitei lui hotărîri, se prefăcu înaintea lor, pretinzînd că se teme ca nu cumva vreunul dintre nobilii bogați de acolo să pună înaintea lui stăpînire pe palatul imperial, și apoi, ca dintr-o cetățuie bine întărită, pe toată puterea de stat, după ce se va fi înconjurat de armată și de o anumită considerație. „Populația din Roma este în măsură să-i pună la îndemînă un mare număr de tineri aleși“, încheie el.

Cam acestea erau pretextele tînărului. Însă ceilalți fură cuprinși de o mare mîhnire și lăsară privirile întunecate în jos. Numai Pompeianus³⁶, cel mai vîrstnic dintre toți, (era și înrudit cu împăratul, prin alianță, fiind căsătorit cu cea mai mare dintre surorile lui Commodus) i-a răspuns :

„Ușor îmi este de înțeles dorul tău de patrie, o ! copilul și stăpînul meu. Noi înșine sîntem mistuiți de același dor pentru cei de acasă. Numai că scopul cu care am venit aici este de o mai mare însemnătate și nu suferă amîinare, așa că ne ținem dorul în frîu. Tu te vei putea bucura și mai tîrziu, toată viața, de toate cele de pe acolo ; pentru că Roma este acolo unde se află împăratul. Războiul însă nu trebuie întrerupt înainte de a fi fost dus pînă la capăt ; nu este cuminte să o facem, ba este chiar primejdios. Înseamnă să dăm din nou prilej de neobrăzare barbarilor, care nu vor vedea [în plecarea noastră] dorul de întoarcere, ci numai fuga și frica.

„Și dimpotrivă : cît de bine va fi pentru tine cînd îi vei fi supus pe toți, cînd vei fi împins granița noastră dinspre mieznoapte pînă la ocean, cînd în sfîrșit te vei întoarce acasă în triumf, aducînd cu tine pe regii și pe satrapii barbarilor, prinși și în lanțuri. Iată isprăvile prin care au strălucit și au ajuns vestiți romanii de altădată. Și nu trebuie să te temi că cineva ar putea pune mîna pe putere la Roma ; cei mai de vază dintre senatori sînt aici, alături de tine. Armata este toată aici, alături de tine și te apără cu scutul ei. Tezaurul împărătesc se află și el aici, în întregime. Și amintirea tatălui tău și-a asigurat credința și dragostea supușilor tăi pe vecie“.

Cu aceste cuvinte, prin care îl îndemna să ia o hotărîre mai cuminte izbuti Pompeianus să-i mute tînărului gîndul pentru puțină vreme de la cele puse la cale. Într-adevăr Commodus, rușinîndu-se la auzul celor spuse [de bătrîn] și nesimțîndu-se în stare să-l biruie în cuvinte, risipi adunarea spunînd că va cugeta de unul singur cu mai multă luare aminte la cele ce avea să facă. Însă la stăruințele curtenilor, trimise cîteva scrisori [la Roma], fără să mai dea de știre sfătuitoilor săi ; după aceea împărți cui crezu de cuviință grija de a veghea asupra malurilor dunărene, poruncindu-le să stăvilească atacurile barbarilor și, în sfîrșit, dădu de veste că pleacă.

³⁶ Claudius Pompeianus era înrudit prin alianță cu Commodus, fiind căsătorit cu Lucilla, fiica lui Marcu Aureliu și sora tînărului împărat. Vezi mai jos, cap. VIII.

Generalii lui au îndeplinit întocmai misiunea care le fusese încredințată, supunând într-un răstimp destul de scurt, prin puterea armelor, cea mai mare parte dintre barbari; cu ceilalți ajunseră lesne la înțelegere după ce îi câștigară prin daruri bogate. Și asta pentru că barbarii sînt de la natură lacomi după bani. Barbarii înfruntă lesne primejdiile, așa că ori își agonisesc cele trebuitoare pentru trai prin năvăliri sau prin cîte o raită, ori dacă nu, știu să vîndă pacea pe prețuri foarte bune. Commodus le cunoștea apucăturile; așa că atunci cînd hotărî să cumpere liniștea pe bani, le dădu tot ce cereau de la el, mai ales că bani avea cu vîrf și îndesat.

CAPITOLUL VII

Cînd se răspîndi vestea plecării, tabăra fu cuprinsă de o mare frămîntare. Toți cereau să se întoarcă [la Roma] o dată cu el ca să pună o dată capăt vieții de campanie și să se poată bucura de plăcerile Romei.

Iar cînd s-a lătit zvonul și cînd sosiră crainicii care vesteau apropierea împăratului, populația din Roma nu mai putu de bucurie, făcîndu-și fel și fel de visuri despre sosirea în mijlocul ei a tînărului ei stăpîn, întrucît își închipuia că el va pași întru totul pe urmele tatălui său. Commodus își croia drum în mare grabă, străbătînd în goană cetățile care-i stăteau în cale, dar pretutîndeni era primit cu cinstea cuvenită unui împărat; iar dacă se arăta în mijlocul unii mulțimi în sărbătoare, toate privirile se întorceau spre el, pline de dragoste și de dor.

Cînd ajunse aproape de Roma, întreg senatul și tot poporul din cetate, nemaiputîndu-se stăpîni, alergă în întîmpinarea lui, întrecîndu-se unul cu altul să-i iasă în cale, fiecare după puterile lui: care cu mlădițe de laur, care cu flori — dar cu toate florile care creșteau în acel sezon. Și se duceau să-l întîmpine cît puteau mai departe de cetate, ca să poată vedea cu ochii lor pe împăratul cel tînăr și de viță atît de aleasă.

Pentru că oamenii îl doreau cu toată sinceritatea. Într-adevăr, Commodus se născuse în mijlocul lor, crescuse în mijlocul lor, și era al treilea împărat din familie, trăgîndu-se totodată din vechea nobilime romană. Neamul său ținea de cele mai de frunte familii senatoriale; iar Faustina, împărăteasa-mamă, era la rîndul ei fiica lui Antoninus, căruia i se mai spunea „cel pios” și se trăgea, după mamă, din Hadrian, avîndu-l deci pe Traian drept străbunic.

Aceasta era așadar ascendența lui Commodus. Commodus, cînd era în floarea vîrstei, merita să fie văzut de oricine pentru trupul lui proporționat și pentru frumusețea trăsăturilor sale bărbătești. Privirile...³⁷ știau să scapere înfocat; avea părul auriu și ondulat de la naștere, încît, dacă se întîmpla să se plimbe în bătaia soarelui, arunca în jur o lumină ca de văpaie care-i făcea pe cîte unii să creadă că-și presăraseră pulbere de aur pe cap, înainte de a ieși din casă, cîtă vreme alții îl divinizau, zicînd despre el că are chiar de la naștere o lumină supranaturală în jurul capului. Și tullele îi mijeau, acoperindu-i obrazii.

³⁷ Text corupt.

Romanii, văzîndu-l atît de chipeş, îl primiră cu tot felul de urări de bun sosit, presărînd în calea lui cununi și flori. Iar el, de îndată ce pătrunse în Roma³⁸, intră fără zăbavă în templul lui Iupiter și în celelalte temple, pe urmă ținu senatului și trupelor rămase în Roma o cuvîntare de mulțumire pentru credința lor și se retrase în palatul împărătesc.

CAPITOLUL VIII

Vreme de cîțiva ani — puțini la număr — Commodus înconjură cu toată cinstea pe prietenii tatălui său, și în tot ce făcea le cerea și lor sfatul. Dar de îndată ce luă singur cîrma statului în mîină, numi în fruntea gărzilor pretoriene³⁹, pe Perennius, un italiot care îi părea înzestrat cu rare însușiri de militar. Acesta este, de altfel, singurul motiv care l-a îndemnat să-l așeze pe Perennius în fruntea gărzilor.

Numai că acesta din urmă știa să se folosească de vîrsta împăratului, lăsîndu-l să-și piardă vremea cu plăceri de tot felul și în dezmăț, departe de grijile și oboselile unui împărat, pentru ca apoi să ia asupra-și toate funcțiile puterii de stat, care îi și stîrniră o nestăpînită poftă de bogăție, o veșnică nemulțumire pentru cîștigurile lui și lăcomia fără margini pentru ceea ce nu avea încă.

Perennius începu prin a pîri împăratului pe prietenii lui Marcu Aureliu; apoi trezi bănuieli asupra tuturor cetățenilor bogați și nobili, sperîndu-l pe tînăr; Perennius urmărea ca, după uciderea lor, să capete mîină liberă, pentru a le putea răpi averile. Dar amintirea părintelui său și sfiala pe care o simțea față de prietenii aceleia îl siliră pe împărat să se stăpînească cîtăva vreme. Numai că soarta (să fie oare soarta atît de răutăcioasă și crudă?) părea că vrea să strice tot ce, în această ființă, mai însemna încă măsura și bunăcuviința.

Lață ce s-a petrecut :

Cea mai mare dintre surorile lui Commodus se numea Lucilla. Această Lucilla se căsătorise întîi cu cezarul Lucius Verus pe care Marcu Aureliu și-l asociase la domnie. Dîndu-i fata, acesta din urmă se folosise de căsătoria lor, prefăcînd-o într-o puternică legătură de încredere. Dar Lucius muri, și pe Lucilla, care își păstrase semnele demnității imperiale, tatăl o căsători din nou cu Pompeianus. La rîndul său, Commodus nu știrbise nimic din onorurile surorii sale, ba îi îngăduise chiar să șadă la teatru pe scaunul rezervat împăratului, și să i se ducă focul înainte⁴⁰. Dar cînd Commodus se căsători cu Crispina și cînd, prin forța lucrurilor, Lucilla trebui să cedeze întîietatea împărătesei, se simți jignită, pîrîndu-i-se că tot ce era spre cinstea aceleia însemna necinste pentru ea. Și cum știa că

³⁸ În luna octombrie 180.

³⁹ Ca prefect al pretoriului sau al gărzilor pretoriene. Acestea din urmă erau formate din soldați de elită și aveau misiunea de a escorta pe împărat pretutindeni : la ceremoniile oficiale, în călătorii, în expedițiile lui militare. Funcția de comandant al pretoriului (*Præfectus praetorio*) a corespuns, în timpul imperiului, unuiu dintre posturile-cheie în stat.

⁴⁰ Între privilegiile de care se bucura persoana împăratului era și acela de a umbla precedată de purtători de torțe.

Pompeianus⁴¹, bărbatul ei, ținea mult la Commodus, nu-i împărtăși nimic din gândurile ei de a pune mâna pe putere. În schimb se duse la Codratus, un patrician tânăr și bogat, cu care se zvonea că ar fi avut anumite legături într-ascuns, căruia îi ceru părerea, văitându-i-se necurmat pentru rangul ei pierdut; și încetul cu încetul îl aduse pe tânăr la o hotărâre care avea să însemne pierzania lui și a întregului senat.

Codratus și-a asociat mai întâi câțiva senatori mai cu vază, făcându-i părtași ai complotului său; apoi convinse pe un tânăr cu numele de Quintianus, el însuși senator și înzestrat cu o fire avîntată și plină de îndrăzneală, să ascundă un pumnal în șin și să găsească momentul și locul potrivit ca, aruncîndu-se asupra lui Commodus, să-l ucidă, de celelalte lucruri urmînd, după spusele lui, să se îngrijească chiar el, prin mijlocirea banilor.

Quintianus se așeză la intrarea amfiteatrului, [intrare] care se află într-un loc întunecos, socotind că va rămîne nebăgat în seamă. Aici scoase pumnalul și se repezi pe neașteptate asupra lui Commodus, strigîndu-i cu glas tare că vine din partea senatului. Dar cum întîrzia să lovească, zăbovind cu tot felul de vorbe și tot arătîndu-și pumnalul, fu prins de garda personală a împăratului și luă plata nebuliei sale — nebulia unui om care în loc de a trece la acțiune dă de veste ce anume are de gînd să facă și care, dîndu-se singur de gol, a fost prins numai din vina lui, oferindu-i totodată prilejul celuiilalt ca, o dată avertizat, să se poată păzi.

Aceasta a fost cea dintîi și cea mai de seamă pricină a urii pe care tânărul împărat o va nutri de aici înainte împotriva senatului. Cuvintele lui Quintianus pătrunseseră adînc în cugetul lui. Pe senatori îi socotea; pe toți, dușmani, căci cuvintele celui ce se năpustise asupra lui îi răsunau mereu în minte. Acum în sfîrșit avea și Perennius la îndemîna pretexte și prilejuri oricîte. De aceea îl sfătuia neîncetat să ucidă și să lovească în toți cetățenii de vază, ale căror averi încăpeau toate în mîinile lui; așa că foarte curînd ajunse cel mai bogat om al vremii. S-a făcut și o anchetă [asupra complotului], o anchetă foarte amănunțită, condusă chiar de Perennius, în urma căruia Commodus condamnă, fără a mai sta pe gînduri, pe sora sa [Lucilla] și pe toți cei care făceau parte din conjurație, ca și pe cei asupra cărora se abăteau cele mai neînsemnate bănuieli.

CAPITOLUL IX

Așadar, Perennius înlătură toate persoanele care se bucurau de respect din partea lui Commodus și care îl înconjuraseră cu o grijă părintească, veghind neîncetat asupra viitorului lui; el își creă în felul acesta o mare influență, și începu să rîvnească a pune mâna pe putere. Astfel îl hotări pe Commodus să încredințeze conducerea trupelor din Illyria propriilor săi fii, deși aceștia erau încă foarte tineri; iar el aduna bani cu nemiluita, cu gîndul de a corupe armata prin marea sa dărnicie. Fiii strîngeau și ei armată, într-ascuns, ca să poată pune mâna pe putere de îndată ce Perennius îl va fi răsturnat pe împărat.

⁴¹ Cf. nota 36.

Acest complot a fost descoperit într-un fel foarte ciudat.

Romanii celebrează în cinstea lui Iupiter Capitolinul anumite jocuri sacre⁴² și aceste jocuri îmbină felurite spectacole care solicită atât puterile sufletului cât și pe cele ale trupului, cum se și cuvine unei sărbători în cetatea împărătească. Împăratul asista la jocuri ca spectator și ca arbitru, împreună cu ceilalți preoți⁴³, cărora le vine rîndul la aceasta în mod periodic, după o ordine dinainte stabilită.

Commodus se duse deci să asculte pe străluciții participanți la jocuri și își luă locul în loja imperială. Amfiteatrul era plin de lume, așezată cum nu se poate mai frumos. Magistratii își luară locurile în fotoliile rezervate lor; după ei șezu toată lumea, fiecare pe locul care-i revenea. Încă nu se rostise nici un cuvînt; pe scenă nu se zărise încă nici o mișcare; cînd iată că un om — un filozof după înfățișare, căci se sprijinea cu mîna de un toiag, era pe jumătate gol, și ducea cu sine o traistă — dădu buzna înăuntru, se opri în mijlocul scenei și după ce făcu un semn cu mîna către public, cerînd tăcere, strigă:

„O, Commodus, crede-mă că pentru tine acum nu e momentul cel mai potrivit pentru jocuri; să știi că nu-ți rămîne vreme nici de spectacole, nici de înveselire, pentru că sabia lui Perennius amenință deasupra capului tău și dacă n-ai să te ferești din vreme de o primejdie care nu numai că plutește în aer, ci te pîndește chiar aici, aici, lîngă tine, vei pieri înainte de a-ți fi dat seama bine ce se întîmplă. Perennius strînge de pe acum armată și bani împotriva ta, și fiii lui se străduiesc să tragă de partea lui trupele din Illyria. Grăbește-te, dar, că, dacă nu, vei pieri!”

Acestea au fost cuvintele lui. Să fi fost rostite dintr-o inspirație miraculoasă? Ori poate că omul nostru, care mai înainte nu era decît un biet necunoscut, o fi îndrăznit la aceasta, minat numai de rîvna după glorie, sau poate că nădăjduia la o răsplată bogată din partea împăratului? — iată lucruri pe care eu unul nu le știu. Commodus rămase încremenit. Toată lumea încuviința spusele aceluia, dar nimeni nu lăsa să se vadă că le dă crezare. Perennius, în schimb, porunci ca omul să fie prins și, învinuindu-l că ar fi nebun și scornitor de minciuni, îl arse de viu.

Iată deci plata de care a avut parte acela pentru îndrăzneala lui nechibzută.

În schimb, persoanele din anturajul lui Commodus, care se prefăceau îndatoritoare față de el și care de multă vreme îl dușmăneau pe Perennius (Perennius era într-adevăr nesuferit din pricina obrazniciei și a nerușinării lui), folosindu-se de bunul prilej pe care-l aveau la îndemîna, începură a-l ponegri. Căci soarta hotărîse ca împăratul să scape din primejdia complotului și ca Perennius laolaltă cu fiii săi să piară de o moarte îngrozitoare.

⁴² Jocurile capitoline (*Iudi capitolini*) au fost instituite în anul 389 î.e.n., după izgonirea Gallilor din Roma. Jocurile erau celebrate în fiecare an, în cinstea lui Iupiter Optimus Maximus. — Mai tîrziu, în anul 86 e.n. Domițian a instituit așa-numitul *agon capitolinus*, un concurs care imita marile jocuri elenice și cuprindea un program variat, de la întrecerile hipice pînă la cele de muzică și elocință. *Agon-ul* avea loc din patru în patru ani.

⁴³ Amintim cu această ocazie că împăratul era în același timp și *pontifex maximus*, mai marele colegiului pontifilor romani.

Curînd după cele întîmplate sosiră la Roma mai mulți soldați, plecați fără știrea fiului lui Perennius, aducînd cu ei monede pe care era bătut chipul acestuia din urmă. Ei izbutiră să se furișeze, cu toată supravegherea lui Perennius, pînă la împărat căruia îi arătară monedele și îi împărtășiră pînă și cele mai neînsemnate amănunte ale complotului. Drept care au și fost răsplătiți din belșug.

Perennius nu bănuia nimic, și nu se aștepta de asemenea la nimic, încît Commodus putu trimite la el în toiul nopții o mîină de oameni care îi tăiară capul. Apoi, în mare grabă, ca nu cumva vestea despre cele petrecute să ajungă înaintea lor la țintă, trimise soli cu poruncă să gonească mai iute ca zvonul pînă la fiul lui Perennius și să-i înmîneze din partea-i, cîtă vreme nu știa încă nimic din evenimentele de la Roma, o scrisoare prietenească, în care îi făgăduia o soartă și mai strălucită și-i porunca să vină la el.

Tînărul nu aflase, într-adevăr, nimic de pregătirile ce se făceau, nici de ordinele care fuseseră date și nici de pățania tatălui său, iar solii îi spuneau că și acesta din urmă îi trimisese vorbă să vină, fără însă a-i mai scrie, întrucît socotise că misiva împăratului era îndeajuns. Încrăzător în cele auzite, tînărul plecă, bizuindu-se pe influența tatălui său, pe care o credea încă neștirbită, deși plecarea îl cam necăjea și nu-i prea era pe plac, întrucît îl silea să întrerupă tot ce pusese la cale. Numai că de îndată ce pătrunse în Italia, fu ucis de niște oameni care căpătaseră această poruncă precisă.

Acesta a fost sfîrșitul lor.

[În urma acestor evenimente] Commodus creă doi prefecti ai gărzilor pretoriene, gîndind că este mai sigur să nu încredințeze o atare putere unui singur om; o dată fînîmitată, nădăjduia el, puterea aceasta va fi pe viitor neîndestulătoare unuia care va mai rîvni la domnie.

CAPITOLUL X

Cu toate acestea, după puțin timp, a fost pus la cale un alt complot. Un oarecare Maternus, fost soldat, care se făcuse cunoscut prin îndrăzneala și nenumăratele lui acte de indisciplină, dezertă din unitatea căreia îi aparținea, ba chiar mai mult decît atîta, izbuti să convingă și pe alții să-și părăsească vechile lor rosturi. În felul acesta Maternus adună în scurtă vreme o ceată numeroasă de făcători de rele, cu care la început dădea năvală prin cătune ori pradă în cîmp deschis, iar mai apoi, după ce puse mîna pe mai mulți bani, strînse în jurul său un și mai mare număr de răufăcători cărora le făgădui o răsplată împărătească și pîrtășia la pradă. Și așa, încetul cu încetul, încetară de a mai fi socotiți niște simpli tîlhari, și își făuriră renumele unei adevărate armate vrăjmașe. Fapt este că ei izbutiră să pună mîna pe cetăți dintre cele mai mari, unde spărgeau porțile închisorilor dînd drumul tuturor deținuților, fără a lua seama la vina pe care o ispășeau aceia, făgăduindu-le totodată libertatea și atrăgîndu-i în coaliția lor prin binefaceri de tot felul. Aceștia străbătură toată Galia și întreaga peninsulă iberică, pătrunzînd în toate marile orașe, dîndu-le foc ori prădîndu-le, apoi se retrăgeau.

Cînd află de această stare de lucruri, Commodus trimise scrisori pline de cuvinte de minie și amenințări către guvernatorii acelor provincii, învinuindu-i pentru delăsarea lor, și poruncindu-le să pregătească o armată cu care să pornească împotriva lor.

Aflînd că o armată este pe cale de a fi constituită cu scopul de a le ține piept, dezertorii părăsiră ținutul pe care tocmai îl jefuiau, apoi, prin marșuri forțate și urmînd anumite itinerarii necunoscute, se furîșară pe ascuns, împărțiți în cete mici, în Italia. Maternus rîvnea așadar la domnie și la isprăvi cu mult mai mari decît cele de pînă atunci!

Lui Maternus toate îi izbutiseră pînă acum mai presus de așteptări. Ii păru de aceea că a venit vremea să dea lovitura cea mare și că, o dată ce se vîrîse în primejdie, trebuia negreșit să sfîrșească într-un fel cu totul deosebit. Or, Maternus își dădea seama că forțele sale nu erau îndeajuns de mari ca să poată da piept cu Commodus de la egal la egal, în cîmp deschis, mai ales că trebuia să țină seama de influența pe care Commodus o avea încă asupra romanilor și asupra gărzilor pretoriene. Așa că trebui să se lase în seama iscusinței și a vicleniei, trăgînd nădejde că tot va izbîndi pînă la urmă. El puse la cale următoarele:

În fiecare an, pe la începutul primăverii, la o anumită dată, romanii organizează o procesiune în cinstea zeiței Cybele⁴⁴. La această sărbătoare fiecare aduce în dar zeiței tot ce are mai de preț, între care [se aduc] și giuvaere din partea împăratului, adevărate minunății pentru pretul și lucrătura lor. Cu acest prilej, tuturor le sînt îngăduite toate ghidușiile de pe lume; oricine se poate deghiza în orice fel, și nu există nici o funcție care să poată fi socotită atît de înaltă, atît de aleasă, încît să nu poată fi mimată de oricine, în costumul adecvat, și cu atîta măiestrie, încît cu greu ai putea osebi personajul mimat de cel care-i împrumută chipul.

Lui Maternus i s-a părut că această zi este tocmai potrivită pentru ducerea la bun sfîrșit a acțiunii sale secrete. Maternus plănui se să îmbrace, împreună cu alți tovarăși de ai săi, uniforma unor soldați din gardă, să se înarmeze în consecință și, pierduți în mulțimea pretorienilor, ca și cum ar fi făcut parte cu adevărat din cortegiu, să profite de surpriză și să tabere din senin asupra lui Commodus, ucigîndu-l pe loc.

Dar, a avut loc o trădare. Cîțiva dintre tovarășii lui se duseră mai înainte în cetate și dădură planul în vileag. Mobilul acestei acțiuni a fost, de bună seamă, invidia față de conducătorul lor, care pe viitor avea să nu mai fie o căpetenie de tîlhari, ci chiar împărat. Așa că Maternus a fost prins înainte de data procesiunii; capul i-a fost tăiat și ceilalți conspiratori își luară fiecare pedeapsa cuvenită, iar Commodus jertfi zeiței aducîndu-i și rugăciuni de mulțumire, și luă parte la sărbătoare, escortînd statuia zeiței plin de bucurie; la rîndul său poporul serba, laolaltă cu zeita, și izbăvirea împăratului din primejdie.

⁴⁴ Cultul Cybelei, originar din Frigia (Asia Mică), a pătruns în Italia pe la sfîrșitul secolului al III-lea î.e.n. și a avut o largă răspîndire în lumea romană. Era un cult închinat ideii de fecunditate. Cybele era închipuită ca o zeitate atotputernică, fără început; Jupiter însuși trebuia să împartă supremația cu ea. Sărbătoarea zeiței avea loc în primăvara fiecărui an, în a doua jumătate a lunii martie; în programul ei figurau și anumite rituri de inițiere secrete.

CAPITOLUL XI

Romanii cinstesc cu precădere această zeiță dintr-o pricină pe care o putem afla cercetându-le trecutul, dar pe care mă gândesc că n-ar strica s-o reamintesc aici, întruoit sînt mulți elini care nu știu de ea.

Romanii zic că statuia însăși le-ar fi venit din cer, și că ei n-ar putea să spună nici din ce materie este făcută și nici ce meșter o va fi lucrat, dar că pare să nu fi fost atinsă mai înainte de vreo mîină omenească. Ci, dimpotrivă, umblă vorba că ea ar fi căzut odinioară din cer, într-un ținut din Frigia cu numele de Pessinus⁴⁵, și că ținutul acela și-ar fi luat numele tocmai de la această cădere din cer a statuii, care, în tot cazul, acolo ar fi fost văzută pentru întâia oară. Din alte izvoare aflăm că Ilos frigianul⁴⁶ și lidianul Tantalos s-au războit pe aceste meleaguri, după unii din pricina granițelor, după alții din pricina răpirii lui Ganymede. Lupe a fost echilibrată, timp îndelungat, și au căzut mulți, atît de o parte cît și de cealaltă. De la această nenorocire spun ei că și-ar trage numele ținutul. Tot acolo se mai spune că ar fi fost răpit Ganymede și tot acolo s-ar fi făcut el nevăzut în timp ce Ilos, fratele său, și Tantalos, care se îndrăgostise de el, trăgeau de el — fiecare înspre sine. Ei bine, în urma dispariției trupului lui, pățania tînărului rămase nemuritoare, dar prefăcută în mitul despre răpirea lui de către Zeus.

Tot în Pessinus organizau frigiienii odinioară bacanale, pe malul fluviului Gallos, de la care își trag numele și eunucii zeiței⁴⁷. Cînd romanii începură a se întinde, zice-se că acestora li s-ar fi prevestit trăinicia și înflorirea dominației lor, numai în cazul cînd vor aduce zeița din Pessinus la ei acasă. Romanii trimiseră în Frigia o solie prin care cereau să le fie dată statuia⁴⁸. Au căpătat-o de altfel cu ușurință făcînd caz de înruditura dintre cele două popoare și arătînd cu de-amănuntul cum se trăgeau din frigianul Aeneas. Solii aduseră statuia pe corabie și ajunseră cu ea pînă la gurile Tibrului, care înainte vreme slujeau romanilor drept port; dar acolo o putere supranaturală opri corabia în loc. Romanii puseră mîna cu toții și încercară vreme îndelungată să cîltimească corabia din loc, dar zadarnic; corabia se înfundase în nămol, și nu se urni de acolo, pînă ce n-a fost adusă la fața locului o slujitoare pentru zeiță, care mai înainte fusese vestală. Aceasta din urmă trebuia să-și petreacă viața în feciorie, și fusese învinuită că își călcăse legămîntul. Or, fata, care urma să fie osîndită, se rugă cu stăruință către întreg poporul cerînd ca judecata să fie lăsată în seama zeiței din Pessinus. [Fecioara], desprinzîndu-și centura,

⁴⁵ Pessinus este pus în legătură cu verbul grecesc *pesein*, a cădea. Orașul a cunoscut o mare înflorire în antichitate.

⁴⁶ Ilos: erou eponim al Troiei (Ilion), fiu al lui Tros. Ajuns în Frigia, iese învingător în „agon”-ul (concursul) organizat de regele acestui ținut. Mai tîrziu întemeiază cetatea Troiei. Printre isprăvile care îi sînt atribuite este și aceea de a fi izgonit pe Tantalos din Paflagonia.

⁴⁷ Etimologia menționată de Herodian se bucura de mult credit în antichitate. Sub numele de „galli” erau desemnați slujitorii (preoții) castrați ai Cybele.

⁴⁸ Cultul Cybeleii a fost introdus la Roma la sfîrșitul secolului III î.e.n. În timpul celui de-al doilea război punic, în urma unei recomandări a cărților sibiline, care făgăduiau romanilor victoria în cazul cînd zeița va fi adusă la Roma, a fost constituită o solie și această solie a obținut de la regele Attalos I Soter al Pergamului transferarea pietrei sacre a zeiței de la Pessinus la Roma (anul 204 î.e.n.).

o legă de prora corăbiei și se rugă zeitei să o despotmolească drept dovadă a fecioriei și a curăteniei sale. Și corabia îi urmase fără nici o împotrivire de îndată ce înnodase centura. Romanii se minunară atunci văzînd atît dovada de netăgăduit pe care le-o aducea zeita cît și vrednicia fecioarei.

Deocamdată socotesc că am povestit destule și cu destulă sîrguință despre zeita din Pessinus și cred că cele spuse de mine nu vor părea fără interes celor ce nu cunosc antichitățile romane.

Commodus, ca să revenim la el, după ce scăpă din urzeala lui Maternus, se înconjură de o gardă și mai numeroasă și nu se mai arată decît arareori în public, petrecîndu-și aproape toată vremea pe domeniile pe care le avea în apropierea Romei, sau chiar mai departe, și renunță cu desăvîrșire să prezideze tribunalele și să îndeplinească însărcinările care-i reveneau ca împărat.

CAPITOLUL XII

Italia a fost cuprinsă pe acea vreme de o epidemie. Răul s-a dezlănțuit cu mai mare înverșunare în cetatea Romei, care era suprapopulată de oameni veniți din toate colțurile lumii⁴⁹. Au pierit nu numai oameni fără număr, ci și foarte multe animale domestice. Commodus, sfătuit de cîțiva medici, s-a retras la Laurentum⁵⁰, un loc vestit pentru prospețimea aerului și umbrat de întinse crînguri de dafin — de unde i s-a tras și numele. Era, zice-se, un loc plin de sănătate care lupta împotriva răului din aer cu mireasma dafinilor și cu plăcuta umbră a copacilor. La spusele medicilor cei rămași în cetate își înfundau nările și urechile cu cele mai fine parfumuri, ardeau tămiiie fără întrerupere și se foloseau neîncetat de tot felul de arome, care, după unii, vor sfîrși prin a astupa porii ce slujesc simțurilor, stăvilind furișarea în trup a stricăciunii din aer sau doborînd cu mai multă putere răul care va fi pătruns mai înainte.

Cu toate acestea boala lovea pe zi ce trece mai puternic; în urma ei a pierit o mulțime de lume și toate vietățile din preajma omului.

Tot pe atunci s-a abătut și o foamete peste oraș; iată anume cum s-au petrecut lucrurile. Un oarecare Cleandros, de felul lui frigian, fusese [cîndva] vîndut la un tîrg de sclavi. Cleandros ajunsese astfel [sclav] în palatul imperial. Acolo crescuse laolaltă cu Commodus și ajunsese datorită lui, la o foarte mare cinste și atît de influent, că pînă la urmă îi fusese încredințată paza personală a împăratului, intențîndu-se palatului și comanda gărzilor. Dar bogăția și plăcerile îl făcuseră să râvnească la domnie. Cleandros strînsese bani și cumpără o mare mulțime de provizii pe care le puse sub cheie, trăgînd nădejde că va putea atrage de partea sa atît poporul cît și armata dacă, provocînd mai întîi o mare lipsă de mijloace de trai, va ști să-și atragă populația înfometată prin daruri bogate.

⁴⁹ Este de presupus că în anii domniei lui Commodus populația Romei întrecuse cifra de 1 500 000 locuitori. — Cf. J. Carcopino, *La vie quotidienne à Rome à l'apogée de l'Empire*, Paris, 1939, cap. I.

⁵⁰ Laurentum: localitate străveche din Latium, situată în apropierea Romei și vestită pentru crîngurile de dafin care o înconjurau.

Totodată amenajă într-o baie publică un gimnaziu imens, dându-l în folosul populației. Iată dar mijloacele prin care se pregătea Cleandros să asmută lumea.

Atîta doar că populația din Roma îl dușmănea și arunca asupra lui vina tuturor ponoaselor, privind cu ură la nestăpînita lui sete de îmbogățire. Așa că la început oamenii se adunară în incinta teatrelor ca să-și sloboadă gura împotriva lui; dar pînă la urmă se duseră cu toții la Commodus, care se afla la unul dintre domeniile sale din apropierea orașului, și începură a striga, cerînd executarea lui Cleandros.

Afară apele erau tulburi, dar Commodus se desfăta, retras în cel mai intim cuib al său, și nu știa nimic de zvonurile care umblau, deoarece Cleandros se silea să nu-i ajungă la urechi nici o știre. Dar pe neașteptate, din ordinul acestuia din urmă, iată că apare, înarmată din cap pînă în picioare, toată cavaleria [gărzilor] imperiale care îmbulzește lovind fără milă pe cine întîlnește în cale. Mulțimea nu putu ține piept, fără arme și fără cai, unor călăreți înarmați pînă-n dinți. De aceea se împrăstie, luînd-o la fugă spre oraș. A pierit atunci lume multă de loviturile soldaților și mulți și-au găsit sfîrșitul sub copitele cailor; dar foarte mulți au pierit [fie] împinși la întîmplare de lume, fie căzînd unii peste alții ca să se poată feri de călăreți. Pînă la porțile Romei au fugărit călăreții lumea, lovind în oricine întîlneau în calea lor. Cei rămași în oraș, aflînd nenorocirea, încuiară toate porțile locuințelor, se suiră pe case și de acolo se puseră să arunce cu bolovani și cărămizi în călăreți, care avură de îndurat, la rîndul lor, tot ce făcuseră pînă atunci. Nimeni nu-i înfrunța fățiș, ci toată lumea lovea în ei dintr-un loc unde nu putea fi ajunsă. Plini de răni, nemaiputînd face față situației, călăreții se întoarseră și o luară la fugă; cu toate acestea mulți dintre ei au pierit cu acest prilej. Caii, din pricina ploii de pietre, erau nevoiți să treacă peste bolovani, care se rostogoleau pe jos, și se împiedicau aruncîndu-și călăreții din șa. Au fost nenumărate victime și de o parte și de alta; și în această situație a sărit în ajutorul populației și infanteria din oraș, care avea numai ură pentru trupele călare.

CAPITOLUL XIII

În Roma izbucnise războiul civil, dar nimeni nu voia să-i dea de veste lui Commodus ce se întîmplase, atît de mult se temea lumea de puterea lui Cleandros. Pînă în cele din urmă, una dintre surorile lui Commodus, anume cea mai vîrstnică, Fadilla, care, în calitate de soră, putea lesne pătrunde pînă la împărat, alergă la el, se aruncă la pămînt cu părul despletit, ca o adevărată întruchipare a deznădejdiei, și-i spuse:

„Împărate, tu șezi aici, în tihnă, și nu știi nimic de evenimentele care se petrec acum și care te pun în primejdie de moarte. Noi înșine, familia ta, sîntem ca și morți. Poporul roman și cea mai mare parte din armată te-au părăsit. Din partea nici unor barbari nu ne așteptam la cîte a trebuit să îndurăm de la ființele cele mai apropiate de noi. Pentru că ți-s dușmani tocmai oamenii cărora le-ai făcut cel mai mult bine. Cleandros a înarmat atît populația civilă cît și armata împotriva ta; doar că sînt

dezbinați și se învrăjbesc unii cu alții, pentru că unii, adică populația de rînd, îl urăsc pe Cleandros, pe cînd toată cavaleria ține la el ; și s-au măcelărit cu armele în mîini, umplînd străzile Romei de sînge frătesc. Dar nenorocirea care s-a abătut asupra amîndurora are să se întoarcă împotriva noastră de nu te vei grăbi să dai morții pe slujitorul tău cel necredincios, care s-a făcut pricină unor atît de mari nenorociri pentru [cei care se luptă între ei] și care, în curînd, va aduce și asupra noastră cea mai mare primejdie de pînă acum“.

Cam acestea i-au fost cuvintele. De îndată ce le rosti, Fadilla își sfîșie veșmîntul, iar unii dintre martorii acestei scene, auzind cele spuse de sora împăratului, prinseră la rîndu-le curaj, tulburîndu-l de-a binelea pe Commodus. Împăratul, înspăimîntat, și temîndu-se că primejdia nu va zăbovi, ci că-l pîndește dintr-o clipă într-alta, trimise după Cleandros care nu știa nimic din cele ce-i fuseseră raportate împăratului, deși avea unele bănueli în această privință. De îndată ce se prezentă, Commodus dădu poruncă să fie luat și să i se taie capul ; capul o dată tăiat a fost înfipt în vîrfurile sulite înalte și trimis poporului pentru care aceasta avea să fie o privesiște plăcută și dorită de multă vreme.

Astfel a luat sfîrșit nenorocirea, amîndouă părțile încetînd a mai lupta, soldații pentru că îl știau mort pe cel pentru care se băteau și totodată de teama miniei împăratului, întrucît își dădeau seama acum că au fost înșelați și că tot ce îndrăzniseră să facă, fusese săvîrșit împotriva voinței lui ; iar poporul se socotea mulțumit o dată cu pedepsirea celui ce fusese pricina tuturor relelor. Cu toate acestea îi uciseră și copiii (Cleandros avea doi băieți) și nu cruțară pe nici unul dintre prietenii pe care i-i cunoșteau, tîrîndu-le trupurile de colo pînă colo și batjocorindu-le în fel și chip. În cele din urmă le duseră, în starea aceea jalnică, pînă la niște șanțuri și le aruncară înăuntru. Iată de ce moarte au pierit Cleandros și cei din anturajul său, de unde s-ar putea crede că natura omenească a ținut să arate, cu o singură pildă, că roata destinului poate înălța cu o singură mișcare pe cel mai smerit dintre muritori pînă la cele mai înalte situații pentru ca apoi să-l arunce, din nou, jos.

Commodus, care se temea ca nu cumva mulțimea să înceapă din nou a mișca, de data aceasta împotriva lui, cedă totuși înaintea stăruințelor curtenilor săi și se întoarce la Roma, fiind primit acolo cu urale și însoțit cu alai mare pînă la palat. Numai că el, care trecuse prin primejdii atît de mari, își pierduse încrederea în oameni, așa că începu să ucidă fără nici o măsură, fără a sta mult pe gînduri, dînd lesne crezare tuturor clevetirilor și nemişferind în apropierea sa nici o persoană cu mintea luminată ; Commodus nu se mai sîrguia acum pentru nimic bun, ci își robea sufletul, ziua și noaptea, neîncetat, cu tot felul de plăceri deșănțate. Îndată era izgonit de la curte, ca uneltitor, oricine dădea dovadă de chibzuință sau vădea că este, cît de cît, învățat. În schimb, bufonii și saltimbancii cei mai de jos făceau din el tot ce voiau. Commodus se exercsa în alergările cu care și în lupta cu fiarele sălbatice ; curtenii dîngușitori îl acopereau de laude pentru aceste îndeletniciri, ca în fața unor strălucite dovezi de vitejie, după care el alerga cu o stăruință pe care un împărat chibzuit ar fi găsit-o cu totul nelalocul ei.

CAPITOLUL XIV

Tot în acea vreme s-au arătat și o seamă de semne din cer. Mereu au fost văzute stele strălucind în miezul zilei; altele, lăsând în urmă o coadă lungă, păreau că atîrnă în inima văzduhului. S-au născut adeseori animale de tot felul care, cu înfățișarea schimbată și cu măduarele potrivite prost, trădau propria lor natură. Însă cel mai nefast dintre semne, — un semn care a stîrnit neliniște pretutindeni, și nu numai pentru prezent, ci și pentru viitor, fiind luat drept prevestire rea — iată-l care a fost:

Nu plouase; nu se vedea nici urmă de nor, cînd iată că pămîntul se scutură scurt, și îndată întreg templul Păcii⁵¹, cel mai mare și cel mai frumos monument din oraș, a fost cuprins de flăcări. Pricina ar putea fi tot atît de bine un trăsnet, căzut în timpul nopții, sau o limbă de foc pe care cutremurul o va fi abătut de cine știe unde. Templul era cel mai bogat dintre toate și înzestrat, pentru siguranța pe care o prilejuia, cu tot felul de obiecte din aur și argint, pentru că fiecare cetățean depunea în acel loc tot ce avea el mai de preț. Ei bine, focul din acea noapte a prefăcut mulți oameni bogați în săraci. Așa că toată lumea deplînsenă nenorocirea generală, deși, pe de altă parte, fiecare avu de plîns propria lui soartă.

După ce a mistuit templul și tot ce se afla în apropierea lui, focul s-a răspîndit la o mulțime de construcții — și la cele mai frumoase — ale orașului. Tot atunci a pierit în flăcări templul Vestei, dînd la iveală statuia zeiței Pallas, adusă, zice-se, de la Troia, pe care romanii o prețuiesc deosebit de mult și o țin ascunsă. Această statuie a fost văzută atunci, de la strămutarea ei din Ilion în Italia, pentru întia oară, de către contemporanii mei. Fecioarele vestale zmulseră statuia din foc și o purtară prin mijlocul Căii Sacre pînă la reședința imperială. Au ars atunci și alte cartiere dintre cele mai frumoase ale orașului. Focul a ținut zile în șir și s-a întins în toate părțile, și nu s-a stins mai înainte de căderea unor ploii torențiale care i-au slăbit puterea.

Aceste întîmplări au fost deci privite ca niște semne trimise de zei. Credeau anume oamenii de pe atunci că focul nu s-a aprins și că nu s-a stins decît cu voia zeilor. Unii tălmăceau evenimentele și vedeau în distrugerea templului păcii o prevestire de război. Și cele ce au urmat n-au făcut decît să întărească prin rezultatele lor vechile temeri — lucru pe care îl vom arăta și noi la vremea lui.

Nenorocirile s-au abătut asupra cetății, multe și în șir neînterupt. Așa se face că romanii nu l-au mai privit pe Commodus cu simpatie, căutînd dimpotrivă cauza nenorocirilor care se abăteau neconținut peste ei în crimele pe care acela le săvîrșea fără nici o strîngere de inimă, și în celelalte păcate de care viața îi era plină. Excesele acestea nu mai erau o taină pentru nimeni, și nici el măcar nu se mai ostenea să le ascundă, ci, dimpotrivă, tot ce se spunea despre el că face acasă [în intimitate],

⁵¹ Templul a fost înălțat în timpul lui Vespasian (anul 75 e.n.) în partea de SE a forului, și a fost împodobit cu numeroase obiecte prețioase, provenite în mare parte din prăzile de război adunate după războiul din Iudeea.

nu se sfia să facă și în public. Commodus se sminti într-atît și ajunse pînă acolo încît părăsi numele care-l lega de amintirea părintelui său, cerînd ca pe viitor să i se spună Heracles și fiul lui Zeus, în loc de Commodus și fiul lui Marcu Aureliu ; încît lepădă veșmintele de cetățean roman și chiar cele împărătești și se acoperi cu o piele de leu, purtînd mereu o măciucă în mînă. Apoi se mai îmbracă și în veșminte purpurii țesute cu fir de aur, făcîndu-se de rîs că încearcă să îmbine, într-una și aceeași persoană, luxul caracteristic femeii cu forța bărbătească a unui erou. Astfel se înfățișa în public. În afară de aceasta, Commodus schimbă și numele lunilor de peste an, dîndu-le, în schimbul vechilor denumiri, acelea ale propriilor sale atribute, dintre care cele mai multe se refereau la Heracles, și asta, se vede treaba, din pricina vitejiei lui. A mai pus să i se ridice și statui în toate cartierele orașului, dintre care cea așezată în fața senatului îl înfățișa întinzînd arcul ; căci Commodus voia ca și imaginile lui să stîrnească groaza. Numai că îndată după moartea lui senatul a dispus să se dărîme statuia înălțînd în locul ei o imagine a Libertății.

CAPITOLUL XV

Commodus nu mai cunoștea nici o măsură. Împăratul organizează niște jocuri publice unde pretinse că va putea ucide toate fiarele cu mîna sa și că va răzbi în luptă dreaptă pe cei mai viteji dintre tinerii gladiatori. De îndată ce se răspîndi zvonul, lumea de prin întreaga Italie și din provinciile învecinate începu să se adune, dornică să vadă ce ochii nu văzuseră și ce urechile nu auziseră pînă atunci. De altfel împăratul ajunsese vestit pentru siguranța cu care lovea, și era știut că atunci cînd țintea cu sulița sau cînd întindea arcul, nu da niciodată greș. Avea în jurul său, drept îndrumători, pe cei mai buni arcași ai partilor și pe cei mai vestiți sulițași mauri, pe care însă îi depășea în dibăcie. Cînd sosi ziua spectacolului, amfiteatrul era plin ; lui Commodus însă îi fusese pregătită o galerie de jur împrejur, ca să nu-și primejduiască viața în lupta de aproape cu fiarele ; numai că așa, țintind de acolo, de sus, unde se afla în siguranță, avea să dea dovadă mai mult de dibăcie decît de vitejie. Cerbi, căprioare și tot felul de cornute, în afară de tauri, a doborît el, ce-i drept, după ce mai înainte le fugărise în plină arenă ; de îndată ce le ajungea din urmă, Commodus le ucidea cu o singură lovitură. Însă leii, panterele și celelalte sălbăticiuni le omora alergînd de jur împrejur și aruncînd în ele de sus cu sulița. Nimeni nu l-a văzut țintind de două ori [în același animal], nici nu s-a întîmplat să rănească, și rana să nu fi fost aducătoare de moarte. De îndată ce pătrundea în arenă, fiara era lovită fie în frunte, fie în inimă. Nici o singură dată n-a țintit în altă parte, nici o singură dată n-a nimerit sulița vreo altă parte a trupului, ci fiecare lovitură însemna moarte. Animalele fuseseră aduse de pretutindeni pentru el ; abia atunci am putut vedea cu ochii tot ce nu văzuserăm mai înainte decît în picturi, stîrnindu-ne mirarea : toate fiarele necunoscute nouă pînă atunci, aduse de prin India și Etiopia, din sud ori de la miazănoapte, pe toate le ucidea

sub privirile romanilor. Și toți au rămas uimiți de siguranța pe care o avea în mână. O dată luase niște săgeți cu vârful în formă de crai nou și țintise cu ele în niște struți din Mauretania⁵², păsări foarte repezi atît prin iuțimea picioarelor cît și prin bătăile aripilor lor, pe care le lovea în înaltul gîtlejului, decapitîndu-le. Păsările nu conținea să alege în jur, cu capul cîzut în urma loviturii de săgeată, ca și cum nu li s-ar fi întîmplat nimic. Într-o zi o panteră se năpustise ca fulgerul asupra omului care o scotea din cușcă, dar sulița pornită din mîna lui Commodus o ajunsese tocmai cînd fiara se pregătea să-l sfîșie, omorînd-o pe loc și scăpînd viața celui primejduit. Vîrfurile suliței prevenise astfel mușcătura colților ei. Într-o altă zi au fost sloboziți din cuștile lor de sub pămînt o sută de lei, dar el îi doborî pe toți cu tot atîtea zvîrlituri de suliță. Leșurile au zăcut acolo multă vreme, așa că oricine le-a putut număra în voie, și cu toate acestea n-a fost văzută nici o suliță de prisos⁵³.

Pînă aici, chiar dacă isprăvile de care a fost vorba se vedeau străine demnității de împărat, totuși pentru îndrăzneala și dibăcia lui, Commodus se bucura de oarecare trecere în popor. Dar cînd se arătă gol în amfiteatru, cînd luă arma în mîna și începu să se măsoare cu gladiatorii, atunci poporul avu de văzut o priveliște nespuse de tristă, priveliștea unui împărat roman de neam ales, care, după nenumăratele triumfuri ale tatălui și ale strămoșilor săi, nu mai ridica armele împotriva barbarilor, nici nu acționa prin alte mijloace motrivite unui împărat al romanilor, ci își necinstea rangul prin cele mai josnice și mai murdare mijloace. Cînd lupta corp la corp își biruia cu ușurință adversarii, pe care izbutea cîteodată să-i și rănească, pentru că toți se fereau înaintea lui recunoscînd în el nu luptătorul ci pe însuși împăratul lor. Dar Commodus ajunsese atît de departe în nebunia lui, încît nu mai voi să locuiască în palatul imperial, cerînd dimpotrivă să fie mutat în gimnaziile gladiatorilor. Pe urmă a poruncit să nu i se mai spună Heracles ci să i se dea numele unui gladiator vestit care murise cu puțină vreme înainte. A mai înlocuit capul statuii colosale a lui Helios, zeul Soarelui⁵⁴, mult cinstită de romani, cu propriul său chip, și a pus să se sape la picioarele ei o inscripție cuprinzînd titlurile imperiale și numele patronimice obișnuite, numai că în loc de „Germanicus“ trecu următoarele cuvinte: „Învîgătorul a o mie de gladiatori“.

CAPITOLUL XVI

În sfîrșit sosi și vremea ca nebunia lui să înceteze și în același timp imperiul roman să scape de un tiran. Acest lucru avea să se întîmple a doua zi de anul nou...⁵⁵. Romanii țîn această sărbătoare, punînd-o în legătură cu cel mai vechi dintre zeii autohtoni ai Italiei, și spun că și Cronos, după

⁵² Regiune a Africii de nord, corespunzînd aproximativ Algeriei și nordului Marocului.

⁵³ A. Stahr, în traducerea sa germană din Herodian (Berlin-Schönberg, fără dată, p. 31, nota 1 și p. 32, n. 1) trece — și pe drept cuvînt — toate aceste întîmplări în categoria poveștilor vinătorești.

⁵⁴ Înaltă de peste 30 m, statuia fusese ridicată din ordinul lui Nero și închinată de Vespasian lui Helios.

⁵⁵ Lacună.

re a fost detronat de către Zeus, o dată ajuns pe pământ, a fost găzduit de el; și întrucît se temea de puterea fiului său, a rămas mai departe ascuns acolo. De aci se spune că i s-ar fi tras acestui ținut al Italiei numele de Latium, anume de la termenul grecesc [lathein] care va fi pătruns și în limba băștinașilor. Iată de ce țin italiotii chiar și astăzi mai întii sărbătoarea Saturnaliilor, în cinstea zeului care se ascundea; iar începutul anului îl sărbătoresc închinîndu-se zeului Italiei. Chipul acestui zeu a fost închipuit cu două fețe pentru că anul începe și se sfîrșește sub auspiciile lui ⁵⁶.

Așadar, la începutul acestei sărbători în care romanii obișnuiesc să se întilnească și să schimbe urări de bine, făcîndu-și plăcere unul altuia cu daruri de bani și cu tot felul de frumuseți ale pămîntului și ale mării, și la care magistrații eponimi îmbracă pentru întia oară, pentru un an, binecunoscuta haină de purpură, Commodus luă hotărîrea să nu mai pornească, după obicei, din palatul imperial, ci din gimnaziul gladiatorilor, și în schimbul mantiei imperiale de purpură, frumos brodate, să îmbrace armele și să se arate romanilor în mijlocul celorlalți gladiatori.

Cînd află de la el hotărîrea pe care o luase, Marcia, care era dintre toate curtezanele lui cea la care ținea mai mult (de altfel ea i se putea aproape socoti soție, nefiind lipsită de nici unul dintre onorurile unei adevărate împărătese, afară de cel al focului), aflînd intenția lui nebuneasă și lipsită de demnitate, începu să stăruie pe lîngă el, căzîndu-i în genunchi, și rugîndu-se cu lacrimi în ochi să nu necinstească autoritatea imperială și să nu se dea pe mîna gladiatorilor, a unor oameni netrebniți, punîndu-și viața în primejdie. Femeia se rugă de el cu multă stăruință, dar nu putu schimba nimic, așa că în cele din urmă plecă de lîngă el plîngînd. Commodus chemă la sine pe Laetus, comandantul gărzilor, și pe Eclectus, intendentul palatului, poruncind să se facă toate pregătirile necesare întrucît el intenționa să petreacă noaptea în gimnaziul gladiatorilor și să pornească de acolo la oficierea jertfelor cerute de sărbătoare, pentru ca romanii să aibă prilejul de a-l vedea înarmat. Dar ei se rugară la rîndul lor și încercară să-l convingă să nu ia nici o hotărîre care ar putea înjosi demnitatea unui împărat.

CAPITOLUL XVII

Commodus se mînie, le spuse să plece și se retrase în dormitorul său, ca și cum ar fi avut de gînd să se culce (avea, într-adevăr, obiceiul să se culce către amiază). Acolo luă o tăbliță din coajă de tei subțiat, dintre cele care se închid din amîndouă părțile, și scrise pe ea numele tuturor persoanelor care aveau să fie ucise în noaptea următoare. În fruntea listei se afla Marcia, căreia îi urmau Laetus și Eclectus, iar după ei un mare număr dintre membrii de frunte ai senatului. Commodus dorea să scape de toți bătrînii prieteni ai tatălui său rămași în viață, deoarece gîndul că faptele sale josnice au drept spectatori persoane venerabile

⁵⁶ Este vorba de zeul Ianus, veche zeitate italică, sub ale cărui auspicii se făceau începutul anului și al fiecărui anotimp.

îl făcea să nu se simtă în largul lui. Apoi avea de gînd să împartă averile celor bogați între soldați și gladiatori, unora ca să-l străjuiască, iar celorlalți ca să-l desfete.

După ce umplu tăblița o așeză pe pat, închihuindu-și că nimeni nu va intra la el. Există însă [la curte] un băiețel de vîrstă foarte fragedă, din cei care sînt ținuți să umble în pielea goală, împodobiți numai cu cîteva găтели de aur și din pietre scumpe, pentru plăcerea romanilor, iubitori de voluptăți. Commodus îl iubea atît de mult că de multe ori îi îngăduia să doarmă alături de el: băiatului i se spunea Filocommodus, încît pînă și numele grăia despre dragostea pe care i-o purta împăratul acestui copil.

În lipsa împăratului, plecat — cum îi sta în obicei — să facă o baie și să se destrăbăleze, copilul, care se juca, dădu buzna, ca de atîtea alte ori, în dormitor; și ca să aibă cu ce se juca, luă tăblița de pe pat și ieși din încăpere. Destinul vru ca el să se întilnească cu Marcia. Ea, care de asemenea iubea copilul, îl cuprinse în brațe și sărutîndu-l, îi luă tăblița, de teamă ca în joaca lui inconștientă să nu distrugă cumva vreun obiect încă trebuitor. Marcia recunoscî scrisul lui Commodus — un îndemn mai mult să citească textul. Cînd își dădu seama că este vorba de o sentință de moarte și că înaintea tuturor era sortită morții ea însăși, că Laetus și Eclectus urmau îndată după ea, cînd văzu masacrul îngrozitor căruia îi erau sortiți ceilalți, gemu și grăi în sinea ei: „Bine, Commodus, iată dar dovada recunoștinței tale pentru înțelegerea și dragostea cu care am răbdat neobrăzarea și dezmățul tău vreme de atîția ani. Dar să știi, bețivule, că n-ai să poți scăpa de femeia care știe să vegheze!”. După aceste cuvinte trimise vorbă lui Eclectus să vină la ea. Eclectus obișnuia să se ducă la ea, în calitate de sa de majordom. De altfel se și vorbea de existența unor legături între ei. Marcia îi dădu tăblița. „Privește ce mai sărbătoare ne așteaptă la noapte!”. Eclectus citi și se înspăimîntă. Și cum era egiptean după neam, avea îndrăzneală în sînge, era iute la fapte și nestăpînit la minie; așa că sigilă tăblița și o trimise printr-un om de încredere lui Laetus, spre luare de cunoștință. Acesta, tulburat și el, se duse la Marcia, lăsînd să se creadă că are de gînd să se sfătuiască cu ei privitor la cele poruncite de împărat și la mutarea lui în mijlocul gladiatorilor. Așa că în timp ce păreau că se sfătuesc în interesul împăratului, [cei trei] căzură de acord că trebuie să încerce degrabă ceva, mai înainte de a încăpea pe mîna lui, și că nu le rămîne timp nici de șovăire, nici pentru amînare. De aceea găsiră că este mai potrivit să i se dea lui Commodus o otravă aducătoare de moarte, și Marcia se oferă să i-o dea cît de curînd, întrucît îi era în obicei să-i toarne⁵⁷ și să-i dea lui Commodus cea dintîi cupă cu băutura, ca să bea cu mai multă plăcere băutura adusă de femeia iubită.

Cînd Commodus se întoarse de la baie, Marcia turnă otrava într-o cupă, o amestecă cu vin — un vin cu buchet puternic — și îi dădu să bea. Iar el, însetat cum era după baia îndelungată pe care o făcuse și după multele lui exerciții de vînătoare, închină ca de obicei și bău pe neră-

⁵⁷ Mai exact: „să amestece”. Vinul se bea, de regulă, amestecat cu apă caldută sau rece.

suflete. Îndată își simți capul greu și, cum îl biruia somnul, merse să se culce, gândind că răul îi vine din oboseală. Eclectus și Marcia dădură ordine tuturor să iasă și să se retragă la casele lor; „în felul acesta — spuneau ei — se va putea bucura de liniște“. Commodus avusese și în alte rînduri, în urma orgiilor sale, asemenea stări. Într-adevăr împăratul se îmbăia des și mîncă de mai multe ori pe zi, așa că nu avea o oră anumită pentru odihnă, fiind robii unei mulțimi de plăceri de tot felul cărora le slujea în fiecare clipă fără să li se mai poată împotrivi. Commodus rămase liniștit cîtăva vreme; dar cînd otrava îi pătrunse în stomac și în pînțe, fu cuprins de amețală și de vărsături puternice, fie că ospățul de la care abia se ridicase și băutura îmbelșugată reacționau zvîrlind afară otrava, fie că luase mai înainte, așa cum obișnuiesc toți împărații la începutul fiecărei mese, un antidot. Dar cum vărsăturile se prelungeau, conjurații se temură că va da afară toată otrava și că, de îndată ce își va fi revenit, vor pieri pînă la unul; așa că îl convinseră pe un tînăr plin de îndrăzneală, pe numele lui Narcissus, să se ducă pînă la Commodus și să-l sugrume, făgăduindu-i că va fi răsplătit din belșug. Narcissus se repezi înăuntru, își înfipse mîinile în gîtul lui Commodus, pe care vinul și otrava îl slăbiseră de tot, și îl omorî.

Iată dar de ce sfîrșit a avut parte Commodus, care a împărățit vreme de treisprezece ani după moartea tatălui său; Commodus care, dintre toți împărații de pînă atunci, se bucura de cea mai nobilă ascendență; Commodus, cel mai frumos bărbat al vremii și înzestrat cu cel mai armonios trup. Dacă este nevoie să mai adaug ceva despre îndrăzneala lui, voi spune că nu putea fi întrecut de nimeni în siguranța cu care ținea și în îndemînare în luptă, dar că toate aceste calități erau umbrite de apucăturile lui rușinoase, așa cum, de altfel, am și arătat mai sus.

C A R T E A A II - A

Pertinax (193) ; *Iulian* (193) ; *Niger* (193—194) ; *Severus* (193—211)

CAPITOLUL I

După uciderea lui Commodus, conspiratorii (după cum am arătat în prima parte a acestei lucrări), vrînd să tînuiască cele petrecute, ca să scape de supravegherea gărzilor din palat, înfășurară cadavrul într-o pătură lipsită de valoare, îl legară strîns și îl încredințară la doi sclavi credincioși, trimițîndu-i ca pentru a scoate din dormitorul împărațesc cine știe ce obiect de prisos acolo. Cei doi trecură prin mijlocul gărzilor, dintre care unii erau amețiți de vin, iar ceilalți, care nu băuseră, picoteau de somn, sprijinindu-se de sulita ce o țineau în mîină, așa că nu se mai întrebăru ce anume ar putea fi scos din dormitor, nepăsîndu-le de așa ceva. Leșul împăratului a fost scos pe poartă, pe furiș ; iar noaptea a fost așezat pe un car și trimis undeva în afara orașului.

Laetus, Eclectus și Marcia ținură sfat ca să hotărască ce au de făcut. Și găsiră cu cale că este mai bine să răspîndească, în legătură cu moartea lui, zvonul că împăratul s-ar fi stîns pe neașteptate în urma unui atac de apoplexie ; versiunea avea să fie primită cu încredere, după credința lor, mai ales că se vorbea de multă vreme despre lăcomia lui fără fund. Dar mai înainte de aceasta socotiră că este necesar să găsească un bărbat în vîrstă și cumpătat care să urmeze la tron ; prin aceasta ei [trei] aveau să fie salvați și toată lumea avea să răsuflă ușurată după amarul unei tiranii care nu cunoscuse nici o măsură. După ce deliberară între ei, găsiră că cel mai nimerit dintre toți ar fi Pertinax.

Pertinax era de felul lui din Italia și se făcuse cunoscut în nenumărate rînduri ca militar și ca om politic. Pertinax triumfase de multe ori asupra germanilor și a barbarilor de la răsărit și era ultimul dintre prietenii cu vază ai tatălui lui Commodus care mai rămăsese în viață. Commodus nu-l ucisese, fie la gîndul că fusese cel mai prețuit dintre tovarășii și generalii lui Marcu Aureliu, fie că se sfiise înaintea integrității lui morale sau, în sfîrșit, că îl socotise prea sărac. Pentru că, ce-î

drept, Pertinax se mai putea lăuda și cu faptul că fiind, între toți, omul care avusese cele mai numeroase însărcinări publice, era cu toate acestea și cel mai sărac dintre toți.

Așa dar Laetus și Eclectus se duseră la Pertinax în toiul nopții, pe cînd toată lumea dormea, luînd cu ei numai un mic număr de conspiratori. Ei însă găsiră toate ușile casei încuiate, așa că se văzură nevoiți să trezească portarul. Acesta deschise; dar de îndată ce văzu soldații înaintea lui și pe Laetus, despre care știa că este comandantul lor, își pierdu cumpătul și, plin de spaimă, se duse să dea de știre. Cu toate acestea stăpînul îi porunci să-i lase să intre, spunînd că nu se temea de o nenorocire pe care o aștepta în fiecare clipă. Și se zice că a rămas atît de netulburat, încît nici măcar nu s-a ridicat din pat, ci, fără a-și schimba poziția, a întîmpinat pe Laetus și pe Eclectus, care tocmai pătrundeau în încăpere, cu următoarele cuvinte, spuse cu demnitate și fără să pălească, cu toate că își închipuia că veniseră la el cu gîndul să-l omoare:

„De multă vreme, și în fiecare noapte, mă așteptam la o asemenea moarte. Iar după ce am rămas ultimul în viață dintre toți prietenii lui Marcu Aureliu, mă minunam văzîndu-l pe Commodus zăbovind. Ce mai așteptați? Faceți ce vi s-a poruncit, și scăpați-mă de soarta mea nenorocită și de teama care mă urmărește necontenit!” Însă Laetus îi răspunse:

„Pune capăt o dată acestor vorbe care nu sînt vrednice de tine și de tot ce ai făcut pînă azi! Pentru că noi n-am venit aici cu gîndul să te ucidem, ci spre salvarea noastră și a statului roman. Tiranul a pierit, și a avut parte de soarta pe care o merita, întrucît a pășit din partea noastră tocmai ce pusese la cale să ne facă nouă. Așa că am venit la tine cu gîndul de a-ți încredința titlul de împărat, știindu-te mai presus de toți senatorii prin purtarea ta întotdeauna plină de înțelepciune, pentru trecerea de care te bucuri și pentru stima cuvenită vârstei tale.

„Mai știm că poporul te iubește și te cinstește. Iată de ce sîntem încredințați că ceea ce facem acum răspunde întru totul dorinței lor și va fi totodată, scăparea noastră“.

„Nu vă mai bateți joc de un om bătrîn“ — le răspunse Pertinax — „mă credeți oare chiar atît de laș ca să trebuia să mă întîii să mă ademeniți cu vorbe și numai astfel să-mi aduceți moartea?“

„Pentru că văd că nu te încrezi în spusele noastre“, îi răspunse Eclectus, „ia tăblița asta (cunoști doar scrisul lui Commodus, fiind obișnuit cu citirea lui) și citește! Vei afla din ce primejdie am scăpat și-ți vei da seama că vorbele noastre nu sînt nicidecum un pretext, ci adevărul curat“.

Pertinax citi textul și convins de oamenii aceia care de altfel îi fuseseră prieteni și mai înainte vreme, după ce află tot ce se petrecuse, se lăsă în seama lor⁵⁸.

⁵⁸ *Historia Augusta (Pertinax, IV. 4)* afirmă, dimpotrivă, că Pertinax, după numirea lui în funcția de prefect al Romei, a fost încunoștințat de complotul care se pregătea împotriva lui Commodus.

CAPITOLUL II

Mai întii găsiră cu cale să se ducă în tabără ca să afle care este părerea soldaților. Laetus îi încredința că va putea atrage soldații de partea lor întrucît, în calitate de comandant, soldații aveau față de el un oarecare respect. Așa că luară cu ei pe toți cei de față și porniră în grabă spre tabără⁵⁹.

Noaptea era pe sfîrșite, sărbătoarea urma să înceapă, așa că totul fu isprăvit înainte de ziuă. Cîteva persoane de încredere au fost trimise ici și colo să dea de știre că a murit Commodus și că Pertinax se află în drum spre tabără în vederea proclamării sale ca împărat. Cînd vestea se răspîndi, poporul întreg, cuprins de entuziasm, începuse să salte și să danseze; fiecare da fuga și, plin de bucurie, anunța cunoscuților săi vestea, mai cu seamă magistraților și oamenilor înstăriți, știindu-l pe Commodus cu ochii meru ațintiți asupra lor. Toți alergau spre temple și spre altare, înălțînd zeilor rugăciuni de mulțumire. Se striga în fel și chip; unii „a pierit tiranul“; alții „...gladiatorul“, pe cînd alții rosteau cuvinte de mai mare ocară; toate vorbele pe care mai înainte le stăvilise frica, acum, cînd oamenii nu mai aveau de ce se teme și se simțeau liberi, le veneau la îndemînă.

Bineînțeles că aproape toată lumea alergă spre tabără. Graba lor avea drept primă cauză teama că armata nu se va supune fără șovăire conducerii lui Pertinax. Se temeau anume că soldații, care se învățaseră să facă toate poftele unui tiran și fuseseră năvăliți în jafuri și în tot felul de acte de violență, nu se vor împăca ușor cu gîndul unei domnii care de pe acum se anunța plină de înțelepciune. Așadar se strînseră toți în masă ca să-i poată sili să se supună. Cînd ajunseră în tabără, Laetus și Eclectus apărură, aducîndu-l cu ei pe Pertinax; și Laetus, după ce chemă toți soldații înaintea sa, le vorbi în felul următor:

„Commodus, împăratul nostru, a murit lovit de apoplexie. Vina morții lui nu o are nimeni altul decît numai el. Noi l-am înconjurat cu cele mai bune sfaturi și l-am învățat întotdeauna numai de bine; dar el nu ne-a luat în seamă ci a dus viața pe care o știți și a pierit sufocat, victimă a lipsei lui de măsură. Commodus a avut sfîrșitul care îi era sortit; oamenii nu mor din aceeași pricină și nici în același fel; dar toți ajung pe căi felurite la unul și același sfîrșit. În locul lui, noi laolaltă cu poporul roman vă aducem înainte un om a cărui vîrstă impune respect, un om cu o viață cumpătată, ale cărui însușiri au trecut prin încercarea faptelor. Cei mai bătrîni dintre voi ați avut altădată dovada priceperii lui militare, iar voi, ceilalți, l-ați stimat și l-ați admirat vreme de atîția ani, în calitate de prefect al orașului. Soarta vă dăruiește nu numai un împărat, ci un părinte plin de bunăvoință. Alegerea lui va fi o bucurie nu numai pentru voi, care străjuiți aci, ci și pentru toți cei ce stau de veghe pe malul rîurilor și de-a lungul granițelor imperiului roman și care își aduc aminte de faptele lui de arme. În afară de aceasta nu vom mai fi nevoiți să înduplecăm pe barbari cu bani, pentru că barbarii se vor supune de la sine cînd cu

⁵⁹ Tabăra cohortelor pretoriene era situată la nord-estul Romei, între Via Nomentana și Via Collatina; planul zidurilor, groase de 2 m și străjuite din loc în loc de un turn, era înscris într-un dreptunghi.

spaimă își vor aminti ce au avut de suferit de la el, pe cînd se afla în fruntea trupelor noastre“.

La aceste cuvinte ale lui Laetus, mulțimea nemaiputîndu-se stăpîni (deși soldații mai șovăiau și stăteau la îndoială) îl aclamă cu numele de Augustus și de părinte [al patriei], aducîndu-i, în același timp, toate urările lor de bine. Atunci își uniră și soldații glasurile cu ale lor, deși nu cu același zel, ci siliți de prezența mării mulțimi de oameni (într-adevăr, soldații erau înconjurați din toate părțile de lume, erau puțini la număr și fără arme la ei, din pricina sărbătorii), și îl salutară pe Pertinax cu titlul de Augustus. După aceea depuseră obișnuitul jurămint de credință față de el, luară parte la sacrificii și, cînd zorile începeau a miși, tot poporul laolaltă cu soldații îl petrecură pe Pertinax pînă la palat, ducînd în mîna crenguțe de laur.

CAPITOLUL III

Pertinax se instalează în palatul imperial, fiind condus pînă acolo în timpul nopții, așa cum am văzut, de ostași și de popor. Dar de îndată începu să se frămînte sub apăsarea unor mari griji. Cu toate că în trecut dăduse dovezi de tărie de caracter și arătase că știe să înfrunte orice situație, prezentul îl neliniștea, nu atît la gîndul siguranței proprii sale persoane (Pertinax dăduse piept, în multe alte rînduri, cu primejdii mult mai mari), ci medita la această neașteptată cădere a unei tiranii și cugeta la unii senatori de origine aleasă care, după temerile lui, nu vor îngădui ca în urma unui împărat de viță aleasă puterea să încapă în mîinile unui om de rînd, care se trăgea dintr-o familie neînsemnată. Este adevărat că, pentru țaria de caracter de care dăduse dovadă pînă atunci, Pertinax întrunea toate laudele și că se bucura de un mare renume pentru faptele sale de arme; cu toate acestea în ce privește originea lui, Pertinax se afla cu mult în urma oricărui patrician⁶⁰. De aceea, de îndată ce se făcu ziuă, se prezentă în sala de adunare a senatului, fără însă a îngădui să-i fie dus înainte focul, sau să fie înălțat vreunul dintre semnele demnității imperiale, mai înainte de a fi aflat sentimentele senatului. Dar de îndată ce se înfățișă înaintea lor, toți îl aclamară cu un singur glas, numindu-l împărat și Augustus; el însă începu prin a spune că nu dorește domnia, pretextînd că este prea bătrîn pentru așa ceva, și se rugă să fie scutit [de această sarcină]; dimpotrivă afirma că există un mare număr de patricieni cărora titlul de împărat le ședea cu mult mai bine decît lui, și luîndu-l pe Glabrio de braț, îl trase înspre sine, poruncindu-i să șadă pe jilțul împărătesc. Glabrio se putea mindri, dintre toți patricienii, cu originea cea mai nobilă, dat fiind că, după spusele lui, se trăgea după neam chiar din Aeneas, fiul lui Anhise și al Afroditei; afară de aceasta fusese numit de două ori consul. Însă Glabrio îi răspunse:

„Eu, cel pe care tu îl socoți cel mai vrednic dintre toți, îți cedez ție conducerea statului; eu, și toți ceilalți laolaltă cu mine, îți conferim

⁶⁰ Herodian și Dio Cassius (LXXIII, 3) trece sub tăcere avariția, cupiditate care îi este reproșată lui Pertinax. În *Historia Augusta, Pertinax*, III, 1.

puteri depline“. Atunci toată lumea începu a-l înghesui pe Pertinax, încercînd să-l înduplece cu tot felul de rugăminți, iar el șovăitor și încă împotrivindu-se fu nevoit să se așeze pe tronul imperial, după care le ținu următoarea cuvîntare :

„Asentimentul vostru unanim, dragostea voastră nemăsurată și faptul de a fi fost preferat unor persoane de neam atît de ales, aici de față, înlăturînd orice bănuială de lingușire, și arătînd dimpotrivă încrederea care poate fi pusă în bunele voastre intenții, pe un altul decît mine l-ar fi determinat să primească de bună voie, cu mai multă încredere și cu mai mare ușurință, sarcina care mi-a fost încredințată, trăgînd nădejde că nu-i lucru tocmai anevoios să cîrmuiești un stat ai cărui supuși te întîmpină cu atîta bunăvoință. Pe mine însă această mare și deosebită cinste, de care sînt cu totul conștient, mă copleșește cu temeri și cu frămîntări necontentite. Pentru că unei mari binefaceri este greu să-i poți răspunde într-un fel vrednic de ea. În acest gen de raporturi, cînd unei fapte de mică însemnătate i se răsplătește cu mai mult decît ar fi fost nevoie, oamenii nu iau seama atît la împrejurările care au înlesnit această răsplătire, ci țin socoteală doar de răsplătirea însăși ; dar cînd cineva ne face un bine care nu poate fi depășit, atunci lumea nu mai ia seama la greutatea întîmpinată de replica ta nesatisfăcătoare, ci de îndată îi vin la îndemînă cuvinte ca „nesimțitorul“ și „nerecunoscătorul“. De aceea îmi dau seama că întrecerea la care m-ați chemat acum nu mă pune în situația de a vă putea răspunde într-un fel vrednic de această mare cinste. Pentru că vrednicia [unui împărat] nu depinde de tron, ci de fapte și de grija de a nu te arăta mai prejos decît el. Cu cît este mai urît trecutul, cu atît nădăjduim într-un viitor mai bun. Nenorocirile nu se uită niciodată, suferințele de odinioară rămîn neșterse, în schimb bucuriile pier o dată cu plăcerea pe care au adus-o și o dată cu ele pier și amintirea lor. Libertatea nu aduce cu sine atîta bucurie, cîtă întristare aduce după ea robia, și omul care se bucură în liniște de avutul lui nu se crede dator să mulțumească, socotind că nu are nimic mai mult decît ce i se cuvine, pe cînd unul pe care soarta l-a lipsit de ale sale, poartă veșnic cu sine amintirea nenorocirii. De asemenea, cînd intervine în stat o schimbare în bine, nimeni nu-și închipuie că are și el ceva de folosit din aceasta, pentru că fiecăruia îi pasă prea puțin de acțiunile cu caracter public și de folos obștesc. În schimb cînd interesele noastre particulare nu decurg așa cum am vrea, ni se pare că nimic nu este prea mult pentru a ne veni în ajutor. Oamenii obișnuiți să se bucure de dărnicia fără noimă și lipsită de discernămint din timpul unei tiranii nu pot vedea într-o schimbare, care, printr-o restrîngere a cheltuielilor, aduce după sine o viață mai cumpătată și un mai mare echilibru, nimic din această cumpătare și din această politică de echilibru și prevedere, și o vor defăima ca o dovadă de meschinărie și de viață nefericită, fără să le vină în minte că darurile acelea bogate, împărțite la întîmplare, nu au alt izvor decît numai furtul și violența, și că a da fiecăruia ce i se cuvine cu judecată și după merit, fără silnicii și fără a recurge la un izvor ilegal de venituri, îndeamnă la o chibzuită economisire a unor venituri agonisite cinstit.

„Acum cînd știți cum stau lucrurile, este rîndul vostru să mă ajutați și să înțelegeți că sîntem cu toții părtași la conducerea statului, slujind

aristocrației și nu unei tiranii. Priviți așadar încrezători înainte și dați de știre tuturor supușilor mei cele spuse de mine acum⁶¹.

Pertinax, care prin aceste cuvinte dădea senatului o mare însemnătate, a fost aclamat de către toată lumea primind toate dovezile de stimă și de respect. După aceea a fost călăuzit pînă la templul lui Iupiter, și, de acolo, la celălalte temple [ale Romei], ca să officieze sacrificiile cerute de numirea lui ca împărat, după care se retrase în palatul imperial.

CAPITOLUL IV

Cînd vestea despre cele afirmate de el în senat și în decretul public se răspîndi, toată lumea fu cuprinsă de o mare bucurie, trăgînd nădejde că nu vor mai avea de aici înainte în fruntea lor un împărat, ci un conducător ales și blînd și un adevărat părinte. Soldaților, Pertinax le interzise să se mai poarte necuviincios față de populație, să umble cu barda în mînă și să lovească în trecători, silindu-se să aducă toate la o stare normală; în afară de aceasta, cînd apărea în public sau cînd lua parte la dezbaterile tribunalului, se purta cu blîndețe și cu liniște. Prin rîvna cu care se străduia să imite domnia lui Marcu Aureliu împăratul umplea de bucurie sufletele bătrînilor; iar tuturor celorlalți, care trecuseră de la o domnie tiranică, crudă și nerușinată, la o viață liniștită și lipsită de griji, le cîștigă lesne încrederea. Vestea domniei sale blînde se răspîndi degrabă, făcînd ca toate provinciile, toate legiunile, toți supușii și aliații romanilor să-l ridice în slăvi. Chiar și barbarii care scuturaseră jugul între timp și cei ce se pregăteau de răscoală i se supuseră de bună voie, amintindu-și cu frică de calitățile pe care le dovedise în vechile lui campanii și încredințați că el nu le va face niciodată rău fără pricină, ci că va ști să recunoască dreptul fiecăruia, ca un vrăjmaș al părtinirii și al silniciei. Din toate părțile seoseau mereu solii, pentru că toată lumea era bucuroasă de domnia lui Pertinax.

Oamenii erau cu toții fericiți de ordinea și blîndețea acelei cîrmuiri, fericire pe care nu se sfiau să și-o mărturisească atît în particular, cît și afară, în plină stradă; numai trupelor din Roma, care formau de obicei garda imperială, bucuria obștească li se prefăcea în necaz. Văzîndu-li-se interzise tîlhăriile și actele de violență și fiind nevoite să se întoarcă la ordine și disciplină, ele interpretau calmul și blîndețea acestei domnii ca o jignire, ca o palmă la adresa lor și ca o încălcare a puterii lor nelimitate [de mai înainte], și nu puteau suferi ordinea care domnea sub noul împărat.

Mai întii începură a se arăta cărtitori și nesupuși la ordine; dar pînă la sfîrșit — nu trecuseră bine nici două luni din domnia lui Pertinax, un răstimp scurt în care acesta din urmă înfăptuise o mulțime de proiecte înțelepte și pline de foloase, și în care nădejdea unui viitor fericit înce-

⁶¹ Felul cum este conceput discursul lui Pertinax, tonul în care este scris, și, în sfîrșit, tot ce ne spune Herodian despre împărat face ca pasajul să constituie mai mult decît un indiciu al convingerilor etice și politice ale autorului. — Vezi și cele privitoare la Marcu Aureliu, în primele capitole ale cărții I.

puse să mijească peste supuși — iată că, soarta crudă și geloasă răsturnă totul, împiedicînd ducerea la bun sfîrșit a unor reforme minunate și atît de folositoare pentru popor.

Pertinax a îngăduit, mai înainte de toate, ca în întreaga Italie și pretutindeni, în celelalte provincii, pămînturile sterpe și necultivate să fie luate de oricine va vrea și se va simți în stare, chiar dacă pămînturile făceau parte din domeniile imperiale; iar celor ce se vor fi îngrijit de ele și le vor fi cultivat, să le rămînă în stăpînire. A mai acordat cultivatorilor o totală scutire de impozite pe timp de zece ani, garantîndu-le totodată proprietatea pe veci. A interzis înscrierea domeniilor imperiale sub numele său, afirmînd că acestea nu sînt proprietatea împăratului ci bunuri obștești, aparținînd statului roman. În sfîrșit a desființat toate taxele care fuseseră stabilite mai înainte sub regimul biranic al lui Commodus, pentru sporirea veniturilor [imperiale], privind transportul fluvial, ancorarea în porturi și transportul rutier, restabilind vechea ordine a lucrurilor și lăsîndu-le libere. Pertinax avea în minte încă multe alte reforme spre binele supușilor săi, după cum reiese din planurile lui; pe delatorii din Roma îi izgonise, poruncind ca oriunde vor fi descoperiți să fie pedepsiți și veghind ca nimeni să nu aibă de suferit și să nu cadă pradă unor învinuiri fără teme. Senatul îndeosebi și toată lumea de altfel erau siguri că îi așteaptă o viață lipsită de amenințări și cît se poate de fericită.

Și era Pertinax atît de modest, atît de lipsit de pretenții, încît pînă și pe fiul lui, care ajunsese la vîrsta adolescenței, îl oprea să intre în palat, poruncindu-i să rămînă în casa părintească și să frecventeze ca un simplu particular școlile și gimnaziile⁶² obișnuite, pentru a primi aceeași educație cu toată lumea, și pentru a face aceleași exerciții ca și ei, neîngăduindu-i nici amăgitoare distincții imperiale, nici să umble escortat.

CAPITOLUL V

În timp ce Pertinax da aceste dovezi de tact și de ordine, gărzile — și numai ele — nemulțumite de situație, jinduind după tilhăriile și actele de violență pe care le săvîrșeau sub semnul trecutei biranii, cînd duceau o viață de desfrîu și de beție, puseră la cale să scape de Pertinax, de care se loveau la tot pasul și pe care ajunseră să nu-l mai poată suferi, și hotărîră să caute pe un altul în stare să le redea puterea nelimitată și neținută în frîu de mai înainte.

Și deodată, pe la amiază, pe cînd nimeni nu se aștepta la ceva rău și toată lumea se odihnea, iată că părăsiră tabăra, pătrunzînd în goană în palat, furioși și dezlănțuiți, cu sulițele îndreptate înainte și cu săbiile scoase din teacă. Personalul din palat, surprins de evenimentul acesta de necrezut și cu totul neașteptat, se sperie și nu se mai împotrivi, fiind prea puțin la număr și neînarmat în fața unui adversar numeros și înarmat pînă-n dinți. Toți își părăsiră locurile și o luară la fugă, apucînd-o care

⁶² Gimnaziile erau locuri special amenajate pentru practicarea feluritelor exerciții fizice și își au, într-o oarecare măsură, corespondentul în stadioanele moderne.

pe poarta din curte, care prin celelalte ieșini. Numai câțiva dintre cei credincioși lui Pertinax îi dădură acestuia de veste despre năvala [soldaților din gardă], sfătuiindu-l să fugă și să se pună sub ocrotirea populației. Însă el nu luă aminte de sfaturile lor, care l-ar fi putut scăpa din primejdie, socotindu-le nepotrivite, josnice și nevrednice de un împărat, de viața pe care o dusesse pînă atunci și de cele înfăptuite de el mai înainte ; așa că refuză să fugă sau să se ascundă și porni în întîmpinarea primejdiei, cu gîndul de a vorbi răsvrătiților, trăgînd nădejde că îi va putea îndupleca punînd capăt încercărilor lor nebunești. Pertinax ieși din apartamentul lui ca să-i întîmpine și încercă să afle de la ei care erau pricinile care-i împinseseră la revoltă. În același timp se străduia să-i convingă să nu săvîrșească o faptă nebunească, păstrînd pînă și în acea clipă înfățișarea lui calmă și plină de demnitate, fără a pierde ceva din prestanța lui de împărat ; și fără să se înjosească, fără să-și piardă cum-pătul sau să se roage de ei, le spuse următoarele :

„Faptul de a cădea ucis de voi nu înseamnă pentru mine, care am ajuns cu cinste pînă la adînci bătrînețe, nimic deosebit sau greu de îndurat ; orice viață de om are un sfîrșit ce nu poate fi ocolit. Însă voi, care treceți drept păzitori, drept străjuitori ai împăratului și care aveți în grijă îndepărtarea primejdiilor ce l-ar putea amenința din afară, băgați de seamă : faptul de a deveni ucigași și de a vă mînji mîinile cu sîngele nu numai al unui concetățean de al vostru, ci tocmai cu cel al împăratului vostru, s-ar putea întîmpla să pară nelegiuit chiar de pe acum, iar mai tîrziu să vă primejduiască viața. Eu unul nu-mi amintesc să vă fi făcut vreodată vreun rău, și dacă moartea lui Commodus vă nemulțumește, în ce mă privește nu găsesc nimic de mirare în aceea că un om și-a aflat sfîrșitul. Vi se pare cumva că moartea lui a fost rezultatul unui complot ? Eu unul nu am nici o vină. Știți doar că eram departe de a bănui ceva și că știu tot atît de puțin despre evenimentele de atunci cît știți și voi, încît, dacă aveți cumva vreo bănuială, este cazul să îndreptați învinuirea voastră asupra altora. Pe urmă, cu toate că el a murit, să știți că vouă nu vi se va știrbi nimic din drepturile și onorurile care vi se cuvin, fără însă a mai fi nevoie pentru asta să mă amenințați sau să faceți tot felul de tîlhării“.

Vorbindu-le în felul acesta, Pertinax izbutise aproape să înduplece pe unii dintre ei și nu erau tocmai puțini soldații care începuseră să plece, întorcînd spatele rușinați de bătrînețele unui împărat atît de vrednic. Cu toate acestea răsvrățiții cei mai neînduplecați tăbăriră asupra lui și-l uciseră⁶³, pe cînd bătrînul mai vorbea. După ce săvîrșiră această mare crimă, soldații se înspăimîntară de ceea ce îndrăzniseră să facă și, ca să preîntîmpine un atac din partea populației civile, pe care o știau că nu va primi cu nepăsare vestea evenimentului, se retraseră în fugă în tabără, zăvorîră toate porțile și toate punctele de legătură cu exteriorul și rămaseră acolo, la adăpostul zidurilor, punînd pe turnuri străji ca să poată respinge mulțimea în caz că aceasta avea să se năpustească asupra zidurilor.

⁶³ La 28 martie 193.

Iată dar care a fost sfârșitul lui Pertinax, despre a cărui viață și a cărui fire am scris mai sus.

CAPITOLUL VI

Cînd vestea uciderii împăratului ajunsese la urechile poporului, tulburarea și jalea puse stăpînire peste oameni, care puteau fi văzuți fugind de colo pînă colo ca nebuni. Toți erau cuprinși de o frămîntare dezorganizată ; toți căutau să dea de urma făptașilor — pe care totuși nu izbuteau să-i afle — ca să se răzbune pe ei. Însă cei mai adînc loviți dintre toți au fost membrii senatului, pentru care cele întîmplute însemnau o nenorocire comună, a tuturor, și care pierduseră în persoana împăratului un părinte blind și un cîrmuitor destoinic. Și iată că din nou începu să mijască teama unei reveniri la tiranie, știut fiind că soldații nu puteau dori nimic altceva.

Trecu o zi. Trecu și a doua zi și lumea din Roma se întoarse cuprinsă de teamă, fiecare la ale sale ; în același timp magistrații se grăbiră să-și caute adăpost în proprietățile lor cele mai depărtate de oraș, ca nu cumva, rămînînd la fața locului, să aibă ceva de suferit din partea noului împărat. Armata, încredințîndu-se că poporul stă liniștit și că nimeni nu se încumetă să răzbune sîngele împăratului, rămase în continuare închisă între ziduri, numai că sui în creștetul zidurilor pe cei dintre ei care erau înzestrați cu un glas puternic, dînd de știre că imperiul este de vînzare și făgăduindu-l celui care va plăti mai mult pentru el, o dată cu escortarea lui armată pînă la palat.

Cînd cele vestite de crainici se răspîndiră, nici unul dintre membrii cei mai de frunte și mai cu vază ai senatului, nici un patrician și nici unul dintre cetățenii înstăriți, rămași în număr atît de mic după domnia tiranică a lui Commodus, nu se apropie de ziduri ; nici unul nu se împăca cu gîndul de a obține puterea prin mijlocirea atît de puțin potrivită și atît de rușinoasă a banilor. Numai că cele vestite de soldați ajunseră în cele din urmă la urechile unui oarecare Iulian, fost consul, care trecea drept plin de bani ; era seara tîrziu și Iulian, care tocmai organizase o petrecere, chefua, amețit de băutură. Era unul dintre oamenii cei mai discreditați din acea vreme datorită vieții dezordonate pe care o ducea.

Soția, fiica lui și mulțimea lingușitorilor îl convinseră să părăsească masa și să alerge pînă la ziduri, ca să-și poată da seama cum stau lucrurile. Tot timpul drumului îl sfătuiră să pună mîna pe tronul vacant și, bogat cum era, să-și supraliciteze toți adversarii, în caz că se vor găsi și alți pretendenți. Ajuns în fața zidurilor, Iulian începu să strige, făgăduind că va da oricît i se va cere și afirmînd că este stăpînul unei averi imense și al unor cămări pline cu aur și cu argint. Cam în același timp sosi acolo și Sulpicianus, fost consul și el, și prefect al orașului ; Sulpicianus era socrul lui Pertinax și sosise acolo de asemenea cu gîndul de a cumpăra tronul. Însă soldații îl respinseră pe acesta din urmă, datorită legăturii sale de rudenie cu Pertinax, care îi făcea să se teamă de un viclesug din partea lui, urmărind răzbunarea celui uois. Așa că dădură drumul unei scări și îl suiră pe Iulian pînă sus pe ziduri. Soldații se feriseră să deschidă

porțile mai înainte de a fi aflat cam ce sumă aveau să capete. Ajuns sus, Iulian le făgădui să reînvie amintirea lui Commodus și onorurile cuvenite lui, și să-i restaureze statuile dăruite din porunca senatului; le mai făgădui deplina putere de care se bucuraseră în vremea aceluia, și fiecărui soldat atât de mulți bani, cât nu le trecuse prin minte nici să ceară, nici să capete de la el. [Le mai spuse că] nu vor avea de așteptat pentru bani, ci că nu au deocît să trimită după ei la el acasă. Cîștigați de aceste făgăduieli și atrași de perspectivele de viitor care se deschideau înaintea lor, soldații îl proclamară pe Iulian împărat, adăugînd numelui său gentilic pe cel de Commodus. După aceea ridicară insignele lor militare, pe care prinseră din nou imaginile acestuia din urmă, și se pregătiră să-l escorteze. Iulian oficie în mijlocul taberii sacrificiile prescrise unui împărat, după care plecă urmat de o gardă mult mai numeroasă decît de obicei. Iulian, care cumpărase tronul cu sila, în pofida opiniei publice și prin mijloace rușinoase și nedemne, se temea — și pe bună dreptate — de o reacțiune din partea poporului. Încinse cu toate armele și grupate, pentru orice eventualitate, în ordine de luptă, gărzile aveau în mijlocul lor împăratul pe care și-l doriseră. Și umblau cu scuturile și cu sulțile ridicate deasupra capului, ca să ferească cortegiul de eventualitatea unui atac cu pietre aruncate de pe case. Așa îl escortară pînă la palat, fără ca cineva să fi îndrăznit să-i înfrunte, dar în același timp lipsiți de uralele cu care poporul obișnuiește să întîmpine un cortegiu imperial; ba dimpotrivă oamenii îi suduiau de departe și îl ocărau pe Iulian că a cumpărat tronul cu bani.

De la această dată au început să se corupă moravurile ostășești; de atunci s-au învățat să poștească la nesfîrșit și cu nerușinare după bani și să nesocotească ascultarea datorată conducătorilor lor. Într-adevăr faptul că mîrșava lor îndrăzneală de a-și ucide împăratul nu stîrnise nici o împotrivire și că nimeni nu fusese în stare să împiedice rușinoasa punere în vînzare (pe bani!) și rușinoasa cumpărare a tronului a devenit cauza dezordinii lor obraznice și neînfrîinate de mai tîrziu chiar, deoarece lăcomia lor după bani și disprețul față de conducătorii statului n-a făcut decît să crească, ajungînd pînă la vărsare de sînge.

CAPITOLUL VII

De îndată ce se sui pe tron, Iulian se așternu pe chefuri și pe beții, neîngrijindu-se de treburile obștești și dedîndu-se unei vieți de plăceri și lipsite de bunăcuviință. Curînd se dovedi că mințise și înșelase chiar și pe soldați și că nu putea face față la tot ce le făgăduise. Nici acasă nu dispunea de atîția bani cîți se lăudase că are, nici în tezaurul public nu mai avea mare lucru, întrucît viața dezordonată a lui Commodus, risipa și cheltuielile lui nechibzuite secătuiseră de-a binelea [tezaurul]. Îndrăzneala și nerușinarea lui făceau ca soldații, înșelați în așteptările lor, să fie tot mai nemulțumiți, iar poporul, simțind starea de spirit care domnea în armată, să-l disprețuiască pe față; de cîte ori apărea în public, îi strigau cuvinte de ocără și-i băteau joc de plăcerile lui josnice și echivoce; îl ocărau și pe hipodrom, unde se aduna lumea de obicei, și-l chemau pe

Niger să salveze statul roman și să apere strălucirea demnității imperiale ; apoi mai socoteau că Niger trebuie să se grăbească a le veni în ajutor, întrucît ei îndurau umilinți cumplite.

Niger fusese cu multă vreme înainte consul și evenimentele de la Roma, despre care a fost vorba mai sus, îl găsiseră în funcția de guvernator al întregii Sirii. Funcția aceasta era pe atunci de foarte mare însemnătate, întrucît toți fenicienii și întreg ținutul care se întindea pînă la Eufrat se aflau sub cîrmuirea lui. Niger era un bărbat destul de înaintat în vîrstă și fusese apreciat în nenumărate rînduri pentru felul cum dusesse la capăt o mulțime de misiuni dificile. Vestea blîndeții și priceperii lui se dusesse pînă departe și se părea că el își propusese să ia drept pildă viața lui Pertinax ; toate acestea sporeau trecerea de care se bucura pe lîngă romani. Poporul îl chema în ajutor ori de cîte ori ținea adunare, acoperîndu-l de ocări pe Iulian, care era de față, și manifestînd pentru celălalt, al cărui nume era pomenit în cuvinte potrivite numai unui adevărat împărat.

Cînd i se dădu de știre care era opinia publică la Roma și cînd află de manifestația care i se făcea în public Niger se simți, de bună seamă, ispitit de situație, închipuindu-și că îi va fi foarte ușor să pună mîna pe putere, mai ales că — gîdea el — Iulian va fi părăsit de trupele lui de gardă, o dată ce nu-și plătitese datoria față de ei, și că poporul nu-i va arăta aceluia decît dispreț, ca unui om care se arătase nevrednic de titlul cumpărat cu bani. Așa stînd lucrurile, perspectiva de a ajunge la tron începu să-i surîdă. De aceea chemă mai întîi la sine pe generali, pe tribuni și pe cei mai destoinici dintre soldați, în grupuri mici, stînd de vorbă cu ei, atrăgîndu-i de partea lui și împărtășindu-le știrile de la Roma, cu intenția de a le răspîndi în public, ca să ajungă cît mai iute la cunoștința armatei și a întregului Orient.

Niger nădăjduia să poată atrage degrabă, sub această formă, de partea sa toată armata, care avea să fie încredințată din cele auzite că el nu urmărește să ajungă la domnie prin mijlocirea unei conspirații, ci numai în urma stăruințelor populației din Roma și din intenția de a le veni acelora în ajutor.

Într-adevăr reacția generală îi fu cît se poate de favorabilă ; toți trecură, fără multă zăbavă, de partea lui, rugîndu-l, la rîndul lor, să pună stăpînire pe putere. Se știe că sirienii sînt de la natură un popor ușuratic și înclinat la orice fel de reforme. La aceasta se mai adăuga și simpatia lor față de Niger care, în calitate de guvernator, se purta cu blîndețe față de toți și lua parte la mai toate sărbătorile lor. Căci sirienii mai sînt, de felul lor, și mari iubitori de spectacole ; îndeosebi locuitorii marelui și înfloritorului oraș al Antiohiei⁶⁴, care petrec aproape tot timpul anului în sărbători, organizate fie chiar în interiorul orașului, fie altundeva prin împrejurimi. Niger organiza pentru ei meru felurite spectacole, care le făceau plăcere, și le dăduse deplină libertate în ce privește ținerea sărbătorilor și distracțiile ; așa că nu era de mirare că se bucura de trecere pe lîngă ei, o dată ce le făcuse întotdeauna numai pe plac.

⁶⁴ Capitala provinciei;

CAPITOLUL VIII

Știind dar cum stau lucrurile, Niger convocă de pretutindeni, la o dată convenită, toată armata [de care dispunea], lăsă și restul populației să vină de față alături de ei, se sui pe o tribună pregătită din vreme anume pentru el, și le spuse următoarele :

„Cunoașteți, cred, de multă vreme firea mea blîndă și precaută ori de cîte ori este pusă în fața unor probleme mari și care cer îndrăzneală. Eu unul nici n-aș fi venit aici, înaintea voastră, să vă vorbesc despre unele ca acestea, dacă la mijloc n-ar fi fost un alt îndemn decît numai propria mea ambiție sau o speranță nebunească, sau pofta zămislită de speranță. Dar sînt chemat de lumea din Roma, care strigă neîncetat după o grabnică mină de ajutor, ca în felul acesta să nu mai vadă cu ochii cum slăvitul și mîndrul nostru tron, moștenit ca atare din străbuni, este călcat în picioare, în chip rușinos. Iar dacă o asemenea îndrăzneală va părea riscată și temerară, în caz că i-ar lipsi temeiul, este, în schimb, tot atît de adevărat că șovăiala în fața unor oameni ce te cheamă și se roagă de tine poate fi tălmăcită drept o dovadă de lașitate și de trădare.

„Așa că am venit aici ca să aflu care este părerea voastră și ca să-mi spuneți ce credeți că se cuvine să fac și ca să fac din voi sfetnicii și părtașii mei la cele ce vom hotărî acum ; iar dacă totul se va sfîrși cu bine, va fi spre bucuria și a mea și a voastră. Pe mine nu mă îmbie cine știe ce gînduri rele și ușuraticе, ci mă cheamă poporul roman, căruia zeii i-au sortit stăpînirea lumii și imperiul. Mă cheamă un stat care se clatină și care nu-și găsește nici un sprijin în nimeni. De aceea încercarea noastră nu poate să nu izbutească ; putem crede acest lucru călăuzindu-ne după opinia celor care mă cheamă ca și după faptul că nu văd pe nimeni care să se împotrivescă sau care să împiedice acțiunea noastră. Chiar persoanele care mi-au dat de veste ce se petrece acolo spun că nici măcar soldații, cei ce i-au vîndut lui Iulian tronul pe bani, nu-i slujesc cu credință, pentru că el nu le-a putut da tot ce le făgăduise.

„Așa că vă rog să-mi faceți cunoscut acum care este părerea voastră“.

De îndată ce isprăvi de vorbit, toată armata și mulțimea ce se adunase în jurul lor îl numi pe Niger împărat și-l aclamă cu titlul de Augustus. Apoi îl îmbrăcară cu mantia de purpură, adunară la repezeală și celelalte semne distinctive ale demnității imperiale, duseră focul înaintea lui și-l purtară pe la toate templele din Antiohia, ducîndu-l pînă acasă ; iar casa nu mai era pentru ei o casă particulară, ci un adevărat palat împărătesc pe care îl ornamentară, pe din afară, cu toate semnele distinctive ale demnității imperiale.

Niger era în culmea bucuriei. El își închipuia anume că domnia îi este de aici înainte asigurată, ținînd seama atît de voia poporului cît și de afecțiunea cu care era înconjurat de oameni. Vestea [celor întîmplate în Antiohia] ajunse, cu iuteala zborului, la toate popoarele din orient ; și de îndată toate s-au grăbit să i se supună, trimițînd la Antiohia solii din partea lor, ca înaintea unui împărat recunoscut de toată lumea. Și sa-

trapii⁶⁵, ca și regii de cealaltă parte a Tigrului și a Eufratului, trimiseră solii în semn de omagiu și ca să-l încredințeze de sprijinul lor, la caz de nevoie. Niger le răspunse făcându-le daruri magnifice, le mulțumi pentru dragostea arătată și pentru sprijinul făgăduit, spunându-le totuși că nu are nevoie de aliați, că domnia îi este asigurată și că va ajunge pînă la ea fără vărsare de sînge.

Însă încrederea pe care i-o dăduseră aceste dovezi de succes îl făcură pe Niger zăbavnic înaintea pregătirilor. Laolaltă cu antiohienii, el se deda unei vieți de plăceri, luînd parte la tot felul de serbări și de spectacole. Marșul asupra Romei, care ar fi trebuit să fie prima lui grijă, căzu în uitare. Ar mai fi trebuit să se ducă să vadă trupele care staționau în Illyria, și asta cît mai degrabă, ca să se străduiască să le atragă de partea lui; totuși Niger nu se gîndi nici măcar să le aducă la cunoștință evenimentele, închipuindu-și că aceste trupe, chiar dacă din întîmplare vor afla ceva, se vor alătura dorinței poporului roman și opiniei armatelor din răsărit.

CAPITOLUL IX

În timp ce Niger își făcea aceste gînduri și plutea pe aripile unor speranțe lipsite de temei și nu tocmai limpezi, noutățile ajunseră pînă în Pannonia și în Illyria, și la legiunile care străjuiau acolo, cantonate de-a lungul Dunării și al Rinului, cu misiunea de a ține piept barbarilor de pe acele meleaguri și de a păzi astfel granițele imperiului roman.

Comandantul suprem al trupelor din Pannonia, care erau puse sub comandă unică, era Severus, un libian întreprinzător și îndrăzneț, învățat cu o viață aspră și severă, suportînd lesne oboselile, ager la minte și nezăbavnic la înfăptuirea celor hotărîte. Acesta, aflînd de la vestași că imperiul roman se clatină la margine de prăpastie și că este pe cale de a intra în stăpînirea altuia, aflînd totodată de firea ușuratică a unuia [Iulian] și de neglijența celuiilalt [Niger]⁶⁶... Pe Severus l-au îndemnat să nădăjduiască la aceasta anumite vise, anumite oracole și unele semne socotite prevestitoare. Lumea se încrede întotdeauna în ele, socotindu-le nemincinoase și grăitoare de adevăr, ori de cîte ori se împlinesc. Cele mai multe dintre ele au fost descrise în povestea vieții lui, pe care el a scris-o cu mîna lui, și reprezentate în locuri publice [prin lucrări de artă]. Dar ultimul și cel mai însemnat dintre ele, care i-a și lămurit tot ce întrezărise pînă atunci, a fost un vis pe care nu-l pot nici eu trece sub tăcere.

Cam în vremea cînd se aflase că Pertinax a ajuns la tron, Severus s-a dus să jertfească și să depună jurămîntul de credință față de Pertinax; după aceea s-a întors acasă, și, cum era în faptul serii, s-a lăsat furat de somn. Și așa i se păru că vede un cal mare și tare mîndru, cu frîie

⁶⁵ Satrapi erau numiți șefii administrației civile și conducătorii militari ai provinciilor persane.

⁶⁶ Lacună.

împărătești, care-l purta în spinare pe Pertinax, prin mijlocul Căii Sacre din Roma. Ajuns la intrarea în For, în locul unde mai înainte vreme, în timpul republicii, se aduna poporul pentru dezbateri, calul păruse că începe să se scuture, trântindu-l pe împărat la pământ; după aceea se plecase înaintea lui, care se afla de față nici el nu știa bine cum⁶⁷, și, luându-l în spinare, îl purtase nevătămat pînă în mijlocul forului, unde se opri în loc, cu Severus călare deasupra, ca toată lumea să-l poată vedea și cinsti. De altfel statua colosală de bronz, ridicată acolo în amintirea acestui vis, mai dăinuiește și astăzi.

Severus fu așadar încurajat în așteptările sale și, începînd a crede că este chemat la domnie din voia zeilor, făcu un sondaj al opiniei soldaților săi, apropiindu-și la început, puțin cîte puțin, pe generalii, pe tribunii și pe gradații influenți, stînd de vorbă cu ei asupra problemelor de stat, căinînd decăderea imperiului și lipsa unui om în stare să-l guverneze cu vrednicie și cu demnitate. În afară de aceasta Severus își mărturisise dezaprobarea față de trupele din Roma, care-și călcaseră jurămîntul, mînjindu-se cu sîngele frătesc al împăratului lor, încît — mai spunea el — uciderea lui Pertinax se cerea răzburată cu grea pedeapsă. Severus știa că legiunile din Illyria păstrau încă vie amintirea vremurilor cînd acesta din urmă se afla în fruntea lor. Într-adevăr, în timpul domniei lui Marcu Aureliu, Pertinax, care era pe atunci comandantul lor suprem și guvernatorul Illyriei, obținuse alături de ei nenumărate victorii asupra germanilor, dînd mari dovezi de vitejie în luptele pe care le avusese cu dușmanul și arătîndu-se întotdeauna înțeleghător, bun, înțelept și blînd în felul cum se purta cu supușii, așa că armata îi cinstea amintirea avînd în schimb cele mai ostile sentimente față de cei ce cutezaseră împotriva lui o faptă atît de mîrșavă.

Plecînd de la acest pretext, nu-i fu greu lui Severus să-i poarte către ținta pe care și-o pusese înainte, lăsînd să se creadă că nu urmărește să ajungă el însuși în fruntea statului, că nu are ambiția de a pune mîna pe putere, ci că nu urmărește decît să răzbune sîngele aceluia mare împărat.

Oamenii de pe acele meleaguri sînt foarte vînjoși, pricepuți la luptă și foarte sîngeroși dar, pe de altă parte, greoi la minte și stîngaci în a descoperi vicleșugul din spusele sau din fapta cuiva. Așa că îl crezură pe Severus, care se prefăcea că suferă și că vrea să răzbune moartea lui Pertinax, și i se alăturară, desemnîndu-l împărat și încredințîndu-i puterea supremă. Iar Severus, de îndată ce află hotărîrea luată de cei din Pannonia, trimise solii în provinciile învecinate și către toți conducătorii neamurilor de la miazănoapte supuse Romei, și îi atrase cu ușurință de partea lui prin cuvinte de mare nădejde. Severus era neîntrecut în a se pricepe, în general, și în a simula blîndețea; dacă situația îi cerea să calce peste jurăminte, nu ținea seamă de ele, și știa să mintă, dacă lucrul acesta îi era spre folos. Pe scurt Severus nu spunea niciodată ceea ce gîndea cu adevărat.

⁶⁷ Loc corupt.

CAPITOLUL X

Ademenind deci cu scrisori pe toți Illyrii...⁶⁸ ca și pe căpetenii, îi atrase de partea sa. După aceea, adunînd laolaltă legiunile de pe unde erau cantonate, Severus, după ce adăugă numelui său pe acela de Pertinax (prin aceasta urmărea să facă impresie nu numai asupra legiunilor din Illyria, ci chiar asupra poporului roman, care păstra o amintire plăcută despre fostul împărat), le convocă într-o cîmpie, se sui pe o tribună pregătită anume pentru el și le spuse următoarele :

„Iată că v-ați arătat credința și frica față de zeii pe al căror nume jurați și respectul față de împărații pe care-i cinștiți, prin ura cu care ați întîmpinat știrea mirșăviei săvîrșite de trupele din Roma — adevărate trupe de paradă și nu ostași. Acum însă eu, care nu mă gîndisem niciodată, mai înainte vreme, că aș putea trage nădejde la așa ceva (cunoașteți doar supunerea mea față de împărați), nu-mi doresc nimic altceva decît să duc la bun sfîrșit și să îndeplinesc dorința voastră⁶⁹ și să nu mai vedem în fața ochilor decăderea statului roman, care, mai înainte vreme — și pînă nu de mult — era cîrmuit în chipul cel mai vrednic și ajunsese obiectul laudelor unanime. Ajuns în mîinile lui Commodus, chiar dacă au existat unele neglijențe datorate tinereții lui, acestea au fost încă acoperite de originea lui nobilă și de amintirea tatălui lui ; de altfel cusururile lui cereau mai degrabă milă decît ură, pentru că cele mai multe dintre cele ce s-au întîmplat atunci nu trebuie puse pe seama lui, ci în seama lingușitorilor din jurul lui și într-a sfătuitoarelor și îmbietorilor lui la fapte rele. După aceea statul a încăput pe mîinile unui bătrîn venerabil ; amintirea vitejiei și a bunătății lui stăruie încă vie în sufletele voastre. Ei însă n-au putut îndura [atîta prisos de virtute], ci au ucis pe acest om minunat, ca să scape de el. Pe urmă un oarecare a cumpărat, în chip rușinos, mareața împărăție a pămîntului și a mării ; poporul, după cum ați auzit, îl disprețuiește ; el însuși nu se mai poate încrede nici măcar în soldații de acolo, pe care i-a mințit. Să admitem totuși că ei ar vrea să-l apere de bună voie ; voi le sînteți superiori cu toții, nu numai ca număr, ci și, fiecare în parte, ca bărbăție ; sînteți căliți în lupte ; ați făcut neîncetat față barbarilor ; sînteți învățați să înfrunțați toate greutățile, gerul și arșița să nu vă fie piedică, să treceți rîurile prinse de îngheț, să nu beți apă de puț, ci o apă scoasă din adîncul pămîntului. Sînteți vînători încercați. În sfîrșit sînteți niște adevărați viteji, așa că nimeni nu vă poate sta împotriva, chiar dacă ar vrea să o facă. Oboselile și nu plăcerile sînt școala ostașului. De aceea cei de acolo, amețiți de plăceri și învățați numai cu ele, vor da bir cu fugiții numai la auzul strigătului vostru de luptă, ca să nu mai vorbim de lupta însăși.

„Dacă este ceva pe care evenimentele din Siria îl îngrijorează, eu îi spun că își poate da seama cît de șubredă este inițiativa lor, și cît de lipsită de perspective, din faptul că cei de acolo nici n-au îndrăznit să iasă în afara granițelor lor și n-au cutezat să pună la cale marșul lor asupra Romei, preferînd să rămîna pe loc și închipuindu-și că bucuria lor efe-

⁶⁸ Lacună.

⁶⁹ Răzbuarea morții lui Pertinax.

meră este rezultatul unei situații de fapt încă atât de șubrede. Sirienii sînt iubitori de distracții și de glume, și mai cu seamă antiohienii, care după cîte se pare sînt cei mai mari susținători ai lui Niger; așa că celelalte popoare și celelalte cetăți, nevăzînd pînă acum pe nimeni altul vrednic de a trece în fruntea statului (trecem ce e drept printr-o criză de oameni în stare să cîrmuiască cu destoinicie și cumpătate), e de la sine înțeles că lasă să se creadă că îi sînt supuse. Dar cînd vor afla alegerea făcută de armatele din Illyria și vor auzi de numele nostru, nume care nu le este nici lor necunoscut și tocmai lipsit de însemnătate, din timpul șederii noastre acolo în calitate de guvernator, fiți siguri că nu vor avea să se plîngă nici de superficialitate, nici de delăsare din partea mea, și că nu se vor expune înaintea vitejiei și a marii voastre experiențe în lupte, avînd în vedere că ei sînt cu mult mai prejos decît voi, atât ca statură cît și ca rezistență la oboseli și [ca pricepere] în lupta corp la corp.

„Să pornim, deci, degrabă spre Roma, și să ajungem înaintea lor! Acolo [la Roma], este inima împărăției; de acolo începînd vom putea pune toate în ordine cu ușurință. Și să ne încredem în semnele pe care le-am avut din cer și în iscusința armelor și a trupurilor voastre!”

Discursul lui Severus provocă entuziasm în rîndurile armatei, care-l aclamă cu titlurile de Augustus și Pertinax, dovedindu-și în fel și chip încrederea și dragostea față de el.

CAPITOLUL XI

Severus însă nu le dădu nici o clipă de răgaz. Dimpotrivă, le poruncii să se pregătească cît se poate mai sumar și anunță plecarea la Roma⁷⁰, dîndu-le o anumită gratificație și luînd cu sine proviziile necesare pentru drum. Distanța a fost străbătută în marș forțat și cu prețul unor mari eforturi, fără oprire, fără nici un răgaz pentru odihnă, decît numai atît cît să poată răsufla puțin, ca apoi să-și poată relua drumul. El însuși împărtășea oboselile lor, adăpostindu-se sub un cort mizerabil, mîncînd și bînd cu nimic mai mult decît știa că îi revenea oricărui altul; nici o urmă de lux nu-ți da a înțelege că ai a face cu un împărat. Toate acestea îl făcură tot mai îndrăgit de tovarășii lui de arme, care îl respectau nu numai pentru felul cum le împărtășea greutățile, ci și văzîndu-l întotdeauna gata să înfrunte el, cel dintîi, ostenelele, așa că executau cu dragă inimă tot ce li se cerea.

Severus străbătu în mare grabă Pannonia și ajunse la granițele Italiei mai înainte chiar de a fi prins cineva de veste cele întîmplăte. Locuitorii Italiei își putură vedea împăratul înainte de a fi auzit de venirea lui. O mare groază puse stăpînire pe cetățile Italiei cînd afluă de sosirea neașteptată a unei armate atît de mari. Și asta pentru că italoții, care de multă vreme uitaseră ce este meșteșugul armelor și al războiului, nu se mai îndeletniceau decît cu agricultura și cu alte ocupații pașnice. În trecut, în timpurile republicii, pe cînd senatul era cel ce numea generalii care aveau să înfrunte dușmanul, toți locuitorii Italiei erau chemați sub

⁷⁰ În luna aprilie 193.

arme, și așa au cucerit uscatul și marea, învingînd pe elini și neamurile barbare, încît nu mai exista nici un colțisor de pămînt și nici un climat asupra căruia romanii să nu-și fi întins stăpînirea. Dar începînd cu domnia lui August, italoții au fost scutiți de această obligație și dezarmați; la granițele imperiului au fost stabilite forturi și garnizoane; un zid alcătuit din mercenarii plătiți cu soldă în toată legea li înconjură, și lor li se adăugară fluvii de netrecut, prăpastii și munți, care scuteau de orice strajă, și deșertul nepătruns; așa că [August] își întări statul la adăpostul acestor baricade.

Așa se explică de ce s-au speriat oamenii, aflînd de sosirea neașteptată a lui Severus în fruntea unei armate atît de mari, și de ce li s-a părut atît de neobișnuit acest eveniment. Fiește că ei n-au îndrăznit să i se împotrivescă ori să-l împiedice în vreun fel, ci dimpotrivă l-au primit cu lauri și cu porțile [cetăților] larg deschise. Numai că Severus nu se oprea decît foarte puțină vreme, anume atît cît avea nevoie ca să jertfească și să țină un discurs înaintea mulțimii, după care pleca mai departe, în mare grabă, către Roma.

Cînd aceste evenimente ajunseră la urechea lui Iulian și cînd acesta află de forțele și numărul armatelor illyre, o mare jale se abătu peste el. Iulian știa că nu se poate încrede în popor, care-l ura, și nici bizui pe soldații corpului de gardă, pe care-i mințise. Așa că strînse la un loc toți banii de care dispuneau, el și prietenii săi, tot ce mai putu găsi în tezaurul public și prin temple, împărțindu-i soldaților ca să-și recîștige încrederea lor. Numai că soldații, deși puseră mîna pe mari sume de bani, nu-i fură recunoscători, vîzînd în gestul lui numai plata unei vechi datorii și nici de cum un dar din partea lui.

În acest timp Iulian era sfătuit de prieteni să plece din oraș, luînd armata cu sine, și să pună el cel dintîi stăpînire pe trecătorile din Alpi; dar în zadar. Alpii sînt niște munți foarte semeți, fără pereche pe cuprinsul țării noastre, și care străjuiesc la granițele Italiei ca un adevărat zid de apărare, fiind una dintre cele mai mari binecuvîntări pe care natura a dăruit-o italoților, zid de netrecut și...⁷¹ ridicat spre apărarea lor, întinzîndu-se de la marea dinspre mieznoapte pînă la aceea care privește către miezăzi. Însă Iulian se temea să iasă în afara orașului. De aceea, trimise după soldați, rugîndu-se de ei să se înarmeze, să facă exercițiile de rigoare și să sape șanțuri în jurul Romei. Iar pregătirile lui împotriva lui Severus erau așa fel închipuite încît lupta să aibă loc înăuntrul orașului; toți elefanții, care nu folosesc romanilor decît la alcătuirea cortegiilor, fură învățați să ducă în spinare dispozitive de apărare și oameni, la gîndul că illyrii se vor înspăimînta și caii dușmanilor se vor speria de înfățișarea și mărimea neobișnuită a unor animale pe care nu le mai văzuseră pînă atunci. În același timp, întregul oraș fabrica arme, și se pregătea de război⁷².

⁷¹ Lacună.

⁷² Dio Cassius care, în calitatea lui de contemporan (cerl) și senator, este în general mai bine informat asupra evenimentelor de la curte — și, de altfel, mai exact în ce spune — afirmă că, în desperare de cauză, Didius Iulianus se apucase de magie, fără a se da în lături chiar de la sacrificii cu ființe omenești (LXXIII.16.5).

CAPITOLUL XII

Dar în timp ce soldații lui Iulian trăgăneau pregătirile lor de luptă, se dădu de veste că Severus este pe aproape. Acesta își răzletise o mare parte din trupe cu ordinul de a se furișa pe nesimțite în oraș; soldații se împrăștiară apucînd-o pe toate drumurile; mulți...⁷³ dintre ei, pătrunseră în Roma noaptea, pe ascuns, pitindu-și armele și îmbrăcați în veșminte civile. Dușmanii erau așa dar în inima orașului și Iulian, încă inactiv, nu prinsese nimic de veste. Dar cînd zvonul se răspîndi în rîndurile populației, toată lumea căzu pradă unei mari tulburări; forțele de care dispunea Severus îi înspăimîntau, de aceea părea că vor trece de partea lui; pe de altă parte pe Iulian îl disprețuiau cumplit din pricina lașității lui; pe Niger de asemenea, pentru nehotărîrea și superficialitatea de care dăduse dovadă; în sfîrșit sosirea atît de rapidă a lui Severus îi umplea de uimire.

Iulian, pe care uimirea și îngrijorarea puseseră stăpînire cu desăvîrșire, neștiind cum să mai facă față situației, convocă senatul și îi scrisese lui Severus, propunîndu-i tratative de pace, numindu-l cezar și făcîndu-l părtaș la domnie. Senatul aprobă aceste propuneri. Cu toate acestea văzînd că Iulian își pierde cumpătul, pradă deznădejdiei, toți erau de pe acum de partea lui Severus. Două sau trei zile mai tîrziu, cînd aflară că Severus se și află în fața porților cetății, nu mai ținură seama de Iulian și se adunară, din ordinul consulilor, în sala de consiliu. Consulii sînt cei cărora le revine sarcina de a veghea asupra Romei ori de cîte ori tronul este pe cale de a se prăbuși. În ședință au fost dezbătute măsurile ce se cereu luate; Iulian, rămas în palat, își căina soarta, rugîndu-se să i se dea voie să renunțe la domnie și să-i încredințeze toată puterea lui Severus.

Senatul, aflînd în ce stare de decădere ajunsese el și că pretorienii, temîndu-se de Severus, îl părăsiseră, decretă condamnarea la moarte a lui Iulian și numirea lui Severus cu titlul de împărat unic. Totodată trimiseră la acesta din urmă o solie alcătuită din magistrați și din cei mai influenți dintre senatori, cu misiunea de a-i conferi toate onorurile demnității imperiale. La Iulian trimiseră un tribun, cu porunca de a-l ucide pe moșneagul acela fricos și nenorocit, care cu banii lui își cumpărase un sfîrșit atît de îngrozitor. Și Iulian, găsit singur și părăsit de toți, a fost ucis,⁷⁴ în timp ce scotea niște strigăte sfișietoare⁷⁵.

CAPITOLUL XIII

Cînd află de hotărîrea senatului și de moartea lui Iulian, Severus se gîndi la o ispravă și mai mare și puse la cale un vicieșug cu ajutorul căruia să poată prinde și lua prizonieri pe ucigașii lui Pertinax. În vederea acestui fapt, trimise pe ascuns scrisori către tribuni și centurioni, făgăduin-

⁷³ Lacună.

⁷⁴ La 2 iunie 193.

⁷⁵ „Iar Iulian, care ședea culcat, a fost ucis chiar în palat. Singurele lui cuvinte au fost: „Ce rău am făcut? Pe cine am omorît?” — Dio Cassius, LXXIII, 17.5.

du-le marea cu sarea și îndemându-i să convingă garnizoana din Roma să se supună fără împotrivire poruncilor sale. Afară de aceasta mai publică un ordin de zi adresat garnizoanei, prin care îi porunca să depună toate armele în tabără și să iasă afară, formînd un cortegiu pașnic, așa cum obișnuiau să facă ori de cîte ori însoțeau un împărat la sacrificiile [publice] sau la vreo sărbătoare, și asta ca să depună jurămint în numele lui Severus. [În ordin] li se spunea să se înfățișeze fără nici o teamă, întruoît urma ca din rîndurile lor să fie alcătuită pe viitor garda lui Severus. Soldații, încrezători în mesajul primit și îndemnați, pe de altă parte, de tribuni, lepădară toate armele și se grăbiră să-i iasă în întîmpinare, încununăți cu lauri și îmbrăcați doar cu veșmintele lor de sărbătoare. Cînd fură aproape de tabăra lui Severus, și după ce i se raportă că au ajuns în cîmp deschis, acesta le trimise vorbă să se adune, așa fel încît să-l poată primi în mijlocul lor iar el să le poată ține un discurs. Severus se sui, ce e drept, pe tribună, dar la un semn al lui soldații, care se strîngeau în jurul lui aclamîndu-l cu entuziasm, se văzură deodată înconjurați din toate părțile. Într-adevăr trupele lui Severus fuseseră instruite din vreme ca, în clipa în care îi vor vedea pe ceilalți că s-au oprit pe loc, cu ochii ațintiți asupra împăratului și cu atenția încordată, să-i înconjure după toate regulile artei militare, fără a lovi și fără să rănească pe careva, ci să-i înghesuie numai la un loc și să-i păzească, tăindu-le orice ieșire, cu armele. Și mai primiseră ordin să-i amenințe cu lăncile și cu sulitele întinse, ca, de teamă să nu fie răniți, să le piară orice poftă de luptă, găsindu-se dezbrăcați înaintea unor adversari înarmați de sus și pînă jos și fiind prea puțini la număr ca să se poată împotrivi unui dușman atît de numeros.

După ce îi văzu în această stare, prinși ca într-o plasă de fier și arme, [Severus] le ținu, cu glas puternic, tunînd și fulgerînd, următorul discurs :

„Faptele vă dovedesc acum că noi sîntem mai isteți decît voi, și că vă sîntem superiori, atît ca efectiv armat cît și prin numărul aliaților noștri. Ați fost prinși cum nu se poate mai ușor, căzînd în mîinile noastre fără luptă. Soarta voastră se află în mîinile mele, iar voi ședeți aici înaintea noastră, așteptîndu-ne voia, aidoma unor vietăți aduse pentru jertfă. Dacă ar fi să căutăm o pedeapsă pe măsura nerușinării voastre, ar fi cu neputință să găsim una potrivită cu ce ați făcut. Ați ucis un bătrîn vrednic de toată cinstea și un împărat iubitor, deci tocmai omul pe care aveaiți datoria să-l ocrotiți și să-l apărați. Pe urmă ați avut nerușinarea și netrebnicia să vîndeți pe bani, ca un obiect fără valoare, tronul Romei, care întotdeauna a fost înconjurat de toată slava și pe care înaintașii noștri nu-l puteau căpăta decît în schimbul unor merite cu totul deosebite, ori pe temeiul neamului lor ales. Dar voi n-ați fost în stare nici măcar să ocrotiți și să apărați omul pe care singuri l-ați ales în fruntea voastră, ci l-ați trădat ca niște nemernici. Față de aceste păcate, de atîta nerușinare, ar trebui să treceți nu o dată, ci de zeci de mii de ori prin chinurile morții, dacă ar fi să găsim pedeapsa ce vi se cuvine.

„Acum știți chinurile pe care le meritați. Eu însă am să vă cruț, ferindu-mă de a vă omonî, ca să nu-mi mînjesc, ca voi, mîinile cu sînge.

Ar fi, desigur, o împietate și o nedreptate ca voi, care v-ați călcat jurmîntul și v-ați mînjit mîinile cu sîngele frățesc al împăratului vostru, voi care v-ați trădat credința și misiunea, să mai faceți pe viitor de strajă în palat; cu toate acestea am să vă cruț viața și n-am să mă ating de trupurile voastre, ca un semn al milostivirii mele; în schimb voi porunci soldaților care va încercuiesc să vă descheie și să vă desbrace de uniformă, dacă o aveți pe voi, și să vă lase să plecați așa, goi. Afară de aceasta vă mai poruncesc să plecați cît mai departe de Roma; previn pe toată lumea și jur că oricare dintre voi va fi văzut la mai puțin de o sută de mile depărtare de Roma, va plăti cu capul“.

După ce isprăvi de vorbit, soldații din legiunea illyră dădură năvală peste ei, la smulseră scurtele săbii de paradă, ornamentate cu aur și argint, cu care erau încinși, cingătorile, veșmintele și ce lucruri ostășești mai aveau pe ei, dîndu-le drumul de acolo goi. Ceilalți nu avură altceva de făcut decît să cedeze, văzîndu-se trădați și prinși prin viclesug; și ce ar fi putut face goi și puțini cum erau, înaintea unor adversari înarmați și numeroși? Așa că plecară văicărîndu-se, bucuroși pe de o parte că li se cruțase viața, dar căîndu-se că putuseră veni fără arme, ca să se lase prinși într-un cip atît de rușinos.

Severus însă urzi încă ceva. Temîndu-se ca [fosta gardă pretoriană] să nu alerge cumva, îndată după destituirea ei, ca scoasă din minți, pînă în tabără și să ia armele, trimise înaintea ei un corp de soldați de elită, alcătuit din oamenii pe care îi cunoștea drept cei mai destoinici, dîndu-le poruncă să se furișeze pe căi ocolite și pe drumeaguri pînă în tabăra pustie de oameni, să pună mîna pe armele lor și, în cazul că ceilalți s-ar mai fi înfățișat acolo, să le ațîină calea, nelăsîndu-i să intre.

Iată dar cum au fost pedepsiți ucigașii lui Pertinax.

CAPITOLUL XIV

Severus își făcu intrarea în Roma, în fruntea restului trupelor complet înarmate, și o dată cu ivirea lui, romanii fură cuprinși de admirație și de frică, la gîndul îndrăzelii și reușitei lui. Poporul și senatul îl întîmpină cu mlădițe de laur, socotindu-l cel dintîi om și cel dintîi dintre împărați care izbutise să ducă la bun sfîrșit un plan atît de greu, fără vărsare de sînge și fără nici o luptă. Toate însușirile lui stîrneau uimirea, dar îndeosebi abilitatea, rezistența lui la oboseală și agerimea minții lui. După cum am spus, poporul îl primi cu urale și senatul îl întîmpină la intrarea în oraș; Severus se îndreptă spre templul lui Jupiter, jertfi, își îndeplini îndatoririle religioase și față de celelalte temple, după cum cerea eticheta, apoi se retrase în palat.

Ziua următoare se înfățișă înaintea senatului, vorbind tuturor cu blîndețe și trezind cele mai mari speranțe; și adresîndu-se cînd întregii adunări, cînd fiecăruia dintre senatori în parte, le spuse că a venit să răzbane uciderea lui Pertinax, să restabilească și să reintroducă forma de stat aristocratică. Apoi îi asigură că nimeni nu va mai fi ucis și nimănui nu i se va mai confisca averea pe viitor, fără o judecată preala-

bilă ; că nu va mai tolera pe delatori ; că va căuta, dimpotrivă, să asigure cea mai mare fericire supușilor săi, și că va lua în toate drept pildă pe Marcu Aureliu, iar de la Pertinax nu numai numele, ci și firea. Cu aceste cuvinte Severus izbuti să-și atragă bunăvoința lor și încrederea în cele făgăduite. Erau însă printre ei cițiva bătrâni care-i cunoșteau apucăturile și care încă de pe acum își șopteau pe furiș că e un om cu multe fețe care știe să se folosească cu îndemânare de împrejurări, să se prefacă și să-și ascundă de fiecare dată intențiile cu măiestrie, și să ducă pînă la capăt tot ce i se părea necesar sau avantajos — lucru care a avut mai tîrziu confirmarea faptelor.

Severus nu zăbovi multă vreme la Roma ci, după ce împărți populației o mulțime de bani și organizează spectacole, după ce făcu armatei o mare gratificație, după ce își alese din rîndurile ei soldații cei mai destoinici pentru a înlocui, cu ajutorul lor, garda destituită, se grăbi să plece în orient. Niger zăbovea încă, nepăsător la ce se întîmpla, complăcîndu-se cu viața din Antiohia. Severus hotărî să facă așa fel încît să ajungă la el pe neașteptate, ca să-l surprindă nepregătît. În același timp dădu ordin soldaților să-și facă toate pregătirile de plecare și le mări efectivul cu trupe adunate de pretutindeni, recrutînd și instruind tineretul din toate cetățile de pe cuprinsul Italiei și poruncind trupelor care vor mai fi rămas în Illyria să coboare în Tracia pentru a i se alătura. Afară de aceasta își alcătui o flotă, își imbarcă hopliții⁷⁶ pe toate trierele⁷⁷ de care dispunea în Italia, dîndu-le drumul să plece pe mare. Severus izbuti să organizeze o armată mare și de o componență variată într-un interval de timp foarte scurt ; și asta pentru că era conștient de faptul că o oaste puțin numeroasă nu îi era îndestulătoare pentru a putea supune toate ținuturile Asiei care trecuseră de partea lui Niger. Așa că își făcu pregătirile de război cu cea mai mare băgare de seamă.

CAPITOLUL XV

Cu firea lui prevăzătoare și bănuitoare, Severus avea unele temeri privind armata din Britania, numeroasă, puternică și alcătuită din ostași foarte pricepuți în ale războiului. Comandantul ei suprem era Albinus, un bărbat care se trăgea dintr-o familie de patricieni și senatori și care cunoscuse, din copilărie, o viață de lux și de plăceri. Severus se gîndi să-l atragă de partea sa cu ajutorul unui șiretlic pentru ca celălalt, care dispunea de argumente atît de puternice pentru tron, să nu se simtă cumva ispitit, fie la gîndul averii lui, fie la gîndul originii lui nobile, ori cugetînd la puternica armată ce-i sta la dispoziție și la trecerea de care se bucura în rîndurile romanilor, să încerce o lovitură de stat, punînd stăpînire pe cetatea Romei, de care nu-l despărțea o distanță prea mare, în timp ce el, Severus, se afla prins de grijile campaniei din orient. Așa că își ademeni omul, prefăcîndu-se cît se poate de prevenitor față de el, lucru nu tocmai greu, datorită frivolității și caracterului îngust al celui-

⁷⁶ Soldații din infanteria grea. Termenul este grecesc.

⁷⁷ Trierele sau tremele erau corăbii de război prevăzute cu trei rînduri de vîsle.

lalt, care de altfel se arătase cât se poate de încrezător în nenumăratele făgăduieli cu care Severus își împăna scrisorile. Împăratul îi conferi titlul de cezar, prevenindu-i speranțele și pofta prin participarea la conducerea statului. Îi trimise scrisori în termeni plini de afecțiune, rugându-se de el să preia grijile statului întrucât — spunea — statul are nevoie de un om de viță aleasă, vrednic și încă în puterea vârstei, și nu de un bătrîn artritic și dăruit cu copii încă atât de mici, ca el. Albinus îl crezu și primi bucuros titlul acordat, încântat că și-a putut atinge fără luptă și fără să fi avut de înfruntat vreo primejdie țelul vechilor sale aspirații. Severus comunică și senatului aceste dispoziții, pentru a-l putea mai lesne înșela pe celălalt, dînd ordin să se bată monezi cu chipul lui Albinus și traducîndu-și propunerile în fapt prin ridicarea de statui și conferirea tuturor onorurilor de rigoare. În sfîrșit cînd relațiile sale cu Albinus îi părură stabilite pe un făgaș sigur, datorită capacității sale de prevedere, și cînd nu mai avu nici o temere în ce privește Britania, după ce strînse în jurul său toată armata din Illyria, socoti că și-a consolidat situația din toate punctele de vedere și porni în grabă să-l înfrunte pe Niger.

Popasurile acestei expediții, cuvîntările rostite pe rînd în fiecare cetate și semnele ce păreau vestitoare ale voinței divine, care i-au apărut în atîtea rînduri, ținuturile [străbătute] și luptele care au avut loc, numărul oamenilor căzuți atît de o parte cît și de cealaltă parte în toiul luptelor, au fost consemnate cu amănunțime de mulți istorici și poeți, cărora viața lui Severus le-a fost singurul subiect de inspirație. Eu însă mi-am propus să aștern în scris faptele pe care lungul șir al împăraților le-a săvîrșit vreme de șaptezeci de ani⁷⁸, cunoscute de mine. Așa că voi povesti în continuare [numai] principalele realizări ale lui Severus, anume cele care interesează prin urmările lor, îngrijindu-mă să nu exagerez nimic în favoarea lui, cum au făcut contemporanii lui, și nici să trec cu vederea vreuna dintre acțiunile pe care le voi găsi vrednice de a fi așternute în scris și de a rămîne întipărite în mintea noastră.

⁷⁸ Vezi în *Introducere*, p. 6, n. 2.

C A R T E A A III-A

Niger (193—194) ; *Severus* (193—211) ;
Geta (211—212) ; *Antonin Caracalla* (211—217)

CAPITOLUL I

În cartea precedentă am descris sfârșitul lui Pertinax, uciderea lui Iulian, intrarea lui Severus în Roma și începutul campaniei lui împotriva lui Niger. Când află că Severus este stăpîn pe situație la Roma — lucru la care nu se aștepta de loc — că senatul l-a recunoscut ca împărat și că a pornit împotriva lui cu toată armata de uscat din Illyria și cu întreaga flotă de care dispunea, Niger căzu pradă unei mari panici și trimise mesageri pe la toți guvernatorii provinciilor, poruncindu-le să ia măsurile necesare pentru paza tuturor porturilor și golfurilor. Mai trimise solii și regilor părților, armenilor și atrenilor⁷⁹, cerîndu-le trupe de ajutor. Regele armenilor îi răspunse că are de gînd să se mențină neutru, dar că va ști, de bună seamă, să apere ce este al său la sosirea lui Severus. Regele părților îi răspunse că va trimite vorbă satrapilor săi să adune oaste, acesta fiind obiceiul lor ori de cîte ori se întimplă să aibă nevoie de armată, în lipsa mercenarilor și a unei armate permanente. Atrenii îi veniră în ajutor cu niște trupe de arcași, trimise de Barsemios, regele lor. Tot restul armatei fu alcătuit din garnizoanele de care dispunea în Orient. Dar cele mai multe înrolări avură loc în Antiohia unde tineretul, ușuratic în genere și partizan convins al lui Niger, se prezentă mai mult din entuziasm decît dintr-o adevărată experiență [a războiului].

Niger dispuse ca trecătorile și povîrnișurile muntelui Taurus să fie bine întărite cu ziduri și cu forturi, încredințat că muntele acesta de nepătruns este ca un adevărat zid de apărare a căilor de comunicație

⁷⁹ Parții : popor de obârșie iranică, situat la sud-estul mării Caspice, care s-a desprins de regatul Seleucizilor (Siria) pe la mijlocul veacului al III-lea î.e.n., sub Arsakes I. — Armenii : popor situat, în antichitate, la estul Asiei-Mici și sud-vestul mării Caspice, în bazinul superior al Eufratului. — Atrenii : popor situat în estul Mesopotamiei. Textele vechi îl menționează începînd abia cu veacul al II-lea e.n. Capitală : Hatra (Atra).

din Orient. Muntele Taurus, așezat între ținutul Cappadociei și cel al Ciliciei⁸⁰, desparte provinciile dinspre nord de cele ce se află spre răsărit. Niger trimise degrabă o garnizoană care trebuia să pună [înaintea lui Severus] stăpânire pe Bizanț, marea și înfloritoarea cetate a Traciei, atât de populată și atât de bogată; această cetate, așezată în cel mai îngust punct al Propontidei⁸¹, dispune de mari venituri provenind din vama portuară și din pescuit; și cum are și o mare întindere de pământ fertil, orașul n-a avut decît de cîștigat din vecinătatea acestor două elemente. Ei bine, tocmai această prosperitate îl făcuse pe Niger să se gîndească la cetate, mai ales că nădăjduia să poată astfel stăvili orice trecere din Europa în Asia, peste strămoare. Bizanțul mai era înconjurat și de un brîu de ziduri puternice și înalte, construite din pietre de moară, tăiate tetragonal, îmbinate și unite atât de strîns, încît cu greu îți venea a crede că ai a face cu un ansamblu de piese, ci mai degrabă că totul este făcut dintr-o singură bucată. Chiar și astăzi ruinele și rămășițele lui stîrnesc admirația privitorului pentru meșteșugul celor care l-au construit la început, cît și pentru îndărătnicia celor ce l-au distrus mai tîrziu.

Iată dar care au fost măsurile luate de Niger, măsuri ce i se păreau pline de prevedere și în stare să-i asigure toată liniștea.

CAPITOLUL II

Severus, pe de altă parte, se mișca în cea mai mare grabă cu armata sa, fără nici o clipă de zăbavă sau măcar de odihnă. Aflînd că Bizanțul a fost ocupat și știindu-l foarte bine întărit, Severus dădu ordin armatei să se îndrepte către Cyzic⁸². Aemilianus, guvernatorul provinciei Asiei, căruia Niger îi încredințase comanda supremă și conducerea ostilităților, aflînd că armata lui Severus se află în drum spre Cyzic, se îndreptă la rîndul său într-acolo cu toată armata pe care o strînsese, la care se adăugau trupele trimise de Niger. Cele două armate se ciocniră; în acel loc s-au trusat mai multe lupte îndîrjite, din care armata lui Severus ieși învingătoare, în timp ce oastea lui Niger fu nevoită să o ia la fugă, împrăștiindu-se cu pierderi grele. Acest eveniment dădu îndată o lovitură de moarte speranțelor celor din răsărit, întărind, dimpotrivă, moralul armatei illyre.

Unii spun că pricina pentru care Niger a pierdut partida încă de la început ar fi fost trădarea lui Aemilianus. În sprijinul acestui fapt ei invocă două motive: unii pretind că acesta din urmă l-ar fi invidiat pe Niger și ar fi uneltit anume împotriva lui, simțindu-se rănit în mîndria sa la gîndul că urmașul său la conducerea Siriei îi va fi de aici înainte superior, anume împărat și stăpîn. Alții pretind că s-ar fi lăsat înduișat de scrisorile primite de la copiii săi, în care aceștia se rugau de el să le vină în ajutor; [e drept de altfel că] Severus, care dăduse peste ei la

⁸⁰ Cappadocia : provincie din centrul și răsăritul Asiei-Mici. — Cilicia : regiune situată la sud-estul Asiei-Mici, pe coasta mării Mediterane.

⁸¹ Propontis : astăzi marea de Marmara.

⁸² Cyzic : veche colonie a Miletului pe insula Arktonesos (astăzi Kapu Dagh), în Marea de Marmara. Localitate vestită pentru marmura ei.

Roma, îi prinsese și-i vîrîse în temniță. Severus acționase și de această dată cu multă prevedere. Commodus avea obiceiul să pună sub pază pe copiii guvernatorilor de provincii, drept garanție a nefățărnicioiei și a credinței lor. Știind acest lucru, Severus, după numirea lui ca împărat (Julian mai trăia pe atunci), se îngriji să trimită pe ascuns [cîtiva oameni de încredere] la Roma, de unde aceștia răpiră copiii, aducîndu-i-i ca să nu rămînă la îndemîna celuiilalt. Pe urmă chiar el, de îndată ce pătrunse în Roma, puse mîna pe toate rubedeniile guvernatorilor și ale funcționarilor din Orient și din întreaga Asie [romană], întemnițîndu-le și avîndu-le întotdeauna în apropierea lui, cu scopul de a-i sili pe înalții demnitari din subordinea lui Niger să-și trădeze stăpînul din dorința de a-și vedea copiii teferi, sau — în cazul că le-ar rămîne credincioși — ca să le poată face rău, ucigîndu-le copiii, înainte de a fi avut ceva de suferit din partea lor.

După înfrîngerea de la Cyzic partizanii lui Niger fugiră fiecare cum puteau mai repede; unii se îndreptară către ținuturile muntoase ale Armeniei, alții către cele ale Galatiei⁸³ și Asiei, în intenția de a ajunge din timp în dreptul munților Taurus, de a trece dincolo și de a se adăposti în spatele fortificațiilor. Iar armata lui Severus străbătuse ținutul Cyzicului și se apropia în marș forțat de ținutul vecin al Bithyniei⁸⁴.

Cînd vestea victoriei lui Severus se răspîndi, toate cetățile din acele provincii se răzvrătiră și începură a delibera în fel și chip, nu atît din ură ori din simpatie pentru împărații care se înfruntau, cît din invidia și din ura pe care și-o purtau una alteia, provocînd dezbinarea și prăbușirea aliaților. Și nu era altceva decît vechiul nărav al elinilor, care necontenți își purtau război unul altuia și care, vrînd să distrugă toate cetățile ce li se părea că încep să propășească, au secat toată vîlaga Elladei. Într-adevăr Ellada, îmbătrînită și fărîmitată de neînțelegerile dintre cetăți, a ajuns o pradă ușoară pentru macedoneni și roaba romanilor; ei bine, patima aceasta a rivalității și a invidiei a pătruns și în vremurile noastre în cetățile cele mai înfloritoare.

În Bithynia, de pildă, îndată după cele petrecute la Cyzic, locuitorii Nicomediei⁸⁵ trecură de partea lui Severus și-i trimiseră soli, primindu-i armata și făgăduind să-i pună la îndemînă tot ce va dori. Niceenii⁸⁶ în schimb, rivalii celor dintîi, luară hotărîrea opusă și găzduiră armata lui Niger, anume fugarii care se abăteau pe teritoriul lor, și trupele trimise de Niger pentru paza Bithyniei. Din amîndouă aceste cetăți armatele se năpustiră una asupra celeilalte ca și cum ar fi pornit din propria lor tabără, și în lupta crîncenă care avu loc partizanii lui Severus obțînură o victorie clară. Ai lui Niger — cîți mai rămăseseră în viață — trebuiră să fugă și de acolo, grăbindu-se să ajungă în trecătorile munților Taurus, unde se închiseră în spatele întăriturilor scrutînd [sosirea dușmanului].

⁸³ Galatia: regiune din interiorul Asiei-Mici, cu hotare foarte nestatornice. — Asia: provincie romană din vestul Asiei-Mici.

⁸⁴ Bithynia: regiune situată în nord-vestul Asiei-Mici. Ca și cele ale Galatiei, hotarele ei s-au schimbat adesea.

⁸⁵ Nicomedia: capitala Bithyniei.

⁸⁶ Niceea: cetate grecească din Bithynia; rivala Nicomediei.

Iar Niger lăasă o garnizoană îndeajuns de numeroasă, după părerea lui, pentru paza fortificațiilor, și porni degrabă spre Antiohia ca să mai adune armată și bani.

CAPITOLUL III

Armata lui Severus străbătu ținuturile Bithyniei și Galatiei, pătrunzînd în Cappadocia, unde începu asedierea fortificațiilor. Asediul nu era ușor de organizat, drumul fiind foarte anevoios, îngust și povîrnit : în afară de aceasta soldații erau întîmpinați cu bolovani aruncați de sus de către oamenii care, cățarați pe crenelurile zidurilor, se apărau cu înverșunare. Celorlalți le era lesne, deși puțini la număr, să împiedice trecerea numeroșilor lor asediatori ; drumul este foarte îngust : de o parte povîrnișul înalt al muntelui, iar de cealaltă o prăpastie adîncă, în care își croiesc trecerea apele izvorîte din munți. Iar Niger închisese toate trecătorile ca să împiedice pătrunderea armatei dușmane prin oricare punct.

Așa stăteau lucrurile în Cappadocia. Între timp, însă, Laodiceia, din ură față de cetatea Antiohiei — în Siria — și, în Fenicia, Tirul, care se dușmănea cu Berytul⁸⁷, se ridicară una împotriva celeilalte, cu furie și vrajbă egală. Cînd aflară că Niger dăduse bir cu fugiții, [în cetățile răzvrătite] statuile reprezentîndu-l pe Niger fură nimicite și avu loc o manifestație în favoarea lui Severus. Dar cînd vestea ajunsese la urechile lui Niger, care tocmai intra în Antiohia, acesta, deși se arătase mai înainte atît de blînd, își ieși din fire (și pe bună dreptate), nemaiputînd răbda atîta trădare și fărădelege ; așa că trimise împotriva celor două orașe pe sulițașii săi mauri și o parte dintre arcași, cu ordin să ucidă tot omul care le va ieși în cale, să prade orașele și să le incendieze. Maurii, foarte cruzi din fire, înfruntă moartea și primejdiile cu ușurință și dau dovadă de cea mai mare îndrăzneală, trecînd peste orice. Acești mauri se năpustiră, pe neașteptate, asupra cetății Laodiceei, măcelărînd pe locuitori și pustiind cetatea, fără milă ; iar de acolo se îndreptară în goană spre Tir, căruia de asemenea îi dădură foc, prădînd și ucigînd cu nemiluita.

În timp ce în Siria aveau loc aceste evenimente și pe cînd Niger își strîngea oaste, armata lui Severus asedia fortificațiile [din munți]. Adevărul este că soldații fuseseră cuprinși de enervare și de o mare deznădejde, în fața aceluia masiv muntos atît de prăpăstios, unde nu se putea da luptă deschisă și ale cărui trecători erau toate închise. Armata lui Severus începuse să dea semne de delăsare, iar ceilalți nu își mai făceau griji în ce privește paza [muntelui], cînd iată că într-o noapte se dezlănțui o ploaie torențială urmată de o ninsoare puternică (iernile sînt aspre pe tot cuprinsul Cappadociei, dar îndeosebi în regiunea munților Taurus) ; și așa se formă un torent mare și năvalnic, care însă a fost împiedicat să-și urmeze cursul firesc ; fortificațiile, care-i stăvileau trecerea,

⁸⁷ Laodiceia ad mare : port și localitate din Siria, vestită pentru cultura viței de vie. — Antiohia : capitala Siriei. — Tirul : străveche cetate feniciană, port la Marea Mediterană. — Beryt : cetate feniciană situată în apropierea modernului Beirut.

îl umflară și mai mult, făcându-l tot mai amenințător ; în cele din urmă natura ieși învingătoare din lupta ei împotriva iscusinței omenești : zidul nu mai putu ține piept puhoiului ; și încetul cu încetul apele îi dislocară încheieturile. Fundațiile care fuseseră puse în grabă și fără prea mare băgare de seamă, cedară⁸⁸ sub presiunea apelor, care de îndată își croiră drum mai departe⁸⁹. Când cei de pe ziduri văzură ce s-a întâmplat, își părăsiră postul și fugiră de acolo, de teamă să nu se trezească încercuți de dușman, căruia, după scurgerea apelor, nimic nu mai avea să-i taie calea. La auzul acestor nouăți armata lui Severus își recăpătă încrederea, socotindu-se călăuzită de o voință cerească, și când i se aduse la cunoștință că garnizoana a fugit, porni în mare grabă în direcția Ciliciei, străbătînd munții Taurus cît se poate de lesne, fără a mai întîlni vreo piedică în cale.

CAPITOLUL IV

Cînd află ce se petrecuse, Niger, care între timp adunase o armată numeroasă dar neînvățată să lupte și să înfrunte oboselile, porni cu ea în marș forțat. O mare mulțime de oameni și aproape tot tineretul din Antiohia se înrolase în rîndurile ei, gata să-i împărtaşească soarta. Era așadar o armată în care domnea entuziasmul, care însă ca pregătire militară și ca bravură se afla cu mult în urma illyrilor. Cele două oști se înfruntară în dreptul golfului Issos, pe o cîmpie foarte largă și întinsă, înconjurată de coline, ca un amfiteatru. Tărîmul mării se întinde și el pînă departe, ca și cum natura ar fi urmărit să făurească aici un stadion sortit anume bătăliilor. Se spune că tot acolo a avut loc ultima și cea mai orîncenă luptă dintre Darius și Alexandru, în care cel dintîi a fost înfrînt și luat în robie, și în care războinicii de la mieznoapte zdrobiseră pe cei de la răsărit⁹⁰. Și astăzi mai dănuiește, în amintirea acelei biruințe, o cetate ridicată pe coline, pe numele ei Alexandria, și o statuie de aramă, de la care s-a și tras numele locului.

Și de astă dată, s-a întîmplat ca cele două armate — cea a lui Severus și cea a lui Niger — să se întîlnească în același loc ; dar nu numai atît, ci chiar soarta luptei a fost aidoma celei de altădată. Taberele au fost așezate de o parte și de alta, în preajma serii ; și unii și ceilalți petrecură o noapte de veghe, plină de îngrijorare și de teamă, și îndată după răsăritul soarelui se năpustiră unul împotriva celuilalt, ațîțați, fiecare, de comandantii lor. Și au atacat cu toată furia, ca într-o ultimă și hotărîtoare luptă, în care soarta avea să hotărască cine anume urma să rămîna împărat. Lupta a țînut mult și măcelul a fost atît de îngrozitor, că rîurile ce străbat cîmpia păreau că poartă cu ele spre mare mai mult sînge decît apă. Cei din orient au fost învinși. Illyrii porniră în urmărirea

⁸⁸ Loc corupt.

⁸⁹ Dio Cassius (LXXIV, 7) nu amintește acest episod, în schimb vorbește despre o ploaie torențială care ar fi căzut în timpul luptei de la Issos (v. capitolul următor), dezavantajînd pe partizanii lui Niger.

⁹⁰ Golf al Mediteranei în partea de sud-est a Ciliciei. Vezi în introducerea la prezenta traducere, p. 18.

lor, împingînd pe unii pînă în mare, care era atît de aproape, și măcelărindu-i, iar pe ceilalți fugari, care se îndreptau spre înălțimi, îi uciseră împreună cu mulți alți oameni ce se adunaseră aici de prin așezările și ogoarele învecinate, ca să asiste la spectacol dintr-un loc ferit de primejdie.

Niger, călare pe un cal minunat, o rupse la fugă, însoțit de o suită puțin numeroasă, și ajunse la Antiohia. Acolo dădu peste rămășițele fugare ale populației — rămășițe lipsite de însemnătate — și de un oraș în care, pretutindeni, nu se auzeau decît vaietele și plîsetele oamenilor care jeluiau după copiii și după frații lor. Spectacolul acesta îl scoase din minți, determinîndu-l să fugă din Antiohia singur. De aceea se ascunse într-unul dintre cartierele mărginașe, unde însă a fost găsit de călăreții porniți în urmărirea lui, care îl prinseră și îi tăiară capul. Iată de ce sfîrșit a avut parte Niger, drept plată a încetinelii și a șovăielii lui ; pentru că în alte privințe, pe cît se spune, se arătase a fi un om destul de vrednic, atît ca om de stat cît și ca simplu particular.

După pieirea lui Niger, Severus nu cruță pe nici unul dintre partizanii aceluia, nefăcînd nici o deosebire între cei ce i se alăturaseră din convingere și cei pe care împrejurările îi siliseră să ia această hotărîre. Aflînd că soldații fugari trecuseră Tigrul, refugiindu-se de groaza lui printre neamurile barbare, Severus îi atrase din nou, dînd o amnistie generală. Cu toate acestea nu izbuti să îi readucă pe toți. Numărul celor refugiați pe teritoriul străin era foarte mare. Aceasta a fost, de altfel, principala cauză pentru care barbarii de pe acele meleaguri au putut opune mai tîrziu o rezistență atît de îndîrjită în luptele deschise pe care le-au avut cu romanii. Într-adevăr, înaintea acestor împrejurări, barbarii nu se pricepeau decît să mînuiască arcul, suiți pe cai. Nu învățaseră să se pună la adăpostul platoșelor, nici nu se avîntau în luptă cu sabia ori cu lancea în mîină, și erau acoperiți de veșminte ușoare, prinse într-o parte ; de cele mai multe ori luptau în fugă, ochind cu arcul în urma lor. Cînd însă armata fugară și mulțimea de meșteșugari ce făceau parte din ea ajunseră la ei și deprinseră felul lor de viață, îi învățară [pe barbari] nu numai să se folosească de aceste arme, dar chiar să le și fabrice.

CAPITOLUL V

După ce puse ordine în Orient așa cum i se păru mai bine și mai avantajos pentru el, Severus se gîndi să pornească fără întîrziere împotriva regelui atrenilor și să pătrundă în ținuturile partilor ; amîndurora împăratul voia să le ceară socoteală pentru prietenia pe care i-o arătaseră lui Niger. Cu toate acestea Severus amîna realizarea acestui plan ; înainte de toate socotea că este nevoie să preia, el și cu fiii săi, toată conducerea statului roman și să întărească această situație. Acum că Niger nu mai exista, mai rămînea Albinus, a cărui prezență ajunsese pentru el supărătoare și inutilă. Auzise anume despre el că făcea prea mult caz de calitatea lui de cezar, desfășurînd un lux cu adevărat împărătesc, și mai ales că mulți dintre reprezentanții de frunte ai senatului întrețineau

cu el o corespondență directă și secretă, în care-l îndemneau să vină la Roma, în lipsa lui Severus, atîta timp cît acesta din urmă mai era prins [cu treburile din Orient]. Într-adevăr, senatul prefera să-l vadă pe Albinus în fruntea statului, avînd în vedere originea lui aleasă și firea lui bună, după cîte se spuneau despre el. Așadar cînd Severus află ce se întîmplă, se feri să-și dea îndată pe față ura ce o nutrea față de el și să pornească cu război împotriva celui om, ci dimpotrivă se gîndi să încerce o altă soluție, anume — dacă va fi cu putință — să scape de el într-ascuns, prin mijlocirea unui vicleșug. De aceea trimise la Albinus pe cei mai de încredere dintre curierii imperiali, cu însărcinarea ascunsă de a-i înmîna, îndată două sosire, scrisorile oficiale în văzul tuturor, și de a-l trage la o parte, ca pentru a-i comunica unele dispoziții secrete; iar cînd îl vor fi convins, să profite de lipsa soldaților din gardă, să tabere asupră-i pe neașteptate și să-l omoare. Severus le dădu și o otravă puternică pentru ca, în cazul că vor putea atrage de partea lor fie pe vreunul dintre bucă-tari, fie vreun paharnic, să i-o poată da pe ascuns [lui Albinus]; [și asta pentru că lumea din preajma lui Albinus era foarte]⁹¹ bănuitoare și îl sfătuia să se ferească de un om atît de viclean și priceput în intrigi ca Severus. Acest fapt se datora purtării lui față de generalii lui Niger, purtare care îi pătase renumele.

Severus izbutise anume să-i determine pe aceștia, exercitînd, prin mijlocirea copiilor lor, anumite presiuni asupra lor — după cum am și arătat mai sus — să trădeze cauza lui Niger; se folosise de serviciile lor, izbutind să ducă, în felul acesta, la bun sfîrșit tot ce voise să facă, după care, însă, îi ucisea atît pe ei cît și pe copiii lor. Așa că faptele dovediseră cu prisosință perfidia caracterului lui. Din această cauză Albinus sporise efectivul gărzilor sale pentru a-și putea pune viața la adăpost. De asemenea nici unul dintre trimișii lui Severus nu se putea înfățișa înaintea lui decît numai după ce își lepădase sabia și se lăsase percheziționat, dovedind astfel că nu ascunde vreo altă armă în sîn.

Curierii lui Severus sosiră, deci, acolo, îi predară scrisorile în văzul tuturor, și-l rugară pe Albinus să vină de o parte cu ei, pentru a putea asculta unele comunicări secrete. El însă, intrînd la bănuială, dădu poruncă să fie prinși curierii, îi supuse, pe fiecare în parte, unui interogatoriu cumplit și află toate amănunțele complotului. Curierii fură executați, iar el își începu îndată pregătirile, ca pentru a înfrunta un dușman declarat.

CAPITOLUL VI

Aflînd cum stau lucrurile, Severus, care era un bărbat violent și înzestrat cu o fire ce nu se putea stăpîni la mînic, nu își mai putu ascunde ura pe care o nutrea față de Albinus, ci convocă toată armata și ținu următorul discurs:

„Nimeni nu mă poate acuza că am acționat vreodată cu ușurință în trecut și nimeni nu se poate socoti îndreptățit să mă învinuiască de nerecunoștință sau că vreodată nu mi-aș fi ținut cuvîntul față de omul care îmi era prieten. Tot ce aveam, am împărțit cu acest om, făcîndu-l pârtaș

⁹¹ Lacună.

la domnie (și încă la o domnie consolidată!), așadar la un lucru pe care un altul nu știu dacă s-ar îndura să-l împartă cu propriul lui frate. Ei bine, eu, care am primit de la voi, de unul singur, numirea mea că împărat, am împărțit domnia cu el. Eu, care i-am făcut atîta bine lui Albinus, primesc în schimb de la el dovada [celelalte mai mari] ingratitude! Albinus a ridicat armele și pregătește o armată împotriva noastră, bătîndu-și joc de vitejia voastră și călcîndu-și credința față de mine, încît, mînat de o poftă nesăbuită, vrea să pună mîna cu orice risc pe tronul pe care, altfel, îl împărțea cu mine fără război și fără a avea nevoie să lupte. Nici de frica zeilor, înaintea cărora a jurat de atîtea ori, nu mai știe, și nici pe voi nu vă respectă pentru ostenele prin care ați trecut și pe care le-ați înfruntat pentru noi, cu atîta succes și vrednicie. El își avea partea lui în toate reușitele voastre. Și ar fi avut, de sigur, o și mai mare parte din cîntea pe care voi ne-ați împărțit-o amîndurora, dacă nu-și călca credința. Dacă este adevărat că a lua inițiativa unor acțiuni dușmănoase este un lucru nedrept, este însă tot atît de adevărat că din clipa din care ai fost nedreptățit, a nu te apăra devine o dovadă de lașitate.

„În luptele pe care le-am purtat împotriva lui Niger, dușmănia noastră față de el nu avea, de fapt, cine știe ce temeii, ci izvora mai degrabă dintr-o necesitate. Eu nu-l puteam urî pentru faptul că și-ar fi însușit pe nedrept un tron ce fusese mai înainte al meu; dimpotrivă, tronul părea că fusese așezat la mijloc, între noi doi, așteptîndu-și stăpînului, fiecare dintre noi trîgînd de partea lui cu aceeași patimă. Însă Albinus a călcat în picioare convenția noastră și jurămîntele lui. După ce a căpătat de la mine ceea ce altul nu ar fi dat decît propriului său fiu, a preferat să strice prietenia noastră, ajungînd dușmanul meu și, în loc de sfetnic, adversarul meu. Pînă acum i-am vrut numai binele, l-am respectat și l-am acoperit cu cinste și cu glorie; astăzi însă vreau să-l fac de rușine, dîndu-i pe față, cu ajutorul armelor, înșelăciunea și lașitatea. Armata lui, compusă din insulari și redusă la număr, nu poate sta împotriva forțelor noastre. Voi, care ați ieșit biruitori din atîtea încăierări, luptîndu-vă singuri și cu forțe proprii, neavînd alt sprijin decît avîntul vostru și vitejia voastră; voi, care ați supus întregul Orient, cum nu veți birui (și chiar cu ușurință) o mîna de oameni care nici nu-i comandată măcar de un om destoinic și vigilent, tocmai acum cînd vi s-au alăturat atîtea trupe și cînd avem de față aproape toată armata romană?”

„Cine nu cunoaște viața lui de huzur? Cine nu știe că omul acesta este mai potrivit în tovărășia dansatorilor decît printre ostași? Haidem, dar, cu îndrăzneală împotriva lui, însuflețiți și cutezători ca în atîtea alte rînduri; zeii, pe care el i-a necinstit, călcîndu-și jurămîntul, sînt de partea noastră, și tot în ajutorul nostru ne sînt și biruînțele pe care le-am cucerit de atîtea ori și peste care el a trecut cu vederea“.

Cam acestea au fost cuvintele lui Severus. Toți soldații îl declarară pe Albinus vrăjmaș, îl aclamară pe Severus, manifestîndu-și asentimentul prin strigăte, și în felul acesta îl atîțară și mai mult, trezindu-i nădejdea în reușita încercării. Severus le împărți gratificații însemnate și porni împotriva lui Albinus. Trimise armată și spre Bizanț, în vederea

asedierii acestei cetăți, care rezista încă, adăpostind pe generalii lui Niger. Cetatea a fost luată mai târziu prin înfometare și dărîmată pînă la temelii. Bizanțul își pierde [cu acest prilej] amfiteatrele, băile publice, tot ce avea mai frumos și mai de preț și, sub forma unui biet sat, trecu în stăpînirea perinthienilor⁹², împărtaşind soarta Antiohiei, care a fost preluată de cetatea Laodiceei. Împăratul trimise pe lîngă altele și mari fonduri de bani, în vederea refacerii cetăților care avuseseră de suferit din partea oastei lui Niger. El, însă, porni la drum, neîngăduindu-și odihnă nici măcar în zilele de sărbătoare, neînduplecat la oboseli, înfruntînd cu aceeași voință arșița și frigul. Destul de des i se întîmpla să aibă a străbate zăpezile unor munți cum nu se poate mai înalți; în asemenea împrejurări putea fi văzut umblînd cu capul descoperit în mijlocul zăpezilor și în plină ninsoare, dînd cu aceasta soldaților pildă de moral și de strășnicie. Severus urmărea anume să-i poată face să înfrunte greutățile nu numai de frică și din spirit de disciplină, ci chiar din îndemnul de a lua pildă de la împărat.

În sfîrșit, pe lîngă toate cele de mai sus, mai trimise și un corp de armată, care se afla sub comanda unui general, cu misiunea de a ocupa trecătorile din Alpi și de a păzi punctele de legătură cu Italia.

CAPITOLUL VII

Cînd i se aduse la cunoștință că Severus nu se lasă așteptat și că nu va trece multă vreme pînă cînd se va arăta înaintea lui, Albinus, care își pierduse vremea în petreceri, intră în mare spaimă. Din Britania, el trecu în apropiata Gallie, unde își stabili cartierul general; după aceea, trimise solii prin toate ținuturile vecine, însărcinînd pe guvernatori să-i trimită bani și provizii pentru armată. Unii dintre ei îi dădură ascultare — și spre raul lor, pentru că mai târziu avură de ispășit această ascultare; numai cei care nu răspuseseră solicitării lui își putură scăpa pielea, deși nu atît din spirit de prevedere cît mai degrabă dintr-o fericită întorsătură a lucrurilor, căci numai sfîrșitul războiului și soarta putură hotărî care dintre ei judecase bine.

Armata lui Severus ajanse în Gallia. La început avură loc cîteva ciocniri între cele două oști, în felurite puncte; însă bătălia finală avu loc în apropierea localității Lugdunum⁹³, un oraș mare și înfloritor, în care Albinus avu grijă să se baricadeze, după ce își trimisese oastea. Bătălia a fost crîncenă, și vreme îndelungată soarta luptei rămase în cumpană, pentru că, ce-i drept, britanii nu le sînt cu nimic mai prejos illyrilor în ce privește vitejia și cruzimea. Două oști încercate se înfruntau una pe alta, și punerea pe fugă a oricăreia dintre ele nu era lucru tocmai ușor.

După spusele unor cronicari contemporani evenimentului și care descriu lucrurile fără părtinire, așa cum s-au petrecut ele cu adevărat, trupele lui Albinus care se găseau în dreptul anipei comandate de Severus

⁹² Perint: colonie a Samosului pe țărmul Mării de Marmara. — Laodiceia: v. nota 87.

⁹³ Lugdunum sau Lugudunum: astăzi Lyon. Lupta a avut loc la 19 februarie 197.

în persoană fură, la un moment dat, în avantaj atât de mare, încît se pare că Severus a fost nevoit să o ia la fugă și, căzînd de pe cal, să-și smulgă hlamida⁹⁴ imperială ca să se poată furișa [afară din învîlmășală].

Britanii porniseră în urmărirea fugarilor, scoțînd strigăte de biruință ca în fața unei victorii sigure, cînd, pe neașteptate, iată că se ivește Laetus, un general de-al lui Severus, în fruntea armatei pe care o comanda, alcătuită din trupe proaspete, care nu luaseră încă parte la luptă. Lumea îl acuză pe Laetus că ar fi așteptat să vadă care va fi sfîrșitul bătăliei, sosind într-adins cu întîrziere, și că și-ar fi păstrat trupele odihnite numai pentru că rîvnea să ajungă stăpîn pe tron, și că nu intervenise decît numai atunci cînd aflase de prăbușirea lui Severus. Cele ce au urmat dau mult temeii acestor acuzații, căci mai tîrziu, după ce se văzu stăpîn pe situație și se socoti în afara oricărei primejdii, Severus răsplăti împărătește pe toți generalii lui, în afara lui Laetus, după cîte se pare, a cărui purtare nu o putea uita, și pe care îl ucise.

Dar toate acestea au avut loc mai tîrziu. Deocamdată, după cum am spus, la sosirea lui Laetus în fruntea trupelor sale proaspete, oamenii lui Severus se mai îmbărbătară, și ajutîndu-i lui Severus să încalece, îl îmbrăcară din nou în hlamidă. Partizanii lui Albinus, care se și vedeau învingători și pe care [noua întorsătură a lucrurilor] îi găsisse cam în dezordine, se văzură pe neașteptate atacați de o armată puternică și care încă nu participase la luptă, așa că, după o scurtă împotrivire, au fost nevoiți să cedeze; urmă spargerea rîndurilor, apoi partizanii lui Severus începură urmărirea fugarilor, făcînd multă vărsare de sînge pînă în cetate. În sfîrșit numărul vieților pierdute, de o parte și de alta, ca și numărul prizonierilor au fost apreciate diferit de fiecare dintre cronicarii contemporani.

Oamenii lui Severus au prădat orașul Lugdunum și i-au dat foc; punînd mîna pe Albinus, i-au tăiat capul, aducîndu-l înaintea lui Severus. Ca urmare, au fost ridicate în cinstea lor două mari monumente ale victoriei, unul în răsărit, iar altul pe meleagurile dinspre mieznoapte. După părerea mea, bătăliile și biruintele lui Severus nu-și au perechea, nici în ce privește mărimile oștilor aruncate în luptă, nici prin mișcările de populații pe care le-au determinat, la care se adaugă numărul luptelor purtate și lungimea — dar și iuteala — marșurilor efectuate. Ca să fiu drept, trebuie să recunosc că și luptele dintre armatele romane ale lui Cezar și Pompei, ale lui August împotriva lui Antoniu sau împotriva fiilor lui Pompei — ca să nu mai vorbim de războaiele civile purtate mai demult de Sylla și de Marius ori de alții — au fost și ele lupte de mari proporții; dar ca unul și același împărat să poată nimici trei cezari înscăunați, venind, datorită istețimii sale, de hacul trupelor din Roma, omorînd pe cel dintîi chiar în incinta palatului, ca apoi să nimicească vitejește pe stăpînul, de mulți ani, al Orientului (care de altfel fusese chemat să ia în mîna destinele Romei) și pe un cezar care dispunea de toate prerogativele și de toată puterea cuvenite [unui asemenea om], greu îmi vine a crede că i s-ar mai putea găsi perechea.

⁹⁴ Hlamida: mantia militară.

Ită dar care a fost sfârșitul lui Albinus, omul care a avut atât de puțin răgaz să se bucure de o cinste ce avea să-i fie spre pierzanie.

CAPITOLUL VIII

Îndată după aceasta Severus își îndreptă mînia împotriva partizanilor pe care Albinus îi avusese la Roma. Mai întii trimise acolo capul acestuia din urmă, cu poruncă să fie expus undeva, la înălțime, în văzul tuturor; totodată făcu poporului cunoscută biruința sa prin mijlocirea unei scrisori la sfârșitul căreia adăugase că într-adins a trimis teasta lui Albinus, că poruncise să fie expusă în public anume ca să poată fi văzută de toți, pentru ca să-și arate ura față de el și mînia pe care o păstra partizanilor lui⁹⁵. Apoi, după ce puse ordine în treburile Britaniei, împărțind regiunea în două, din punct de vedere administrativ, și după ce puse ordine, așa cum i se păru că e mai bine, în provincia Gallia, ucigînd pe toți cei ce se dovediseră partizani ai lui Albinus, fie dintr-o simplă pornire a sa, fie din necesitate, confiscîndu-le averile, porni în grabă spre Roma în fruntea întregii lui armate, ca să pară cu atât mai înfricoșător.

Drumul a fost străbătut în foarte mare grabă, așa cum îi stătea în obicei să facă, furios pe partizanii încă în viață ai fostului său adversar. Curînd pătrunse în oraș. Populația îl întîmpină cu lauri și-l primi cu toată cinstea și cu urale. Senatul îi ură bun sosit, deși cei mai mulți dintre senatori fuseseră cuprinși de o mare spaimă, dîndu-și seama că Severus nu le va ierta trecutul, fiind, din fire, necruțător ca dușman și gata să facă rău la cel mai mic pretext; ori de data aceasta motivele lui păreau, pe deasupra, cît se poate de întemeiate. Severus intră în templul lui Iupiter, îndeplini și celelalte acte religioase, apoi se duse la palat, făcînd, în cinstea victoriilor sale, o mulțime de cheltuieli pentru popor. Totodată împărți soldaților gratificații foarte mari, acordîndu-le în plus o mulțime de drepturi pe care nu le avuseseră mai înainte. El a fost cel dintii care le-a mărit rațiile de hrană, îngăduindu-le, de asemenea, să poarte inele de aur și să-și ia femeie cu care să și locuiască; măsuri care, toate, păruseră mai înainte vreme străine artei militare și dăunătoare unei bune instrucții și ținute militare. El a fost, deci, cel dintii împărat care a corupt viçoarea, strășnicia disciplinei și supunerea lor la regimul de oboseală, ca și ascultarea cu respect a ordinelor superiorilor, învățîndu-i să umble după bani și deprinzîndu-i cu un trai josnic⁹⁶.

După ce luă aceste măsuri — care i se păreau cît se poate de binevenite — Severus se înfățișă înaintea senatului, se așeză pe jilțul împărațesc și rosti cuvinte pline de mînie împotriva prietenilor lui Albinus. Unora le puse înainte anumite scrisori secrete pe care le găsisse printre documentele secrete ale dușmanului său; pe alții îi acuză că i-ar fi trimis

⁹⁵ Text corupt.

⁹⁶ Adevărul este că armata romană fusese de multă vreme învățată să aprecieze banii și să-și facă interesul (vezi și cele întîmplate după moartea lui Pertinax), însă aici, în text, accentul cade asupra reformelor propriu-zise ale lui Septimius Severus, reforme care au atenuat rigiditatea disciplinei militare de mai înainte.

aceluia daruri neobișnuit de scumpe ; altora le aduse alte învinuiri ; celor care aveau legături cu Orientul, le ceru socoteală pentru prietenia lor cu Niger, iar celorlalți, faptul că-l cunoscuseră pe Albinus. În felul acesta Severus ucise cu nerușinare pe toți reprezentanții de frunte ai senatului și, prin provincii, pe toți cei ce se distingeau fie prin bogăția lor, fie prin originea lor aleasă. Împăratul lăsa să se creadă că aceste măsuri ar fi consecința urii sale față de niște oameni pe care și-i socotea dușmani ; adevărul era însă că împăratul era mînat de o nesăbuită poftă de înavuțire. Într-adevăr, nici un împărat n-a fost stăpînit de lăcomia de bani într-o atît de mare măsură. E drept că dacă ținem seama de energia lui de neînfrînt, de rezistența lui la oboseli și de priceperea lui de comandant militar, Severus nu era cu nimic în urma celor mai vestite personalități [ale istoriei] ; însă ceea ce precumpănea la el era pofta de înavuțire prin mijloace nedrepte și plăcerea de a ucide, pe care și-o satisfăcea cu cel dintîi prilej. De aceea domnia lui s-a caracterizat mai mult prin teroarea pe care o exercita asupra supușilor decît prin afecțiune, cu toate că poporului de rînd el căuta să-i capteze bunăvoința prin fel și fel de mijloace. Într-adevăr împăratul organiza neîncetat spectacole bogate și cu un conținut foarte variat, în care adeseori se întîmpla să-și găsească moartea sute de sălbăticiuni, aduse de pe tot cuprinsul imperiului și chiar din țările barbare ; afară de aceasta, el mai împărțea populației mari sume de bani. Severus dispuse chiar ținerea unor jocuri în cinstea victoriei sale, la care trebuiau să ia parte artiști și luptători aduși de pe tot întinsul statului. Sub domnia lui am avut prilejul să asistăm și la unele spectacole cu un caracter foarte variat, spectacole care au avut loc în toate teatrele deodată ; și, în plus, la sacrificii și ceremonii nocturne care își propuneau să imite misterele. Contemporanii le dădură numele de jocuri „seculare“⁹⁷ pentru că auziseră că ar fi fost ținute pentru ultima dată cu trei generații în urmă.

Roma și Italia au fost străbătute în lung și în lat de crainici care chemau toată lumea să vină după ei și să vadă ceea ce ochii nu le văzuseră încă, și nici nu vor mai vedea vreodată⁹⁸. De fapt, prin aceste cuvînte voiau să spună că timpul ce se va scurge între sărbătoarea de acum și cea viitoare va depăși pînă și cea mai înaintată viață de om⁹⁹.

CAPITOLUL IX

După ce petrecu la Roma un timp ceva mai îndelungat și după ce împărți tronul cu fiii săi, acordîndu-le și titlul de cezari, Severus se lăsă cuprins de ambiția de a culege laurii biruinței nu numai într-un război

⁹⁷ Cele mai cunoscute jocuri seculare (numite astfel pentru că trebuiau să aibă loc o singură dată în decursul unui veac) sînt cele organizate de August în anul 17 î.e.n. Programul acestora din urmă cuprindea : distribuiri către mulțime, ceremonii religioase — cu reprezentări scenice — trei zile ; în ultima zi un cor mixt a cîntat imnul „Carmen saeculare“ compus cu acest prilej de Horațiu. Jocurile erau completate cu reprezentări teatrale.

⁹⁸ După A. Stahr (*trad. citată*, p. 93, nota 2) ne este păstrată aci însăși formula sub care erau anunțate jocurile.

⁹⁹ Ultimele jocuri avuseseră loc în anul 146, în vremea împăratului Antoninus Pius.

civil purtat împotriva unei armate romane (pentru care, de altfel, s-ar fi convenit să se rușineze a cere decretarea triumfului), ci și în lupta cu neamurile barbare. Pretextul a fost găsit în prietenia pe care regele Barsemios al atrenilor i-o arătase lui Niger. Severus porni cu armata spre răsărit. Și pentru că tot îi era în drum, se gândi să facă o incursiune în Armenia. Însă regele armenilor i-o luă înainte, trimițându-i în dar și în semn de supunere bani și ostateci, făgăduindu-i totodată sprijinul și afecțiunea lui. Severus, văzînd că în Armenia lucrurile stau exact așa cum își dorise, accelerează marșul împotriva atrenilor. Avgar, regele osroenilor¹⁰⁰, alergă și el în întâmpinarea lui, dîndu-i pe proprii săi copii ca ostateci și mărturie a credinței lui de nestrămutat față de el, adăugînd la aceasta un număr destul de mare de arcași în chip de ajutoare în campanie.

Severus, după ce străbătu Mesopotamia și țara adiabienilor¹⁰¹ pătrunse în Arabia „fericită”, în care cresc ierburi plăcut mirositoare de care ne folosim și noi la prepararea esențelor și a parfumurilor. Cătușe și cetăți numeroase fură jefuite, ținutul pustiit, și după ce ajunsese în țara atrenilor, se opri și începu să asedieze cetatea Atra¹⁰². Aceasta era așezată în vârful unui munte foarte înalt, și înconjurată de niște ziduri deosebit de mari și puternice, fiind vestită totodată pentru mulțimea arcașilor ei.

Armata lui Severus se așază în jurul cetății și începu s-o asedieze cu toată înverșunarea, străduindu-se să o cucerească. Fel de fel de mașini de război au fost aduse să forțeze zidul și nici una dintre formele de asediu [cunoscute] nu a fost trecută cu vederea. Însă locuitorii Atrei se apărară vitejește și, ținînd de sus cu arcul și aruncînd cu bolovani, provocară pierderi destul de grele armatei lui Severus. De altfel mai aruncau peste ei și cu oale de pămînt, pline cu insecte mici dar veninoase care se năpusteau peste obraji și părțile rămase descoperite ale trupului, furișîndu-se pînă sub [piele] și pricinuind răni destul de grave. Romanilor le era greu de suportat zădăful din aer, căci soarele era excesiv de arzător; așa că începură a se îmbolnăvi de felurite boli, murind pe capete. De aceea o mare parte din armată pieri mai degrabă din aceste din urmă cauze decît în lupta fătîșă cu dușmanul.

Văzîndu-și armata ajunsă într-o stare atît de jalnică, din motivele pe care le-am arătat mai sus, și cum asediul nu înainta de loc, apoi văzînd că romanii, departe de a avea sorti de izbîndă, riscau să piardă totul, Severus hotărî retragerea generală, deși campania se soldase cu un eșec. Măsura era sortită să ferească [oastea] de distrugerea ei completă, deși soldații erau mînioși că asediul nu luase sfîrșit cu rezultatul dorit. Adevărul este că se învățaseră să învingă în toate luptele și faptul de a nu ieși biruitori echivala pentru ei cu o înfrîngere. Cu toate acestea soarta, care nu-i ajutase în acele împrejurări, le păstra o mîngîiere; Severus nu se

¹⁰⁰ Osroene : ținut (regat) din Mesopotamia, cu capitala la Edessa, cucerit de romani în vremea împăratului Traian.

¹⁰¹ Adiabene : alt ținut din Mesopotamia, care a avut aceeași soartă ca și Osroene (vezi nota precedentă).

¹⁰² Vezi nota 79.

întoarse chiar fără nici un rezultat din această campanie, ci dimpotrivă avu prilejul să obțină mai mult chiar decât se aștepta. Armata, care se îmbarcase pe o mulțime de corăbii, ajunsese pînă la urmă la alte limanuri decât cele romane; și așa, duși de curenți pînă departe, fură împinși în golfurile părților, golfuri care se aflau la numai cîteva zile depărtare de Ctesifon¹⁰³, localitatea de reședință a regelui părților, care de altfel ședea cît se poate de liniștit, gîndindu-se că războiul pe care Severus îl începuse împotriva atrenilor nu-l privea cîtuși de puțin, și nu-și făcea nici o grijă, neputîndu-și închipui ce primejdie îl pîndește.

Însă armata lui Severus, pe care curenții o purtaseră, fără voia ei, pînă la acel țarm, făcu o incursiune [în interior], pustiind ținutul, puse mîna pe cirezile întîlnite în cale, ca să-și facă provizii, și pîrjoli satele pe care avusese de trecut. Și înaintînd încetul cu încetul, ajunsese în fața Ctesifonului¹⁰⁴, în care se găsea marele rege Artabanos. Romanii se năpustiră asupra barbarilor, care erau cu totul nepregătiți, ucigînd pe cine le ieșea înainte, jefuind cetatea și robind toți copiii și toate femeile. Regele fugi însoțit de oțiva călăreți, așa că năvălitorii îi goliră tezaurul de bani, răpiră tot ce avea mai de preț, ca obiecte și giuvaere, după care porniră din nou înapoi. Iată cum a izbutit Severus să se poată mîndri cu o izbîndă asupra părților, deși o datora mai mult unei întîmplări decât meritului său propriu.

Sfîrșitul fericit și mai presus de așteptări al acestui episod l-a făcut pe împărat să trimită scrisori către senat și popor, în care-și preamărea faptele, și dispuse reprezentarea în public, prin picturi, a luptelor și victoriilor sale. Senatul, la rîndul lui, îi decernă toate onorurile și, o dată cu ele, titluri care-și trăgeau numele din cele ale popoarelor învinse¹⁰⁵.

CAPITOLUL X

După ce duse la bun sfîrșit acțiunea sa din Orient, Severus se întoarse, fără să mai zăbovească, la Roma, însoțit de fiii săi, care ajunseseră pe atunci la vîrsta adolescenței.

În drum spre patrie, Severus se îngriji de mersul treburilor din provincii, insistînd asupra fiecărui caz, și inspectă garnizoanele din Mysia¹⁰⁶ și Pannonia, fiind apoi primit ca un adevărat învingător cu urale stăruitoare și cu alai mare, de către romani¹⁰⁷. Împăratul prilejui poporului participarea la sacrificii și serbări, la spectacole și la solemnități; în plus, împărți populației mari sume de bani și prezidă jocurile organizate în cinstea victoriei. În sfîrșit, rămase mai mulți ani la Roma, prezidînd neconținut procesele, ocupîndu-se de treburile statului și veghind asupra educației fiilor săi.

¹⁰³ Ctesifon: cetate așezată pe malul stîng al fluviului Tigru; înfloritoare în timpul imperiului, ea este ridicată tot atunci la rangul de reședință a regilor părți.

¹⁰⁴ În anul 197 (198).

¹⁰⁵ Amănunte asupra războiului din Orient pot fi găsite la Dio Cassius, LXXV, 9 și urm.

¹⁰⁶ Mysia: regiune din nord-vestul Asiei Mici. — Pentru Pannonia, vezi nota 29.

¹⁰⁷ În anul 202.

Numai că aceștia, care ajunseseră la vârsta adolescenței, erau corupți, încetul cu încetul; de viața ușuratică de la Roma și de interesul lor, ieșit din comun, pentru teatru, alergări de care și dans. Afară de aceasta cei doi frați se urau unul pe altul, și această ură își avea începutul în certurile lor din copilărie, iscate în jurul luptelor de prepelițe și a celor de cocoși, vrajbă copilărească care însă vrîse zîzanie între ei. De altfel și slăbiciunea pe care o aveau pentru teatru și muzică vădea părerile lor întotdeauna opuse: gusturile lor nu coincideau niciodată, ci tot ce era pe placul unuia trebuia neapărat să displacă celuilalt. În plus, amîndoi erau asmuțiți de lingușitorii și funcționarii [de la curte], care îi încurajau și îi momeau cu toate ispitele vârstei.

Severus, care avea cunoștință de această stare de lucruri, făcu o încercare pentru a-i împăca și pentru a le potoli înverșunarea. Anume, pe fiul său cel mare, al cărui nume fusese, la început, înainte de a ajunge la domnie, Bassianus, dar căruia Severus i-l schimbă, după înscăunarea lui, în Antonin, ca să-l vadă purtînd numele împăratului Marcus, Severus îl căsători, gîndind că însurătoarea avea să-l cumințească. Nora era fata comandantului găzilor pretoriene, pe care-l chema Plautian. Acesta avusese o viață aventuroasă în tinerețe (unii spun chiar că și-ar fi petrecut-o furișîndu-se mereu de colo pînă colo, implicat fiind în tot felul de răzmerițe și alte afaceri necurate): dar în calitate de compatriot al lui Severus (și unul și celălalt erau originari din Libya) și, după spusele unora, ca rudă [a împăratului] — alții pretind că în tinerețe împăratul avusese o anumită patimă pentru el — oricum ar fi, fapt este că fusese ridicat de Severus din situația lui umilă și mizeră la un rang de o covîrșitoare însemnătate, făcut stăpîn peste averile victimelor sale și îmbogățit peste măsură, ceea ce însemna că cei doi își împărțeau puterea în stat. Numai că Plautian abuza de situație, recurgînd în tot ce făcea la acte de cruzime și la tot felul de violențe; de aceea ajunsese cel mai temut dintre toți puternicii vremii. Ei bine, Severus își uni fiul cu fata acestui om, legîndu-se astfel cu el prin legătură de rubedenie.

Numai că Antonin, pe care căsătoria nu-l prea încîntase și care conșimțise la ea mai mult de nevoie decît de voie, se purta dușmănos atît cu fata cît și cu tatăl ei, nevrînd să împartă cu ea nici așternutul, nici bucatele, urînd-o și amenințînd mereu că va avea grijă să-i omoare, pe ea și pe tatăl ei, de îndată ce va fi pus singur mîna pe putere. Fata repeta de fiecare dată aceste amenințări tatălui ei, povestindu-i cîtă ură dezlanțuisese căsătoria, ceea ce, firește, îl aducea pe Plautian la capătul răbdărilor.

CAPITOLUL XI

Plautian, văzînd că Severus a îmbătrînit și că boala pusese stăpînire pe el, și cunoscînd firea neiertătoare și violentă a tînărului Antonin, prinse frică de amenințările lui și hotărî să ia el inițiativa, socotînd aceasta preferabil unei inacțiuni care i-ar fi putut amenința viața. Mai erau, de altfel, multe alte motive care îl îndemneau să rîvnească la domnie:

averea sa fără seamăn și fără precedent între oamenii de rînd ; faptul că dispunea de armată ; onorurile pe care le primea din partea supușilor și uniforma cu care apărea în public : umbla îmbrăcat cu o tunică cu marginea lată, de culoare purpurie ; făcea parte dintre cei ce obținuseră de două ori consulatul ; purta sabie ; pe scurt el singur purta semnele distinctive ale tuturor celor mai înalte funcții. Apariția lui stîrnea teamă ; nimeni nu îndrăznea să se apropie de el ; pînă și cei care-l întîmpinau dădeau înapoi, și [însoțitorii] care păseau înaintea lui anunțau lumea să nu-i taie calea, nici să privească la el, ci să se întoarcă cu spatele și să se uite în jos.

Severus, căruia purtarea celuilalt îi fusese adusă la cunoștință, nu prea părea mulțumit de ea, și pînă în cele din urmă ajunse să-l duse-mănească pe față și să nu-l mai poată suferi ; în consecință, începu a-i știrbi cîte ceva din autoritatea de care dispunea, poruncindu-i totodată să-și mai micșoreze din pretenții. Plautian, nemaiputînd suferi această situație, se hotărî să încerce o lovitură de stat și puse la cale următoarele :

Plautian avea, printre ofițerii de sub comanda sa, un tribun cu numele de Saturninus, care-i slujea cu o credință oarbă. Deși este adevărat că toată lumea se străduia să se arate cît mai slugarnică față de el, acest tribun îi cîștigase încrederea datorită unei ascultări ieșite cu totul din comun. Socotind, așadar, că poate avea încredere deplină în acest om și că numai lui îi poate încredința secretul și ducerea la bun sfîrșit a directivei sale, Plautian trimise după el într-o seară, după ce toată lumea se retrăsese, lăsîndu-l singur. „A venit vremea“ — îi spuse atunci — „să încununezi cu o ultimă și prețioasă dovadă bunăvoința și ascultarea pe care mi-ai arătat-o întotdeauna. Măe, în schimb, mi se ivește prilejul să-ți răsplătesc vrednicia după merit și să am grijă de tine cu toată recunoștința ce ți se cuvine. Ai de ales între două căi : ori să ajungi acolo unde mă vezi pe mine în clipa de față și să preiei de la mine această funcție, ori să mori chiar aici, ca pedeapsă pentru neascultarea ta. Să nu te înfricoșeze proporțiile încercării noastre și să nu te tulbure auzul unor nume de împărați. Numai ție îți este deschisă calea pînă în odaia lor de culcare, astăzi cînd îți este din nou încredințat schimbul de noapte al gîrzii palatului. Poți duce la bun sfîrșit misiunea pe care ți-o încredințez, trecînd neobservat și neîmpiedicat de nimeni ; altfel cum dară mi-ar fi putut trece prin minte un atare gînd și cum mi-ași fi putut închipui că ai să ascuți de mine ? Intră, deci, în palat, du-te pînă înăuntru la ei, prefă-te că ai să le comunici cîteva știri urgente și secrete din partea mea, și omoară-i ! Sus curajul ! Ai să vii lesne de hacul unui bătrîn și al unui copil-andru. Acum ești părtașul primejdiilor mele ; însă în ziua izbîndirii, vei avea parte de la mine de cele mai mari onoruri !“

Auzind aceste cuvinte tribunul se lăsă cuprins de o mare tulburare, dar nu lăsă să i se citească sentimentele pe față. Era, de altfel, un bărbat cu mult scaun la cap, fiind de felul lui sirian ; ori se știe că orientalii sînt oameni deosebit de inteligenți. Așa că văzînd furia celui ce porunca înaintea lui și cunoscîndu-i puterea, se feri să i se împotrivească, pentru a nu păți ceva. Dimpotrivă, la auzul lor, se prefăcu dornic și bucuros de a duce însărcinarea pînă la capăt, îngenuche înaintea lui ca înaintea unui adevărat împărat, cerîndu-i însă un ordin înscris pentru uciderea

lor. Este, într-adevăr, în obiceiul tiranilor ca ori de câte ori hotărâsc uciderea, fără judecată prealabilă, a unui om, să dea pentru aceasta un ordin scris care, în caz de nereușită, să-i ferească pe făptași de răspundere. Plautian, orbit de patimă, îi dădu ordinul scris și-l trimise să săvârșească omorul, poruncindu-i ca după ce îi va fi ucis pe cei doi să trimită pe cineva la el să-l cheme la fața locului mai înainte ca noutatea să se fi răspândit; și asta pentru a putea fi văzut în palat înainte de a se auzi că a ajuns la domnie.

CAPITOLUL XII

După ce se învoiră, tribunalul plecă și străbătu palatul de la un capăt la altul, ca de obicei, fără nici un incident. Dar încredințat că i-ar fi cu neputință să ucidă doi împărați care, în plus, locuiau în două corpuri de clădire deosebite, se opri înaintea intrării apartamentului lui Severus, chemă garda cabinetului imperial și ceru să fie adus înaintea împăratului, întrucît avea să-i dea o veste în care era vorba chiar de viața lui. Aceia îi comunicară lui Severus și, la porunca lui, îl lăsară să intre.

Tribunul pătrunse în încăpere.

„Stăpîne“ — se adresă el împăratului — „omul care m-a trimis încoace își închipuie că vin la tine cu gîndul să-ți fiu călău și să te ucid. Însă, după dorința și după vrerea mea, vin să te mîntuiesc și să-ți fac un bine. Plautian vrea să pună mîna pe tron, poruncindu-mi, pentru aceasta, nu numai prin cuvinte, ci chiar în scris să vă ucid, pe tine și pe fiul tău; iată și documentul, drept mărturie. Eu unul i-am făgăduit ascultare, ca să nu lase treaba în seama altuia, în urma refuzului meu. Acum iată-mă aici, înaintea ta; am venit să-ți spun cum stau lucrurile, ca să nu rămîi neștiutor de cele ce a îndrăznit să pună la cale“.

Spunînd aceste cuvinte, tribunalul izbucnise în plîns; cu toate acestea Severus nu-i dădu crezare îndată. Afecțiunea lui pentru Plautian stăruia încă, adînc înfiptă în inima lui; de aceea bănuia că întîmplarea nu era decît [veriga] unui complot și o înscenare, închipuindu-și, de pildă, că fiul său, din dușmănie față de Plautian și din ura pe care o avea pentru fiica lui, născocise acest viclesug și o calomnie, care să-i fie [aceluia] spre pierzare. Așa că trimise după fiul său, cerîndu-i socoteală pentru încercarea lui de a defăima un om plin de bune intenții și înrudit cu ei.

Însă Antonin începu a se jura că nu pricepe nimic din cele auzite. Dar la stăruințele tribunalului și la vederea ordinului scris, Antonin îl îndemnă să nu se teamă și să-și susțină acuzația [cu alte amănunte]. Tribunalul, văzînd în ce primejdie intrase și speriat de simpatia lui Severus pentru Plautian, își dădu seamă că dacă această conspirație va rămîne nedescoperită și nedovedită, el unul avea să piară de o moarte cu totul neobișnuită. De aceea le spuse: „Ce dovadă vrei, stăpîne, mai bună decît aceasta? și ce probă mai grăitoare? Îngăduiți-mi atunci — adăugă — să ies din palat și să dau de veste, prin mijlocirea unui om de încredere de al meu, că încercarea a izbutit. Plautian va crede și va veni încoace, închipuindu-și că va găsi palatul gol. Iar după ce va fi sosit, nu vă va mai rămîne

decît să aflați care este adevărul. Atîta doar : porunciți să se păstreze cea mai adîncă tăcere în palat, ca el să nu bage de seamă cele petrecute aici și să ne dejoace planul“.

Și îndată se duse de porunci unui om de al său de mare încredere să-i dea de știre lui Plautian să sosească în mare grabă, spunîndu-i că amîndoi împărații zac fără viață, și că este neapărată nevoie ca el să se gîsească înăuntrul palatului mai înainte ca noutatea să fi ajuns la urechile norodului, așa încît, o dată ajuns stăpîn pe cetățuie și avînd succesiunea la tron asigurată, toată lumea să nu aibă decît a se supune, de voie, de nevoie, nu unui ins care urma abia să fie numit împărat, ci unui împărat de fapt.

Plautian, care primi această veste seara tîrziu, îi dădu crezare, și, plin de nădejde, se încinse cu o platoșă pentru mai multă siguranță, ascunzînd-o pe sub celelalte veșminte ; apoi urcă într-un vehicul și porni fără întîrziere, în mare grabă, spre palatul imperial, întovărășit numai de cîteva persoane care se întîmplaseră să fie de față și care își închipuiau că cei doi împărați îl convocaseră pentru cine știe ce problemă urgentă.

Ajuns la palat, Plautian pătrunse neîmpiedicat pînă înăuntru, gîrzile neștiind nimic din cele întîmplăte ; în sfîrșit, tribunul îi ieși în întîmpinare, și, ca să-l înșele, îl salută cu termenul de cezar, luîndu-l de braț — ca și cum nimic nu s-ar fi întîmplat — pentru a-l duce în apartament, unde, după spusele lui, zăceau trupurile celor doi împărați. Severus însă își așezase acolo mai mulți soldați tineri din gardă, cu poruncă să pună mîna pe el, de îndată ce va fi pătruns în încăpere. Plautian, care, trecînd pragul, se aștepta la cu totul alt spectacol, dădu cu ochii de cei doi împărați, amîndoi stînd în picioare înaintea lui ; apoi numaidecît fu înșfăcat și imobilizat. Însăpămîntat de noua întorsătură a lucrurilor, Plautian începu să se roagă cerînd stăruitor iertare și afirmînd că totul nu este decît minciună, că o urzeală, un complot a fost pus la cale împotriva lui. Severus îi înșiră, cu amărăciune, toate favorurile și toată cinstea cu care îl înconjurase, iar celălalt îi aminti, la rîndul lui, credința și devotamentul său din trecut. Încetul cu încetul Severus se simțea tot mai mișcat de cuvintele lui Plautian, cînd iată că, la un moment dat, o parte a platoșei ieșe la iveală printr-o deschizătură a veșmîntului acoperitor. Zărînd-o, Antonin — care era un tînăr dezghețat și impulsiv din fire și care, pe deasupra, își și ura profund adversarul — i se adresă „Dar ce ai de spus față de următoarele două învinuiri : vii înaintea împăraților seara, fără să fi fost chemat ; și platoșa asta a ta, ce este cu ea ? Cine se duce încins cu platoșa la masă sau la ospăț ?“ Și spunînd aceste cuvinte, poruncește tribunului și tuturor celor de față să-și scoată săbiile și să-l omoare¹⁰⁸, întrucît se dovedise că le era dușman. Aceia ascultară de porunca tînărului împărat ; fără să mai stea pe gînduri, uciseră pe Plautian și îi aruncară leșul în plină stradă, ca să poată fi văzut de toată lumea și pentru ca toți cei ce îl dușmăniseră să-și poată bate joc de el. Iată dar de ce moarte a avut parte Plautian, omul care a jînduit meru după toate jînătățile și care a trebuit să moară, în cele din urmă, prin trădarea unui subaltern.

¹⁰⁸ În anul 205.

CAPITOLUL XIII

În urma acestor evenimente, Severus hotărî numirea a doi comandanți ai gărzilor pretoriene, iar în ceea ce îl privește, el își petrecu mai tot restul zilelor în vilele sale din apropierea Romei și de pe coasta Campaniei¹⁰⁹, urmărind procesele și veghind la viața politică a imperiului. În același timp, văzînd pasiunea lor pentru spectacole, pasiune care depășea cu mult ceea ce era îngăduit unor cezari, el încercă să-și îndepărteze fiii de viața de la Roma și să-i învețe cu alta mai sănătoasă. În plus, vrajba și certurile dintre frați, prilejuite de aceste spectacole și care făceau ca părerile lor să rămînă și acum întotdeauna opuse și potrivnice una alteia, le otrăveau sufletele, ațîțînd neconținut dușmănia dintre ei.

Antonin, care scăpase de grija lui Plautian, era cel mai nesuferit dintre ei. De [tatăl său]¹¹⁰ se ferea și îi era frică; în schimb uneltea în tot chipul moartea fiicei lui Plautian, propria sa soție. Severus o trimisese, împreună cu fratele ei în Sicilia, dîndu-i un venit de ajuns de mare pentru a-i asigura o viață comodă¹¹¹, după exemplul lui August, care se purtase la fel cu copiii lui Antoniu, după ce acesta i se declarase dușman. Personal, împăratul se străduia mereu să-și aducă copiii la împăcare, îndemîndu-i la unirea cugetelor și la o armonie de păreri. De aceea le pomenea de vechile mituri și le cita piesele de teatru, arătîndu-le că nenorocirile ivite în soarta împăraților frați de sînge au avut întotdeauna drept pricină vrajba dintre ei. Le arată apoi că tezaurul [împărătesc] și templele toate erau pline de bani și că ei doi nu mai aveau la ce bogăție sau putere străină să mai rîvnească, întrucît în mîinile lor se afla o avere nespuse de mare care le îngăduia să-și plătească împărătește și fără nici o bătaie de cap, soldații; că garnizoana din Roma era de patru ori mai numeroasă decît altădată¹¹²; că în preajma orașului se află o armată atît de mare, încît nu există nici o oaste străină care să se poată măsura cu a lor, nici ca efectiv, nici ca însușiri fizice, nici, în sfîrșit, în ce privește mijloacele de întreținere. „Totuși“, adăugă el, „toate acestea nu vor ajuta la nimic cîtă vreme vă veți dușmăni unul pe altul și războiul va stărui aici, între voi doi“.

Cam așa le vorbea el de fiecare dată, mai rugîndu-se și mai amenințînd, încercînd să-i cumințească și să-i împace. Însă cei doi nu-i dădeau ascultare, ba chiar se dușmăneau cu tot mai multă patimă. Amîndoi erau tineri și plini de vlagă, pe amîndoi drepturile de care se bucurau în calitatea lor de cezari, îi îndemneau, fără chip de oprire, la gustarea tuturor plăcerilor; în sfîrșit, și unul și celălalt erau înconjuțați de tot felul de lingușitori, care trăgeau de ei și nu numai că le alimentau poftetele și patima pentru cele mai josnice plăceri, ci scorneau mereu cîte ceva care să facă plăcere celui pe lingă care se aciuseră, și care, în același

¹⁰⁹ Campania: regiune a peninsulei italiice, avînd drept principal punct de reper orașul și golful Neapolis (Napoli).

¹¹⁰ Lacună.

¹¹¹ Soarta ei ne este relatată mai departe, cartea a IV-a, cap. 6.

¹¹² În timpul imperiului, anume după Vespasian, existau zece cohorte pretoriene aflate, ca și cohortele urbane, direct sub ascultarea împăratului. O cohortă avea o mie de oameni.

timp, să-l supere pe celălalt frate. Severus dibuise, de altfel, pe unii dintre cei ce se îndeletniceau cu treburi de acest fel și îi osîndise.

CAPITOLUL XIV

În toiu necazului pe care-l avea din pricina vieții nesăbuite a fiilor săi și a patimii lor neîngăduite pentru spectacole, Severus primi din partea guvernatorului Britaniei un raport în care acela îi aducea la cunoștință că barbarii de pe aceste meleaguri se răsculasera, străbătînd provincia în lung și în lat, pustiind-o și jefuind-o toată, așa că avea nevoie de mai multe trupe pentru asigurarea liniștii pe acel tărîm, poate chiar de prezența împăratului. Severus primi vestea cu mare bucurie, fiind, de felul lui, avid după glorie; afară de aceasta dorea ca după victoriile lui din Orient și după cele de la miazănoapte, să le mai smulgă una și britanilor. Cu același prilej se gîndea să-și ducă fiii departe de Roma ca să le călească tinerețea cu viața de campanie, cu o viață echilibrată, de îndată ce se vor vedea departe de viața de plăceri a capitalei; așa că, deși bătrîn și suferind de gută, decretă¹¹³ începerea campaniei împotriva britanilor; prin aceasta, caracterul i se dovedea mai robust decît al oricărui tînăr. Drumul îl străbătu aproape în întregime purtat în litieră, făcînd numai scurte popasuri pentru odihnă. Fiii săi îl întovărășeau. În sfîrșit, trecu oceanul¹¹⁴ și debarcă în Britania mai curînd decît și-ar fi putut închipui cineva și mai presus de orice nădejde. Acolo își grupă trupele, și după ce strînze de pretutindeni o armată numeroasă, începu pregătirile de război.

Doar că britanii, pe care prezența lui neașteptată îi înspăimîntase și care auziseră cîta oaste strînsese împotriva lor, trimiseră la el solii și începură să facă propuneri de pace, vrînd în același timp să-și ceară iertare pentru greșeala săvîrșită. Însă Severus căuta să cîștige timp, ca să nu se întoarcă atît de grabnic la Roma; dar fiindcă ținea să adauge la victoriile și titlurile lui pe cele britanice, trimise solii înapoi fără a le fi satisfăcut dorința; în același timp își isprăvi pregătirile de luptă. Prima lui grijă a fost ca, prin construirea de poduri, să pună stăpînire pe ținuturile mlăștinoase, astfel ca armata să poată umbla pe un teren sigur, să le poată străbate fără nici o greutate și să poată lupta pe picior sigur, din înălțimea unor construcții solide. Într-adevăr, cea mai mare parte a Britaniei, fiind scaldată de revărsările oceanului, este mlăștinoasă; de unde obiceiul barbarilor să treacă [mlăștinile] înot ori să le străbată iute, cufundați pînă la brîu. Britanii umblă aproape goi, așa că nu le pasă de noroi; de fapt ei nici nu cunosc uzul veșmintelor, ci își acoperă coapsele și gîtul cu podoabe de fier, ceea ce în ochii lor trece drept semn de cochetărie și avere — corespondentul aurului la ceilalți barbari —; iar trupurile și le tatuează cu desene variate și cu imaginile a tot felul de jivine, aceasta fiind de altfel pricina de căpetenie pentru care ei nu se îmbracă cu veșminte, anume ca să nu-și acopere tatuajele de pe corp. În rest, sînt

¹¹³ În anul 208.

¹¹⁴ Canalul Mfecii.

luptători foarte buni și oameni foarte cruzi, umblînd încinși numai cu un scut de dimensiuni reduse, cu o sulită și cu o sabie prinsă peste trupul gol. De platoșă sau de coif nu știu să se folosească, încredințați că ele le-ar îngreua străbaterea mlaștinilor, a căror masivă evaporare face ca cerul acestei țări să fie întotdeauna întunecat.

Iată dar care erau elementele de care trebuia să țină seamă Severus în pregătirea armatei romane, dacă voia să zdruncine și să curme elanul barbarilor.

În sfîrșit, cînd i se păru că pregătirile de război și-au ajuns scopul, îl lăsă pe fiul său cel mai mic, Geta, în partea de provincie care rămăsese credincioasă romanilor, cu însărcinarea de a prezida procesele și de a rîndui treburile de ordin administrativ, dîndu-i pentru aceasta drept consilieri pe cei mai vechi prieteni ai săi. Pe Antonin însă îl luă cu sine și porni degrabă împotriva barbarilor. Armata depăși apele și semnele de hotar care mărgineau imperiul. Avură loc ciocniri și hărțuieli repetate, soldate cu înfrîngerii ale barbarilor. Dar acestora din urmă fuga le era oricînd deschisă; oricînd se puteau furișa prin crînguri și mlaștini, sau [ascunde] chiar numai datorită unei bune cunoașteri a terenului. Toate acestea erau în dezavantajul romanilor și lungeau durata războiului.

CAPITOLUL XV

Severus, care era bătrîn, a fost lovit de o boală îndelungată, silindu-l să rămînă în casă împotriva voii sale. Cu acest prilej, încercă să-l trimită pe Antonin să conducă el ostilitățile. Însă Antonin, care nu se prea sînchisea de barbari, începu să facă demersuri pentru a atrage armata de partea lui; și adevărul e că izbuti să facă așa fel încît toată lumea să depindă numai de persoana lui; oricum, se străduia din răsputeri să ajungă la domnie, punîndu-și fratele într-o lumină cît mai rea. Cum însă boala tatălui se lungea și moartea întîrzia să vină, spre necazul lui, amenințînd să-i strice socotelile, se puse să stăruie pe lângă medicii și slujitorii aceluia să comită o greșeală în îngrijirea bătrînului, ca să-l scape mai curînd de prezența lui. După o vreme se stinse, în sfîrșit, și Severus¹¹⁵, mai mult de supărare, după o viață în care, în calitate de căpetenie de oaste, strălucise cum nu strălucise nici un alt împărat înaintea lui. Căci nimeni, pînă la el, n-a biruit de atîtea ori în războaiele civile purtate împotriva rivalilor, nici în campaniile din afară îndreptate împotriva barbarilor. Domnia lui a ținut optsprezece ani; iar după ce și-a dat sfîrșitul a lăsat în urma lui drept urmași doi adolescenți care moșteniseră de la el o avere atît de mare, cum nimeni nu mai avusese vreodată înaintea lor, și o armată fără egal.

După moartea tatălui său, Antonin luă toată puterea în mîinile sale și îndată începu să ucidă pe toți intimii [fostului împărat]: pe medicii care nu-i dăduseră ascultare, cînd le ceruse să intervină într-un fel pentru a grăbi moartea bătrînului, și pe consilierii săi și ai fratelui său

¹¹⁵ La Eboracum — astăzi York — în luna februarie 211.

care stăruiau neîncetat pe lângă el, îndemnându-l la împăcare. Și n-a lăsat în viață pe nici unul dintre cei ce se bucuraseră de prețuirea bătrînului, sau chiar dintre slujitorii lui. Pe de altă parte, și pe ascuns, se străduia — făcîndu-le daruri și mari promisiuni — să atragă de partea lui pe comandantii armatei, ca și aceștia, la rîndul lor, să determine armata să-l numească numai pe el împărat; în sfîrșit, uneltea în tot chipul împotriva fratelui său. Cu toate acestea nu putu obține nimic din partea soldaților, care își aduceau aminte de Severus, care-și mai aminteau cum îi crescuseră pe cei doi, de mici copii, pe picior de egalitate, înțelegînd să le arate amîndurora aceeași ascultare și credință. Antonin, văzînd că în ceea ce privește trupele nu ajungea la nici un rezultat, începu tratative cu barbarii, încheie pacea, luă de la ei zaloguri de credință, apoi se retrase de pe pămînt barbar și se întoarse în grabă la fratele și la mama sa. În sfîrșit, cînd fură din nou împreună, mama încercă să-i aducă la împăcare, cu sprijinul magistraților și consilierilor, foști prieteni ai tatălui său.

Antonin, care-și văzu dorințele respinse de toată lumea, ajunse la o falsă împăcare și la un prieteșug mincinos, mai mult de silă decît de bunăvoie; în consecință, se înțeleseră să împartă tronul între ei cu drepturi egale și să părăsească Britania; apoi se întoarseră, fără să mai zăbovească, la Roma, aducînd cu ei rămășițele pămîntești ale tatălui lor. Cadavrul fusese ars și cenușa, amestecată cu arome, fusese pusă de ei într-o urnă de alabastru; și așa porniră cu ea spre Roma, ca să o așeze între mormintele sfințite ale împăraților. Cei doi împărați, în fruntea armatei lor, trecură oceanul și debarcară în Gallia vecină, lăudîndu-se că au învins pe britani.

Cartea de față a arătat care a fost sfîrșitul vieții lui Severus și cum au ajuns la domnie fiii lui.

C A R T E A A IV-A

Geta (211—212); *Antonin Caracalla* (211—217); *Macrinus* (217—218)

CAPITOLUL I

Cartea precedentă a arătat cele săvârșite de Severus în timpul celor optsprezece ani ai domniei lui. Fiii lui, încă adolescenți, se întoarseră la Roma împreună cu mama lor, însă certurile dintre frați se iviră încă din timpul călătoriei. Într-adevăr, cei doi nu dormeau niciodată sub același acoperiș, niciodată nu luau masa împreună; toate mâncărurile și băuturile erau înghițite cu multă frică, de teamă ca nu cumva unul dintre ei sau chiar un slujitor trecut de partea lui, să fi pus mîna, mai înainte, pe ascuns, pe ele și să fi furișat înăuntru vreo otravă aducătoare de moarte. Această teamă îi făcea să se grăbească și mai tare, întrucît fiecare își închipuia că, o dată ajuns la Roma, va putea trăi în mai mare siguranță și că de îndată ce-și vor fi împărțit palatul, care oferea o locuință întinsă și încăpătoare ¹¹⁶, fiind mai mare decît întreg orașul, fiecare își va putea petrece vremea la el acasă și așa cum va crede de cuviință.

Ajungînd la Roma, fură primiți de populație cu mlădițe de laur, iar senatul îi întâmpină cu urări de bun sosit. În fruntea cortegiului se aflau chiar cei doi tineri, înveșmîntați cu mantia împărătească de purpură. În spatele lor urmau consulii aceluia an, ducînd cu ei urna în care se aflau rămășițele lui Severus, și toată lumea care ieșise în întâmpinarea celor doi tineri cezari se apropia și de urnă, îngenunchind înaintea ei. Cu urna în fruntea cortegiului, ajunseră la templul în care pot fi văzute monumentele funerare ale lui Marcu Aureliu și ale împăraților care l-au precedat, și o depuseră acolo. După ce săvârșiră ceremoniile tradiționale privind întoarcerea unui împărat, se retraseră în palat, pe care-l împărțiră între ei, ca fiecare să locuiască despărțit de celălalt, zidind toate trecerile secrete și

¹¹⁶ *Palatium* se numea inițial casa pe care și-o construisese August pe muntele Palatin. Împărații care i-au urmat au adăugat la aceasta alte construcții și clădiri cu destinație diferită, de la caz la caz, mărirînd suprafața ansamblului și complicîndu-l pînă la a face din el un adevărat orașel.

lăsînd în folosință numai intrările principale, care făceau legătură cu curtea palatului. De asemenea, fiecare își constitui o gardă personală și, de atunci înainte, fiecare dintre ei se feri să mai apară în prezența celui-lalt, afară de cazul cînd vreo ceremonie oficială o cerea anume, și chiar atunci pentru cît mai puțin timp. Însă înainte de toate se îngrijiră să oficieze toate actele de cult datorate duhului părintelui lor.

CAPITOLUL II

Romanii au obiceiul de a diviniza pe împărații care, la moartea lor, lasă drept moștenitori ai imperiului pe propriii lor fii¹¹⁷; și ceremonia prin care săvîrșesc ei acest act se cheamă la ei „apoteoză“. Cu acest prilej, doliul și exuberanța sărbătorească se îmbină pretutindeni în oraș. Pentru că, pe de o parte, trupul celui mort este înmormîntat cu mare pompă, însă după toate cerințele unui muritor de rînd. Pe de altă parte, romanii fac un chip de ceară cît se poate de asemănător cu mortul și-l așază deasupra unui pat foarte mare și înalt, din fildeș; acest pat este la rîndul lui așezat la intrarea principală a palatului, avînd la picioarele lui tot felul de țesături în fir de aur. Statuia, palidă, are înfățișarea unui om suferind. Aproape tot timpul zilei, întreg senatul, îmbrăcat în veșminte negre, stă de gardă în partea stîngă a patului, iar în dreapta toate femeile care, din naștere sau prin căsătorie, fac parte din înalta societate. Însă nici una dintre ele nu poartă podoabe de aur, nici una nu se gătește cu lăntișoare în jurul gîtului, ci toate se îmbracă cu veșminte simple de culoare albă, aidoma unor bocitoare.

Spectacolul ține șapte zile. În acest răstimp, medici vin mereu acolo, apropiindu-se de pat, cercetînd chipul presupusului bolnav și dînd de știre de fiecare dată că acesta se simte tot mai rău. Iar cînd își dau cu părerea că a murit, reprezentanții cei mai de seamă ai ordinului cavalerilor vin împreună cu elita tineretului senatorial să ridice patul și-l duc pe Calea Sacră pînă în vechiul for, acolo unde se prezintă magistrații romani pentru a-și depune mandatul. De amîndouă părțile se ridică un podium cu trepte; într-o parte se află un cor alcătuit din copii făcînd parte din nobilimea romană și din familiile de patricieni; de cealaltă parte, un alt cor, compus din femei din înalta societate. Și unul și celălalt cîntă imnuri și peane¹¹⁸ către cel mort, pe o melodie gravă și plină de jale.

După aceasta, patul este ridicat de ei și dus afară din oraș pe așa-numitul Cîmp al lui Marte. Aici, anume pe locul cel mai întins al cîmpului, se află pregătit un fel de edificiu pătrat făcut dintr-un singur material, anume dintr-o împletitură de grinzi mari de lemn. Tot acest edificiu este umplut pe dinăuntru cu vreascuri, iar pe dinafară împodobit cu țesături de aur, cu statui lucrate în fildeș și cu picturi felurite. Deasupra lui se află o a doua construcție, întru totul asemănătoare celei dinții ca formă și

¹¹⁷ De fapt, „apoteoză” era decretată de senat la sugestia împăratului care urma la tron. Condiția menționată de Herodian nu era esențială.

¹¹⁸ Peanele erau imnuri adresate unui zeu (Apollo etc.) cu scopul de a-i cere asistența la vreme de mare încercare ori în război. Peanul avea trei părți: o invocare către zeu, o povestire cu caracter mitologic și, la sfîrșit, o rugă.

ornamentare, însă mai mică, cu câteva uși și ferestre, toate deschise. Urmează o a treia și o a patra, fiecare mai mică decât cea dinainte, și tot așa, pînă se isprăvește cu un vîrf mic de tot. Întregul edificiu ar putea fi asemuit cu turnurile care străjuiesc la intrarea în porturi și care, cu ajutorul focului, aduc corăbiile în timpul nopții la loc sigur; lumea le spune faruri.

Patul este ridicat pînă la al doilea cat al construcției și așezat acolo, iar lumea amestecă tot felul de parfumuri și esențe cîte se cunosc pe pămînt, roduri, plante și substanțe înmiresmate, pentru bun-miros, le duc sus și le răstoarnă una peste alta. Și nu este popor, nici cetate, nu este demnitar care să nu trimită — și încă cu dărnicie — ultimele lor daruri spre cinstirea împăratului. Iar după ce s-a strîns o mare cantitate de aromate și spațiul s-a umplut, este organizată o cavalcadă în jurul construcției. Întreg ordinul cavalerilor defilează călare, în cerc închis, în oarecare ordine și revenind în mai multe rînduri, într-un pas de trap ritmat. Urmează mai multe rînduri de care în aceeași dispoziție, ai căror conducători sînt îmbrăcați cu veșminte de purpură și poartă măști cu chipul celor mai renumiți generali și împărați ai Romei.

După sfîrșitul acestei cavalcade, urmașul la domnie ia în mîină o torță și se apropie cu ea de construcție; asistența îi pune, la rîndul ei, foc din toate părțile; îndată totul este mistuit de flăcările alimentate de marea cantitate de vreascuri și de aromate. Atunci, dinăuntru ultimei și celei mai mici încăperi i se dă drumul, ca din creștetul unor metereze, unui vultur, care se înalță o dată cu limbile de foc în văzduh; după cum își închipuie romanii, acest vultur poartă cu sine sufletul împăratului de la pămînt la cer. Din acea clipă începînd, împăratul primește aceeași cinstire ca ceilalți zei.

CAPITOLUL III

După ce își cinstiră părintele cu acest ritual, cei doi fii se retraseră în palat, dar din acea clipă ei începură să se dușmănească pe față, arîndu-se și uneltind [unul împotriva celuilalt]. Fiecare nu-și avea gîndul, orice ar fi făcut, decât la felul cum ar putea scăpa de celălalt frate și de a lua cîrma statului numai în mîinile lui. Tot atît de împărțite erau și opiniile magistraților și ale nobilimii din oraș, pentru că fiecare dintre cei doi împărați întreținea relații ascunse cu ei, încercînd să și-i apropie și, prin tot felul de făgăduieli ispititoare, să-i tragă de partea lui. Cea mai mare parte dintre aceștia îl simpatizau pe Geta, care avea grijă să se arate modest, cumpătat și blînd față de toți cei cu care intra în legătură. De altfel și preocupările lui erau mai alese, el complăcîndu-se în prezența persoanelor celor mai apreciate pentru cunoștințele lor și avînd preferințe pentru palestră¹¹⁹ și pentru celelalte exerciții de om liber. Datorită firii sale bune și omenoase față de cei ce îl înconjurau, izbutea să atragă de partea lui simpatia și prietenia celor mai mulți dintre ei, făcîndu-și

¹¹⁹ Palestra făcea parte din gimnaziu (vezi nota 62) și era o curte înconjurată de o colonadă. Palestra era destinată, în principal, luptelor și pugilatului.

totodată un renume din aceasta și bucurându-se de aprecieri dintre cele mai bune. Antonin, dimpotrivă, făcea totul cu asprime și cu răutate. Fiind departe de a putea aprecia preocupări ca acelea arătate mai sus, se prefăcea că este un mare admirator al vieții ostășești și al războiului; încît tot ce punea la cale era făcut cu mînie; și pricepîndu-se mai mult să lovească [în oameni] decît să-i convingă, prietenii pe care izbutea să și-i adune îi erau prieteni mai degrabă de frică decît dintr-o simpatie adevărată.

Cum vrajba dintre frați se arăta în tot ce făceau, pînă și în cele mai neînsemnate lucruri, mama lor se străduia să-i împace. La un moment dat, cei doi luaseră hotărîrea de a împărți imperiul între ei, ca să nu mai fie siliți să șadă la Roma și să uneltească unul împotriva celuilalt. De aceea convocaseră, de față cu mama, pe intimii tatălui lor, cerîndu-le ca imperiul să fie împărțit în două: întreaga Europă să-i rămînă lui Antonin, iar celălalt continent, adică Asia, să-i fie dat cu totul lui Geta, argumentînd că cereasca providență însăși despărțise cele două continente prin apele Propontidei¹²⁰. Apoi se mai înțeleseră ca Antonin să-și stabilească o garnizoană la Bizanț, iar Geta una în Calcedonul Bithyniei¹²¹, pentru ca cele două garnizoane, așezate una în fața celeilalte, să străjuiască hotarele fiecăruia, împiedicînd orice încercare de trecere de la unul la celălalt. Și mai conveniseră ca senatorii de origine europeană să rămînă cu toții la Roma, iar cei de felul lor din Asia să plece împreună cu Geta, care declara că lui unuia Antiohia sau Alexandria, pe care le socotea cetăți aproape de același rang cu Roma, îi vor fi numai bune ca reședință imperială. Cît privește popoarele sudice, ca maurii și numizii și toate cele din vecinătatea Libyei, ele urmau să-i fie date lui Antonin, în vreme ce celelalte, dinspre răsărit, aveau să-i fie date lui Geta.

În timp ce le expuneau aceste planuri, toți cei chemați ședeau posomorîți, cu fața plecată în jos; pînă cînd, în cele din urmă, Iulia le spuse următoarele:

„Copiii mei, văd că ați aflat mijlocul de a vă împărți pămîntul și marea, și din cuvintele voastre am putut pricepe că apele Pontului despart cele două continente unul de celălalt; dar pe mine, care v-am născut, cum mă veți împărți între voi? Biata de mine, cum să fac oare ca să mă împart și să mă despici în două pentru a putea rămîne cu fiecare dintre voi? De aceea mă gîndesc: omonîți-mă mai întîi pe mine, luați-vă fiecare cîte o parte din mine și îngropați-o. În felul acesta mă veți putea trage și pe mine la sorți, așa cum ați făcut cu pămîntul și marea“.

Și rostind aceste vorbe înecate de plîns și de suspine, îi cuprinse pe amîndoi cu brațele, îi trase la sine și încercă să-i împace. Toți fură cuprinși de jale și, așa, adunarea se risipi; propunerea fu respinsă și amîndoi împărații se întoarseră în apartamentele lor.

CAPITOLUL IV

Cu toate acestea ura și vrajba dintre ei nu a făcut decît să crească. De pildă, la fiecare nouă numire de generali sau guvernatori, fiecare

¹²⁰ Vezi nota 81.

¹²¹ Vezi nota 84.

dintre ei urmărea să-și propună omul său de încredere ; la procese, păreri-
rile lor nu se potriveau niciodată, de multe ori spre nenorocirea celor
judecați, deoarece, în ochii celor doi tineri, propria lor rivalitate avea
mai mare însemnătate decât dreptatea însăși. Chiar și la spectacole prefe-
rințele unuia se ciocneau cu ale celui alt. Apoi își întindeau mereu fel și
fel de capcane, încercând să convingă pe paharnici și pe bucătari să
toarne otravă [în băutură ori în bucate]. Cu toate acestea nici unul dintre
ei nu prea avansa în încercări, deoarece amândoi trăiau sub o strictă supra-
veghere și pază. În cele din urmă Antonin, nemaiputând suferi situația și
împins de pofta de a ajunge singur stăpîn pe tron, se hotărî să încerce
prin sabie și crimă o lovitură care avea să fie decisivă fie în favoarea lui,
fie pentru rivalul său. Și întruoit uneltirile lui secrete nu înaintau de loc,
îi păru necesar să recurgă la o altă hotărîre, primejdioasă, disperată ¹²²...
Din partea ei, datorită dragostei ; iar dintr-a lui, prin trădare.

Geta, rănit de moarte, își dădu sufletul, în timp ce sîngele i se
prelingea, mînjind pieptul mamei sale.

După ce săvîrși omorul, Antonin fugi din odaie și străbătu palatul de
la un capăt la altul, strigînd că fuge de o mare primejdie, din ghearele
căreia abia dacă a izbutit să scape, și poruncind soldaților din garda
palatului să-l ia de acolo și să-l ducă pînă la ei în tabără, unde paza lor
îi va putea ocroti viața, adăugînd că dacă îl vor lăsa așa, în curtea pala-
tului, avea să piară negreșit. Soldații, crezîndu-l pe cuvînt și neștiind ce
se petrecuse înăuntrul zidurilor, se adunară în fugă în jurul lui Antonin,
care venea alergînd ca scos din minți. Populația căzu și ea pradă spaimii,
văzîndu-și împăratul fugind ca un smintit prin mijlocul orașului, în faptul
serii. În sfîrșit, o dată ajuns în tabără și înăuntrul templului în care se
află depuse pentru închinare insignele și statuile garnizoanei, se așternu
cu fața la pămînt, mulțumind, și aduse jertfa cuvenită mîntuirii sale din
primejdie. Cînd faptul fu adus la cunoștința soldaților (dintre care unii
se aflau încă în încăperile de baie, pe cînd alții dormeau), toți se speriară
și se adunară în goană. Antonin le ieși înaintea, ferindu-se însă să le spună
adevărul pe dată, și se mărgini să le strige că a scăpat de o primejdie și
că a izbutit — cu mare greutate și după luptă înverșunată cu dușmanii —
să zădărnicească uneltirile potrivnicului și vrăjmașului său (adică fratele
său !); că primejdia a fost aceeași pentru amîndoi, dar că cel puțin
soarta a lăsat pe unul dintre ei în viață — adică pe el — ca să împără-
tească mai departe.

Rostind aceste vorbe cu două înțelesuri, Antonin urmărea să sugereze
ce anume se petrecuse, fără a fi nevoit să spună lucrurilor pe nume. Cu
același prilej făgădui, în cinstea salvării și a rămîinerii sale la domnie,
fiecărui soldat două mii cinci sute de drahme attice ¹²³, adăugînd la
aceasta sporirea cu încă jumătate a rației lor alimentare. Și le mai dădu
ordin să plece îndată și să-și ridice banii din temple și din tezaur. În felul
acesta risipi într-o singură zi tot ce se străduise Severus să strîngă și să
pună deoparte de-a lungul a optsprezece ani, spre nefericirea atîtor oameni.

¹²² Lacună. Geta a fost asasinat la 27 februarie 212.

¹²³ Drahma era o monedă de argint cuprinzînd în ea ceva mai mult de 4 g metal
nobil. Valoarea ei s-a schimbat adesea în decursul vremii.

Soldații, auzind de o atât de mare sumă de bani, intrară la bănuieli despre ce anume trebuie să se fi petrecut, mai ales că lumea începuse să fugă afară din palat, dînd de veste prin strigăte despre omorul săvîrșit ; soldații manifestară în favoarea lui Antonin, declarîndu-l împărat unic iar pe Geta dușman [al statului].

CAPITOLUL V

Noaptea aceea Antonin o petrecu în templul din incinta taberei ; iar după ce se mai îmbărbătă și atrase, prin mijlocirea acelor gratificații, soldații de partea sa, porni spre senat în fruntea întregii armate, o armată care era mai înarmată decît de obicei, cînd își însoțea împăratul. După ce pătrunse înăuntru și jertfi, se așază pe jilțul împărătesc și rosti următorul discurs :

„Știu prea bine că omorul unei ființe apropiate stîrnește scîrbă numai la auzul lui, și că acest cuvînt, o dată ajuns la urechile noastre, ne îndeamnă la o grea învinuire. Mila noastră se îndreaptă întotdeauna spre cei năpăstuiți de soartă, pe cînd învingătorii nu se bucură decît de invidia semenilor lor. Mai știu că învinsul este, în asemenea ocazii, întotdeauna socotit nedreptățit pe cînd învingătorul este confundat cu agresorul care nedreptățește. Cu toate acestea, dacă cineva ar judeca faptele în liniște și fără părtinire pentru cel căzut, luînd în cercetare cauza și temelul lor, își va da seama că este deopotrivă de firesc și de necesar ca un om pe care-l pîndește o primejdie să nu aștepte lovitura, ci dimpotrivă să o prevină. De aceea nenorocirii celui căzut i s-ar mai putea adăuga și învinuirea unei lipse de bărbăție, cită vreme învingătorul nu numai că scapă teafăr, dar își face, pe deasupra, și faimă de viteaz.

În ce privește nenumăratele lui încercări de a-mi pune capăt zilelor, folosindu-se fie de otrăvuri, fie de tot felul de alte șiretlicuri, acestea sînt lucruri pe care le veți putea afla de la cei ce vor fi supuși torturilor. În acest scop am și dat poruncă slujitorilor lui să se prezinte aici că să aflați adevărul. Unii dintre ei au și fost anchetați, așa că veți putea afla de pe acum rezultatul interogatoriului.

„În sfîrșit trebuie să vă spun că mă găseam la mama, cînd iată-l pe Geta că pătrunde în încăpere însoțit de mai mulți indivizi înarmați în acest scop [anume uciderea mea]. Eu unul, datorită marelui meu simț de prevedere și prezenței de spirit, mi-am dat seama de intențiile lui și am sărit să mă apăr ca în fața unui adevărat dușman ; și, la drept vorbind, nici intențiile, nici purtarea lui nu aduceau cu ale unui frate, iar faptul de a te apăra de cei care complotază împotriva ta nu este numai îndreptățit, ci chiar obișnuit. Însuși Romulus, întemeietorul acestei cetăți, n-a îngăduit fratelui său nici măcar să-i ia strădaniile în derîdere¹²⁴. Trec sub tăcere cazul lui Germanicus, fratele lui Tiberiu, și al lui Britannicus,

¹²⁴ Romulus, fondatorul legendar al Romei, își ucisese fratele pentru că acesta sărise, în semn de batjocură, peste șanțul cu care cel dintîi delimitase incinta cetății.

fratele lui Nero, ori al lui Titus, fratele lui Domițian¹²⁵. Dar nici măcar Marcu Aureliu, carea avea toate aparențele unui filozof și ale unui om cumpătat, n-a putut ierta jignirea pe care i-o adusese Lucius, ginerele său, ci, pe ascuns, i-a pus capăt zilelor¹²⁶; iar eu n-am făcut decît să mă apăr de un dușman, după ce în atîtea rînduri a trebuit să mă feresc de otravă și după ce văzusem amenințarea sabiei. [Am spus: dușman]. Acesta este termenul potrivit, pe care i l-au dat chiar faptele lui.

„Acum este mîndul vostru să mulțumiți mai întîi zeilor că au lăsat în viață măcar pe unul dintre cei doi împărați ai voștri, apoi să vă potoliți sufletul și părerile voastre împărțite și să nu vă gîndiți decît la un singur lucru, anume acela de a trăi departe de orice griji, pentru că, după cum Zeus are singur stăpînire peste zei, tot așa le dă el și oamenilor un singur stăpîn”.

Discursul acesta a fost rostit pe un ton foarte vehement, în care se făcea auzită furia lui Antonin, ai cărui ochi scăpărau ori de cîte ori priveau spre partizanii fratelui său. După aceea Antonin se întoarse în palat, părăsind degrabă o adunare în care cea mai mare parte dintre oameni tremurau și erau galbeni ca ceara.

CAPITOLUL VI

Îndată după aceea a început masacrul tuturor oamenilor de încredere și prietenilor lui Geta, al tuturor celor care locuiau în aripa din palat cîndva rezervată lui; toți slujitorii lui au fost omorîți; nici o vîrstă n-a fost cruțată de urgie, nici măcar cea a prunciei. Cadavrele erau batjocorite și aduse pînă la niște căruțe, așezate înăuntru și scoase afară din cetate unde erau adunate în mormane și arse sau, dacă nu, aruncate la întîmplare. Nici una dintre cunoștințele lui Geta, chiar și cele mai depărtate, n-a scăpat teafăr¹²⁷. Atleții, conducătorii de care, artiștii, slujitorii ai tuturor genurilor de muzică și ai oricărui fel de dansuri, într-un cuvînt toți cei care îi încîntaseră vederea și auzul, trebuiră să piară. Și dintre senatori, toți membrii mai cu vază, fie după neam, fie ca avere, își pierdură viața în urma unor învinuiri fără însemnătate, sau chiar cu totul neîntemeiate, la cea dintîi vorbă aruncată, ca partizani ai lui Geta. Și sora lui Commodus, care acum era bătrînă și care fusese cinstită de toți împărații [dinainte] în calitatea ei de fiică a lui Marcu Aureliu, a fost ucisă de el, sub învinuirea de a fi plîns alături de Iulia moartea copilului. Pe soția lui, fiica lui Plautian, care se găsea în Sicilia, pe propriul său văr, pe care-l chema

¹²⁵ Germanicus: nepot al împăratului Tiberiu, mort în anul 19 e.n.; romanii credeau că a fost ucis din ordinul împăratului. — Britannicus: fiu al împăratului Claudiu și al Mesalinei, a fost ucis de Nero, care vedea în el un rival, la începutul anului 55 e.n. — Titus: Domițian încercase să-l înlăture de la domnie pe Titus, care îi era frate. De aceea este de așteptat ca după moartea subită a acestuia din urmă (anul 81 e.n.) zvonurile care circulau la Roma să-l acuze pe Domițian ca fiind autorul unui complot.

¹²⁶ Caracalla (respectiv Herodian) exploatează aici unul dintre zvonurile care au circulat după moartea lui Lucius Verus. Vezi în acest sens în *Historia Augusta* biografia împăratului Marcu Aureliu, cap. 15.

¹²⁷ După Dio Cassius (I.LXXVII, 4—5) au pierit în acest masacu 20 000 persoane.

tot Severus, pe fiul lui Pertinax, pe al Lucillei, sora lui Commodus, pe toți cei care se trăgeau dintr-o familie imperială și pe toți senatorii de origine nobilă, îi execută. Împăratul trimise și în provincii emisari care executară pe toți generalii și guvernatorii învinuiți ca partizani ai lui Geta. Fiecare noapte aducea cu sine noi omoruri a tot felul de oameni. Vestalele au fost îngroapate de vii, din porunca lui, pe motiv că nu și-ar fi păzit fecioria. În sfârșit, o ispravă cum nu se mai pomenise pînă atunci : împăratul asista la o întrecere de care cînd, la un moment dat, mulțimea luă peste picior pe conducătorul lui preferat ; atunci Antonin, închipuindu-și că insulta îl privește chiar pe el, porunci armatei să se năpustească asupra mulțimii, să urmărească și să ucidă pe cei care-și bătuseră joc de conducătorii de care. Soldații, cărora li se dăduse mină liberă pentru omor și pentru jaf, nu mai luară în seamă cine strigase mai tare, lucru de altfel cu neputință într-o atît de mare mulțime de norod care se lepăda de orice vină ; așa că începură să fugărească și să ucidă pe cine le cădea sub mînă, sau în tot cazul îi despuiau de tot ce aveau pe ei, drept preț de răscumpărare, și abia așa îi lăsau cu viață.

CAPITOLUL VII

După asemenea grozăvii, scîrbit de conștiința propriilor sale fapte și plătisit de viața de la Roma, Antonin își propuse să părăsească orașul, sub pretext de a pune ordine în garnizoanele romane și de a inspecta provinciile. Pleoînd din Italia, o dată ajuns la malurile Dunării, împăratul începu să pună ordine pe meleagurile dinspre miazănoapte ale statului, antrenîndu-se totodată în alergări de care și în lupte nesfîrșite cu tot felul de jivine, numai arareori împărțind dreptatea, cu toate că din fire era înzestrat cu o înțelegere ascuțită în asemenea probleme și în stare să răspundă cu pricepere faptelor ce îi fuseseră expuse. Antonin se împrietenii cu toate neamurile germanice din acea parte a lumii, încheind cu ele tratate de prietenie și izbutind chiar să capete de la ei un număr de oameni drept trupe de ajutor, dintre care își alese pe cei mai vînjoși și mai obișeiți pentru garda sa personală. Adeseori, dezbrăcîndu-se de hlamidă romanilor, se îmbrăca cu veșminte germane, arătîndu-se în public cu mîntia țesută, după obiceiul lor, cu fir de argint ; pe cap își potrivea o perucă blondă, tunsă de asemenea după moda germană. Barbarii erau, de sigur, bucuroși să-l vadă astfel și-l iubeau cum nu se poate mai mult. De altfel și soldații romani se bucurau de prezența lui, mai ales în urma gratificațiilor pe care el li le acorda fără nici o socoteală și pentru că se comporta în toate ca un soldat, fie că era vorba de săpat un șanț — căci atunci el era cel dintîi la săpat — fie că era vorba de construit un pod peste rîu, sau de a terasa o viroagă ; pe scurt, oriunde era de lucru pentru brațele lui, oriunde se cerea un trup rezistent, el era cel dintîi la datorie. Mîncarea ce i se servea era simplă ; uneori bea și mîncă chiar din vase de lemn. Pîinea lui era o pîine oarecare ; avea obiceiul să macine cu brațele lui atîta făină cît să-i ajungă, făcînd aluatul și punîndu-l la copt

pe cărbuni, după care mânca. Fugea de tot ce putea fi costisitor, recurgând numai la lucrurile comune și la îndemîna celui mai sărman dintre soldați. Iar ei îl numeau mai mult tovarășul lor de arme decît împăratul lor, fapt pentru care și el se prefăcea bucuros. Cea mai mare parte a drumului o străbătea pe jos, alături de ei, urcîndu-se numai arareori în car ori pe cal, iar armele și le ducea singur. Uneori lua chiar insignele legiunii, le punea pe umeri și le ducea așa, oricît de mari și oricît de numeroase ar fi fost ornamentele lor de aur, deși cei mai vînjoși dintre soldați abia le puteau purta. Datorită acestor fapte și a altora asemănătoare armata ținea la el ca la un mare prieten al soldaților, admirîndu-i în același timp vigoarea trupului. De altfel era într-adevăr de admirat cum izbutea să facă față cu trupul lui scund unor eforturi atît de mari.

CAPITOLUL VIII

După ce reorganiză garnizoanele de pe malurile Dunării — împăratul trecu în Tracia și acolo, avînd în vedere vecinătatea Macedoniei, se transformă de la o zi la alta într-un al doilea Alexandru Macedon, străduindu-se în fel și chip să-i împros păteze amintirea și ordonînd ca portrete și statui [ale aceluia] să fie expuse în toate cetățile. Pînă și Roma se umplu [în urma acestor dispoziții] de statui și portrete care, așezate în incinta Capitoliului ori în alte temple, mărturiseau despre legătura dintre el și Alexandru. Mi s-a întîmplat chiar să văd reprezentări cu adevărat ridicole, care înfățișau un singur trup, avînd însă, în conturul aceluiași cap, două profile, al lui Alexandru și al lui Antonin. Chiar și acesta din urmă se arăta îmbrăcat în costum macedonean, avînd „causia”¹²⁸ pe cap și sandale în picioare. Tot acolo recrută un anumit număr de tineri pe care îi instrui, alcătuiind cu ei o legiune pe care o numi „macedoneană” și silind pe comandanții ei să poarte numele generalilor lui Alexandru. În același timp recrută și din Sparta tineret, pe care-l grupă sub denumirile de cohorta lacedemoniană și pitana¹²⁹.

După ce luă aceste măsuri și puse oarecare ordine în administrarea cetăților, plecă spre Pergamul¹³⁰ Asiei, unde avea de gînd să apeleze la darurile tămăduitoare ale lui Asklepios. După ce ajunsese acolo și avu tot felul de vise în legătură cu ceea ce îl preocupa, Antonin plecă spre Ilion. Acolo vizită ruinele vechii cetăți [a Troiei] și ajunsese înaintea mormîntului lui Ahille. Aici, după ce acoperi mormîntul cu o mulțime de cununi și de flori, se puse de astădată să-l imite pe Ahille. Și cum avea nevoie de

¹²⁸ „Causia” se numea pălăria circulară sau conică largă, pe care o purtau macedonenii pentru a se apăra de soare.

¹²⁹ „Lacedemoniană” sau spartană. — „Pitana era o localitate din apropierea capitalei Laconiei”. A. Stahr, *trad. cit.*, p. 123, n. 3.

¹³⁰ Pergam: cetate veche și vestită a Mysiei (vezi nota 106). În anul 283 se declară stat independent, scăpînd de sub autoritatea lui Lysimah, fostul general al lui Alexandru cel Mare, și se dezvoltă ca stat elenistic, ajungînd la o mare înflorire economică. Pergamul mai este cunoscut și ca fiind locul unde s-a fabricat pentru întîia oară pergamentul, care îi poartă numele.

un al doilea Patrocle, iată ce făcu. Între libertății¹³¹ săi se afla un oarecare Festus, la care ținea foarte mult și care avea funcția de secretar al împăratului. Acesta, după spusele unora, ar fi murit otrăvit tocmai în timpul șederii lui în Ilion, ca să poată fi înmormântat ca Patrocle¹³²; iar după spusele altora, s-ar fi prăpădit de o boală oarecare. Ei bine, Antonin dădu poruncă să fie adus cadavrul și să se înalțe un rug alcătuit din lemne de felurite esențe; pe mort îl așeză în mijlocul lor; și după ce ucise o mulțime de animale, dădu foc la toate, luă un vas și făcu libații, invocând vinturile. Fiind însă foarte chel spre temple, se făcu de rîs, căutînd o șuviță de păr pe care să o poată arunca în foc; de aceea își tăie tot părul pe care-l mai avea.

Printre generalii lui preferați se mai aflau și Sylla romanul și africanul Hannibal, ale căror statui porunci să fie expuse în public.

După ce plecă din Ilion, împăratul străbătu tot restul provinciei asiatice, Bithynia și celelalte provincii, puse ordine în administrarea lor și se îndreptă spre Antiohia. Aici a fost primit cu multă atenție și a zăbovit vreme mai îndelungată, după care se imbarcă pentru Alexandria, pretextînd o mare dorință de a cunoaște cetatea înălțată de Alexandru Macedon și de a consulta oracolul zeului¹³³, pe care localnicii îl venerază mai mult decît pe oricare altul. Aceste două pretexte reveneau mereu în cuvintele lui, anume dorința de a se închina acelei zeități și amintirea eroului [de odinioară]. Așa că porunci să i se pregătească cele de trebuință pentru hecatombe¹³⁴ și felurite jertfe de ispășire. Cînd intențiile lui ajunseră la urechile alexandrinilor, oameni înzestrați cu o fire foarte ușuratică și lesne schimbătoare, aceștia își ieșiră din fire de plăcere auzind de dragostea și simpatia împăratului pentru cetatea lor. Astfel i se pregăti o primire de care — după cîte se spune — nici un alt împărat nu se mai bucurase pînă atunci. Fel de fel de instrumente muzicale, așezate pretutindeni [în oraș], scoteau cele mai felurite sunete. Mireasma nenumăratelor esențe și parfumuri plutea deasupra tuturor intrărilor cetății; în sfîrșit împăratul a mai fost onorat și cu o escortă de purtători de torțe și cu o ploaie de flori.

Ajuns în oraș în fruntea întregii armate, Antonin se duse, în primul rînd, la templu, jertfind o mulțime de vietăți și învăluind altarele cu mirosul tămîiei. De acolo se duse la monumentul lui Alexandru, pe al cărui mormînt depuse mantia sa de purpură, inelele bătute cu pietre prețioase pe care le purta la degete, cingătoarea și tot ce avea mai de preț asupra sa.

¹³¹ Libertății erau foști sclavi. După căpătarea libertății ei rămîneau sub influența fostului lor stăpîn (numit de aici înainte „patronus”), intrînd în rîndurile „clienților” lui, adică în rîndurile oamenilor dependenți de el. Deși libertății aveau, inițial, drepturi foarte limitate, ei au ajuns cu vremea, mai ales în timpul imperiului, foarte influenți în stat.

¹³² Vezi funeraliile lui Patrocle în titlul al XXIII-lea al Iiadei.

¹³³ Serapis. Cultul zeului, instituit, după cîte se pare, puțin vreme după întemeierea cetății, a cunoscut o largă răspîndire în lumea romană. Vezi F. Cumont, *Les religions orientales dans le paganisme romain*, ed. cit., de ex. p. 70 și urm.

¹³⁴ Cuvînt cu cuvînt, „jertfa a o sută de boi”. Cu vremea termenul s-a aplicat tuturor sacrificiilor de mari proporții care se desfășurau într-un cadru solemn.

CAPITOLUL IX

Populația, văzînd aceste lucruri, se bucură peste măsură, petrecînd și veselindu-se tot timpul nopții, fără însă a cunoaște intenția nemărturisită a împăratului. El, în schimb, pusese în scenă toate acestea cu gîndul de a face să piară mulțimea locuitorilor orașului. Iată acum care era cauza urii lui tănuite : pe cînd se afla la Roma, înaintea morții fratelui său — și chiar după aceea — împăratul aflase că acești oameni își bătuseră joc de el în fel și chip. Adevărul este că alexandrinii sînt cam zeflemitori din fire și abili în a scoate porecle și anecdote ; și dacă este adevărat că mulțimea de glume cu care ei își întîmpină superiorii lor li se par pline de duh, nu este mai puțin adevărat că cei cărora le sînt adresate au destule de suferit în urma lor, mai ales că [alexandrinilor] le place să ia în derîdere tocmai cusururile care au în ele un sîmbure de adevăr. Or este adevărat că ei îl luaseră peste picior pe Antonin în nenumărate rînduri, fie în legătură cu moartea fratelui lui, fie zicîndu-i bătrînei sale mame Iocasta¹³⁵, și rîdeau de-a dreptul de el, care, scund de statură cum era, voia să imite pe Alexandru și pe Ahille, cei mai viteji și mai mari dintre eroi. Ei bine, aceste lucruri, care în ochii lor nu aveau decît valoarea unor glume, l-au determinat pe Antonin, care era înzestrat cu o fire impulsivă și crudă, să pună la cale împotriva lor un plan tainic, îngrozitor.

În timp ce petrecea cu ei laolaltă, văzînd orașul ticsit de o mare mulțime de lume, care se adunase acolo de prin împrejurimi, împăratul decretă adunarea tuturor tinerilor într-un loc deschis, afirmînd că are de gînd să organizeze o legiune, așa cum făcuse cu cea macedoneană și spartană, o legiune înohinată, de astă dată, lui Alexandru Macedon și care avea să poarte numele eroului. Apoi mai ceru tinerilor să se alinieze în front, ca atunci cînd îi va trece în revistă să poată vedea la fiecare vîrstă, statura și dacă are celelalte calități ce se cer unui ostaș. Întreg tineretul, încrezîndu-se în bunele lui intenții și nezărînd în cuvintele lui nici o urmă de vicieșug, datorită onorurilor pe care le acordase orașului, se adună acolo însoțit de părinți și de frați, care se bucurau alături de ei de atîta noroc. Antonin îi trecu în revistă, intrînd în vorbă cu fiecare, pe rînd, și împărțînd fiecăruia cîte o parte de laudă ; dar în acest timp, fără ca ei să bage de seamă și să se aștepte la așa ceva, toată armata îi împresură. Cînd se încredință că tineretul e înconjurat din toate părțile și prins ca într-o plasă de către oamenii săi înarmați, împăratul se depărtă urmat de escorta lui personală ; la un anumit semn, soldații se năpustiră din toate părțile, ucigînd fără milă întreg tineretul, pe care-l prinseseră acolo, în mijlocul lor, și pe cine se mai găsea acolo, luptînd înarmați pînă în dinți împotriva unor oameni lipsiți de mijloace de apărare și înconjurați din toate părțile.

În timp ce o parte din armată măcelărea pe cei prezenți, ceilalți soldați săpau niște gropi mari de tot, pe care le umpleau cu leșurile celor căzuți, trase de ei pînă la marginea lor și apoi aruncate înăuntru. După aceea le acopereau cu pămînt, umplînd cît ai clipi din ochi o groapă comună. Au fost tirîți acolo și o mulțime de muribunzi ; unii însă au fost

¹³⁵ Iocasta : mama — iar mai apoi, prin voia destinului, soția — lui Oedip.

zvirliti înăuntru deși erau nevătămați ; dar și soldați au pierit nu tocmai puțini la număr : răniții care mai răsufiau cât de cât și care nu-și pierduseră încă toată vлага își încolăceau brațele pe după mădularele celor ce-i purtasera [spre groapă] și îi trăgeau după ei înăuntru. Atît de mare a fost măcelul, că riuri de sînge începură a curge prin cîmpie, roșind gurile Nilului — cît de mari ar fi ele — și toată întinderea țărmlui din preajma orașului.

După ce săvîrși această ispravă în oraș, împăratul plecă spre Antiohia.

CAPITOLUL X

Curînd după aceea Antonin a fost cuprins de dorința de a putea fi numit „particul”¹³⁶ și de a putea scrie locuitorilor Romei că a învins pe barbarii de la răsărit ; așa că deși pacea domnea netulburată, a pus la cale următorul viclesug :

Regelui parților¹³⁷, pe numele lui Artabanos, îi trimise o solie însoțită de daruri din felurite materiale prețioase și lucrute cu mare măiestrie. Iar într-o scrisoare îi scria că îi cere fata în căsătorie, că nu i se cuvine lui, ca împărat și fiu de împărat, să ajungă ginerele unui oarecare, al unui om fără însemnătate, ci că trebuie să ia în căsătorie o prințesă, și încă pe fiica unui mare rege, și îi mai scria că pe pămînt nu sînt decît două mari state : cel al romanilor și cel al parților, [state] care, o dată unite prin legătura căsătoriei, nu vor mai fi despărțite de cursul unei ape ci vor alcătui o singură împărăție de neînvinc. Pentru că celelalte popoare barbare, care încă nu s-au supus acestor două împărății, le vor încăpea lesne în mîna, fiind cirmuite pe grupuri etnice [mici] și cu forme de organizare diferite. Romanii au de partea lor o infanterie ce nu poate fi înfruntată în lupta de aproape cu sulița, iar părții călăreți numeroși și o mare dibăcie în a ținti cu arcul. Cînd acestea două se vor fi contopit și cînd toate condițiile de război vor fi fost întrunite, le va fi ușor să aducă pe toată fața pămîntului domnia unei singure coroane. Iar plantele plăcut mirositoare care cresc pe meleagurile lor, mult admiratele lor țesături, ca și minereurile extrase de romani și obiectele care pentru ingeniozitatea lor întrunesc toate laudele nu vor mai fi importate cu atîta greutate, nu vor mai fi atît de rare și nici nu va mai fi nevoie să fie aduse pe ascuns — la care împăratul adăuga că atunci cînd va fi o singură țară și o singură putere, și unii și ceilalți se vor putea bucura nestingheriți de ele.

La primirea acestei scrisori regele parților se împotrivi, la început, cererii, spunînd că unui roman nu-i șade bine alături de o femeie de neam barbar. Cum oare se vor putea înțelege, cîtă vreme nici unul dintre ei nu pricepea graiul celuilalt, cîtă vreme se deosebeau atît de mult, ca fel de viață și ca port ? Există doar, între romani, o mulțime de nobili printre care împăratul și-ar putea găsi, de bună seamă, o fată, așa cum este cazul cu arsacizii¹³⁸, la ei ; în sfîrșit că atît sîngele unuia cît și al celuilalt nu trebuie să se amestece cu sînge străin.

¹³⁶ Adică învingător al parților.

¹³⁷ Vezi nota 79.

¹³⁸ Dinastia conducătoare a regatului parților.

CAPITOLUL XI

Așadar, la început, Artabanos respinsese propunerea, răspunzînd împăratului cam în felul arătat mai sus. Însă la stăruințele lui Antonin și în fața mulțimii darurilor și jurămintelor cu care acesta căuta să-și dovească dorința și bunele intenții pe care le avea cu privire la căsătorie, barbarul se înduplecă, îi făgădui fața și i se adreseă ca unui viitor ginere. După ce noutatea se răspîndi, barbarii își dădură toată silința pentru o cît mai bună primire a împăratului romanilor, bucurîndu-se la gîndul unei păci veșnice. Antonin trecu neîmpiedicat fluviile¹³⁹ și pătrunse în inima regatului part, ca și cum s-ar fi și aflat pe pămîntul său ; pretutindeni se aduceau jertfe în cinstea lui ; pretutindeni altarele erau acoperite de cununi ; [localnicii] îl întîmpinau cu tot felul de parfumuri și mirodenii, iar el se prefăcea bucuros de toate aceste manifestări ale barbarilor. Și așa pătrunse tot mai adînc pe tărîm străin, iar cînd ajunse aproape de sfîrșitul călătoriei și în apropierea palatului lui Artabanos, acesta nu mai avu răbdare să-l aștepte și îi ieși în întîmpinare pe cîmpia din preajma cetății, ca să poată primi pe mirele fetei și ginerele său. Pentru toți barbarii, care se strînseseră în număr foarte mare, avînd cu ei cununi din florile obișnuite pe la ei și care erau îmbrăcați în straie de toate culorile, cusute cu fir de aur, era o adevărată zi de sărbătoare ; fapt este că oamenii dănuiau în ritm săltat în sunetele fluierelor, ale naiului și ale tobelor. Pentru că nu este mai puțin adevărat că parților le place să se agite în asemenea ritmuri, după ce s-au înfierbîntat cu mai multe cupe de vin. În sfîrșit, după ce s-au strîns cu toții, au coborît de pe cai scoțînd de pe ei și tolbă și arc, făcînd libații și golindu-și cupele. Numărul barbarilor care se adunaseră acolo era foarte mare ; toți ședeau care cum puteau, într-o totală dezordine, fără să le treacă prin minte că li s-ar fi putut întîmpla ceva rău și străduindu-se care mai de care să vadă mirele. Atunci, printr-un anumit semnal, Antonin ordonă armatei sale să se năpustească asupra barbarilor și să-i măcelărească. Aceia, înspăimîntați de întorsătura lucrurilor, o luară la fugă, plini de răni și de tot felul de lovituri. Chiar Artabanos, smuls din învîlmășeală de oamenii din garda lui și urcat degrabă pe un cal, abia izbuti să scape cu fuga, cu o mîna de oameni. Însă toți ceilalți barbari, cît erau ei de mulți, fură uciși, deoarece le lipseau pînă și caii, de care se folosesc atît de mult. (Explicația stă în faptul că descălecaseră mai înainte, lăsînd animalele să pască). Apoi nu putură nici măcar scăpa cu fuga, din pricina veșmintelor acelor lungi și moi, în care li se împiedicau picioarele. Nu aveau nici tolbă, nici arc ; căci, la urma urmei, ce-ar fi făcut cu ele la o nuntă ?

Antonin răpuse o mulțime de barbari, puse mîna pe o pradă bogată și pe numeroși prizonieri ; apoi plecă nestîngherit. Pe drumul de întoarcere dădu foc la sate și la orașe, iar soldaților li se îngădui să fure fiecare cît va putea și tot ce vor pofti cu ochii.

Mare și neașteptată nenorocire pe bieții barbari !

Antonin străbătu o mare parte a regatului part, pînă ce soldații se săturară de jafuri și omoruri ; atunci porni înapoi spre Mesopotamia. O

¹³⁹ În anul 216.

dată ajuns acolo, scrisese senatului și poporului roman că a supus întregul Orient și că toate regatele din această parte a lumii i s-au supus. Senatul deși știa bine cum se petrecuseră lucrurile (acțiunile unui împărat nu se pot ascunde niciodată), de teamă și din slugărnicie față de el, îi acordă onorurile învingătorului. După aceea Antonin mai zăbovi în Mesopotamia, pierzându-și vremea cu alergări de care și cu vânătoarea a tot felul de jivine.

CAPITOLUL XII

Antonin avea doi comandanți ai gărzilor pretoriene: întâiul, un bătrîn cam sărac cu duhul și lipsit de calitate de om politic, dar care trecea drept un foarte bun om de arme, pe numele lui Adventus. Celălalt se numea Macrinus și era un bărbat cu oarecare experiență în avocatură și un jurist de seamă. Pe acesta din urmă Antonin îl ironiza mereu, de față cu toată lumea, ajungînd pînă la cele mai grosolane injurii, din pricina nepriceperii lui în cele militare și a lipsei lui de bărbăție. Iar cînd auzi de mesele lui alese, cînd îi ajunse la ureche dezgustul cu care acela întîmpina bucatele și băuturile obișnuite și nu tocmai bune la gust, dar pe care Antonin, vrînd să-și arate aptitudinile lui militare, le aprecia, constatînd totodată că mantaua militară a aceluia sau oricare alt veșmînt purtat de el era întotdeauna îngrijit, începu să-l critice, zicîndu-i că este lipsit de purtări bărbătești și mueratic, amenințîndu-l necontentit cu moartea.

În cele din urmă Macrinus nu mai putut răbda purtarea împăratului și îi puse gînd rău. Iată dar — pentru că odată și odată tot trebuia să se isprăvească cu Antonin — cum s-au petrecut lucrurile:

Antonin era de o curiozitate bolnăvicioasă și nu se socotea mulțumit să afle toate tainele oamenilor, ci se amesteca și în tot ce privea zeitățile din cer și de sub pămînt. Bănuia pe toată lumea, fără încetare, temîndu-se că ar putea conspira împotriva lui; apoi consulta mereu tot felul de oracole, aducînd la curte, de pretutindeni, magi, astrologi, și haruspici¹⁴⁰; și n-a fost măcar un singur șarlatan de acest soi, care să-i fi putut scăpa. Cu toate acestea, bănuind că nici ei nu-i prevestesc adevărul, ci numai vorbe goale, ca să-l lingusească, scrisese unui oarecare Maternianus, pe atunci omul care preluase de la el grija tuturor treburilor Romei, trecînd drept cel mai credincios prieten al său, singurul om căruia îi încredința toate tainele — ordonîndu-i să convoace pe magii cei mai de frunte ca să cheme duhurile [celor morți] și să afle care îi va fi sfîrșitul vieții și dacă nu cumva există cineva care completează împotriva lui, încercînd să pună stăpînire pe tron.

Maternianus execută fără să șovăie cele poruncite de împărat, și, fie dintr-o descoperire a duhurilor, fie din intenția de a-l discredita pe Macrinus, îi răspunse lui Antonin că Macrinus rîvnește să ajungă la domnie și că trebuie, cu tot dinadinsul, să-l omoare. După aceea sigilă

¹⁴⁰ Magi: preoți ai persilor. Mai tîrziu: vrăjitori. — Haruspicii erau cunosători ai divinației, în felul cum se practica ea la etrusci, mai ales prin cercetarea măruntaielor victimelor jertfite.

scrisoarea și o înmână laolaltă cu altele, după obicei, unor curieri, care [ca întotdeauna] nu știau ce anume duc cu ei. Aceștia făcură drumul cu binecunoscuta lor rezeziune și se înfățișară înaintea lui Antonin (care tocmai își pusese costumul de conducător de care și se pregătea să ia parte la o întrecere), prezentându-i întregul pachet cu scrisori, între care se afla și cea privitoare la Macrinus. Însă Antonin, care pusese multă patimă în cea cursă și nu se mai gândea decât la ea, îi ordonă lui Macrinus să se retragă într-un loc ferit, să le cerceteze, și dacă printre ele va fi vreuna care cere un răspuns urgent, să i-o aducă, iar de nu, să ia el însuși, ca de obicei, în calitate de comandant, hotărârile cerute.

Se întâmplă destul de des ca el să dea asemenea dispoziții. De aceea, după ce lăsă aceste directive, se duse acolo unde-și propusese. Macrinus, rămas singur, rupse pecetea scrisorilor și, ajungând la cea în care era vorba de moartea lui, își dădu seama ce primejdie îl amenință. Cunoscând pornirea mînioasă și sîngeroasă a lui Antonin la citirea unor asemenea scrisori, profită de înțelegerea pe care o avuseseră, dosi scrisoarea cu pricina și raportă că nu este nimic neobișnuit în ele.

CAPITOLUL XIII

În urmă, însă, se temu ca Maternianus să nu trimită împăratului o a doua scrisoare cu același cuprins și hotărî să treacă la fapte, ca nu cumva, lăsînd lucrurile să-și urmeze cursul, să pățească ceva. De aceea își luă inima în dinți și puse la cale următoarele :

Printre oamenii din garda personală a lui Antonin exista un centurion pe care-l chema Martial și care nu se despărțea niciodată de el. Însă pe fratele lui împăratul îl ucisese cu puține zile înainte, în urma unui denunț care nici măcar nu fusese adevărit ; apoi Antonin își bătea joc chiar și de Martial, zicîndu-i că este fricos, laș și vrednic a fi prieten cu Macrinus. Macrinus, știind cît suferea centurionul din pricina morții fratelui său și că nu poate trece peste ocările pe care acela i le arunca în față, îi trimise vorbă să vină la el. Macrinus avea încredere în el întrucît centurionul îi mai făcuse unele servicii în trecut și primise din parte-i dovezi de recunoștință. Pe acest om îl convinse, dar, să aștepte momentul potrivit ca să pună la cale uciderea lui Antonin. Centurionul, pe care promisiunile lui Macrinus îl cîștigă, dar care nici altfel nu avea decît ură pentru împărat, nu dorea decît să-și poată răzbuna fratele și făgădui că va face cu bucurie tot ce i se cerea, de îndată ce i se va înfățișa prilejul.

Puțină vreme după înțelegerea lor se întâmplă ca Antonin, care se găsea la Carra, în Mesopotamia, să vrea să-și părăsească reședința pentru a se duce în templul [zeiței] lunii, pentru care localnicii au un cult deosebit. Templul se afla la o mare depărtare de oraș, așa că se cerea făcută o călătorie în toată puterea cuvîntului. Antonin făcu drumul întovărit numai de câțiva călăreți, ca să-și cruțe armata de oboseală, cu gîndul de a se întoarce îndată după ce va fi jertfit zeiței. Pe la jumătatea drumului se simți apucat de o durere de burtă, așa că porunci tuturor să se îndepărteze, iar el se retrase deoparte, însoțit de un singur slujitor, ca să se poată ușura. Însoțitorii se întoarseră toți cu spatele, ducîndu-se cît mai

departe, din respect și bună-cuviință. Marțial, care-i iscodea fiecă clipă, văzîndu-l singur, porni în fugă spre el, ca și cum ar fi fost chemat de împărat, la un semn, ca să răspundă la o întrebare ori pentru a primi un ordin, și ajunse la el tocmai în clipa în care [Antonin] își trăgea jos straietele, așa că îi împlîntă pe la spate un pumnal pe care, fără să se bage de seamă, îl ținuse mai înainte în mînă. Rana a fost mortală; lovitura nimerise drept în ceafă, așa că Antonin își dădu sfîrșitul pe neașteptate, fără ca cineva să-i fi putut sări în apărare¹⁴¹.

De îndată ce-l văzu căzut jos, Marțial sări pe cal și o rupse la fugă. Însă călăreții germani, pe care Antonin îi prețuia în mod deosebit și din care își alcătua garda sa personală, și care nu se depărtaseră atît de mult ca ceilalți, băgară de seamă cei dintîi ce se întîmplase și porniră în urmărirea lui Marțial, pe care [îl ajunseră] și îl străpunseră cu sulițele.

Cînd armata luă cunoștință de cele întîmplate, se adună acolo în fugă. Macrinus se opri cel dintîi la căpățiul cadavrului, prefăcîndu-se îndurerat și cuprins de o nespusă jale. Soldații suportară anevoie și nu fără tulburare această pierdere, socotindu-se lipsiți, pe viitor, nu de prezența unui comandant, ci a unui tovarăș de arme și de viață. Cît privește complotul lui Macrinus, nu aveau nici o bănuială, închipuindu-și că Marțial nu urmărise decît să se răzbune. În sfîrșit se retraseră, intrînd fiecare în cortul său; Macrinus arse cadavrul, puse cenușa într-o urnă și o trimise mamei lui, care se afla la Antiohia, ca să o poată pune în mormînt. Numai că ea, văzînd de ce moarte îi pieriseră amîndoi copiii, se sinucise, fie din proprie inițiativă, fie ascultînd de îndemnul nu se știe cui.

Iată dar cum s-a scurs viața lui Antonin și a mamei sale Iulia, și de ce moarte au avut parte. Antonin a domnit singur — deci independent de tatăl și fratele său — numai șase ani.

CAPITOLUL XIV

După moartea lui Antonin armata se afla la o răscruce, neputîndu-se hotărî ce-i rămîne de făcut. Trecură astfel două zile, de-a lungul cărora oamenii, lipsiți de împărat, dezbatută pe cine să aleagă în fruntea lor. În acest răstimp sosi știrea că Artabanos a pornit împotriva lor cu o oaste foarte mare și puternică, spre a le cere socoteală pentru cele săvîrșite și pentru a răzbuna sufletele unor oameni uciși în timp de pace și bună înțelegere.

Atunci legiunile îl aleseră împărat mai întîi pe Adventus, care își dovedise priceperea ca om de arme și ca guvernator, dar Adventus se scuză, amintindu-le vîrsta lui înaintată, și respinse propunerea. Apoi i se adresară lui Macrinus, la îndemnul centurionilor, care, după moartea lui Antonin, începură a fi bănuți că făcuseră parte din conspirația îndreptată împotriva lui, împreună cu Macrinus — după cum vom arăta în continuare. Așa că Macrinus ajunse la domnie nu atît datorită simpatiei și devotamentului soldaților, cît din pricina împrejurărilor, care impuseseră această alegere.

¹⁴¹ La 8 aprilie 217.

Îndată după aceea Artabanos apăru în fruntea unei armate foarte mari și puternice, aducînd o cavalerie numeroasă și un mare număr de arcași și de soldați încinși cu platoșe, care luptau¹² cu niște lănci lungi călare pe cămile. Cînd i se aduse la cunoștință că dușmanul se apropie, Macrinus convocă armata și ținu următoarea cuvîntare :

„Durerea care v-a cuprins în urma pierderii unui atît de mare împărat — sau mai degrabă, ca să spunem lucrurilor pe nume, în urma pierderii tovarășului nostru de arme — nu poate să mire pe nimeni. Cu toate acestea un om în toată firea trebuie să știe să treacă prin necazuri și să sufere în liniște loviturile soartei. Amintirea lui va rămîne pe veci în inimile voastre și, așa, va trece vie la urmașii voștri, purtînd cu ea gloria nemuritoare a faptelor lui mărețe, minunate, a dragostei și prieteniei lui pentru voi și a poverilor pe care le împărțea cu voi. Acum însă, după ce ați cinstit așa cum se cuvine amintirea celui dispărut și ați împlinit îndatoririle religioase față de el, a venit vremea să ne îndreptăm luarea aminte asupra unor probleme cît se poate de urgente. Priviți : regele barbar a venit aici în fruntea unei oști pe care întreg răsăritul i-a pus-o la îndemîină, închipuindu-și că are un motiv temeinic să ne dușmănească. E drept că noi sîntem cei ce l-am provocat, rupînd înțelegerea dintre noi și stîrnind războiul în sînul păcii celei mai adînci. De aceea astăzi întreg statul roman depinde de vitejia și de credința voastră. Pentru că lupta nu se va da de astă dată pentru strămutarea vreunui hotar ori pentru apele cîine știe căruî rîu, ci pentru toate, împotriva unui mare rege, venit să-și răzbune copiii și neamuri ucise, după credința lui, pe nedrept și prin călcarea de jurămînt. La arme, deci, și să facem din nou dovada cunoscutei discipline a romanilor ! Nu vă fie grijă : în încăierările care vor avea loc, mulțimea dezordonată a barbarilor, înșirată la întîmplare, își va fi, de bună seamă, singură piedică în luptă ; vouă însă, care știți să luptați în ordine, umăr la umăr, vouă care aveți atîta experiență în războaie, însușirile acestea vă vor fi mîntuitoare, în timp ce lor le vor fi fatale. Luptați, dar, cu toată inima, așa cum șade bine unor romani și cum vă stă în obicei ! Așa făcînd, veți pune pe fugă pe barbari și vă veți acoperi de glorie în fața Romei și a tuturor oamenilor de pe pămînt, arătînd că biruința de mai înainte nu s-a datorat vicleniei, viclesugului și călcării de jurămînt, prin care v-ați fi nedreptățit adversarii, ci numai puterii armelor“.

După ce le ținu această cuvîntare, soldații, văzînd gravitatea situației, se așezară în ordine de bătaie și nu-și mai lepădară armele. La răsăritul soarelui se arătă și Artabanos, în fruntea unei oști fără număr. Barbarii salutară mai întii, după obiceiul lor, soarele, apoi scoaseră un strigăt de luptă îngrozitor și se năpustiră în plină goană a cailor asupra romanilor, acoperiți de tragerea necontentită a arcașilor. Romanii însă, ale căror aripi erau alcătuite din cavaleria proprie și cea maură și care umpluseră spațiile dintre unități cu soldați ușor echipați și în măsură să alerge cît se poate de lesne, își păstrară rîndurile fără a se clinti din loc, înfruntînd pe barbari cu toată strășnicia. Cu toate acestea barbarii, care ținteau în ei cu o ploaie de săgeți și cu lăncile lungi ale lăncierilor cu platoșă, suiți fie pe cai, fie pe cămile, provocau, luptînd de sus, mari pierderi în rîndurile

¹² Text corupt.

romanilor. Aceștia însă aveau superioritatea în lupta de aproape. Când mulțimea călăreților dușmani și a cămilelor îi puneau în dificultate, romanii simulau o retragere, aruncând pe jos curse dințate și tot felul de fiare prevăzute cu ieșituri foarte ascuțite. Acestea, o dată acoperite cu pulbere, scăpau privirilor călăreților și cămilarilor, secerându-le rîndurile. De îndată ce călcau pe ele, caii — dar mai ales cămilele, care au copitele moi — se împiedicau și începeau a șchiopăta, trîntindu-și călăreții. Or acest neam de barbari, cîtă vreme se află călare pe cal sau pe cămilă, se pricepe să lupte vitejește; dar de îndată ce au descălecat — sau dacă s-a întîmplat să fie trîntiți la pămînt — sînt la cheremul dușmanului, neputînd face față unei lupte corp la corp; iar cînd sînt nevoiți să fugă ori cînd trebuie să pornească în urmărirea dușmanului, se împiedică în veșmintele lor moi, care le flutură pînă peste genunchi.

Lupta a ținut două zile în șir, din zori și pînă în seară. Sosirea nopții întrepruea încăierarea; cele două armate se retrăgeau fiecare în tabăra ei, și fiecare se credea învingătoare. A treia zi se încăierară din nou, pe aceeași cîmpie. Barbarii, al căror număr depășea cu mult pe cel al romanilor, făcură o încercare de încercuire, pentru a-i prinde [pe dușmani] ca într-o capcană. Romanii însă își micșorară din adîncimea rîndurilor, lărgind în schimb neconținut frontul și evitînd încercuirea. [În ziua aceea] și-a găsit moartea atîta mulțime de oameni și de animale, că toată cîmpia s-a acoperit de leșurile lor — movile mari și înalte de leșuri — mai ales de cămile, care cădeau una peste alta. Din această pricină atacurile erau stînjenite: oamenii nici nu se mai puteau vedea unii pe alții, atît de mari erau mormanele care îi despărțeau, și atît de greu era de trecut peste acea îngrămădire de cadavre. În sfîrșit, văzîndu-se în imposibilitatea de a mai începe lupta, și unii și ceilalți se retraseră în taberele lor.

Macrinus, dîndu-și seama că Artabanos pune atîta patimă și stăruință în această luptă numai pentru că își închipuia că are a face cu Antonin, (mai ales că barbarii nu lungesc niciodată o luptă și dau lesne bir cu fugiții, cînd primul atac nu le-a adus nici un avantaj, în timp ce acum rămîneau pe loc, așteptînd să reia lupta de îndată ce cadavrele vor fi fost ridicate și arse), fără să știe că pricinuitoarul acestei vrajbe murise, trimise către ei o solie cu un mesaj în care scria regelui părților că împăratul care călcăse înțelegerea și jurămintele dintre ei a murit, luînd plata nelegiuirilor sale, și că romanii, cărora le aparține puterea, i-au încredințat lui domnia. Apoi le mai scrise că el unul nu a fost niciodată de acord cu faptele lui Antonin, că este gata să dea drumul prinșilor rămași în viață și să restituie banii luați prin jaf, să se poarte față de el ca prieten iar nu ca dușman și să pecetluiască pacea prin jurăminte și tratate. Artabanos, citînd aceste rînduri și aflînd de uciderea lui Antonin, socoti că acel călcător de jurăminte își promise pedeapsa; și cum, pe de altă parte, oastea avusese pierderi mari și restituirea fără vărsare de sînge a prinșilor de război și a banilor îl bucura, încheie pace cu Macrinus și se întoarse între hotarele sale. [Iar împăratul]¹⁴⁸ își luă armata din Mesopotamia și plecă cu ea spre Antiohia.

148 Lacună.

C A R T E A A V - A

Macrinus (217—218) ; *Antoninus Eleagabalus* (218—222)

CAPITOLUL I

Domnia și moartea lui Antonin au fost descrise în cartea precedentă, ca și conspirația ce s-a constituit mai înainte, și venirea la domnie a noului împărat.

Ajuns în Antiohia, Macrinus adresează poporului roman și senatului următoarea scrisoare :

„Cred că unor oameni ca voi, care cunoașteți prea bine felul de viață pe care l-am dus întotdeauna, firea mea bună — așa, cel puțin mă străduiesc să fiu — și modestia cu care mi-am îndeplinit îndatoririle din trecut (care, de altfel, erau foarte apropiate de drepturile și de puterea unui adevărat împărat, o dată ce însăși viața împăratului stă în mâinile comandantului gărzilor), cred că unor oameni ca voi nu-și are rostul să le vorbesc în prea multe cuvinte. Aversiunea mea față de faptele lui [Antonin] vă este cunoscută și știți de asemenea că mi-am pus viața în primejdie pentru voi ori de câte ori el pleca urechea la cine știe ce cuvinte ponegritoare și se purta cu cruzime față de voi. De altfel și pe mine mă vorbea de rău, criticînd adeseori înaintea tuturor atitudinea mea reținută și dragostea mea pentru supușii lui, luîndu-le în rîs ca o dovadă de trîndăvie și de slăbiciune de caracter. Lingușelile îl bucurau, și singurii oameni care treceau în ochii săi drept prieteni adevărați și credincioși erau aceia care îi asmuțeau cruzimea și se pricepeau să-i trezească mînia și furia prin denunțuri. Eu, însă, am apreciat întotdeauna blîndețea și măsura. Războiul cu părții, războiul acesta greu care a zdruncinat întreg statul roman, s-a sfîrșit și vă pot spune că am luptat vitejește, rămînînd neînvinși, iar pacea pe care am încheiat-o a făcut dintr-un mare rege, care se ridicase împotriva noastră cu oaste multă, dintr-un dușman căruia greu i-am fi putut sta împotrivă, un prieten credincios. Cîtă vreme voi domni eu, viața voastră, a fiecăruia, se va scurge în liniște, fără vărsare de sînge, și domnia aceasta va trece mai degrabă drept o cîrmuire a aristocrației decît drept domnia unui împărat. Nimeni să nu mă disprețuiască și să nu socoată drept

o greșeală a destinului faptul că soarta m-a adus în fruntea statului deși mă trag numai dintr-o familie de cavaleri. La ce folosește un neam ales, dacă în aceeași persoană nu și-a găsit locul o fire bună și iubitoare de oameni? Soarta își împarte darurile și celor nevrednici de ele, iar virtuțile noastre sufletești dăruiesc fiecăruia dintre noi renumele cuvenit. Neamul ales, bogăția și toate celelalte, pe care lumea le ridică în slăvi, nu ne aduc nici un merit, pentru că le avem de la alții. În schimb blîndețea și mărinimia nu numai că stîrnesc admirația, dar dau celui ce face dovada lor puțința de a trece laudele în seama lui. La ce v-a folosit neamul atît de ales a lui Commodus, sau faptul că Antonin primise domnia din mîinile tatălui său? Aceștia, luînd statul drept o moștenire care li se cuvine de drept, au făcut abuz de puterea încredințată lor și și-au bătut joc de ea ca de un bun cîștigat. În schimb cei ce au căpătat-o din mîinile voastre vă sînt datori pe veci recunoștința lor și se străduiesc să răsplătească așa cum se cuvine tuturor celor ce s-au grăbit cîndva să le facă bine. Neamul ales al împăraților numiți din rîndurile patricienilor degenerază [întotdeauna] în iubire de sine, pentru că aceștia își disprețuiesc supușii ca pe niște ființe cu mult inferioare lor. În schimb cei ce s-au ridicat pînă aici pomînd de la o situație mărunță se folosesc de ea cu grijă, ca de un lucru dobîndit prin trudă, iar față de cei ce altădată se bucurau de o stare mai înaltă decît a lor, se poartă cu același respect și cu aceeași cinstire ca și odinioară. Intenția mea este să nu fac nimic fără a ține seamă de părerea voastră, ci, dimpotrivă, vreau să fac din voi părtași și sfetnici ai acestei cîrmuiri. Veți trăi, de azi înainte, fără teamă și liberi — două bucurii de care împărații de neam ales v-au lipsit pînă acum. Numai Marcu Aureliu și, după el, Pertinax au încercat să vi le redea, și amîndoi acești împărați se trăgeau din oameni simpli. Mai bine este, chiar și pentru urmașii tăi, să fii cel dintîi vlăstar strălucit al familiei tale, decît să moștenești gloria unor înaintași și să o murdărești cu firea ta nărăvită“.

CAPITOLUL II

După citirea acestei scrisori senatul îl numi pe Macrinus [împărat] și îi votă acordarea tuturor onorurilor imperiale. Adevărul este că entuziasmul tuturor nu se datora atît venirii la domnie a lui Macrinus, cît faptului că se știau în sfîrșit scăpați de Antonin, ceea ce făcea ca nimeni să nu-și mai poată stăpîni bucuria și ca pretutindeni, pe toate fetele, să nu se citească decît veselie. Fiecare — dar îndeosebi persoanele care fuseseră investite cu sarcinile vreunei magistraturi sau funcții publice — vedea cum de pe grumaz îi fusese luată o sabie. Delatorii și sclavii care își pîrșiseră stăpîinii fură trași în țepă. Cetatea Romei și, poate, întreaga lume romană, curățită de lichele (parte din ei luîndu-și pedeapsa, parte fiind exilați; puținii care se putuseră ascunde se astîmpărară, de frică), așadar toți cunoscură în acel singur an de domnie a lui Macrinus zile lipsite de griji și puse sub semnul libertății.

Singura lui greșeală a fost aceea de a nu fi licențiat fără zăbavă legiunile, trimițînd oamenii pe la casele lor, ca să se poată întoarce cît mai repede la Roma, unde era așteptat cu atîta nerăbdare, unde lumea îl cerea în gura mare — rămîinînd în schimb, în Antiohia unde își îngrijea

barba, făcea plimbări cu un pas a cărui încetineală nu-și avea rostul, dând răspunsuri laconice și numai într-o doară oamenilor care i se adresau, și cu glas atît de scăzut, că de multe ori nici nu se auzea ce spune. Prin aceasta Macrinus se străduia să-l imite pe Marcu Aureliu, însă în celelalte privințe nu-l mai imita, ci se deda mereu unei vieți ușuratică, pierzîndu-și vremea cu spectacole de dans și în mijlocul muzicanților și a dansatorilor și scăpînd din vedere sarcinile sale publice. În public apărea împodobit cu agrafe și cu centură din aur masiv, bătute cu pietre nestemate, și luxul aceasta nu plăcea de loc soldaților romani, cărora le părea mai potrivit unui barbar ori unei femei. De aceea, văzînd toate acestea, ei nu-l încuviințau de loc ; ba chiar începură a-și arăta nemulțumirea pricinuită de viața lui, o viață ce li se părea prea molatică pentru un soldat ; și comparînd-o cu amintirile lor despre felul de viață atît de strîns și de soldătesc al lui Antonin, condamnavă luxul lui Macrinus. Pe militari îi mai nemulțumea și faptul că se vedeau siliți să se adăpostească sub corturi, pe pămînt străin, adesea trebuind să se lipsească de cele necesare și neputîndu-se întoarce la vetrele lor, deși pacea părea să nu fie tulburată cu nimic. Așa că văzîndu-l pe Macrinus ducînd o viață ușuratică și de plăceri, cu vremea începură a-și arăta unul altuia nemulțumirea, vorbindu-l de rău și așteptînd cu nerăbdare cel dintîi prilej pentru a putea scăpa de cel ce le pricinuia atîta necaz.

CAPITOLUL III

Lui Macrinus i-a fost dat să nu se bucure de domnie decît un singur an și să-și piardă și viața și tronul în una și aceeași împrejurare. Destinul puse la îndemîna soldaților un prilej neînsemnat, fără mulți sorti de izbîndă pentru ducerea la bun sfîrșit a hotărîrii lor, și anume :

Există o femeie, pe nume Maesa, de felul ei din Fenicia și anume din cetatea Emesos¹⁴⁴ a Feniciei, — soră a Iuliei, soția lui Severus și mama lui Antonin. Multă vreme, și anume pe cînd sora ei era încă în viață (așa dar de-a lungul întregii domnii a lui Severus și a lui Antonin) femeia aceasta trăise la curte. După moartea Iuliei și după asasinarea lui Antonin, Macrinus îi poruncise să se întoarcă în patrie și să-și petreacă restul zilelor în mijlocul alor săi, luînd cu ea tot ce avea. Maesa era foarte bogată — rodul unei atît de îndelungate împărțășiri a puterii împărătești. Așa că bătrîna se întoarse între ai săi.

Maesa avea două fiice. Pe cea mare o chema Soëmis, iar pe cea mică Mammaea. Cea mare avea, la rîndul ei, un fiu, Bassianus, iar cea mică un alt fiu, pe care-l chema Alexianus. Copiii creșteau sub îngrijirea celor două mame și a bunicii lor și erau — Bassianus — de vreo paisprezece ani, în timp ce Alexianus avea vreo zece. Amîndoi fuseseră inițiați în preoția zeului [soare] Helios, pe care băștinașii îl cinstesc dîndu-i, în limba feniciană, numele de Eleagabal. Zeul se putea mîndri cu un templu măreț, ornamentat cu multime de aur și argint și cu mare bogăție de nestemate. Dar nu numai localnicii se închină zeului acestuia, ci și toți satrapii¹⁴⁵ și regii vecini ai barbarilor se întrec în a trimite zeului, în fie-

¹⁴⁴ Emesos : cetate a Siriei, la nord-est de Tir.

¹⁴⁵ Vezi nota 65.

care am, daruri costisitoare. Însă templul nu conține nici o statuie cu chipul zeității — ca la elini și la romani — făcută de mîna omenească ; în schimb adăpostește o piatră foarte mare, cu baza circulară adunîndu-se într-un vîrf, așadar de formă conică, și de culoare neagră. Ei spun că această piatră ar fi căzut din cer și, indicînd cele cîteva mărunte ieșituri ale pietrei ca și unele forme [neregulate], afirmă că aceasta ar fi un chip al lui Helios nefăcut de mîna omenească, pe care ei îl recunosc ca atare.

Bassianus (căruia, ca mai vîrstnic, îi fusese încredințată preoția) își îndeplinea îndatoririle sacerdotale față de acest zeu, apărînd în public îmbrăcat după moda barbarilor cu chitonuri¹⁴⁶ țesute cu fir de aur, ce-i ajungeau pînă la picioare și cu mîneci purpurii ; picioarele îi erau acoperite, din vîrfurile unghiilor și pînă peste pulpe, cu o îmbrăcămintă țesută de asemenea cu fir de aur și de purpură. Capul îi era și el împodobit cu o cunună de pietre nestemate, dispuse după un motiv floral. Băiatul era în floarea tinereții și, la înfățișare, trecea drept cel mai frumos vlăstar al tineretului din vremea lui ; și întrucît în una și aceeași faptură frumusețea trupului și floarea vîrstei se întîlniseră cu un chip plăcut la vedere, oricine l-ar fi putut asemui cu oricare dintre frumoasele statui ale lui Dionysos.

Așadar Bassianus își îndeplinea îndatoririle lui preoțești dansînd, după legea barbarilor, în jurul altarelor în sunetul fluielor, al naururilor și al altor instrumente, și atrăgea privirile tuturor, dar mai cu seamă ale soldaților, care îl știau de neam împărătesc ; tinerețea lui reținea atenția tuturor asupra lui. Or, în vremea aceea se afla în vecinătatea cetății o garnizoană foarte mare, care avea în seama ei apărarea Feniciei și care, de altfel, a fost mutată mai tîrziu de acolo, așa cum voi și arăta în cele ce urmează.

Soldații, care aveau mereu treabă în oraș și se duceau la templu ca să-și arate credința, priveau cu plăcere la tînărul băiat. Unii dintre ei erau protejați și clienți¹⁴⁷ de ai Maesei ; și cînd aceștia începură a se minuna de băiat, ea le destăinui — adevărat ori nu — că Bassianus este fiul natural al lui Antonin, deși trece drept al altuia. Și le mai spunea că [Antonin] avea obiceiul să vină să-i vadă fetele, tinere și frumoase pe vremea cînd ea trăia împreună cu sora ei la palat. Oamenii, auzind aceste lucruri, le împărtășiră cu vremea și tovarășilor lor de arme, făcînd ca zvonul să înconjure întreaga garnizoană. Se mai spunea că Maesa ar avea grămezi de bani, pe care era gata să-i împartă soldaților în cazul cînd aceștia vor putea reda tronul unuia din neamul ei. De aceea cînd soldații îi spuseră că dacă ea și cu toți ai săi se vor putea furișa neobservați pînă în tabără, ei aveau să le deschidă porțile, noaptea, lăsîndu-i să intre, și că aveau să-l declare pe Bassianus împărat și fiu al lui Antonin, bătrîna se hotărî, găsind că merită să înfrunte orice primejdie decît să se stingă în anonimat și să pară că a decăzut ; așa că într-o noapte ieși, pe nesimțite, din cetate, luînd cu ea și pe fiicele și pe nepoții ei. Călăuziți de soldații pe care îi protejau, ajunseră sub zidurile taberei,

¹⁴⁶ Chiton : tunică.

¹⁴⁷ Vezi nota 131.

în care fură primiți fără întârziere; și îndată întreaga garnizoană îl aclamă pe băiat, dându-i numele de Antonin, îmbrăcându-l cu mantia de purpură¹⁴⁸ și reținându-l în mijlocul ei. Apoi îndată își făcură proviziunile necesare, aducându-și și femeile și copiii și tot ce aveau prin satele și ogoarele din împrejurimi, după care, zăvorînd porțile, începură a face pregătirile necesare ca, în caz de nevoie, să poată face față unui asediu.

CAPITOLUL IV

Cînd vestea ajunsese la urechile lui Macrinus — care se afla în Antiohia — și cînd celelalte garnizoane aflară că s-a ivit un fiu al lui Antonin și că sora Iuliei împarte bani, oamenii dădură crezare tuturor zvonurilor și versiunilor care păreau să cuprindă în ele un sîmbure de adevăr și fură cuprinși de freamăt. Ura față de Macrinus și dureroasa amintire a lui Antonin îi stîrneau și li se făceau îndemn la încercarea unei lovituri de stat — dar de bună seamă că înainte de toate îi mîna nădejdea de a pune mîna pe bani; de aceea mulți dezertară, prezentîndu-se de bună voie înaintea noului Antonin. Macrinus nu luă în seamă aceste întîmplări, socotindu-le un joc de copii, și se purtă superficial, ca întotdeauna: anume, hotărît să rămînă pe loc, trimise pe unul dintre comandanții gărzilor imperiale, dîndu-i oameni destui, după a sa părere, pentru a nimici cu ușurință pe răsculați. Cînd însă Iulian — acesta era numele comandantului — se apropie de ziduri, soldații dinăuntru se suiră pe metereze și pe crenele, arătară pe băiat armatei care îi asedia, aclamîndu-l ca fiu al lui Antonin, și le mai arătară pungile lor pline de bani — o adevărată chemare la trădare. Ceilalți, crezîndu-l cu adevărat fiu al lui Antonin, ba găsindu-i chiar o mare asemănare cu el (aceasta însă numai pentru că așa voiau ei să vadă), îi tăiară lui Iulian capul, îl trimiseră lui Macrinus, iar ei, dacă li se deschiseră porțile, fură cu toții primiți în interiorul taberei. Armata aceasta, astfel întărită, era în stare acum să facă față nu numai unui asediu, ci chiar unei lupte corp la corp, în cîmp deschis. Și mulțimea dezertorilor, care soseau uneori fie chiar în grupuri mici, îi întăreau capacitatea de luptă.

Auzind acestea, Macrinus adună toate trupele de care dispunea și porni în fruntea lor cu gîndul să asedieze pe trădătorii ce trecuseră de partea celuilalt. Antonin însă, ai cărui soldați nu erau dispuși să se lase asediați ci stăruiau să iasă la loc deschis și să-l provoace pe Macrinus într-o luptă regulată, își scoase armata [de după fortificații]. Cele două oști se întîlniră la granița dintre Fenicia și Siria. Soldații care trecuseră de partea lui Antonin luptau cu înflăcărare, temîndu-se de pedeapsa trădării lor, care, în caz de înfrîngere, avea să-i ajungă cu siguranță. Ceilalți, care ascultau de Macrinus, nu-și dădeau prea mare silință ci rupeau rîndurile trecînd de partea lui Antonin. Văzînd cum stau lucrurile, Macrinus, de teamă să nu se trezească descoperit din toate părțile și, luat prizonier, să îndure cele mai cumplite batjocuri, pe la căderea nopții, cînd lupta încă nu încetase, își smulse hlamida și toate semnele

¹⁴⁸ La 16 mai 218.

demnității imperiale și fugi pe furiș cu câțiva centurioni pe care îi socotea oameni de încredere, răzîndu-și barba ca să nu poată fi recunoscut, punînd pe sine niște straie de călător și acoperindu-și mereu capul. Noapte și zi călătorii astfel, luîndu-se la întrecere cu vestea propriei sale soarte, căci centurionii goneau în carele lor cît puteau, ca și cum Macrinus încă împărat i-ar fi trimis într-o misiune cine știe cît de urgentă.

Între timp, cele două oști se mai luptau: de partea lui Macrinus, garda personală, compusă din sulițași cărora li se spune „pretorienii“, se bătea vitejește cu toată armata dușmană, fiind alcătuită din soldați vînjoși și luptători de elită; iar ceilalți, cît erau de numeroși, toți se băteau pentru Antonin. Dar de la o vreme cei dintii, nemaivăzîndu-l pe Macrinus și nici semnele imperiale, intrară în panică, neștiind unde ar putea fi, [întrebîndu-se] dacă nu zăcea cumva în mulțimea celor căzuți, sau temîndu-se să nu fi dispărut; și nu știau ce hotărîre să ia. Pe de o parte n-ar mai fi vrut să lupte pentru un om care nu se mai afla în mijlocul lor; însă pe de altă parte le era rușine să se predea și să îndure soarta prinșilor de război.

Dar de îndată ce află de la dezertori de fuga lui Macrinus, Antonin trimise orărnici care să le strige că nu are nici un rost să se bată pentru un fugar fricos și le făgădui, cu jurămint, că nu vor păți nimic, dînd și o amnistie, ba chemîndu-i, dimpotrivă, să facă parte din garda lui personală. Aceia, lăsîndu-se convinși, trecură de partea lui, iar Antonin trimise oameni în urmărirea lui Macrinus, care avea un mare avans față de ei. Cu toate acestea fugarul a fost prins în Calcedonul¹⁴⁹ Bitiniei, unde zăcea suferind și abătut din pricina călătoriei neîntrerupte. Dînd de el ascuns undeva în apropierea cetății, urmăritorii îi tăiară capul. Însă versiunea oficială grăia altfel, anume că, grăbindu-se să ajungă la Roma, unde se bizuia pe simpatia populației, pe cînd se apropia de țarmul Europei prin strămoșia Protontidei¹⁵⁰, ajuns nu departe de Bizanț, a fost surprins de un vînt potrivnic care i-a pecetluit soarta.

Atît de puțin îi lipsise ca să poată scăpa de urmăritori! Oricum, sfîrșitul lui a fost un sfîrșit trist; nu acum, la sfîrșit, trebuia el să se îndrepte către Roma, ci de la bun început; numai că lipsa de minte și soarta l-au împins în prăpastie.

Așa a murit Macrinus¹⁵¹; o dată cu el a pierit și Diadumenianus, fiul lui, pe care îl făcuse cezar.

CAPITOLUL V

După ce întreaga armată, trecută de partea lui, îl salută pe Antonin cu titlul de împărat, după ce primi întreaga putere de stat, după punerea în ordine a problemelor urgente din Orient — lucru care, din pricina tineretii lui și a lipsei de rutină și învățătură, căzu în seama bunicii și a prietenilor pe care îi aveau acolo — [Antonin] nu mai zăbovi multă

¹⁴⁹ Vezi nota 84.

¹⁵⁰ Vezi nota 81.

¹⁵¹ În luna iulie 218.

vreme, ci se pregăti de plecare, mai ales din pricina Maesei, nerăbdătoare să revadă binecunoscutele ziduri ale palatului din Roma. Când noutatea a fost adusă la cunoștința senatului și a populației din Roma, lumea se lăsă cuprinsă de jale, trebuind totuși să se supună voinței armatei, și în timp ce îl învinuiau pe Macrinus pentru delăsarea și superficialitatea de care dăduse dovadă, erau nevoiți să recunoască că el se făcuse singur pricina pierzaniei sale.

Antonin părăsi meleagurile Siriei și ajunse în Nicomedia ¹⁵² unde, datorită sezonului înaintat, trebui să ierneze. Curînd începu să ducă o viață dezordonată, dăntuind din ce în ce mai dezlănțuit la slujba zeului plaiurilor sale, sub a cărui ocrotire crescuse, punînd pe el veșminte tot mai scumpe, țesături de purpură și fir de aur, colane și brățări, iar pe cap o coroană în formă de tiară, făcută din aur și pietre nestemate. Astfel costumul lui aducea atît cu veșmîntul preoțesc al fenicienilor cît și cu cel somptuos al mezilor. Costumul roman ori cel grecesc nu avea nici un preț în ochii lui; despre ele zicea că sînt făcute din lînă, material comun, și singurele țesături care-i plăceau erau cele ale serilor ¹⁵³. [Antonin] ieșea mereu în sunetul fluierele și al tobelor, celebrînd cultul orgiastic al zeului său.

Însă pe Maesa acest spectacol o necăjea nespus; de aceea ea încerca, stăruind mereu pe lîngă el, să-l hotărască să-și schimbe portul cu cel roman, mai ales că urma să-și facă intrarea în capitală și să se prezinte înaintea senatului; ea se temea că la vederea costumului lui străin, adus de pe meleaguri barbare, privitorii nu vor întîrzia să se simtă jigniți, nefiind obișnuiți cu el și închipuindu-și că asemenea zorzoane nu-s potrivite unui bărbat, ci numai femeilor. Dar el nu luă seama la spusele bătrînei, ba chiar la ale nimănui (pentru că nu primea în societatea lui decît persoane care-i semănau la apucături și pe cei ce îi proslăveau viciile), intenționînd dimpotrivă să învețe senatul și pe locuitorii Romei cu imaginea acestui costum, ca atunci cînd va fi plecat din cetate să poată vedea impresia lăsată de costumul lui.

Totodată lăsă să i se facă un portret enorm, care-l înfățișa întreg, în mărime naturală, îmbrăcat așa cum se arăta în public, în veșmintele lui preoțești; în portret figura și chipul zeului său natal, care îi primea jertfa; și trimițînd acest portret la Roma, el porunci să fie expus într-un loc înalt, în chiar inima senatului, peste creștetul statuii zeiței Victoriei, pentru ca toți cei ce se vor aduna în sala de consiliu să fie nevoiți să-l tîmâieze și să facă libații cu vin înaintea lui. De asemenea tuturor magistraților romani ca și tuturor celor în a căror sarcină cădea săvîrșirea jertfei în public le porunci ca pe viitor să pomenească numele noului zeu Eleagabal înaintea celorlalți zei pe care aveau să-i invoce în timpul ofieriei.

Cînd își făcu apariția la Roma în costumul descris mai sus, romanii, pe care portretul îi obișnuise cu chipul lui, nu mai avură de ce se

¹⁵² Vezi nota 85.

¹⁵³ După toate probabilitățile, sub denumirea de „seri” erau desemnați chinezii (*sir*, în vechea chineză = mătase). Mătăsurile chinezești erau cunoscute în lumea grecească încă din veacul al IV-lea, poate chiar mai devreme. Vezi articolul lui Herrmann în Pauly-Wissowa, *Realencyclopädie der klassischen Altertumswissenschaft*, s. v. *Seres*.

minuna. Împăratul împărți plebei bani, după cum se obișnuiește la începutul oricărei domnii, organizează cu mare pompă și cu toată strălucirea tot felul de spectacole, înălță în cinstea zeului său un templu măreț și nespus de frumos, înconjurat de o mulțime de altare înaintea cărora se înfățișa în fiecare zi, în zori, jertfind o mare mulțime de tauri și de oi pe care le așeza pe altare, acoperindu-le cu tot felul de mirodenii; și de pe altare vărsa un mare număr de amfore de vin vechi, de cea mai bună calitate, care, amestecat cu sângele jertfelor, se prelingea în piraie. Pe urmă începea a dănuți în jurul altarelor în sunetul a tot felul de instrumente muzicale, însoțit de femei de același neam cu el, care se învăteau în jurul altarelor ținând în mâini fie câte un chimval, fie câte o tobă — și asta în văzul întregului senat și al cavalerilor adunați roată în jurul lor. Iar măruntaiele animalelor jertfite ca și mirodeniile aduse în vase de aur pe creștetul capului nu erau purtate de slujitori sau de oameni de rând, ci de comandantii militari și de magistrații cu cele mai mari funcții, îmbrăcați cu chitonuri lungi cu mâneci, după moda feniciană, și încinși peste mijloc cu un brâu de purpură; încălțămintea, din pînză de in, era și ea aidoma celei obișnuite profetilor fenicieni. De altfel Antonin părea să acorde dreptul de a lua parte la ritual ca o dovadă a celei mai înalte prețuri din partea lui.

CAPITOLUL VI

Deși părea să nu se îndeletnicească decît cu dansul și cu cerințele ritualului, Antonin ucise un mare număr de cetățeni de frunte și mulți bogătași despre care i se spusese că sînt nemulțumiți de felul lui de viață și că își rîd de el. Apoi se căsătorii cu cea mai nobilă femeie romană, căreia îi conferi titlul de „Augusta“, dar de care se despărți în scurt timp, poruncindu-i să ducă o viață simplă și lipsind-o și de onorurile dintîi. După aceea, pentru a-și arăta virilitatea, se prefăcu îndrăgostit de o fecioară vestală, care, după legile lor sacre, era ținută să-și păstreze curăția și să rămînă fecioară pînă la moarte. Pe aceasta o smulse zeiței Vesta, răpind-o chiar din interiorul locuinței sfințite a fecioarelor, și și-o făcu femeie, după care trimise senatului o scrisoare în care căuta să-și justifice fărădelegea și păcatul, zicînd că a căzut pradă unei slăbiciuni cît se poate de omenești, că se îndrăgostise nebunește de fată și că, la urma urmei, o căsătorie între un preot și o preoteasă este cît se poate de potrivită și vrednică de toată cinstea.

Numai că, după scurt timp se despărți și de ea, căsătorindu-se cu o a treia care se trăgea, după neam, din Commodus¹⁵⁴.

Cu toate acestea Antonin nu se juca numai cu nunțile dintre oameni, ci începu a căuta o femeie și zeului căruia îi slujea. De aceea porunci să-i fie adusă în dormitor statuia zeiței Minerva, un chip pe care romanii îl cinstesc într-un loc ascuns, ferit de priviri. Această statuie, care nu mai fusese clintită din locul ei, de cînd fusese adusă din Ilion, decît o singură

¹⁵⁴ Iată numele celor trei împărătese: Iulia Cornelia Paula, Aquilia Severa și Antonia Faustina.

dată, când flăcările mistuiseră templul, omul nostru a clintit-o din loc, aducînd-o să nuntească cu zeul său în palatul imperial. Mai tîrziu însă spuse că zeița aceasta războinică și înarmată pînă în dinți nu este pe placul zeului, trimitînd, în schimb, să i se aducă statuia Uraniei, pe care cartaginezii și libyenii, în general o cinstesc în mod deosebit. Se zice că statuia ar fi fost făcută chiar de mîna Didonei, feniciană, o dată cu întemeierea bătrînei cetăți a Cartaginei, cînd cu tăierea bucății de piele¹⁵⁵. Urania este numele pe care i-l dau libyenii; fenicienii însă îi zic Astroarhe¹⁵⁶, închipuind cu ea luna. Antonin declară nunta dintre soare și lună drept cît se poate de potrivită, trimise după statuie și după întreg tezaurul sanctuarului, la care porunci să se adauge o mare sumă de bani, sub formă de contribuție pentru zeiță.

O dată ajunsă la Roma, Antonin făcu statuia să nuntească cu zeul și ordonă ca la Roma și de-a lungul întregii peninsule italice toată lumea să serbeze evenimentul în felul cel mai plăcut cu putință și cu ospețe, manifestări care trebuiau să aibă loc atît în public cît și în particular — „ca la nunta dintre doi zei“.

La periferia Romei împăratul înălță un al doilea templu, și acesta tot de dimensiuni neobișnuite și făcut de asemenea cu multă cheltuială, în care în fiecare an își aducea zeul, pe la miezul verii. [Cu acest prilej] punea la cale felurite spectacole, amenaja hipodromuri și teatre, închipuinduși că distrîndu-și poporul cu întreceri de care, cu spectacole variate și cu mulțimea de audiiți, și silindu-l să-și piardă nopțile, îi face pe plac. Zeul și-l așeza pe un car de aur, bătut cu pietre scumpe, și îl ducea așa din oraș pînă la periferie. Carul era tras de șase cai albi, vînjoși și fără nici o pată pe ei, împodobiți cu mult aur și cu harnașamentul în culori pestrițe; nimeni nu trăgea de frîie; nici un om nu se afla suit pe car, ci frîiele erau petrecute pe după statuia zeului, ca și cum însuși acesta ar fi fost conducătorul lui. Antonin alerga înaintea carului, cu fața întoarsă înapoi, cu privirea țintă la zeu și trăgînd de frîiele cailor; așa străbătea tot drumul, alergînd cu spatele și privind-și zeul în față. Dar de teamă să nu se împiedice ori să facă vreun pas greșit, întrucît nu vedea pe unde calcă, solul era în întregime acoperit cu un strat de [praf de] aur iar oamenii din gardă îl susțineau din amîndouă părțile, îngrijindu-se ca această cursă să se isprăvească cu bine. Lumea alerga la rîndul ei, de-a lungul traseului, de o parte și de alta, purtînd mulțime de torțe și aruncînd cunuri de flori. În fruntea cortegiului înaintau statuile tuturor zeilor, cu darurile lor cele mai de preț, apoi insignele imperiale și obiectele cele mai prețioase ale [palatului] imperial, iar în urma lor ordinul cavalerilor și întreaga armată. După procesiune, cînd zeul se afla așezat la locul lui în templu și după ce împăratul săvîrșea jertfele descrise mai sus, după ce aveau loc jocurile despre care am vorbit, el se suia în înaltul

¹⁵⁵ Se știe că, după tradiție, Didona, fugită din Tir împreună cu o ceată de compatrioți, ajungînd în Africa, s-a învoit să cumpere de la regele Iarbas atîta pămînt cît va putea cuprinde cu o piele de taur. Ca să poată obține cît mai mult pămînt, Didona a tăiat pielea de taur în fișii subțiri și a însemnat cu ele viitoarea așezare a Cartaginei.

¹⁵⁶ Urania: la greci, una dintre cele nouă muze, personificare a astronomiei. — Astroarhe (= stăpîna a stelelor) este tot un nume grecesc pentru Astarte sau Atargatis, la fenicienii zeiță a lunii. Astarte a fost asemuită adeseori cu Afrodita.

unor turle puternice și foarte semețe, ridicate din porunca lui; și de acolo arunca mulțimii cupe de aur și de argint, felurite veșminte și stoffe, îndemnând lumea să pună mâna pe ele, și tot felul de animale domestice afară de porci, de care, după legea fenicienilor, nu se atingea. Mulți piereau în îngrămădeala care se făcea cu acest prilej, strivindu-se unii pe alții și nimerind în sulitele soldaților, așa că până la urmă sărbătoarea zeului ajungea un prilej de nenorocire pentru mulți. El însuși se arăta adeseori în public conducând un car ori dântuind, pentru că nu căuta de loc să-și ascundă viciile. Se mai arăta și dat cu fard în jurul ochilor și cu obrajii vopsiți cu roșu, slujind astfel chipul lui frumos cu vopsele vulgare.

CAPITOLUL VII

Văzînd cum stau lucrurile, Maesa, care se aștepta din partea armatei la unele semne de nemulțumire față de purtarea împăratului, temîndu-se ca nu cumva, dacă lui i s-ar fi întîmplat ceva, să fie din nou nevoită să reentre în anonim, îl convinse pe tînărul acela ușuratic și fără minte să adopte pe vărul lui și nepotul ei, băiatul Mammaei, și să-i acorde și titlul de cezar. Cuvintele ei plăcură împăratului; pentru că, pasămite, era nevoie ca el să se îndeletnicească [numai] cu preoția și cultul zeului, cu bacanalele, cu banchetele și cu serviciul divin; de aceea se simțea lipsa unui al doilea, care să cîrmuiască treburile lumești și care să-i ferească domnia de incidente și de griji; numai că omul acesta nu trebuia căutat printre străinii de neam și de sînge, ci grija trebuia lăsată în seama vărului său.

Alexianus își schimbă numele, zicîndu-și Alexandru, căci numele bunicului său era asociat cu al împăratului macedonean, din pricina gloriei acestui nume și pentru venerația pe care cel ce trecea drept adevăratul tată al celor doi băieți o arăta față de el; iar amîndouă fiicele Maesei, ba chiar și bătrîna, se laudau cu incestul săvîrșit de Antonin, fiul lui Severus, cu scopul de a-i face pe cei doi băieți să fie iubiți de o armată încredințată că este vorba de chiar fiii lui.

Așadar Alexandru a fost numit cezar¹⁵⁷ și consul împreună cu Antonin; după aceea împăratul apărî în mijlocul senatului și senatul ratifică numirea. A fost cea mai ridicolă dintre toate hotărîrile impuse senatului, ca Alexandru, care împlinea doisprezece ani, să noată fi socotit fiul celuilalt, care nu avea decît vreo șaisprezece! După numire Antonin își puse în minte să-l introducă și pe Alexandru în preocupările lui, să-l învețe să dăntuiască și să se rotească cu alții, să ia parte la cult în același costum și cu aceleași îndeletniciri. Însă Mammaea, mama tînărului, îl ferea de josnicia unor îndeletniciri rușinoase și nepotrivite unui împărat, chemînd dimpotrivă, pe ascuns, dascăli a toată învățătura, inițiîndu-l în tainele științelor care îi puteau fi de folos, învățîndu-l cu palestra¹⁵⁸ și cu exercițiile gimnastice bărbătești și dîndu-i toată învățătura elinilor și romanilor. Aceste lucruri îl necăjau nespuse de mult pe Antonin, căre

¹⁵⁷ În anul 222.

¹⁵⁸ Vezi nota 121.

începu a se căi că l-a înfiat și l-a făcut părtaș la domnie. De aceea izgoni de la curte pe toți dascălii aceleia, ucigînd sau exilînd pe cei mai renumiți dintre ei sub cele mai ridicole pretexte: fie că îl învață apucături rele pe presupusul său fiu, fie că nu-i îngăduie să dănuiască și să ia parte la bacanale, străduindu-se dimpotrivă să-l strunească și să facă din el un adevărat bărbat¹⁵⁹. Se smintise — iată adevărul — pînă într-atît încît toți¹⁶⁰ cei ce țineau de scenă și de teatrele publice fură rînduiți în cele mai înalte slujbe imperiale: comandant al corpului de gardă a fost numit un fost dansator, care în tinerețea lui săltase în văzul tuturor, în teatrul din Roma! Un al doilea a fost și el luat de pe scenă, încredințîndu-i-se problemele de educație și de moralitate ale tineretului și cenzura senatorilor și a ordinului cavalerilor. Antonin lăsa în seama conducătorilor de care, a comedianților și a mimilor funcțiile imperiale de cea mai mare răspundere. Iar pe sclavi și pe liberti¹⁶¹, de cum îi cîștigau favoarea printr-o ticăloșie, îi și învestea cu puteri consulare într-o provincie [a imperiului].

CAPITOLUL VIII

Toate valorile cărora, de veacuri, li se acordase credit erau puse acum sub semnul rușinii și păreau cufundate într-un fel de toropeală, în timp ce restul oamenilor, și îndeosebi armata, suportau anevoie această situație, pierzîndu-și răbdarea. Pe de altă parte li se părea îngrozitor să-l vadă cu fața mai vopsită decît s-ar cuveni chiar și unei femei cinstite, gătit cu șiraguri de aur și cu veșminte fine și dănuind așa fel încît să poată fi văzut de toată lumea. De aceea preferințele lor se îndreptau către Alexandru, și ei se așteptau la mai mult din partea unui copil care avusese parte de o educație îngrijită și care fusese ținut în frîu. Iată de ce se și străduiau să-l păzească, văzînd că Antonin uneltea împotriva lui. Mammaea, mama băiatului, nu-l lăsa să se atingă de nici unul dintre felurile de mîncare ori băuturile trimise de acela; copilul nici nu se folosea de bucătarii ori de paharnicii palatului, ci de unii aleși de mama sa și care treceau drept oameni de încredere. Dar în același timp ea îi dădea, fără știrea nimănui, și anumite sume de bani ca să le împartă într-ascuns armatei, pentru a-și asigura bunăvoința ei față de Alexandru și prin mijlocirea banului, către care gîndurile soldaților se îndreaptă înainte de toate.

Informat de cele ce se petreceau, Antonin uneltea prin orice mijloc împotriva lui Alexandru și a mamei aceleia; însă toate încercările lui erau înlăturate și împiedicate de Maesa, bunica amîndurora, care adăuga izbăvîmii ei finești experiența anilor fără număr petrecuți la curte ca soră a Iuliei, soția lui Severus, de care nu se despărțise niciodată. Bătrîna avea știință de toate uneltirile lui Antonin, care era înzestrat cu o fire ușuratică și care nu pregeta să spună deschis tot ce voia, și nici să treacă

¹⁵⁹ *Historia Augusta, Alexander Severus*, cap. 3 ne dă numele acestor dascăli.

¹⁶⁰ Toți: în grecește *παντες* — neutrul cu valoare depreciativă.

¹⁶¹ Vezi nota 131.

la fapte. Văzînd că încercările lui nu dădeau roade, împăratul se gîndi să lipsească pe copil de vrednicia de cezar ; și așa începu Alexandru să lipsească atît de la consfătuiri cît și atunci cînd împăratul se arăta în public. Numai că soldații îl cereau și se necăjeau văzîndu-l înlăturat de la putere. Atunci Antonin lăasă să se zvonească că Alexandru ar fi pe moarte, făcînd în același timp un sondaj pentru a urmări cum va reacționa armata la acest zvon. Aceia, nemaivăzînd copilul și lăsîndu-se pradă supărării, se dezlănțuiră, refuzînd să trimită lui Antonin obișnuita gardă, și se închiseră înăuntrul taberei, cerînd apariția lui Alexandru în templu.

Antonin, care fusese cuprins de o mare frică, îl luă pe Alexandru cu sine în litiera imperială, care scînteia de mulțimea de aur și pietre scumpe, îndreptîndu-se cu el spre tabără. Soldații le desohiseră porțile, primindu-i și petrecîndu-i pînă la templu. Lui Alexandru îi făcură o primire entuziastă, însoțită de urale, în timp ce față de Antonin se purtară cu răceală. Pe Antonin acest lucru îl necăji nespus ; noaptea o petrecu în templu, unde se frămîntă de mînie împotriva soldaților ; în sfîrșit ordonă ca toți cei care îl aclamaseră pe Alexandru cu prea multă inimă și mai tare decît s-ar fi convenit să fie strînși pentru a-și căpăta pedeapsa laolaltă cu cei ce-i îndemnaseră la răzmeriță și la neascultare. Soldații, care de mult îl urau pe Antonin și doreau să scape de un împărat ce se făcea de rîsul lumii, întărități de poruncă, se gîndiră că trebuie să vină în ajutorul camarazilor încarcerăți ; și părăindu-li-se că a sosit vremea și că pricina lor este îndreptățită, îl uciseră pe Antonin, împreună cu Soëmis, mama lui, care se afla de față în calitate de împărăteasă-mamă, ca și pe toți oamenii din preajma lui care au putut fi prinși acolo și recunoscuți drept slujitori și tovarăși de fărădelege cu el. Cadavrele, al lui Antonin și cel al Soëmisei, fură lăsate la cheremul oricui, spre a fi tîrîte și batjocorite ; și așa, după ce au fost tîrîte și batjocorite vreme îndelungată pe străzile orașului, au fost aruncate în canalele ce se varsă în Tiberu.

Iată dar de ce fel de moarte au avut parte Antonin și mama lui, după șase ani de domnie. Viața lui am descris-o mai sus. Iar soldații îl aclamară pe Alexandru cu titlul¹⁸² de împărat, însoțind pînă la palat un împărat nespus de tînăr și care se afla în întregime sub ascultarea mamei și a bunicii sale.

¹⁸² În prima jumătate a lunii martie 222.

C A R T E A A VI-A

Severus Alexander (222—235) ; *Maximin* (235—238)

CAPITOLUL I

În rîndurile de mai sus am arătat de ce sfîrșit a avut parte tînărul Antonin.

O dată ajuns la tron, lui Alexandru i-au revenit toate atributele și titlurile demnității imperiale ; însă conducerea treburilor statului și cîrmuirea imperiului trecură în seama celor două femei, care se străduiau să ducă lucrurile la oît mai bun sfîrșit și să le dea o întorsătură cît mai fericită.

Mai întii aleseră un număr de șaisprezece senatori dintre cei mai înaintați în vîrstă și care se puteau lăuda cu o viață cumpătată, constituind cu ei un sfat al împăratului ; nici o hotărîre nu se putea lua și nimic nu se făcea oîtă vreme sfetnicii nu cercetaseră cele în cauză, punîndu-se de acord prin vot comun. Poporul, armata și îndeosebi senatul erau încîntați de noua formă de conducere a statului, care, din cea mai cruntă tiranie se prefăcuse într-o formă de guvernămînt a aristocrației.

Cea dintîi măsură luată a fost aducerea înapoi în vechile și adevăratele lor temple a statuilor zeităților strămutate de împăratul dinainte. Persoanele care, sub domnia lui, fuseseră împinse pînă în fruntea onorurilor și în posturi de grea răspundere, pe nedrept, sau pentru că îi cîștigaseră bunăvoința prin cine știe ce ticăloșie, se văzură lipsite de toate favorurile, cu ordin să se întoarcă fiecare la îndeletnicirea lui dinainte. Toate treburile publice, toate funcțiile administrative, politice și legislative au fost încredințate unor oameni renumiți pentru priceperea lor și cunoscători în ale legilor, iar cele militare celor mai încercați și mai stimați pentru experiența lor în ale războiului și pentru faptele lor de arme.

După o trecere de timp¹⁶³ în care imperiul a fost guvernat în felul arătat mai sus, Maesa, care ajunsese la o vîrstă foarte înaintată, muri :

¹⁶³ În anul 223.

bătrîna avu parte de toate onorurile datorate unei împărăteșe, fiind totodată, după datina romanilor, trecută în rîndul zeilor. Mammaea, luînd singură în grija ei copilul se strădui mai departe să-l îndrumeze la același fel de a cîrmui și de a se folosi de putere. Văzîndu-și fiul ajuns de tînar în fruntea statului și temîndu-se ca nu cumva acum, cînd se afla în floarea vîrstei, neavînd de cine se teme și dispunînd de cele mai depline puteri, să nu capete vreunul dintre năravurile familiei sale, întări din toate părțile paza curții imperiale, nelăsînd pe nimeni dintre cei a căror viață da naștere la discuții să se apropie de tînarul băiat, de teamă să nu-l strice. De bună seamă că lingușitorii s-ar fi grăbit să-i asmută instinctele, prefăcîndu-le în cine știe ce poște rușinoase. De aceea împăratul era îndemnat de ea să împartă dreptate zi de zi și mai toată vremea ca, prins fiind de probleme serioase și mai legate de activitatea unui împărat, să nu aibă răgaz pentru viciu. Alexandru era înzestrat cu o fire blîndă, prietenoasă și iubitoare de oameni, lucru pe care l-a dovedit și mai tîrziu. Domnia lui a ținut paisprezece ani, o domnie fără vărsare de sînge; nimeni nu ar putea rosti numele unui singur om care să fi fost ucis de el. Alexandru a fost în stare să ierte oameni care se făcuseră vinovați de cele mai grele învinuiri, numai ca să le lase viața. lucru pe care nu știi dacă alt împărat al epocii noastre, de la Marcu Aureliu încoace, îl va fi făcut vreodată, silindu-se să-și păzească cuvîntul dat. Nu a fost om care, în anii îndelungați ai domniei lui Alexandru, să fi pierit fără judecată — nimeni nu ar putea pomeni măcar unul singur.

Adeșori își dojenea mama, supărîndu-se din pricina zgîrceniei acestei femei care părea să nu aibă nici un alt gînd decît cel [al banilor]. Mammaea pretexta că strînge bani pentru ca Alexandru să aibă oricînd și din belșug ce împărți armatei; însă adevărul este că strîngea banii pentru ea. A fost singurul cusur care uneori a putut fi găsit acestei domnii, chiar dacă abuzurile prin care femeia își însușea averile și moștenirea cîte unor cetățeni aveau loc împotriva vocii lui, necăjindu-l fără doar și poate.

Împăratul se căsătorii, la îndemnul ei, cu o patriciană; dar această femeie, care trăi o vreme la palat înconjurată de dragostea împăratului, se văzu mai tîrziu izgonită de ea; Mammaea o ponegrise, vrînd să rămînă singură împărăteasă și din invidie pentru drepturile ei de întîietate. Situația se înrăutățise pînă într-atît încît tatăl fetei, deși se bucura de toată stima din partea lui Alexandru, ginerele său, nemaiputînd răbda ocările pe care Mammaea le revărsa asupra lui și a fiicei sale, trebui să fugă în tabăra gărzilor [palatului], de unde îi mulțumi lui Alexandru pentru cîntea cu care îl înconjurase, fără însă a uita să o învinuiască pe Mammaea pentru tot ce pătîmise din partea ei. Mammaea se înfurie și porunci să fie ucis, iar tînăra femeie fu izgonită din palat și exilată în Libya. Toate acestea au fost făcute împotriva voinței lui Alexandru, cu sila, deoarece femeia aceasta exercita o influență covîrșitoare asupra fiului ei, care nu pregeta să facă tot ce-i porunca ea. Este de altfel singura învinuire care i se poate aduce, anume că firea lui Nestus de blîndă și prea supusă mamei sale se pleca înaintea ei chiar atunci cînd voia ei îl nemulțumea.

CAPITOLUL II

Vreme de treisprezece ani cît a ținut domnia lui, imperiul a fost cîrmuit fără greșeală ; iar în al paisprezecelea sosiră [la curte] scrisori trimise de guvernatorii Siriei și Mesopotamiei, care dădeau de veste că Artaxares, regele perșilor, după ce zdrobise pe parți¹⁶⁴ punînd capăt dominației lor din răsărit, după ce ucisese pe Artabanos, căruia mai înainte i se spunea „marele rege” și care obișnuia să poarte o diademă dublă, după ce supusese toate ținuturile barbare din vecinătate, silindu-le să-i plătească bir, nu înțelegea să se liniștească și să se oprească pe malul Tigrului, ci că, dimpotrivă, trecuse pe celălalt mal, încălcînd hotarele imperiului roman, pustiind Mesopotamia și amenințînd Siria ; la care adăugau că Artaxares își pusese în minte să recucerească pentru imperiul pers tot ținutul opus Europei și despărțit de ea prin Marea Egee și strîmtoarea Propontidei¹⁶⁵, întreaga Asie, pe care o socotea o moștenire din străbuni ; „pentru că”, spunea el, „începînd cu Cyrus, care a preluat cel dintîi puterea de la Mezi [trecînd-o] în seama perșilor, pînă la Darius¹⁶⁶, ultimul rege pers, al cărui imperiu a fost sfărîmat de Alexandru Macedon, toate ținuturile care se întindeau pînă în Ionia și în Caria¹⁶⁷ au fost guvernate de satrapi¹⁶⁸ perși, așa că lui îi revenea misiunea de a reda perșilor imperiul lor de mai-nainte”¹⁶⁹.

Iată dar ce grăiau scrisorile guvernatorilor [romani] din răsărit. Vestea aceasta năprasnică, sosită pe neașteptate, îl tulbură cumplit pe Alexandru, care de mic copil cunoscuse vremuri de pace și se învățase să se bucure necontent de plăcerile capitalei. Prima lui mișcare — făcută cu consimțămîntul sfetnicilor — a fost trimiterea unei solii și, o dată cu ea, a unui mesaj scris, care trebuia să stăvilească avîntul și speranțele barbarului. Prin mesaj regele era poftit să rămînă înăuntrul hotarelor lui, să nu-și facă cine știe ce planuri și să nu se amăgească cu gîndul că va putea sfîrni un război de mari proporții ; mai bine pentru fiecare să se mulțumească cu ce avea. Conflictul lui cu romanii nu se putea asemui cu luptele pe care regele le va fi avut pînă acum cu vecinii săi și cu barbarii de același sînge. Apoi îi mai amintea în scrisoare și de biruințele pe care August, Traian, Lucius și Severus le avuseseră împotriva lor.

Așadar prin acest mesaj Alexandru își închipuia că va putea îndupleca, înfricoșa și potoli pe barbar ; numai că acesta, fără să-i pese de cele scrise și gîndind că asemenea treburi se cer duse la capăt cu armele și nu cu vorbe, nu-și întrerupse acțiunile, punînd stăpînire pe toate teritoriile de sub stăpînirea romanilor, mărșăluind și galopînd de-a lungul Mesopotamiei ; și luînd pradă bogată începu să asedieze taberele romane așezate pe malul fluviilor [de hotar], pentru apărarea statului. Înfumurat cum

¹⁶⁴ În anul 226.

¹⁶⁵ Vezi nota 81.

¹⁶⁶ Darius III Codomanul, 336—330 î.e.n.

¹⁶⁷ Ionia : regiune de pe coasta apuseană a Asiei-Mici. — Caria : ținut așezat la sud-vestul Asiei-Mici.

¹⁶⁸ Vezi nota 65.

¹⁶⁹ Artaxares a fost întemciitorul dinastiei Sassanizilor, care a stăpînit asupra Persiei pînă la cucerirea ei de către arabi (642 e. n.).

era din fire și încurajat de reușitele neașteptate de pînă atunci, Artaxares își închipuia că va putea lesne pune stăpînire pe toate. Și nu erau tocmai neînsemnate pricinile care îl îndemnau să-și mărească stăpînirea. El era doar cel dintîi dintre perși care se încumetase să atace pe parți și care încerca să redea perșilor vechiul lor imperiu. De altfel, după [moartea lui] Darius, al cărui tron fusese cucerit de Alexandru Macedon, peste țările din răsărit și peste toată Asia domniseră, vreme îndelungată, niște macedoneni, urmași ai lui Alexandru. Însă cînd aceștia începură a nu se mai înțelege între ei, după un șir întreg de războaie care avuseseră drept rezultat slăbirea puterii macedonene, cel dintîi care îndemnase pe băștinași să se scuture de sub jugul macedonean fusese partul Arsakes¹⁷⁰. Acesta își pusese diadema și domnise cu deplina încuviințare a parților și a popoarelor barbare vecine. Domnia lui se perpetuase, trecînd ani îndelungați asupra urmașilor săi pînă la Artabanos, cel din zilele noastre, ucis de Artaxares, omul care a dat din nou viață imperiului pers și care după subjugarea popoarelor barbare din vecinătatea lui nu se sfiise să amenințe pînă și imperiul roman.

CAPITOLUL III

Cînd îndrăzneala acțiunilor din Orient ale regelui barbar i-a fost raportată lui Alexandru, care se afla la Roma, împăratul, dîndu-și seama că nu poate lăsa evenimentele să-și urmeze cursul și chemat fiind de guvernatorii acelor provincii, hotărî, deși cu strîngere de inimă și împotriva voiei lui, începerea pregătirilor de război. Pe cuprinsul Italiei și prin toate regiunile de sub dominație romană fură chemați sub arme oameni de elită, anume toți bărbații vînjoși care se aflau în floarea vîrstei și care păreau ca făcuți pentru război. În același timp începu o mare forfotă în tot imperiul, ca să se poată aduna o armată îndeajuns de numeroasă pentru a face față puhoiului de barbari ce fusese semnalat. Alexandru adună efectivele de care dispunea la Roma, le porunci să vină la locul de întrunire obișnuit, și acolo, din înaltul unei tribune, le ținu următoarea cuvîntare :

„Tovarășii mei de arme !

„Aș fi vrut să vă vorbesc și astăzi în termenii cu care sînteți învățați și care mie îmi aduceau laude de bun vorbitor, iar vouă, celor ce mă ascultați, vă făceau atîta plăcere. Ați avut parte de ani îndelungați de pace ; de aceea cînd veți afla noutățile cu totul neașteptate pe care mă pregătesc să vi le destăinuiesc, mă tem că vă veți însăpăimînta. Atîta doar că un bărbat viteaz și înțelept trebuie să știe nu numai să dorească ceea ce îi poate fi spre bine, ci să și facă față neprevăzutului. Dulce lucru e să te poți bucura de ceva plăcut ; dar, pe de altă parte, nu trebuie să uităm că bărbăția cu care îndeplinim cele ce se cer făcute împotriva voiei noastre ne face cinste. Cea ce săvîrșește cel dintîi o nedreptate nu poate spune că e mînat de un îndemn bun ; cine însă se pregătește să alunge pe cei ce i-au tulburat liniștea o face mînat de o conștiință curată ; speran-

¹⁷⁰ Întemeietorul regatului part — cca 250 î.e.n.

țele lui nu purced din gândul de a nedreptăți pe cineva, ci din intenția de a se apăra.

„Persul Artaxares și-a ucisul stăpînul — pe Artabanos — a trecut puterea [aceluia] în seama perșilor și a îndrăznit chiar să nesocotească puterea armelor noastre și să calce în picioare prestigiul romanilor, încercînd să străbată și să pustiască cuceririle imperiului nostru. Pe acest om eu unul am încercat mai întîi să-l înduplec prin slovă scrisă și prin viu grai să se oprească din nebunia lui fără margini și să-și stăvilească pofta de lucru străin ; el însă, împins de obișnuita lăudăroșenie a barbarilor, nu înțelege să-și vadă de lucru la el acasă și ne provoacă la război. Atunci să nu zăbovim și să nu stăm în cumpănă ; veterani, aduceți-vă aminte de cîte ori ați învins pe barbari sub comanda lui Severus și a lui Antonin, părintele meu ! Iar voi, tineri, care rîvniți să vă faceți un nume, arătați că nu vă pricepeți numai să stați liniștiți și supuși pe timp de pace, ci că, la nevoie vă puteți bate ca niște bravi ! Barbarii nu-s îndrăzneți decît cu cei ce dau înapoi în fața lor sau cu cei care șovăie ; însă alta e purtarea lor cînd au a face cu un dușman care li se împotrivesc. Barbarii nu trag nădejde din lupta corp la corp cu dușmanul, ci [acționînd] prin atacuri ori prin retrageri își închipuie că tot ce le cade în mînă poate rămîne al lor pentru totdeauna.

„Noi însă avem de partea noastră disciplina și ordinea și am învățat să-i învingem în orice împrejurare“.

CAPITOLUL IV

Discursul lui Alexandru a fost primit cu urale din partea întregii armate, care astfel își arăta entuziasmul față de campanie. Împăratul le acordă mari gratificații și le ordonă să se pregătească de plecare. După aceea se duse în senat unde ținu o [a doua] cuvîntare asemănătoare celei dintîi, decretînd totodată plecarea. În ziua hotărîită jertfi, îndeplinind actele de cult prescrise cu ocazia plecării la război, și așa, petrecut de senat și de toată populația, părăsi Roma, către care întorcea mereu o față scaldată de lacrimi. Dar de altfel și civilii care ieșiseră să-l petreacă plîngeau cu toții, căci Alexandru sădise în inimile lor o mare dragoste pentru el, care crescuse în mijlocul lor și domnise peste ei în pace vreme de atîția ani.

Drumul a fost străbătut cu toată graba. Cu acest prilej Alexandru vizită Illyria și garnizoanele [romane] de pe cuprinsul ei, strînse și de pe aceste meleaguri o armată numeroasă, ajungînd în cele din urmă la Antiohia. Acolo își făcu toate pregătirile de război, supunîndu-și soldații la felurite exerciții și instruindu-i în ale războiului.

Cu toate acestea împăratul găsi de cuviință să trimită o nouă solie regelui pers, pentru a începe cu el tratative de pace și alianță ; Alexandru nădăjduia să-l poată îndupleca sau înfricoșa cu prezența lui. Însă regele barbar respinse pe soli ; după aceea alese patru sute de bărbați perși dintre cei mai vînjoși, îmbrăcați în veșminte scumpe și aur, echipați cu arcuți și cu cai, și îi trimise în solie la Alexandru cu intenția de a-i uimi

pe romani prin înfățișarea și costumele lor. Această solie era trimisă să aducă la cunoștință romanilor că marele rege Artaxares le poruncește lor și împăratului lor să se retragă de pe tot cuprinsul Siriei și al Asiei, opuse Europei, și să-i lase pe perși să stăpânească pînă peste Ionia și Caria și peste toate neamurile pe care Marea Egee și Pontul le despart [de continentul european], întrucît aceste tărîmuri aparțin perșilor din moși strămoși. Cam așa suna mesajul rostit de cei patru sute de trimiși. La auzul acestor cuvinte Alexandru porunci să fie prinși cei patru sute și să li se smulgă toate podoabele, apoi îi trimise în Frygia, unde îi stabili în cîteva sate, dîndu-le pămînt pentru lucrat. Împăratul se mulțumi să-i pedepsească cu exilul; a ucide altfel decît prin luptă niște oameni care nu făceau decît să dea de știre porunca stăpînului lor îi părea o neleguire, un lucru de-a dreptul josnic.

După această întîmplare, în timp ce Alexandru se pregătea să treacă de cealaltă parte a fluviilor și să-și ducă oastea pe pămînt străin, avură loc și cîteva răzmerițe în rîndurile armatei sosite din Egipt și din Siria, care încercă să-l răstoarne pe împărat. Vinovații fură prinși fără întîrziere și își primiră pedeapsa. Pe urmă Alexandru mută o parte din legiuni în alte puncte, care îi păreau mai bine așezate pentru stăvilirea atacurilor barbarilor.

CAPITOLUL V

După ce dădu aceste dispoziții și cînd marea mulțime a armatei se află adunată într-un singur loc, cînd socoti că trupele sale se pot măsura, ca de la egal la egal, cu puhoiul barbarilor, [împăratul] își împărți¹⁷¹, în urma unei consfățuiri cu prietenii săi, armata în trei corpuri, poruncind celui dintîi să se îndrepte spre miazănoapte, să străbată Armenia, care trecea drept prietena Romei, iar de acolo să invadeze țara mezilor. Cel de-al doilea corp de armată a fost trimis de el să atace teritoriul barbar pe la răsărit, anume prin acel punct în care, pe cîte se spune, Tigru și Eufratul se întîlnesc, ca apoi să se piardă în mlaștini fără ieșire, ceea ce face ca cele două fluvii să fie singurele cărora nu li se cunosc gurile. În sfîrșit cel de-al treilea corp, cel mai puternic din toate, rămase sub comanda lui directă, urmînd să atace pe barbari pe o rută de mijloc. În felul acesta, anume atacînd prin mai multe puncte, împăratul își închipuia că va putea lua dușmanul prin surprindere și pe nepregătite, și că mulțimea oastei perse, nevoită să se fărîmițeze mereu pentru a putea face față năvălitorilor, se va resimți, slăbindu-se și luptînd dezordonat. Pentru că, ce e drept, barbarii nu au la dispoziție trupe de mercenari¹⁷², ca romanii, nici o armată organizată și permanentă, instruită pentru meșteșugul războiului; ci la ei, la porunca regelui, toți bărbații — cît ar fi ei de mulți — și cîteodată chiar și femeile, se adună în acest scop.

¹⁷¹ În anul 232.

¹⁷² Herodian găsește avantajoasă folosirea de mercenari datorită, de bună seamă, îndelungatei lor instruiți și rutinei, experienței lor în lupte; în schimb uită un alt factor de seamă, anume moralul, care nu prevalează întotdeauna și multă vreme la ei.

La sfârșitul războiului fiecare se întoarce la casa lui, aducînd cu sine doar prăzile. Numai că de arc și de cal nu se slujesc numai în vreme de război, ca romanii, ci sînt învățați cu acestea încă din copilărie, iar vînătoarea este la ei o îndeletnicire de fiecare zi ; așa stînd lucrurile înseamnă că ei nu leapădă tolba niciodată și că niciodată nu coboară de pe cal, folosindu-se, dimpotrivă, neconținut atît de una cît și de celălalt, fie în lupta cu dușmanul lor, fie împotriva fiarelor.

Planul întocmit de Alexandru îi părea cît se poate de bun ; numai că soarta avea să-i încurce toate socotelile.

Armata trimisă să străbată Armenia, după ce izbuti abia cu mare greutate să treacă de munții neobișnuit de înalți și stîncoși ai acestei țări (era încă vară, ceea ce îngăduia străbaterea lor) se năspusti asupra Mediei, pustiindu-i meleagurile, dînd foc unui mare număr de așezări și luînd cu ea pradă. Regele pers, aflînd aceste lucruri, se gîndi să-i respingă cu toate forțele. Cu toate acestea nu izbuti să se împotrivescă romanilor cu prea mare succes, din pricina meleagurilor rîpoase care ofereau infanteriei romane un teren sigur, lăsînd-o să se miște în voie, cîtă vreme semeția munților se prefăcea într-o adevărată stavilă a iureșului cavaleriei barbare, împiedecînd-o să atace atît fățiș cît și prin surprindere. În acest timp regele pers primi prin cîteva persoane vestea că o a doua armată romană apăruse la răsăritul regatului parților și că îi pustia oîmpiile. Regele, temîndu-se că romanii vor încheia fără prea mare greutate socotelile lor cu parții ca după aceea să se năpustească asupra perșilor, lăsă în locul unde se afla ceva oaste — atîta cît i se păru că ajunge pentru apărarea Mediei — iar el, luînd cu sine tot grosul armatei, se grăbi să ajungă în răsărit.

Armata romană mărșăluia în dezordine ; nici picior de dușman, nici urmă de împotrivire în calea ei. Acest fapt îi făcea să creadă că Alexandru se și repezise cu cel de-al treilea corp de armată, cel mai puternic și mai mare dintre toate trei, în mijlocul barbarilor, hărțuindu-i, silindu-i să li se împotrivescă din răspuțeri și, prin aceasta, înlesnindu-le lor o invazie lipsită de griji și de primejdii. Tuturor celor trei armate li se recomandase, de la bun început, să se arunce năpraznic asupra țării vrăjmașe, și li se fixase un punct de întîlnire unde trebuiau să ajungă după ce vor fi distrus tot ce întîlniseră în drumul lor. Dar Alexandru, care rămăsese pe loc cu întreg corpul său de armată, renunțînd să mai atace dușmanul, le-a încurcat singur socotelile. Nu se știe ce-l va fi făcut să-și amîne plecarea : poate teama de a-și primejdui viața¹⁷³ pentru Roma, sau poate că a fost ținut în loc de mama lui, iar aceasta — la rîndul ei — îndemnată de o frică firească unei femei, ori dintr-o prea mare dragoste pentru copilul ei. Femeia aceasta îi tocea orice îndemn de bărbăție, asigurîndu-l că nu are nevoie să se expună în luptă, că altora le revine grija de a-și primejdui viața pentru el ; or, această stare de lucruri a adus după sine distrugerea armatei romane care se afla în plină înaintare.

Într-adevăr, regele pers apăru pe neașteptate în fruntea întregii sale oști, înconjurînd pe romani, prinzîndu-i ca într-o capcană și țintind din toate părțile cu arcul în ei. Armata romană a fost distrusă, neputînd face

¹⁷³ Textual : „suffletul și trupul”.

față situației din pricina inferiorității ei numerice, soldații fiind obligați să-și acopere părțile descoperite ale trupului, în care ceilalți ținteau [fără încetare].

Soldații nu mai doreau acum să lupte, ci singurul lor gând era ce să facă pentru a-și putea apăra trupurile. Înghesuții cu toții, unul în altul, și făcând din scuturile lor îndreptate înaintea un zid de apărare, dădeau impresia că susțin un asediu; în sfârșit căzînd, în bătaia săgeților, unul după altul, se mai împotriviă cît putură, cu bărbăție, dar pînă la urmă pieriră cu toții. Groaznică și aproape nemaiauzită nenorocire s-a abătut în acea zi asupra romanilor, care pierdură o armată foarte mare și întru nimic mai prejos, în ce privește renumele și puterea ei, decît oricare dintre oștile din vechime!

În schimb succesul acestei bătălii încîntă pe regele pers care, din acea clipă, începu a se gândi la isprăvi mai mari.

CAPITOLUL VI

Știrile îl găsiră pe Alexandru zăcînd bolnav, fie din pricina supărării, fie din pricina climatei, și îl necăjiră nespun, iar armata care fusese ținută în loc se minie cumplit împotriva lui, pentru că nu se ținuse de cuvînt, nu păzise înțelegerea făcută, trădînd armata care pătrunsese pe pămînt vrăjmaș.

Alexandru nu mai putea îndura boala și căldura înăbușitoare a climatei; și cum toată armata era cuprinsă de boală — îndeosebi soldații illyri care, învățați cu o altă climă, mai umedă și mai rece, și care mîncau, ca de obicei, o mare cantitate de alimente, mureau în chinuri cumplite — decretă întoarcerea la Antiohia și trimise armatei din Media cîteva curieri care să-i comunice ordinul de întoarcere. Cea mai mare parte a acesteia din urmă a pierit în timp ce străbătea munții, și mulți au rămas schilozi trecînd printr-o regiune cu o iarnă atît de vitregă, așa că, pînă la urmă, din mulțimea celor plecați nu s-au mai întors decît foarte puțini oameni. Alexandru aduse trupele principalului său corp de armată în Antiohia, [armată] din rîndurile căreia lipsea, de asemenea, o mulțime de oameni, ceea ce stîrni în cugetele soldaților o mare supărare, pătînd numele lui Alexandru, ale cărui planuri dăduseră greș, căruia soarta îi fusese potrivnică, în sfârșit care pierduse cea mai mare parte a efectivelor celor trei corpuri de armată de sub comanda lui în împrejurări nefericite, cum au fost boala, războiul și frigul.

Ajuns la Antiohia, după arșița de care avusese parte în Mesopotamia, Alexandru își reveni repede în puteri datorită aerului curat și apei de care dispunea orașul și își atrase din nou simpatia soldaților, consolîndu-i pentru tot ce înduraseră cu mari sume de bani — singurul leac care-l făcea să creadă că i-ar mai putea aduce bunăvoința armatei. În vremea aceasta strînse și instrui o oaste pentru a porni din nou împotriva perșilor, în cazul că aceștia nu se vor astîmpăra și îi vor supăra.

Sosi în sfârșit și vestea că regele pers își demobilizase oastea, trimițînd oamenii pe la casele lor. Pentru că deși barbarii păreau să fi învins

în ceea ce era de căpetenie [în acest război], totuși luptele de uzură pe care le avuseseră mereu în Media și cioncirea care avusese loc pe pământul părților îi sleiseră ; mulți dintre ei își pierduseră viața, iar numărul răniților era încă și mai mare. De altfel mai trebuie adăugat aici că înfrângerea romanilor nu s-a datorat lipsei lor de vitejie, deoarece și ei au adus mari pierderi în rindurile dușmanului, însă în cele din urmă au fost zdrobiți din pricina inferiorității lor numerice ; numărul pierderilor pare să fi fost cam același de amândouă părțile, așa că barbarii rămași în viață par să fi obținut victoria datorită mai mult mulțimii lor decât virtuților lor războinice. Iată de altfel o dovadă grăitoare a pierderilor suferite de ei : vreme de trei sau patru ani barbarii șezură liniștiți și uitară de arme. Alexandru, aflînd de această stare de lucruri, își prelunge șederea în Anti-ohia și, bucuros că a scăpat de grija războiului, se lăsă în voia vieții plăcute a orașului.

CAPITOLUL VII

Cu toate acestea împăratul socotea că pacea și cumințenia în care păreau a se fi cufundat perșii nu avea sorti să țină multă vreme. Își închipuia însă că barbarii vor avea nevoie de un răgaz oarecare pînă cînd să-și poată din nou pune pe picioare o armată care, o dată desființată, cu greu mai putea fi adunată la un loc. Căci nu era vorba de o armată disciplinată și permanentă, ci mai degrabă de o gloată decât de o oaste, o gloată nevoită să se mulțumească, drept merinde, cu puținul pe care fiecare și-l aducea de acasă pentru nevoile sale, și de oameni care numai anevoie pot fi smulși de lîngă copiii, femeile și pământul lor, de care nu se despart decât cu mare părere de rău.

Dar iată că pe neașteptate soli și scrisori sosiră, tulburînd liniștea lui Alexandru și cufundîndu-l în griji și mai mari. Comandanții militari ai Illyriei îi scriau împăratului că germanii trecuseră Rinul și Dunărea, că pustiau teritoriile romane atacînd cu forțe numeroase garnizoanele așezate pe malul apelor, orașele și satele, amenințînd cu o mare primejdie Illyria vecină Italiei, la care adăugau că e nevoie chiar de prezența lui, în fruntea întregii armate pe care o avea la îndemînă.

Veștile îl tulburară pe Alexandru și mîhniră pe soldații illyri, peste care se abătuse o îndoită nenorocire : întii cele pățite în luptele cu perșii ; al doilea, amănuntele pe care fiecare le afla despre urgia pe care germanii o abătuseră asupra celor dragi. De aceea începură a se răzvrăti, învinuindu-l pe Alexandru că după ce pierduse războiul din Orient datorită numai delăsării și lașității lui, acum se arăta zăbavnic și șovăitor și în fața evenimentelor care aveau loc în partea de miazănoapte a imperiului. Numai că Alexandru și curtenii din preajma lui începură a tremura pentru însăși soarta Italiei. Amenințarea germanilor li se părea cu mult mai primejdioasă decât aceea care le venea din partea perșilor. Aceștia din urmă trăiesc undeva, spre răsărit, sînt despărțiți de pământul Italiei — de care abia dacă au auzit vreodată vorbindu-se — prin întinderi nesfîrșite de pămînt și de o mare întinsă, pe cînd illyrii, care trăiau înghesuți pe o

fișie îngustă de pământ și nu ocupau decît o mică parte a teritoriului roman, făceau ca germanii să ajungă aproape vecini cu popoarele Italiei¹⁷⁴. De aceea dădu ordin de plecare, deși fără voia lui și cu strîngere de inimă; însă mai de voie, mai de nevoie, lăsă în urma lui atîta armată cîtă îi părea că ajunge să apere malurile rîurilor [de graniță] ale imperiului, întări cu grijă fiecare garnizoană și toate forturile și le înzestră cu trupele necesare, apoi porni în mare grabă, în fruntea trupelor rămase, în întîmpinarea germanilor.

Drumul a fost străbătut în marș forțat și, curînd, ajuns la Rin, [împăratul] începu să-și facă pregătirile de atac împotriva germanilor¹⁷⁵. Fluviul a fost străbătut de-a curmezișul de [un pod de] vase care, strîns legate unul de altul, trebuiau să înlesnească trupelor sale traversarea. Rinul și Dunărea sînt cele mai mari fluvii de la mieznoapte și curg de-a lungul Germaniei și, respectiv, al Pannoniei. Aceste fluvii sînt navigabile pe timp de vară datorită atît adîncimii cît și lățimii lor; dar iarna, cînd sînt prinse de gheață, se poate trece cu carul peste ele, întocmai ca pe o cîmpie. Apa fluviului ajunge atunci atît de dură și atît de solidă că rezistă nu numai sub loviturile copitelor calului și sub greutatea pașilor omului, ci chiar mai mult decît atît: cei care doresc să scoată apă nu au trebuință nici de cană, nici de vase goale, ci de secure și de cîrlige, cu care o sparg, ridicînd apa fără nici un alt mijloc și ducînd-o cu ei ca o piatră.

Iată dar cum se comportă aceste fluvii.

Alexandru luase cu el numeroși mauri și un mare număr de arcași aduși din Orient și din țara osroenilor¹⁷⁶, cărora li se adăugau soldații parți ce se înrolaseră fie de bunăvoie, fie atrași de bani, spre a-i da ajutor; împăratul pregătea toate aceste trupe pentru ciocnirea cu germanii. Adevărul este că o asemenea armată înseamnă o mare primejdie pentru germani, pentru că maurii țintesc de departe cu sulițele lor și, mai mult decît atît, se pricep să atace năprasnic și să se retragă de îndată, iar arcașii lor ochesc fără greș, de departe, în capetele descoperite și în trupurile uriașe ale acelor...¹⁷⁷ [Germanii] se repezără să li se împotrivescă în luptă deschisă și în nenumărate rînduri lupta lor cu trupele romane rămase nedecisă.

Iată dar situația în care se găsea Alexandru.

La un moment dat¹⁷⁸ împăratul găsi de cuviință să trimită germanilor o solie care să înceapă cu ei tratative de pace. Alexandru făgăduia să le îndeplinească toate voile și să le dea orice sumă de bani. Argumentul îi înduplecă pe germani, care sînt lacomi de arginți și au obiceiul să vîndă mereu romanilor pacea, pe bani. Acest fapt l-a și determinat pe Alexandru să încerce a obține de la ei un tratat de pace în schimbul unei sume, lucru care în tot cazul îi părea preferabil primejdiilor războiului. Soldații însă își arătară nemulțumirea față de pierderea de vreme la care fuseseră obligați de Alexandru, care nu arăta nici un fel de destoinicie și nici un interes

¹⁷⁴ Illyrii ocupau teritoriul cuprins între rîul Savus (Sava) și marea Adriatică, corespunzînd aproximativ Jugoslaviei moderne.

¹⁷⁵ În anul 234.

¹⁷⁶ Vezi nota 100.

¹⁷⁷ Lacună.

¹⁷⁸ În iarna anului 234/235.

pentru război, petrecîndu-și timpul numai în întrecerile de care și cu alte lucruri plăcute, cînd ar fi trebuit să pornească în urmărirea germanilor ca să-i pedepsească pentru obrăznicia lor.

CAPITOLUL VIII

În rîndurile armatei se afla un oarecare Maximin, de felul lui dintr-un sat aflat — pe cîte se pare — într-o regiune dintre cele mai depărtate și pe jumătate sălbatică ale Traciei. În copilăria lui dusesse vitele la păscut, apoi, de tînr, fusese recrutat pentru cavalerie, datorită staturii lui înalte și vînjoase¹⁷⁹. Încetul cu încetul soarta îi croise drum, făcîndu-l să urce întreaga ierarhie militară, iar în urmă i se încredințase conducerea unor unități militare și guvernarea unor provincii. Avînd în vedere marea experiență militară a acestui Maximin — lucru care ne este cunoscut de mai sus — Alexandru îl însărcinase cu comanda tinerilor soldați, cu scopul de a instrui tineretul și de a-l pregăti pentru război. Maximin își îndeplinea însărcinările cu multă sîrguință, cîștigînd inimile soldaților, cărora nu se mulțumea să le spună ce au de făcut, ci, întotdeauna le da el cel dintîi pildă. De aceea tinerii nu erau, de fapt, niște învățăcei, ci niște imitatori plini de rîvnă ai vitejiei lui. Afară de aceasta Maximin știa să și-i apropie cu daruri și cu tot felul de dovezi de prețuire. Așa se făcea că recruții — dintre care, îndeosebi, marele număr de tineri aduși din Pannonia — erau înocințați de vrednicia lui Maximin și își băteau joc de Alexandru, care nu ieșea din cuvîntul mamei sale; statul — adăugau ei — se afla sub autoritatea și la chemul unei femei, în timp ce împăratul nu dădea decît dovezi de incapacitate și de lașitate în război. Fără încetare ei își împărtășeau amintirile eșecurilor din Orient, a căror vină cădea în seama nehotărîrii lui, și constatau că nici în Germania nu dăduse nici o dovadă de bărbăție ori de înflăcărare. Întrucît erau hotărîți să schimbe pe împărat, plictisiți de lungimea domniei prezente, la care se adăuga faptul că rămăseseră fără nici o posibilitate de cîștig, căci [Alexandru] nu mai avea bani de cheltuit pentru ei — și cum, pe de altă parte, o schimbare de situație le-ar fi adus tot felul de avantaje, iar celui care avea să ajungă la tron pe neașteptate viitorul avea să-i pară plin de promisiuni și prețios, hotărîră să răstoarne pe Alexandru și să-l aleagă cezar și împărat pe Maximin, tovarășul lor de arme și de tabără. Acesta, datorită experienței și destoiniciei lui, părea în stare să ducă războiul la bun sfîrșit.

Soldații se adunară deci pe cîmp, înarmați ca pentru a începe obișnuitele lor exerciții, iar la sosirea lui Maximin în mijlocul lor, fie că acela nu știa nimic din cele petrecute, fie că pusesse la cale totul într-ascuns, îi puseră pe umeri mantia împărătească de purpură și îl declarară împărat. La început Maximin încercă să-i înduplece și să smulgă de pe el mantia de purpură; dar cînd aceia, cu sabia în mînă, începură a strînge rîndurile în jurul lui, amenințîndu-l cu moartea, Maximin găsi că primejdia de

¹⁷⁹ După *Historia Augusta*, *Maxim.*, cap. VI, Maximin era un adevărat uriaș măsurînd opt picioare înălțime (cca. 2,35 m) și înzestrat cu o putere și cu o rezistență fizică extraordinară.

mai târziu era preferabilă celei în mijlocul căreia se găsea în acea clipă, așa că primi titlul care, după câte spunea el, îi fusese prezis în nenumărate rînduri de oracole și prin vise. Și după ce mărturisi soldaților că primește numirea cu totul împotriva voiei sale și numai ca să le facă pe plac, îi îndemnă să treacă la fapte și, cu arma în mîină, să pornească degrabă împotriva lui Alexandru, înainte ca acesta să fi prins de veste, ca să sperie pe soldații ce se aflau cu el și pe cei din garda personală a împăratului, ori de nu, ca să-i silească să treacă de partea lor, sau, la nevoie, chiar să-i reducă la tăcere fără prea mare împotrivire, o dată ce îi vor fi luat pe nepregătite și fără a se aștepta la așa ceva. După ce le cîștigă încrederea și devotamentul și după ce le dublă rațiile alimentare făgăduindu-le, totodată, mari sume de bani, după ce îi iertă de toate pedepsele, și de toate păcatele lor, îi porni la drum; pentru că locul unde se aflau corturile lui Alexandru și ale oamenilor lui nu era departe.

CAPITOLUL IX

La primirea acestor știri Alexandru își pierdu cumpătul. Îngrozit de o veste atît de neașteptată, dădu buzna afară din cortul împărătesc, plîngînd în hohote, tremurînd, învinuindu-l pe Maximin de necredință, de lipsă de recunoștință și înșirînd toate binefacerile de care acela se bucurase din partea lui; apoi începu a-i învinui pe tinerii soldați că au cutezat la așa ceva, fără a-și da bine seama ce fac, călcîindu-și jurămîntul — după care se jură să le dea tot ce-i vor cere și să-și îndrepte toate greșelile. În schimb soldații care se aflau cu el în ziua aceea îl conduseră înapoi în urale, făgăduindu-i că îl vor apăra cu toată îndîrjirea.

Noaptea trecu. În zori, cîțiva oameni dădură de știre că Maximin se apropie, că praful stîmrit [de armata lui] se vede de departe și că se poate auzi zgomotul strigătelor unei mari mulțimi de oameni. Atunci Alexandru ieși din nou în cîmp deschis, chemă înaintea lui pe soldați, rugîndu-se de ei să se bată pentru el și să salveze un om pe care ei îl aduseseră la tron și sub a cărui domnie, vreme de paisprezece ani, nu-i putuseră aduce nici o învinuire; în sfîrșit, după ce izbuti să le stoarcă lacrimi și le cerși mila, le porunci să-și ia armele și să iasă la luptă.

Soldații îi făgăduiră, la început, cele cerute, dar încetul cu încetul începură a se retrage fără a pune mîna pe arme. Unii îndrăzniră chiar să ceară capul ajutorului de comandant al armatei și al persoanelor care făceau parte din anturajul lui Alexandru, în seama cărora aruncau vina trădării. Alții ridicau glasul împotriva mamei lui, pe care o învinuiau de zgîrcenie, zicînd că ține banii sub cheie și că din pricina micimii de suflet și a nehotărîrii ei — ori de cîte ori era vorba să împartă bani la oameni — ea făcuse ca Alexandru să fie uînt de armată. Trecu astfel o bucată de vreme în care rămaseră pe loc, strigîndu-i fel de fel de lucruri; dar cînd armata lui Maximin începu a se arăta înaintea ochilor, cînd auziră strigătele prin care trupele tinere își îndemnau tovarășii de arme să scape de sub ascultarea unei muieri zgîrcite și a unui tinerel fricos ce nu ieșea din voia mamei, și să treacă de partea unui bărbat viteaz și cu experiență

și a unui tovarăș care, învățat cu războiul, nu-și lepăda niciodată armele, le dădură așcultare, îl lăsară pe Alexandru singur și se alăturară lui Maximin, aclămat astfel împărat de toată lumea.

Alexandru, care tremura din toate încheieturile și nu mai știa pe ce lume se află, ajunsese cu greu pînă la cort unde, în așteptarea călăului, se aruncă în brațele mamei, jelindu-se și, după cîte se pare, învinuind-o ca fiind singură răspunzătoare de soarta lui. Iar Maximin, pe care toată armata îl recunoscuse împărat, trimise un tribun și mai mulți centurioni cu ordin să-l ucidă pe Alexandru, pe mama acestuia și pe toți cei din preajma lui care vor încerca să se împotrivescă. Trimișii dădură buzna în cort omorînd pe Alexandru, pe Mamaea și pe toți cei care li se părură că fac parte dintre prietenii și oamenii ce se bucurau de prețuirea lui, dintre care nu scăpară decît cîtiva, izbutind să fugă și să se ascundă cîtăva vreme. Pe toți aceștia Maximin avea să-i adune, după o scurtă trecere de timp, și să-i ucidă la rîndul lor.

Iată dar de ce moarte¹⁸⁰ au avut parte Alexandru și mama lui. Domnia lui a ținut paisprezece ani și a fost pentru supușii lui o domnie fără cusur și fără vărsare de sînge. Alexandru nu a știut ce e omorul, nici ce e josnicia, și s-a ferit întotdeauna să facă nedreptate arătîndu-se, dimpotrivă, iubitor de oameni și plin de bunăvoință. Și domnia lui Alexandru nu ar fi fost, cu adevărat, obiectul nici unor critici, dacă nu ar fi existat învinuirile de zgîrcenie și de micime de suflet care i s-au adus din pricina mamei sale.

¹⁸⁰ La 18 martie (?) 235.

C A R T E A A VII-A

Maximin (235—238) ; Gordian I (238) ; Maximus și Balbinus

CAPITOLUL I

În cartea precedentă am arătat ce viață a dus și de ce moarte a avut parte Alexandru, după paisprezece ani de domnie.

Maximin, o dată ajuns la tron, schimbă cu totul fața lucrurilor, făcând uz de puterea încredințată lui cu asprime și căutînd să provoace frica. Maximin s-a străduit să prefacă domnia atît de blîndă și moderată de mai înainte într-o îngrozitoare tiranie, știindu-se urît pentru faptul că era cel dintîi om care izbutise să se ridice de la cea mai umilă existență pînă la condiția lui de acum. Apucăturile îi erau, după cum îi era și neamul, barbare ; sîngeros ca poporul din care se trăgea, își pusese în gînd să-și întărească domnia prin crimă, temîndu-se ca nu cumva cele făcute de el să ajungă de rîsul senatului și supușilor săi, care nu aveau să mai țină seama de situația lui prezentă ci, dimpotrivă, aveau să se gîndească numai la copilăria lui umilă.

Drept este că toată lumea clevea pe seama lui arătîndu-și nemulțumirea pentru faptul că după ce mînase turmele în munții Traciei și după ce, datorită taliei și puterii [neobișnuite] a trupului său, intrase în rîndurile neînsemnatei armate de pe acele meleaguri, soarta îl trăsese după ea pînă la tronul Romei. De aceea de prietenii lui Alexandru, care odinioară, aleși fiind de senat, îl întovărășeau pe acela pretutindeni pentru a-i da sfaturi, se descotorosi fără zăbavă și fără a face vreo excepție, pe unii trimițîndu-i la Roma, pe alții aruncîndu-i tocmai departe, sub pretextul numirii lor în anumite funcții administrative, de fapt ca să rămînă singur stăpîn pe armată și să nu aibă [lîngă sine] pe nimeni care să se poată lăuda că este de neam mai ales decît el ; ca apoi, așa stînd lucrurile și nemaiavînd în preajma lui nici o persoană căreia să fie nevoit a-i arăta respect, să-și poată dezlănțui teroarea ca din înaltul unei cetățui. Personalul de la curte, care îi slujise lui Alexandru atîta amar de ani, a fost și el concediat fără nici o excepție, ba pe cei mai mulți dintre ei îi și

ucise, temîndu-se că uneltesc împotriva lui, căci ştia cît de mult îi duruse pe aceşti oameni uciderea fostului împărat.

Descoperirea unui complot îndreptat împotriva lui îi spori cruzimea şi ura pe care o avea faţă de toată lumea ; în acest complot erau amestecaţi o mulţime de centurioni şi senatul fără nici o excepţie.

Există anume printre patricieni un oarecare Magnus, fost consul ; acest om i-a fost denunţat că ar strînge armată împotriva lui şi că se străduia să hotărască pe unii soldaţi să-i încredinţeze lui domnia. Iată acum şi planul lui de acţiune. Maximin construisese un pod peste fluviu şi se pregătea să pornească împotriva germanilor. Într-adevăr, din clipa în care pusese mîna pe putere, împăratul nu încetase a se pregăti de război, şi întrucît statura lui înaltă, iscusinţa lui într-ale armelor şi experienţa pe care o avea în războaie îi păreau a fi cauza aducerii lui la tron, Maximin îşi pusese în gînd să confirme prin fapte această părere şi aşteptările soldaţilor, încercînd totodată să ridiculizeze şovăielile şi laşitatea dovedite în război de Alexandru, [cusururi] care, de altfel, îşi primiseră pedeapsa cîvenită. Aşa că nu înceta să-şi instruiască trupele, supunîndu-le cu arma în mîna la tot felul de exerciţii. În vremea aceasta avea loc construirea podului, urmînd ca împăratul să pornească împotriva germanilor în viitorul cel mai apropiat.

În acest timp se spune că Magnus izbutise să convingă cîţiva soldaţi — puţini la număr, ce e drept, însă destoinici, şi tocmai pe cei cărora le fusese încredinţată paza şi păstrarea în bune condiţii a podului — ca, după trecerea lui Maximin, să distrugă podul, lăsîndu-l [pe împărat] în voia barbarilor, o dată ce-i fusese tăiată calea de întoarcere. Împăratului i-ar fi fost cu neputinţă să treacă din nou peste fluviul acela neobişnuit de lat şi de adînc, după distrugerea podului, fiind lipsit de corăbii pe malul opus, cel al duşmanilor. Acestea se spune că erau elementele planului — fie el adevărat, fie el o înscenare pusă la cale de către Maximin, lucru, de altfel, greu de spus, întrucît cazul a rămas pînă astăzi necercetat. Într-adevăr învinuţii n-au avut parte de proces, nici nu li s-a dat posibilitatea să se apere ; ci toţi cei suspecti au fost ridicaţi pe neaşteptate şi ucişi de el fără cruţare.

A avut loc şi o trădare a arcaşilor osroeni, pe care moartea lui Alexandru îi necăjise cumplit. Aceştia, întîlnindu-se cu un fost consul şi, în acelaşi timp, unul dintre prietenii lui Alexandru (numele lui era Quartinus ; şi mai trebuie spus că Maximin îl scosese pe acest om din rîndurile armatei), puseră mîna pe el împotriva voii lui şi, mai înainte ca el să-şi poată da seama ce se întîmplă, îl numiră general, punîndu-i mantia de purpură pe umeri ; apoi aducînd cu mare alai focul¹⁸¹ înaintea lui (două dovezi de cinstire care aveau să-i fie fatale), îl aduseră în fruntea statului deşi Quartinus nu-şi dorise nimic din toate acestea. Însă în timpul nopţii, pe cînd se odihnea în cort, Quartinus a fost atacat pe neaşteptate de aghiotantul său, un om care trecea drept prieten în ochii lui, anume fostul comandant al osroenilor, pe numele lui Macedo, deşi tocmai el avusese iniţiativa sechestrării lui Quartinus, luînd parte la răzmeriţa osroenilor. Macedo, care nu putea avea nici o pricină de duşmă-

¹⁸¹ Vezi nota 40.

nie ori de ură, a ucis un om pe care chiar el îl silise atît prin faptă cît și prin viu grai [să pună mîna pe putere]; și închipuindu-și că va avea parte de cine știe ce răsplată, i-a tăiat capul, ducîndu-l lui Maximin. Pe împărat isprava, care îl scăpase de un dușman, îl bucură, dar pe ucigaș, care își făcea visuri, așteptîndu-se să pună mîna pe o răsplată de mare preț, el dădu poruncă să-l omoare, învinuindu-l că a fost instigatorul răzmeriței și ucigașul unui om pe care îl stîrnise împotriva voii lui, dovedindu-și lipsa de credință față de prieteni.

Întîmplări ca acelea descrise mai sus îl întăritară pe Maximin, făcîndu-l mai aspru, mai crud decît era de felul lui. De altfel toată înfățișarea lui te înfiora, și trupul îi era atît de mare [și vînjos], că anevoie puteai găsi, atît printre atleții elini cît și printre cei mai crînceni dintre barbari, un bărbat care să se poată măsura cu el.

CAPITOLUL II

După ce termină pregătirile arătate mai sus, împăratul porni în fruntea întregii armate, trecu podul fără a-și mai face griji, grăbindu-se să dea piept cu germanii. Nespus de numeroasă era oastea pe care o comanda Maximin — aproape întreaga armată romană! În plus, trebuie pomenit marele număr de sulițași mauri și de arcași osroeni și armeni — unii supuși romanilor, iar ceilalți aliați cu ei — la care se adăugau, în număr mai mic, părții ce se înrolaseră singuri, atrași de bani, sau care, ca prizonieri de război, erau nevoiți să slujească romanilor. Oastea aceasta atît de mare fusese adunată încă dinainte, de către Alexandru, însă Maximin îi sporise rîndurile și o pusese pe picior de război. În luptele cu germanii, sulițașii și arcașii, care se pricep atît de bine să năvălească peste ei prin surprindere și care cu greu se dau înapoi în fața dușmanului, par să aducă [romanilor] cele mai mari servicii. O dată ajuns pe pămînt dușman, Maximin străbătu o mare întindere fără a întîmpina rezistență; barbarii se retrăgeau neconținut înaintea lui. Împăratul pustii toată regiunea — era tocmai anotimpul în care grîul dă în spic — dînd foc satelor, pe care le lăsa la cheremul soldaților săi, pentru pradă. Focul mistuie cu mare ușurință cetățile și toate casele germanilor; pietrele și cărămizile sînt rare la ei, pe cînd codrii sînt bogați în copaci, și belșugul de lemn îi face să-și construiască locuințele lor sărăcicioase din bîrne proptite și îmbinete una într-alta.

Maximin pătrunse adînc în inima țării luînd măsurile arătate mai sus și alegîndu-se cu o pradă bogată; cirezile întîlnite în cale erau și ele lăsate soldaților. Germanii se retrăseseră dinspre cîmpie și din regiunile lipsite de păduri, ascunzîndu-se în fundul codrilor ori așezîndu-se în regiuni mlăștinoase, cu gîndul de a lupta și de a da atacul acolo; desimea copacilor trebuia să-i ferească de săgețile și sulițele vrăjmașilor, iar adîncimea mlăștinilor era o primejdie pentru romani, aceștia nefiind cunoscători ai locurilor; lor, în schimb, care cunoșteau din experiență porțiunile de netrecut și pe cele pe unde se putea trece, le era ușor să le străbată, vîrîndu-se în apă cu picioarele pînă la genunchi. Germanii mai sînt, de

altfel, și foarte buni înotători, deoarece nu se scaldă decît în apă de rîu.

Iată dar pe ce teren au avut loc primele ciocniri, ale căror rezultate începură prin a surîde împăratului. Germanii se retraseră, fugind către una dintre mlaștinile acelea fără sfîrșit, și acest lucru îi făcu pe romani să stea în cumpănă, neștiind dacă să mai pornească în urmărirea lor, ori nu. Atunci Maximin se avîntă călare în apă și, deși calul se confundase pînă mai sus de pîntece, ucise pe toți barbarii care încercau să i se împotrivească; soldații se rușinară să-și lase împăratul singur să lupte pentru ei, așa că își luară inima în dinți și intrară, la rîndul lor, în mlaștină. Au căzut mulți, atît de o parte, cît și de cealaltă; dintre romani...¹⁸² pe cînd barbarii pierdură aproape toți oamenii care luaseră parte la luptă, datorită marii vitejii a împăratului; mlaștina se umplu de leșuri și sîngele înroși apa; lor, care erau învățați să lupte pe uscat, priveliștea aceasta le amintea mai degrabă de aceea a unei bătălii navale.

Această bătălie și vitejia împăratului au fost aduse la cunoștința senatului și a poporului printr-o scrisoare; dar nu numai atît, căci împăratul a dat poruncă să fie pictată scena, mult mărită, undeva în fața sălii de consiliu a senatului, pentru a da romanilor posibilitatea nu numai să afle, ci chiar să vadă cu ochii lor cele ce se petrecuseră. Pictura a fost însă distrusă mai tîrziu, din ordinul senatului, dimpreună cu celelalte mărturii ale cinstirii împăratului.

Au mai avut loc și alte lupte și în toate Maximin își dovedi vitejia, luînd parte activă la încăierare — ceea ce îi aduse laudele tuturor. Iar cînd numărul prizonierilor a fost îndeajuns de mare, încărcat de prăzi, în pragul iernii, s-a întors în Pannonia, oprindu-se la Sirmium¹⁸³ — pe cîte se pare cea mai de seamă cetate a ținutului — unde își începu pregătirile în vederea campaniei din primăvara următoare. Maximin amenința să nimicească și să supună toate populațiile barbare ale Germaniei, pînă la ocean — și, ce e drept, părea a fi tocmai omul în stare să-și ducă gîndul la bun sfîrșit.

CAPITOLUL III

Așa era împăratul la război; și fără îndoială că faptele lui l-ar fi umplut de glorie dacă nu ar fi fost atît de nesuferit și atît de fioros în ochii celor din jur și față de toată lumea. Ce folos că piereau barbarii, cînd chiar la Roma și în provinciile romane crimele întreceau numărul dușmanilor [uciși în război]? Ce folos că aducea prăzi de la dușmani, cîtă vreme jefuia de avere pe toți curtenii? Delatorii aveau toată libertatea — ba erau chiar încurajați — să pîrască, să aducă din nou la lumină procese de mult uitate sau chiar, dacă se putea, altele necunoscute și rămase fără rezultat. Da, ajungea să fii chemat înaintea tribunalului de un asemenea delator: sentința — confiscarea întregii averi — era ca și dată. În fiecare

¹⁸² Lacună.

¹⁸³ Sirmium: cetate însemnată a Pannoniei de jos și punct strategic al romanilor în războaiele cu popoarele din răsăritul Europei.

zi puteau fi văzuți cerșindu-și hrana oameni care, cu o zi înainte, treceau drept putred de bogați. Lăcomia tiranului nu cunoștea nici o limită, ascunzându-se în spatele pretextului pe care i-l prilejuiau gratificațiile ce trebuiau mereu făcute armatei. Maximin lua aminte la toate calomniile ce-i ajungeau la ureche, fără a ține seamă de vârsta ori rangul [celui pîrît]. Foarte mulți oameni, cărora mai înainte le fuseseră încredințate destinele unor provincii sau ale unor unități militare și care ajunseseră pînă la demnitatea consulară ori care se puteau mîndri cu victorii de mare răsunet, se văzură smulși departe de cămin, sub cea mai neînsemnată și îndoielnică învinuire, cu porunca să fie duși singuri, fără slujitori, în căruțe, călătorind zi și noapte dinspre orient, dinspre occident, sau, după caz, de la miazăzi pînă în Pannonia, unde se afla împăratul. Acolo el îi schingiuia și își bătea joc de ei, pedepsindu-i apoi fie cu exilul, fie cu moartea.

Atîta timp cît despotismul lui Maximin s-a mărginit să lovească în unul sau în altul, fără a depăși cercurile curtenilor săi¹⁸⁴, lumea de la oraș și provincialii nu s-au prea sinchisit de el; pentru că gloata nu ia niciodată seama la nenorocirile care se abat peste cei puternici și bogați, ci se întîmplă chiar ca unii, oameni de moravuri josnice și răi, pizmuindu-le celorlalți atît destoinicia cît și norocul de care avuseseră parte în viață, să se bucure [de asemenea nenorociri]. Dar cînd, după sărăcirea celor mai multe dintre casele de frunte [ale imperiului], Maximin socoti că banii în a căror stăpînire ajunsese nu reprezentau decît o sumă fără însemnătate, care nu-l putea mulțumi, și începu să recurgă la tezaurul public, luînd din banii destinați aprovizionării cu grîu ori sortiți plebei, sau din cei rezervați spectacolelor și jocurilor; cînd în sfîrșit se puse să topească darurile [din metale prețioase] care se păstrau în temple, statuile zeilor și cele ale eroilor, ornamentele de pe monumentele publice și lucrurile care împodobeau cetatea, sau, în sfîrșit, tot ce putea fi prefăcut în bani, măsurile acestea supărară plebea; privescuse pe care o oferea cetatea, care părea luată cu asalt, deși fără război și fără zăngănit de arme, aduse jalea în sufletele tuturor; unii oameni îndrăzniră chiar să-și înalțe brațele spre cer, hotărîți să apere templele și preferînd să cadă morți înaintea altarelor decît să vadă cu ochii lor jaful la care le era supusă cetatea lor de baștină.

Îndată mulțimile începură să se agite în cetăți și în provincie. Pînă și armata nu privea cu ochi buni faptele împăratului, mai ales cînd rudele și cunoștințele îi învinuiau cu înverșunare că Maximin nu face toate acestea decît numai ca să le fie lor pe plac.

CAPITOLUL IV

Toate cele de mai sus făceau ca mulțimile să-l urască pe Maximin și să se îndemne la răscoală. De altfel, pe bună dreptate. Toată lumea înălța rugăciuni invocînd numele zeilor nedreptățiți, însă nimeni nu

¹⁸⁴ Μέχρις οὐραίων — text corupt, după Stavenhagen, și neclar.

îndrăzne să dea semnalul de începere, pînă cînd, după scurgerea celui de al treilea an de domnie, libyenii puseră cei dintîi mîna pe arme, legîndu-se de o întîmplare fără nici o însemnătate (aşa cad întotdeauna domniile despotice) şi hotărînd să se răscoale.

Iată cum s-au petrecut lucrurile :

Unul [dintre funcţionarii imperiali] administra Cartagina cu foarte multă asprime, aducînd în dreapta şi în stînga fel şi fel de condamnări şi confiscînd averile, pentru a fi pe placul lui Maximin, care îşi alegea oamenii numai dintre cei pe care îi vedea că i se potrivesc în păreri. De aceea cînd se întîmpla ca printre demnitarii care vegheau asupra tezaurului public să se nimerească şi cîte un personaj ce îşi dovedise [în trecut] buna-credinţă (lucru atît de rar!) acesta, cunoscînd primejdia şi, în acelaşi timp, lăcomia de bani a împăratului, urma pildei celorlalţi, fie şi împotriva voii sale. În ceea ce îl priveşte pe guvernatorul libyan, acesta era neînduplecat faţă de toată lumea. Şi iată că se întîmplă să prindă în capcană cîtiva tineri care se trăgeau din cele mai nobile şi bogate familii, cărora îndată încercă să le ia banii, vrînd totodată să le confişte averile moştenite din moşi strămoşi. Întîmplarea îi scoase din răbdări pe aceşti tineri, care deocamdată făgăduiră să-i dea banii, cerînd însă un răgaz de trei zile. În acest răstimp organizară un complot, atraseră de partea lor pe toţi cei care era ştiut de ei că avuseseră cîndva de suferit de pe urma lui, ori care se temeau să nu le vină şi lor rîndul, şi le porunciră să aducă, noaptea, [în cetate] toată lumea de pe domeniile lor, înarmată cu bîte şi cu securi. Oamenii, supuşi poruncii stăpînilor lor, sosiră în cetate înainte de mijirea zorilor, ascunzînd sub veşminte armele aduse de ei în vederea acestui război improvizat. Numărul lor era mare, căci Libya este un continent foarte populat, cu o populaţie compusă îndeosebi din agricultori. O dată cu zorile tinerii porniră în fruntea mulţimii, ordonînd cunoscuţilor să-i urmeze, ca şi cum ar face parte din popor, şi înţelegîndu-se cu ei să nu scoată la iveală armele aduse şi să nu se măsoare în luptă decît numai dacă soldaţii sau civilii se vor rezezi la ei, încercînd să răzbune omorul pus la cale. Iar ei, cu cîte un pumnal ascuns în sîn, se îndreptară spre [reşedinţa] procuratorului¹⁸⁵, ca pentru a sta de vorbă cu el în privinţa banilor ; [o dată ajunşi acolo] tăbăriră asupra lui cînd omul se aştepta mai puţin, şi îl doborîră. Soldaţii care se aflau în preajma lui scoaseră săbiile cu gîndul să răzbune crima, dar [la acest gest] ţăranii săriră şi ei în ajutorul stăpînilor lor, ridicînd bîta şi secure şi punîndu-şi pe dată potrivnicii pe fugă.

CAPITOLUL V

Lovitura reuşise. Totuşi, situaţia deznădăjduită în care se găseau îi învăţă pe aceşti tineri că nu există pentru ei decît o singură posibilitate de scăpare, anume aceea de a adăuga celor săvîrşite de ei o faptă de o şi

¹⁸⁵ Procurator : înalt funcţionar imperial, în cazul de faţă însărcinat cu administrarea unei regiuni.

mai mare îndrăzneală, atrăgînd de partea lor pe guvernatorul întregii provincii și împărțind primejdia cu el; urma, așadar, ca întreg poporul de pe aceste meleaguri să fie împins la răscoală, o răscoală pe care lumea o dorea de mult — atît îl urau oamenii pe Maximin — dar pe care frica o înăbușise pînă acum. Tinerii știau bine cum stăteau lucrurile, așa că pe la amiază porniră spre reședința proconsulului¹⁸⁹, în fruntea întregii mulțimi de oameni.

Pe proconsul îl chema Gordian. Era un om bătrîn, căruia soarta îi hărăzise demnitatea de proconsul în pragul vîrstei de optzeci de ani; numai că Gordian îndeplinise și mai înainte vreme funcția de guvernator în multe provincii romane, dovedindu-și destoinicia prin măsuri vrednice de toată lauda. Acest trecut îi făcea să creadă că Gordian va primi bucuros domnia, ca o încununare a tot ce făcuse în viață, și că, pe de altă parte, atît senatul cît și poporul roman vor fi bucuroși să recunoască un om care se trăgea dintr-o familie vestită și care venea la domnie după ce mai întîi îndeplinise un întreg șir de funcții administrative.

Din întîmplare, în ziua în care avuseseră loc cele de mai sus, Gordian se afla la el acasă, unde avea de gînd să se odihnească pentru a mai uita de necazuri și de griji. Cu sabia în mînă, tinerii, și după ei toată mulțimea, trecură peste soldații ce făceau de gardă înaintea intrărilor, dădură buzna înăuntru și, găsindu-l întîins, pentru odihnă, pe un fel de pat, făcură roată în jurul lui, îi puseră mantia de purpură pe umeri și îl aclamară cu toate titlurile cuvenite unui împărat. Gordian, speriat de întîmplare (la care nu se aștepta cîtuși de puțin), crezu că i se întinde o cursă ori că e amenințat de cine știe ce uneltire, așa că sări din pat, îngenunchind și rugîndu-se de ei să cruțe un bătrîn care nu le făcuse niciodată vreo nedreptate și să rămînă credincioși și supuși împăratului lor. Dar cînd aceia începură a-l încolți cu sabia în mînă, văzîndu-i frica și dîndu-și seama că, fără a ști ce se petcuse între timp, Gordian nu avea cum pricepe adevărata cauză a situației prezente, unul dintre tineri, care se trăgea dintr-o familie mai aleasă și era meșter în cuvinte, porunci celorlați să tacă și să rămînă liniștiți, apoi, cu mîna pe mînerul sabiei, îi spuse următoarele:

„Ai de ales între două primejdii: una te amenință acum, cealaltă te așteaptă în viitor. Cea de acum, iat-o înaintea ochilor tăi; cealaltă e mai puțin sigură. Alege deci între a scăpa teafăr astăzi, cu noi, punîndu-ți nădejdea într-un viitor mai bun — în care noi credem cu toții — și între a muri pe dată, aici, de mîna noastră. Dacă alegi calea care îți se deschide acum, ai mulți sorți de izbîndă înaintea ta: gindește-te numai la ura pe care o nutrește toată lumea față de Maximin, la dorința lor fierbinte de a isprăvi o dată cu această cumplită tiranie, la faima pe care ți-au adus-o însărcinările tale din trecut și la trecerea și prețuirea de care numele tău s-a bucurat întotdeauna în ochii senatului și ai poporului roman. Dacă însă ai de gînd să ne respingi și să nu te alături nouă, sfîrșitul ți-e aproape; vom muri și noi, de ne este scris așa, însă nu înainte de a te fi ucis. Ce am îndrăznit noi să facem astăzi trage neapărat după sine o faptă

¹⁸⁹ Proconsul: magistrat căruia îi revenea sarcina guvernării unei provincii romane.

încă și mai deznădăjduită : s-a isprăvit cu omul care slujea tiraniei ; l-am ucis, plătindu-i astfel toate nelegiuirile lui de pînă acum.

„Așa stau lucrurile. Dacă tu vrei să ne ajuți și să împarți primejdia cu noi, vei putea ajunge la domnie și, prin aceasta, fapta noastră va fi ridicată în slăvi, scăpîndu-ne totodată și de pedeapsă“.

Cam acestea au fost cuvintele tînarului ; îndată mulțimea [celor de față] nu mai avu puterea să aștepte ci, în timp ce toată populația orașului dădea năvală, auzind ce se întîmpla, îl aclamă pe Gordian, cu titlul de August. Gordian încercă să scape, spunînd că e prea bătrîn ; însă fiind din fire un om căruia îi plăceau onorurile, primi în cele din urmă propunerea¹⁸⁷ cu satisfacție, preferînd primejdiei care îl amenința în acea clipă una mai îndepărtată și gîndindu-se că, la urma urmelor, la vîrsta lui înaintată, dacă se va întîmpla să moară împărat nu va fi un lucru chiar atît de rău.

Îndată toată Libya începu a se frămînta. Unii distrugeau monumentele ridicate în onoarea lui Maximin, alții împodobeau cetățile cu imagini și cu statui de ale lui Gordian, adăugînd vechiului său nume pe acela de „Africanus“, după numele lor ; pentru că în latinește aceasta este denumirea pe care o capătă libyenii de la miazăzi.

CAPITOLUL VI

Vreme de cîteva zile Gordian rămase la Thystrum¹⁸⁸, unde avusese loc evenimentul, purtînd titlul și semnele distinctiv de împărat. Apoi părăsi localitatea, îndreptîndu-se spre Cartagina, oraș pe care îl știa a fi cel mai mare și cel mai populat [al întregii regiuni], ca să poată pune la cale tot ce avea de făcut, ca și cum s-ar fi aflat la Roma. Într-adevăr, datorită marilor ei bogății, mulțimii locuitorilor și întinderii sale, Cartagina nu e întrecută decît de Roma, luptîndu-se pentru locul al doilea cu cetatea egipteană a Alexandriei. Gordian era însoțit de un alai împărătesc în toată legea : soldații pe care îi avea la îndemîină și tineretul de frunte din oraș îl escortau asemenea gărzilor pretoriene de la Roma. Avea fasciile împodobite cu lauri, semn osebitor între fasciile imperiale și cele cu care erau însoțiți magistrații de rînd ; focol era de asemenea purtat înaintea lui, și toate acestea făceau ca cetatea Cartaginei să se prefacă, pentru cîtăva vreme, în ce privește înfățișarea și însemnătatea ei, într-o adevărată icoană a Romei.

Gordian scrisse o mulțime de scrisori, trimițîndu-le tuturor cetățenilor de vază din Roma, fără a uita pe senatorii mai influenți, dintre care cei mai mulți îi erau prieteni și chiar rude. În același timp alcătui și un mesaj adresat poporului și senatului roman, în care făcea cunoscută alegerea lui de către locuitorii Libyei, acuzînd în termeni cît se poate de aspri pe Maximin pentru cruzimea lui — lucru care știa că îl făcuse urît de

¹⁸⁷ La 19 martie 238.

¹⁸⁸ Thystrum : mai exact Thystrus, localitate a Africii de Nord, astăzi El-Djem.

toată lumea — și făgăduind din partea lui o domnie cum nu se poate mai blîndă, izgonirea delatorilor, iar persoanelor care fuseseră osîndite pe nedrept, revizuirea tuturor proceselor. Exilaților le era de asemenea făgăduită întoarcerea în patrie; armatei, bani atît de mulți cît nu căpătaseră de la nici unul dintre împărații de mai înainte, iar plebei alte sume de bani.

Însă cea dintîi grijă a lui Gordian a fost aceea de a-l ucide pe comandantul gărzilor din Roma, pe numele lui Vitalianus. Vitalianus îi era cunoscut pentru asprimea și cruzimea lui, ca și pentru credința și devotamentul lui față de Maximin. Gordian se temea că acesta avea să i se împotrivescă cu îndârjire și că, de teama lui, nimeni nu va îndrăzni să-i ia partea. De aceea trimise la el pe quaestorul¹⁸⁹ provinciei, un tînăr înzestrat cu o fire îndrăzneată, destul de vînjos, care se afla în floarea vîrstei, și dornic în același timp să înfrunte orice primejdie pentru el; acestuia îi dădu cîteva centurioni și o mîină de soldați, și scrisori cu sigiliu scrise pe tăblițe pliate, de felul aceloră prin care primesc împărații rapoartele secrete, poruncindu-le să pătrundă în Roma înainte de mijirea zorilor și să se înfățișeze înaintea lui Vitalianus la o oră cînd acesta, ocupat cu vreun proces, se va afla în acea încăpere a tribunalului unde lua singur în cercetare rapoartele secrete și de mare însemnătate pentru viața împăratului. Acestuia aveau să-i spună că sînt aducătorii unor scrisori secrete adresate lui Maximin și că sînt trimiși de el pentru a-i scăpa împăratului viața¹⁹⁰; după aceea aveau să-și exprime dorința de a sta de vorbă cu el în particular, ca să-i poată aduce la cunoștință vestile ce le fuseseră încredințate; în sfîrșit cînd omul va părea absorbit de recunoașterea sigiliilor, prefăcîndu-se că vor să-i spună ceva, aveau să-l doboare cu niște pumnale ascunse în sîn.

Planul se desfășură, în toate amănuntele lui, după voia lui Gordian. Era încă noapte — știut fiind că Vitalianus obișnuia să iasă din casă înainte de a se lumina de ziuă — cînd trimișii se înfățișară înaintea lui, găsindu-l aproape singur, cu numai cîteva persoane de față: multă lume nu avusese încă vreme să se înfățișeze înaintea lui; doar unii veniseră să-l salute înainte de răsăritul soarelui, și aceștia plecaseră curînd. Domnea o mare liniște, și în fața încăperii nu se afla decît puțină lume; iar cînd trimișii lui Gordian îi anunțară cele arătate mai sus, îndată fură primiți înăuntru. O dată ajunși acolo, îi înmînară scrisorile, și în timp ce acela își plimba privirile de la pecete la pecete, scoaseră pumnalele și îl uciseră sub loviturile lor. Apoi, cu pumnalele în mîină, o rupseră la fugă. Martorii acestei scene plecară înspăimîntați, crezînd că totul fusese făcut din porunca lui Maximin, deoarece nu o dată se întîmplase ca împăratul să se poarte astfel chiar cu oamenii care părăuseră că se bucură de cea mai mare încredere din partea lui. Apoi complotiștii porniră pe Calea Sacră, făcînd cunoscut tuturor mesajul lui Gordian adresat populației din Roma și predînd consulilor și celorlalte persoane scrisorile destinate lor;

¹⁸⁹ Quaestori: magistrați care, în timpul imperiului, erau în majoritatea lor atașați guvernatorilor de provincii; lor le revenea supravegherea anumitor operații financiare, ca primirea și repartizarea fondurilor trimise din capitală etc.

¹⁹⁰ Text obscur.

în același timp tot de la ei începu a se întinde zvonul că Maximin ar fi fost ucis.

CAPITOLUL VII

La primirea acestor vești mulțimea începu să alerge pretutindeni [prin oraș], ca ieșită din minți. Norodul, ori de unde ar fi el, se înflăcărează la fiecare început nou de domnie; însă plebea romană, gloata aceasta fără număr, alcătuită din tot felul de oameni siliți să trăiască laolaltă, este de o deosebită nestatornicie a cugetului. Statuile, imaginile și toate monumentele ridicate în cinstea lui Maximin, fură smulse; ura, pe care frica o zăvorîse mai înainte înlăuntrul lor, o dată scăpată de amenințare și slobozită, se dezlănțui, nemaicunoscînd nici o opreliște; iar senatul, care se întruni înainte de a fi aflat cum stau într-adevăr lucrurile cu Maximin și căruia prezentul părea să-i garanteze viitorul, conferi lui Gordian și fiului lui titlul de Augustus, lipsindu-l pe Maximin de toate onorurile. Delatorii și toți cei ce se făcuseră vinovați de vreo învinuire strîmbă, fugiră sau fură uciși de mîna celor năpăstuiți, iar procuratorii și judecătorii care se făcuseră uneltele cruzimii aceluia fură tîrîți pe străzi și aruncați de mulțime în canalele de scurgere. Au pierit însă, cu acest prilej, destui oameni care nu se făcuseră vinovați de nici un rău: creditorii, împricinatii, oamenii care, dintr-o cauză mărunță, neînsemnată, putuseră stîrni ura cuiva, se trezeau pe neașteptate cu casa răvășită, acuzați ca delatori, jefuiți de toate și uciși. Sub pretextul libertății și al unei păci ferite de griji au fost făcute crime cum numai într-un război civil s-ar mai putea vedea; prefectul orașului, el însuși — un oarecare Sabinus, care fusese în mai multe rînduri consul — vrînd să pună capăt celor ce se petreceau prin oraș, a fost lovit cu o biță drept în țeastă și ucis pe loc.

Aceasta a fost reacțiunea mulțimii.

Senatul, o dată intrat în vîltoare, de groaza lui Maximin căută să facă tot ce-i sta în puteri pentru a scoate provinciile de sub autoritatea lui. În toate părțile, tuturor înalților funcționari imperiali le-au fost trimise solii, alcătuite chiar din senatori și reprezentanți de frunte al ordinului cavalerilor, și scrisori care făceau cunoscută tuturor hotărîrea poporului roman și a senatului, îndemnînd pe guvernatori să se alătore voii¹⁹¹ pe care patria lor, a tuturor, și senatul și-o exprimaseră, și omenirea din provincii să rămînă sub ascultarea romanilor, căroră de multă vreme le-a fost încredințată conducerea lor, fiind aliați și supuși lor din moși-strămoși.

Cei mai mulți primiră propunerile solilor, și nu le-a fost greu să stîrnească provinciile la răscoală, avînd în vedere ura pe care o sădise în ei domnia despotică a lui Maximin; toți magistrații din provincii care se arătau partizani ai lui Maximin fură omorîți; și îndată [răsculații] făcură cauză comună cu cei de la Roma. Numai oțtîva uciseră pe trimiși, sau îi trimiseră sub pază lui Maximin, care puse mîna pe ei și îi schingiui fără milă.

¹⁹¹ Text corupt.

CAPITOLUL VIII

Iată dar care era situația și ce gîndea lumea la Roma.

Cînd i se aduse vestea celor petrecute, Maximin se întunecă la față și se lăasă pradă unei mari îngrijorări, deși se prefăcea că nu-i pasă de nimic din toate acestea. Două zile, una după alta, rămase închis în reședința sa, sfătuiindu-se cu prietenii ce ar fi de făcut. Armata pe care o avea cu el și toată lumea din regiune află veștile; toate cugetele erau frămîntate de îndrăzneala și gravitatea revoltei; însă nimeni nu-și împărtășea gîndurile, nimeni nu da a înțelege că știe ceva; persoana lui Maximin le inspira atîta groază, că nimic nu scăpa privirilor lui; împăratul era atent nu numai la cuvinte sau la mișcările buzelor, ci chiar și la expresia feței. Maximin convocă toate trupele pe o cîmpie aflată în apropiere de cetate, a treia zi după primirea veștilor, apărî la tribună aducînd cu sine un discurs scris, de a cărui întocmire se îngrijiseră cîțiva prieteni de ai săi, și începu să citească următoarele:

„Știu că veștile pe care vi le voi da vi se vor părea de necrezut, ba chiar de neînțeles; eu însă nu le socotesc vrednice de mirare, ci numai de rîs și de batjocură. Nu germanii, pe care noi i-am învins în nenumărate rînduri, se dovedesc a fi ridicat armele împotriva voastră și a vitejiei voastre, nici sarmații¹⁹², care se roagă mereu de noi să-i lăsăm în pace. Perșii care, cîndva, au pustiit Mesopotamia șed liniștiți acum, bucuroși că au rămas stăpîni pe pămîntul lor; renumele priceperii voastre în mînuirea armelor și faptele noastre de arme, care i-au învățat minte în vremea cînd comandam trupele de pază ale granițelor, îi țin în loc. Cei care și-au pierdut mințile sînt — să nu-ți vină a rîde cînd le rostești numele? — sînt cartaginezii, care au izbutit, fie cu vorba bună, fie prin amenințări, să tragă de partea lor un bătrîn nenorocit (care, o dată cu bătrînețele, s-a și smintit), ca să se joace cu el de-a împăratul așa cum se obișnuiește în unele cortegii festive. Stau și mă întreb: pe ce armată se pot ei bizui, cînd la ei paza guvernatorului este asigurată de o mînă de lictori? De ce fel de arme pot ei dispune, cînd e știut că nu au la îndemînă decît sulitele acelea scurte cu care luptă împotriva sălbăticiunilor? Dansul, vorbele de duh și versurile — iată adevăratele lor pregătiri de război. Nici evenimentele petrecute la Roma nu trebuie să vă sperie: Vitalianus a căzut într-o cursă și a fost ucis prin viclesug. Firea ușuratică și nestatornicia plebei romane vă sînt cunoscute, și mai știți că vitejia lor se mărginește la a scoate strigăte; [ăstui fel de oameni îi] e de-ajuns să vadă doi sau trei soldați — nu mai mult — că îndată vor începe să se îmbulzească și să se calce în picioare, gîndindu-se, fiecare, cum să-și scape viața, fără a le mai păsa de primejdia care amenință cauza lor, a tuturor.

„Iar dacă cineva v-a dat de veste în ce fel s-a purtat senatul, să nu vă mire că firea mea severă li s-a părut a fi prea aspră, și că, din această cauză, ei se împacă mai bine cu apucăturile libertine ale lui Gordian, sau că dovezile de vitejie și faptele de mare răsunet sînt răstălmăcite ca niște lucruri îngrozitoare, și că, în schimb, o viață molatică și destrăbălată îi face fericiți, însemnînd în ochii lor tot ce poate fi mai plăcut. Iată dar

¹⁹² Sarmații: popor din răsăritul Europei, vecin cu germanii și cu dacii.

de ce s-au răzvrătit împotriva disciplinei și ordinei impuse de mine, bucurându-se, dimpotrivă, la auzul numelui de Gordian, a cărui viață, cu păcatele ei, vă este îndeajuns de bine cunoscută. Iată așadar împotriva cui — și a ce fel de oameni — trebuie să pornim la război (dacă se poate cu adevărat vorbi de război). Eu unul — asemenea celor mai mulți dintre voi, poate chiar tuturor — sînt încredințat că în clipa în care vom pași pe pămîntul Italiei, vom fi întîmpinați de ei cu mlădite de măsline în semn de căință, și că vor îngenunchea la picioarele noastre cu copiii în brațe; ceilalți, de frică și din lașitate, vor fugi, dîndu-mi, mie, puțința să vă împart toate averile lor, iar vouă să puneți stăpînire pe ele fără prea multă osteneală și să faceți cu ele ce veți crede de cuviință“.

După ce rosti aceste cuvinte, Maximin se porni să blesteme Roma și senatul, scoțînd tot felul de vorbe fără înțeles; apoi, cu pumnul ridicat în semn de amenințare și cu o expresie fioroasă în trăsături, expresie care te făcea să crezi că furia lui e îndreptată împotriva celor de față, dădu ordin de plecare spre Italia. În urmă împărți armatei o mare sumă de bani și, după o singură zi de zăbavă, porni la drum în fruntea unei oști numeroase, căreia i se adăugau trupele de ajutor de sub ascultarea romanilor. Maximin era urmat, printre alții, și de un mare număr de germani — pe care îi supusese cu armele sau pe care știuse să-i atragă de partea sa ca prieteni și aliați în război — de mașinile și dispozitivele lui de război și de tot ce adusese cu sine în clipa în care pornise împotriva barbarilor. Drumul a fost străbătut destul de încet, din pricina neîncetatei căutări de care și de provizii; într-adevăr, plecarea spre Italia se ivise pe neașteptate, încît armata nu putuse fi aprovizionată, după cum se obișnuiește, din vreme, ci grija aceasta se cerea împlinită acum pe loc și pe apucate. Maximin hotărî să așeze în frunte legiunile din Pannonia, în care avea cea mai mare încredere deoarece ele fuseseră cele dintii care îl aleseră împărat, și care acum îi făgăduiau, fără să fi fost constrînse, că își vor pune și viața în primejdie pentru el; lor le dădu poruncă să pornească înaintea restului armatei și să ocupe ele, cele dintii, teritoriul Italiei.

CAPITOLUL IX

În timpul marșului lui Maximin, la Cartagina situația luase o întorsătură nedorită. Maurii de sub ascultarea romanilor, deci numizii, aveau drept guvernator un senator cu numele de Capelianus. Din pricina populației extrem de numeroase de barbari mauri, provincia fusese împinzită de garnizoane care înconjurau [pe numizi] din toate părțile și care aveau drept scop să stăvilească atacurile lor de prădăciune. Asta înseamnă că efectivele din subordinea lui Capelianus nu erau tocmai de lepădat. Un proces care avusese loc cu multă vreme înainte făcuse din Gordian un dușman declarat al lui Capelianus. De aceea, îndată după numirea sa, Gordian îi trimise acestuia din urmă un succes, dîndu-i totodată poruncă să părăsească provincia. Capelianus se simți jignit de această purtare; și cum, din întîmplare, era un partizan devotat al lui Maximin care,

de altfel, îi și încredințase conducerea provinciei, își adună toată armata, îndemnînd-o să rămînă mai departe credincioasă jurămîntului depus în numele lui Maximin, și porni împotriva Cartaginei în fruntea unor trupe foarte numeroase, alcătuite din bărbați încercați în luptă și în toată puterea vîrstei, înzestrați cu o mare varietate de arme, și pe care experiența militară și neconținutele ciocniri cu barbarii îi învățaseră să fie oricînd gata de luptă.

Aflînd că armata se apropie de oraș, Gordian se lăsă cuprins de panică; iar cartaginezii, speriați, închipuindu-și totuși că soarta unei bătălii poate fi hotărîtă de număr și nu de disciplina unei armate, se repeziră cu toții, fără excepție, să dea piept cu Capelianus. Se spune că bătrînul Gordian, văzînd Cartagina atacată de Capelianus, pierdu orice nădejde; și cu gîndul la armata lui Maximin, își dădu seama că nu va putea găsi în Libya forțe îndeajuns de mari ca să-l poată înfrunta, așa că se spînzură.

Moartea lui Gordian rămase tînuită; în schimb, în fruntea puzderiei de cartaginezi a fost ales fiul lui. A avut loc și o luptă, și în această luptă cartaginezii se dovediră superiori ca număr, însă dezordonați și neînvățați cu războiul, mai ales că avuseseră parte de vremuri pașnice pe care nimic nu le tulburase pînă acum, bucurîndu-se în toată liniștea de sărbătorile lor și de plăcerile vieții; în sfîrșit, arme de luptă și mașini de război nu aveau de loc. Toți își aduseseră de acasă oîte o săbiuță ori cîte o secure, iar de nu, sulilele lor scurte de vînătoare; apoi din bucățile de piele tăbăcită găsite și tăiate în grabă, și din scîndurile pe care fiecare și le cioplise cum putuse mai bine, dîndu-le tot felul de forme, își făcuseră paveze pentru trup. Pe de altă parte numizii sînt sulițași foarte îndemînatîci și foarte buni călăreți, în stare să mîne un cal în galop fără frîu, ajutîndu-se numai cu un băț; așa că nu le-a fost greu să pună pe fugă mulțimea cartaginezilor care, fără să mai aștepte atacul [hotărîtor], ci aruncînd tot ce aveau la ei, o rupseră la fugă; și în învălmășeala iscată, în care oamenii ajunseră să se calce în picioare, mai numeroase au fost victimele înghesuiei decît cei uciși de dușman. Atît fiul lui Gordian cît și toți susținătorii lui avură aceeași soartă: muriră acolo; mulțimea morților a fost atît de mare, că [după luptă] nici cadavrele n-au mai putut fi ridicate pentru îngropare, nici leșul tînărului Gordian n-a mai putut fi aflat. Puținii fugari care putură pătrunde în Cartagina și izbutiră să se împrăstie pe ascuns prin cetatea aceea imensă, scăpară cu viață; însă ceilalți se îmbulziră cu toții la porțile cetății; fiecare se străduia să intre, și toți căzură sub loviturile sulițașilor ori sub cele ale pedestrașilor. Mare a fost jalea femeilor și a copiilor din cetate, care au putut vedea cu ochii lor moartea celor dragi! Zic unii că bătrînul Gordian ar fi rămas acasă, din pricina vîrstei, și că abia acum, aflînd toate acestea, la care se adăuga știrea pătrunderii lui Capelianus în Cartagina, nemaivăzînd nici o scăpare, s-a dus în odaia lui de culcare, ca și cum ar fi avut de gînd să doarmă; și că acolo și-a scos cîngătoarea, oțrecîndu-și-o pe după gît, curmîndu-și astfel viața prin spînzurare¹⁹³.

¹⁹³ În luna aprilie a anului 238.

Așa a fost sfârșitul lui Gordian, care a avut parte mai întâi de o viață fericită, ca apoi să moară la capătul unui simulacru de domnie.

O dată ajuns în Cartagina, Capelianus ucise toate persoanele de vază care putuseră scăpa din măcel. N-au fost cruțate nici templele, nici averile particularilor, nici tezaurul public, ci toate trecură prin jaf și pradă. De acolo se rezeși asupra celorlalți cetățeni care distruseseră statuile lui Maximin, omorînd pe cetățenii lor de frunte și exilînd pe cei de rînd. Soldaților săi li se îngădui să pună foc lanurilor și satelor și să le pustiască, sub pretextul pedepsei prin care [vinovații] trebuiau să-și ispășească necredința lor față de Maximin. Însă adevărul nemărturisit era că acest Capelianus căuta să-și cîștige bunăvoința armatei ca, în cazul cînd situația lui Maximin s-ar fi înrăutățit, el, în fruntea unor trupe credincioase, să poată lupta pentru a ajunge la domnie.

CAPITOLUL X

Iată dar care era starea de lucruri din Libya.

La Roma, vestea morții bătrînului îngrozi și tulbură populația, dar îndecosebi senatul: se isprăvise cu Gordian, omul în care își puseseră nădejdea; apoi știau că ¹⁹⁴... [și că Maximin] nu va cruța pe nimeni. Din nărav Maximin îi dușmănea de moarte, și era sigur că avea să-și reverse mînia asupra lor acum cînd senatorii se dovediseră fățiș a-i fi dușmani. De aceea [senatorii] hotărîră să se întrunească pentru a vedea ce le rămînea de făcut. O dată ce se aruncaseră în brațele primejdiei găsiră cu cale să ducă război mai departe, numind în fruntea lor doi împărați aleși de ei, care urmau să-și împartă imperiul, ca nu cumva puterea, rămînînd în mîna unuia singur, să degenereze din nou într-o tiranie. Adunarea n-a avut loc în obișnuita sală de ședințe, ci în templul lui Iupiter Capitolinul, pe care romanii îl cinstesc în cetățuie. Senatorii se închiseră în sanctuar singuri, vrînd parcă să și-l ia pe Iupiter drept martor, sfetnic și protector, și acolo aleseră — dintre cei care prin vîrsta și însușirile lor se bucurară de mai multă trecere — prin punere la vot, pe împărați. Au mai fost și alte voturi; însă luîndu-se în discuție majoritatea părerilor, au fost aleși și făcuți împărați Maximus și Balbinus.

Maximus primise în multe rînduri comanda unor unități militare; ca prefect al Romei dăduse dovadă de severitate; de aceea lumea îl socotea om priceput, ascuțit la minte și cu o viață cumpătată. Balbinus se trăgea dintr-o familie de patricieni, fusese [numit] consul în două rînduri și guvernator de provincie, mulțumind pe toată lumea, dar avea o fire mai puțin înzestrată decît a celuiilalt. În consecință amîndurora li se conferi titlul de Augustus, după care senatul îi investi printr-un decret cu toate onorurile imperiale.

Dar în timp ce în Capitoliu se petreceau cele arătate mai sus, populația, asmutită de cîțiva dintre prietenii și rudele lui Gordian, sau poate aflînd noutățile din auzite, se adună în fața porților; toate drumurile de pe colină erau înțesate de lume, toată înarmată cu pietre și cu bîte,

¹⁹⁴ Lacună.

pregătindu-se să se împotrivescă hotărârilor luate de senat, și mai ales lui Maximus, care pe vremea când fusese prefect al orașului se purtase cu mare severitate, arătându-se mult prea neînduplecat față de răufăcători și desfrânați. Frica [pe care o răspîdea numele lui] îl făcuse nepopular; de aceea strigau, amenințînd să-i omoare pe amîndoi, și cereau ca noul împărat să fie ales tot din familia lui Gordian iar, de aici înainte, titlul de împărat să rămînă legat de această familie și de acest nume. Balbinus și Maximus chemară în jurul lor tineretul făcînd parte din clasa cavalerilor și pe toți foștii soldați care fuseseră lăsați la vatră la Roma, încercînd să-și croiască drum, cu sabia în mînă, afară din Capitoliu; dar ploaia de pietre și de lovituri de bîtă îi ținu în loc, pînă cînd, prin mijlocirea unui viclesug pe care nu se știe cine li-l șoptise la ureche, izbutiră să scape din încurcătură.

La Roma trăia un copil, nepot de fiică al lui Gordian, care purta numele bunicului său. Balbinus și cu Maximus trimiseră cîteva persoane din suită, cu poruncă să-l aducă pe copil pînă la ei. Cei trimiși, care găsiră copilul jucîndu-se în casă, îl suiră pe umerii lor și trecură cu el prin mijlocul mulțimii, arătîndu-l tuturor, spunîndu-le că e nepotul lui Gordian și chemîndu-l pe nume. Și așa, în uralele mulțimii și sub o ploaie de flori și verdeață, îl purtară pînă în Capitoliu. Senatul îi conferi titlul de cezar, vîrsta atît de fragedă fiindu-i piedică pentru a putea lua cîrma statului în mînă. Poporul se liniști pe dată, și cei doi putură în sfîrșit porni spre palat.

CAPITOLUL XI

Cam la aceeași dată s-a întîmplat la Roma o mare nenorocire, iscată de îndrăzneala necugetată a doi dintre senatori.

Adunați cu toții în sala de ședințe, senatorii dezbăteau situația prezentă. Soldații pe care Maximin îi lăsase în oraș — este vorba de cei cărora li se împlineau anii [de slujbă în armată] și care, din pricina vîrstei, fuseseră lăsați la vatră — aflînd de dezbateri, se strînseseră înaintea intrării în clădire, amestecați în mulțime, îmbrăcați cît se poate de simplu, cu tunică, doritori să afle ce se mai întîmplă. Cu toate acestea, în vreme ce toți ceilalți se opriseră înaintea ușilor, doi sau trei dintre ei, nerăbdători să afle ce se discuta, pătrunseră înăuntru, trecînd și de altarul închinat zeiței Victoriei¹⁹⁵. Gallicanus, un senator de felul lui din Cartagina și care fusese consul pînă de curînd, și un al doilea, care avea funcția de praetor¹⁹⁶, pe nume Maecenas, scoaseră din sîn cîte un pumnal, vîrîndu-l drept în inima soldaților, care nu se așteptau la nimic rău și ședeau liniștiți, cu mîinile vîrite sub tunică. În acea vreme, din pricina neliniștii și a tulburărilor, tot omul purta un pumnal la el, fie la vedere, fie ascuns, ca să se poată apăra împotriva atacurilor neprevăzute ale dușmanilor. Soldații, care fuseseră loviți pe neașteptate, fără

¹⁹⁵ Vezi în cartea V, cap. 5.

¹⁹⁶ Praetor: magistrat roman în ale cărui atribuții intra, în mod esențial, jurisdicția civilă.

să mai aibă vreme să se ferească, zăceau înaintea altarului. Cei rămași afară, văzînd ce se întîmplă și înspăimîntați de soarta tovarășilor lor de arme, temîndu-se de numărul atît de mare al oamenilor din jur și știindu-se fără arme, o rupseră la fugă. Gallicanus ieși la rîndul lui din clădirea senatului, alergînd prin mulțime și arătînd tuturor pumnul și mîna plină de sînge, asmuțînd pe cei de față și chemîndu-i să urmărească și să omoare pe dușmanii senatului și ai Romei, pe oamenii de încredere și partizanii lui Maximin. Lumea nu mai ceru alte explicații ci, după ce îl salută pe Gallicanus, se strădui să ajungă din urmă pe soldați, aruncînd cu pietre după ei. Aceștia din urmă scăpară de urmăritori (numai cîțiva dintre ei se aleseră cu ceva răni), dădură buzna în tabără închizînd porțile în urma lor, apoi puseră mîna pe arme și așezară străji pe ziduri.

Gallicanus nu se mulțumi cu tot ce cutezase să facă, ci stîrni în cetate războiul civil, un război care avea să coste multe vieți omenești. Mai întîii îndemnă populația să ia cu asalt arsenalele publice — deși acestea erau înzestrate mai mult cu arme de paradă decît cu adevărate arme de luptă — și pe fiecare să ia pentru sine tot ce va putea, ca să-și apere trupul; apoi deschizînd porțile gimnaziilor¹⁹⁷ gladiatorilor, îi scoase și pe aceștia afară, încinși cu armele lor obișnuite. Toate sulițele, săbiile și securile găsite în case și în atelierile meșteșugarilor încăpură pe mîna lor. Toate uneltele întîlnite în case și care erau făcute dintr-o materie ce putea folosi la luptă, erau prefăcute de o mulțime ca scoasă din minți în arme de război. În sfîrșit se adunară și porniră să ia cu asalt tabăra, năpustindu-se asupra porților și a zidurilor de parcă ar fi vrut să o cucerească pe dată. Însă soldații, care erau încercați în lupte și înarmați¹⁹⁸..., [apărați de] crenelurile și de scuturile lor, trăgeau în ei cu arcul și cu lancia¹⁹⁹ și în cele din urmă izbutiră să-i dea jos de pe ziduri și să-i pună pe fugă.

Cu vremea mulțimea începu să oboască și, o dată cu înserarea, gladiatorii, luînd seama la rănilor, găsiră că e timpul să se retragă. Soldații, văzînd că ceilalți le întorc spatele și că pleacă fără să le mai pese de ei, la gîndul că o mîna de oameni nu va avea curajul să atace atîta popor, deschiseră pe neașteptate porțile, se repeziră în mulțime și omorîră pe gladiatori, cărora li se adăugă un mare număr de oameni ce și-au găsit sfîrșitul în învălmășeală. Soldații fugăriră mulțimea numai atît cît să nu se depărteze prea mult de tabără, după care se întoarseră din nou la adăpostul zidurilor.

CAPITOLUL XII

Furia mulțimii și a senatului crescuseră. Pe dată au fost făcute numiri de generali și în toată Italia au fost chemați sub arme toți ostașii de elită; în sfîrșit tineretul a fost și el adunat și înarmat cu ce s-a putut găsi în grabă. Dintre toți aceștia cea mai mare parte trecu sub comanda

¹⁹⁷ Vezi nota 62. Gladiatorii aveau școli (gimnazii) proprii, unde erau ținuți sub pază, mulți dintre ei fiind recrutați din rîndurile condamnaților de drept comun.

¹⁹⁸ Lacună.

¹⁹⁹ Textual: „... și cu sulițe lungi”.

îl Maximus, care îi luă cu sine pentru a lupta cu ei împotriva lui Maximin ; ceilalți rămaseră pe loc, ca trupe de pază și apărare a orașului. Ciocniri aveau loc în fiecare zi sub zidurile taberei, însă cei din afară nu ajungeau la nici un rezultat, căci asediații se apărau cu îndârjire din înălțimea meterezelor : așa că, străpunși de săgeți și plini de răni, asediații erau de fiecare dată siliți să se retragă în chip rușinos.

Balbinus, rămas la Roma, dădu un edict prin care populația era cu stăruință îndemnată la împăcare, iar soldaților le era făgăduită amnistia și iertarea tuturor greșelilor. Dar nici unii, nici ceilalți nu-l luară în seamă ; răul creștea pe zi ce trecea ; mulțimea era indignată că o mână de oameni poate sfida atîta popor, în timp ce soldații erau revoltați că au de pățimit din partea romanilor ca din partea unor barbari.

În cele din urmă, văzînd că atacurile îndreptate împotriva zidurilor rămîn fără nici un rezultat, căpeteniile [celor din afară] hotărîră să taie toate conductele care alimentau cu apă tabăra, cu gîndul de a-i sili pe soldați să se predea din cauza setei și a lipsei de apă. Și îndată se puseră pe treabă, schimbînd, prin întreruperea și astuparea tuturor conductelor, cursul apei care curgea spre tabără. Soldații, văzînd ce soartă îi așteaptă și nemaivînd altă scăpare, deschiseră porțile și se repeziră afară ; lupta s-a dat pe viață și pe moarte ; în sfîrșit civilii au fost puși pe fugă, iar soldații se puseră să-i urmărească pînă în inima orașului.

Învinși în luptă dreaptă, oamenii se suiră degrabă pe acoperișuri, aruncînd în soldați cu țigle, cu pietre și cu alte cioburi, și vătămîndu-i. Soldații, necunoscînd împărțirea fiecărei case, nu îndrăzneau să se suie după ei ; așa că în cele din urmă dădură foc ușilor încuiate ale caselor și ale magazinelor și tuturor ieșiturilor de lemn ale caselor (ieșituri din acestea se găsesc oricîte prin oraș). Focul s-a întins curînd peste cea mai mare parte a orașului, din pricina desimii locuințelor și a lucrăturilor în lemn ; mulți bogați au sărăcit pierzînd [în flăcări] proprietăți nespuse de frumoase și mari, și prețioase nu numai pentru veniturile lor însemnate, ci și prin mobilierul scump cu care erau înzestrate. Au pierit în flăcări mulți oameni care n-au mai putut ieși din casă, toate ușile fiind de mai înainte prada focului. Toate averile celor cu stare au fost jefuite din cauza răufăcătorilor și a oamenilor de jos care s-au amestecat cu soldații ca să poată prada. Atît de mare a fost suprafața mistuită de foc a orașului, că nici măcar cele mai mari cetăți n-ar putea-o acoperi pe de-a-ntregul.

Așa stăteau lucrurile la Roma.

Între timp Maximin își încheie marșul ajungînd la hotarele Italiei, jertfi pe altarele care se aflau în apropierea granițelor și pătrunse în Italia, dînd poruncă întregii sale oști să fie complet echipată și să înainteze în ordine.

Pînă acum am desoris trădarea libyenilor și războiul civil din Roma, măsurile luate de Maximin și sosirea lui în Italia ; ce a urmat după cele de mai sus voi arăta îndată.

C A R T E A A VIII-A

Maximin (235—238) ; *Maximus* și *Balbinus* (238)

CAPITOLUL I

În paginile de mai înainte a fost vorba despre măsurile luate de Maximin după moartea lui Gordian, despre sosirea lui în Italia, despre trădarea libyenilor și despre incidentele care au avut loc la Roma între armată și populația civilă.

Ajuns la granițele Italiei, Maximin trimise înaintea lui iscoade care trebuiau să vadă dacă trecătorile munților sau crîngurile nu ascund cumva vreo cursă. Apoi aduse armata în cîmpie, unde își dispuse legiunile de infanterie grea în dreptunghiuri a căror latură frontală era mai mare decît adîncimea, ca să poată ocupa cît mai mult teren. Toate bagajele, vitele și carele au fost așezate în mijloc ; ariergarda era alcătuită din trupele de gardă în fruntea cărora se afla însuși Maximin. De-a lungul flancurilor străjuiau escadroanele de cavalerie grea, lăncierii mauri și arcașii aduși din Orient. Maximin luase cu sine și un mare număr de călăreți germani, în calitate de aliați, pe care îi așeză, de preferință, în primele rînduri, lăsîndu-i să dea cei dintîi piept cu dușmanul din cauza vitejiei și a îndrăzelii pe care o dovedeau la oricare început de luptă — deși în fața primejdiei nu se poate pune mare preț pe ei, ca, de altfel, pe oricare alți barbari.

Armata străbătu întreaga regiune de cîmpie în ordine și bună rînduală, ajungînd înaintea celei dintîi cetăți a Italiei, cetatea pe care localnicii o numesc Hema²⁰⁰ și care se înalță la marginea regiunii de șes și la picioarele Alpilor. Aici avangarda și iscoadele armatei se înfățișară înaintea lui Maximin raportîndu-i că cetatea era pustie, că toată lumea fugise dînd foc, în urma lor, la ușile templelor și caselor și luînd cu ei sau pîrjolind ce aveau la ei acasă ori pe cîmp ; în sfîrșit, că nu mai rămăsese în urma lor nimic bun de astîmpărat foamea, nici pentru vite și nici pentru oameni.

²⁰⁰ Hema, Ema, Emona : cetate din Pannonia. Astăzi : Laubach.

La început fuga italoților îl înveseli pe Maximin, care își închipuia că pretutindeni populația avea să reacționeze în același fel, fără a mai încerca să i se împotrivească; în schimb vestea nemulțumea pe soldați, care se vedeau amenințați cu foamea chiar de la început. O parte dintre ei petrecu noaptea în locuințele fără uși și pustii, ale cetății; ceilalți dormiră pe cîmp; și îndată după răsăritul soarelui porniră spre Alpi, munții aceia neobișnuit de întinși pe care natura i-a înălțat ca un zid de apărare a Italiei, munții aceia înalți pînă dincolo de nori și care se întind pînă atît de departe, că despică întreaga Italie în lung, acoperind-o, spre dreapta, pînă la marea Tireniană, iar spre stînga pînă la golful Ionic [Marea Ionică]. Munții mai sînt și acoperiți de codri deși și neumblați și brăzdați cu trecători înguste, fie datorită prăpăstiilor care se cască la o mare adîncime, fie din cauza stîncilor care sînt foarte povîrnite. Cărări nu există decît croite de mîna omenească, rodul unei trude grele a italoților din vremurile de dîmurt. De aceea armața le străbătu cu mare teamă, așteptîndu-se de la o clipă la alta să vadă înălțimile ocupate [de dușmani] și defileurile blocate, pentru ca ei să nu poată trece mai departe: temeri și așteptări care erau îndreptățite, avînd în vedere natura locurilor.

CAPITOLUL II

În sfîrșit trecură neîmpiedicați, fără ca cineva să le fi aținut calea; și după ce coborîră la șes, începură a mai prinde inimă, chiuind de voieșie. Maximin, la rîndul lui, se aștepta acum ca toate să-i meargă ca pe roate, mai ales că italoții nu îndrăzniseră să-l atace nici măcar acolo unde dificultățile terenului le-ar fi fost de folos, dat fiind că în asemenea locuri ei s-ar fi putut ascunde sau ar fi putut scăpa [cu ușurință] și, în plus, le-ar fi putut pregăti o cursă, tot așa cum le-ar fi fost la îndemînă să lupte de sus, de pe înălțimi.

O dată ajunși în cîmpie, primiră din partea iscoadelor vestea că Aquileia²⁰¹, marea cetate a Italiei, și-a ferecat porțile, că legiunile din Pannonia, care fuseseră trimise înainte, s-au luptat cu îndîrjire sub ziduri, încercînd în mai multe rînduri să le ia cu asalt, dar că nu putuseră face nimic, trebuind, în cele din urmă, să cedeze și să se refragă sub o ploaie de pietre, de sulite și de săgeți. Maximin se minie pe comandantii legiunilor din Pannonia, acuzîndu-i că s-au luptat fără tragere de inimă și porni îndată, în fruntea armatei, gîndind că va pune ușor stăpînire pe cetate.

Marea cetate a Aquileii era foarte populată încă dinaintea acestor evenimente. Adevărat centru comercial al Italiei, cetatea este așezată pe malul mării, făcînd de strajă și înaintea tuturor popoarelor illyre. Ea furnizează comerțului maritim mărfuri aduse din interiorul continentului, fie pe uscat, fie de-a lungul fluviilor, aprovizionînd, în același timp, continentul cu mărfurile aduse de pe mare — care nu pot fi produse în acele locuri din pricina climei reci — și de care locuitorii de pe conti-

²⁰¹ Cel mai mare port al Italiei la marea Adriatică, așezat în apropierea Veneției de astăzi.

nent au neapărată nevoie. Băştinaşii îngrijesc de un pământ ce se dovedeşte foarte prielnic culturii viţei de vie²⁰² şi exportă mari cantităţi de vin acolo unde nu se cultivă viţa de vie. Toate cele de mai sus fac ca cetatea să fie populată nu numai de un mare număr de localnici, dar şi de nenumăraţi străini şi negustori. Iar în acea vreme cetatea gemea de lume, pentru că toată populaţia de la cîmpie se strinsese aici părăsindu-şi satele şi tirgurile de prin apropiere ca să se pună la adăpostul unui mare oraş şi al zidurilor lui de apărare, deşi acestea erau foarte vechi şi, pe cea mai mare parte a întinderii lor, se cam dărăpănasera de la o vreme; aceasta dată fiind situaţia din Italia, unde cetăţile, după instaurarea dominaţiei romane, nu mai avuseseră nevoie nici de ziduri, nici de arme, deoarece în locul războaielor avuseseră parte de o pace îndelungată şi de dreptul de cetăţenie romană. Numai că de această dată se cerea neapărat repararea zidurilor şi a ruinelor şi zidirea de turnuri şi metereze.

Cetatea a fost deci întărită în mare grabă cu zidurile ei de apărare: după aceea oamenii îi zăvorîră porţile; în cele din urmă, suiţi cu toţii pe metereze, respinseră, zi şi noapte, atacurile pe care le primeau din afară. Comanda apărării, cu toate grijile ei, fusese dată pe mîna a doi foşti consuli, aleşi de Senat, al căror nume era Crispinus şi Menifilus. Oraşul fusese aprovizionat din belşug şi cu mare grijă, ca să aibă cu ce rezista unui asediu de lungă durată. Nu duceau lipsă nici de apă de puţ: oraşul era, de altfel, împînzit şi cu rezervoare de apă; în sfîrşit, de-a lungul zidurilor, curgea un rîu care ţinea loc de şanţ de apărare şi aducea oraşului prisos de apă.

CAPITOLUL III

Iată dar care au fost pregătirile celor dinăuntru oraşului.

Aflînd cît de bine păzită şi cît de ferecată era cetatea, Maximin se gîndi să trimită acolo cîţiva oameni care trebuiau să se dea drept purtătorii unei solii din partea lui şi să înceapă tratative cu ei la picioarele zidurilor, încercînd să-i facă să deschidă porţile. Într-adevăr, în rîndurile armatei sale se afla un tribun de felul lui din Aquileia, ai cărui copii şi a cărui femeie se găseau în spatele zidurilor, laolaltă cu toţi cunoscuţii lui. Maximin îl trimise pe el, împreună cu alţi cîţiva centurioni, închipuindu-şi că, în calitate de concetăţean, tribunului îi va fi uşor să-i înduplece.

Solii se înfăţişară înaintea lor, spunîndu-le că Maximin, împăratul şi al onora şi al altora, le porunceşte să depună armele fără luptă şi să se pregătească a primi nu un duşman, ci dimpotrivă un prieten, să se pregătească mai bine de tratative şi de jertfe, decît de omoruri, adăugînd că nu se cădea din partea lor să lase ca cetatea lor de baştină să fie dărîmată din temelii, că salvarea lor şi a patriei se află în mîinile lor, mai cu seamă că bunul lor împărat era dispus să le acorde amnistia şi iertarea tuturor greşelilor din trecut, a căror vină nici nu cădea în seama lor, ci a altora.

²⁰² Textual: „prielnic vinului”.

Cam acesta a fost cuprinsul soliei pe care trimișii [lui Maximin] o strigară din josul zidurilor, ca să poată fi auzită de toată lumea. Cea mai mare parte a locuitorilor (nu lipseau dintre ei decât cei care păzeau celelalte latuni ale zidurilor), cățarați pe metereze și pe turnuri, primiră cuvintele în tăcere. În schimb Crispinus, temându-se ca mulțimea să nu se lase cumva înduplecată de făgăduieli la gândul că pacea e totuși preferabilă războiului, și să deschidă porțile, se puse a alerga în jurul zidurilor, rugându-se și stăruind pe lângă oameni să rămână pe poziții, să se lupte cu vitejie și să nu trădeze jurământul făcut senatului și poporului roman, ci dimpotrivă să facă așa fel încît să poată fi trecuți în istorie ca salvatorii și apărătorii întregii Italii, și să nu dea crezare făgăduielilor unui tiran sperjur și viclean, să nu se îmbie cu vorbele lui măcroase pentru a alerga în întîmpinarea unui sfîrșit, fără doar și poate, îngrozitor, cînd soarta războiului nu era încă pecetluită, ci mai lăsa loc speranțelor. „În nenumărate rînduri s-a întîmplat ca o mîna de oameni să învingă o armată numeroasă, și ca aceia care păreau mai slabi să înfrîngă pe alții care s-au crezut cu mult mai viteji“. Apoi îi îndemna să nu se sperie de mărimea armatei lui; „căci toți cei ce luptă pentru altul, pentru o mulțumire care nu va fi a lor, ci a altuia, nu luptă cu tragere de inimă, știind că dacă ei sînt într-adevăr cei ce își pun viața în primejdie, altul va culege laurii și laudele biruinței. În schimb celor care luptă pentru propria lor patrie, zeii le pregătesc un viitor mai bun, deoarece unii ca aceștia nu-și doresc să pună mîna pe bunul altuia, ci numai să salveze ce e al lor. Oameni ca aceștia nu-și iau de la altul îndemnul la luptă, ci din chiar starea de lucruri, mai ales că toate roadele biruinței le revin tot lor“. Iată cam în ce fel le vorbea Crispinus, mai luîndu-i de o parte, mai cu glas tare ca să poată fi auzit de toți. Crispinus era de altfel un personaj care impunea respect și un foarte bun vorbitor de limbă latină și arătase întotdeauna multă înțelegere față de oameni, așa că în cele din urmă îi înduplecă să rămînă credincioși hotărîrii luate, poruncind trimișilor [lui Maximin] să plece fără a fi făcut vre-o ispravă.

Se zicea că Crispinus ar fi stăruit atît pentru continuarea războiului numai datorită mulțimii ghicitorilor și haruspicilor²⁰³ ce se aflau în cetate, care îi dăduseră de veste că semnele sînt favorabile; adevărul este că italoții sînt foarte încrezători în acest fel de a cerceta viitorul. S-au zvonit și unele oracole prin care zeul acelor meleaguri le făgăduia biruința: zeul poartă numele de Belis²⁰⁴ și se bucură de o mare venerație din partea băștinașilor, care spun că Belis este unul și același cu Apollo. Unii soldați ai lui Maximin povesteau că ar fi văzut în multe rînduri imaginea zelului apărînd în văzduh și luptînd pentru cetate. S-ar putea ca unora să li se fi părut, într-adevăr, a vedea zeul, dar s-ar mai putea ca unii, ca să nu se facă de rîs pentru că o armată atît de mare nu s-a putut descurca în fața unei adunături de civili mult mai puțin numeroși de cît ei, au lăsat să se creadă că nu au fost înfrinți de niște oameni, ci de zei; eu unul nu știu ce să zic; pentru că, ce-i drept, întorsătura pe care au luat-o lucrurile face orice ipoteză vrednică de crezare.

²⁰³ Vezi nota 140.

²⁰⁴ Belis sau Belenus: zeitate de origine celtică, se bucura de o mare venerație la Aquileia.

CAPITOLUL IV

Trimișii lui Maximin se întoarseră la el fără nici un rezultat, iar împăratul, ieșindu-și din fire, accelerează marșul. Ajuns pe malul unui mare fluviu care se afla la o depărtare de șaisprezece mii²⁰⁵ de oraș, găsi apele crescute, foarte adânci și revărsate pînă departe. Căldura verii topea ghețurile ce se făcuseră în timpul iernii în munții din apropiere, umflînd neobișnuit de mult apele fluviului. Armata nu putea deci trece peste el, mai ales că podul (o construcție de mari proporții și foarte frumoasă, făcută — în timpul domniei unora dintre împărații din trecut — din pietre dreptunghiulare și susținută de picioare din ce în ce mai mari), fusese distrus și dărîmat de locuitorii Aquileii. Neavînd nici pod, nici vase, [Maximin] se găsea în mare încurcătură. Cîțiva soldați germani, necunoscînd cît de năvalnic, cît de dezlănțuit curg apele Italiei și închipuindu-și că acestea curg agale prin cîmpii, ca la ei acasă (curgerea domoală a rîurilor lămurește de altminteri cum de îngheață ele atît de lesne), se repeziră în vîltoare pe caii lor învățați să treacă apele înot și, luai de curent, își găsiră moartea.

Maximin se opri vreme de două sau trei zile pe malul fluviului, dînd dispoziții ca, pentru orice eventualitate, de jur împrejurul armatei să fie săpat un șanț, și gîndindu-se cum să construiască un pod peste fluviu. Lemn nu avea la îndemîină, și nici vase, cu care — lipindu-le una de alta — să poată întinde un pod pînă la celălalt mal; dar cîțiva meseriași îl făcură atent, spunîndu-i că există o mulțime de butoaie de vin goale prin cîmpurile pustii, butoaie de care localnicii se foloseau de obicei pentru treburile lor, punînd în ele vinul ce se cerea trimis în siguranță celor ce-i duc lipsa. Forma lor scobită, asemenea corăbiilor, făcu ca, o dată legate laolaltă, butoaiele să plutească deasupra apei ca niște luntri, fără a fi luate de curent, fiind legate unul de altul și presărate pe deasupra cu vreascuri și cu ceva praf de pămînt — treabă care a cerut multe brațe de muncă și multă osteneală.

Armata trecu peste pod sub supravegherea lui și se îndreptă spre oraș. În drumul ei găsi pustii locuințele din suburbii, în schimb distruse vile și livezile toate, punîndu-le foc și aducînd jalea peste frumusețea, înfloritoare mai înainte, a meleagurilor. Regiunea, cu pomii ei sădiți în șiruri de aceeași lungime, cu viile ei înșirate una după alta, fără întrerupere, ca [poporul] la o serbare, părea mai înainte împodobită cu o cunună de verdeață. Însă soldații le tăiară pe toate de la rădăcină, grăbindu-se apoi să ajungă sub zidurile orașului. Cum însă armata da semne de mare oboseală, Maximin nu îngădui soldaților să asalteze zidurile îndată ci, rămînînd cu ei în afara bătăii săgeților, înșirați pe cohorte și pe legiuni de jur împrejurul zidurilor, pe locul care le fusese indicat mai înainte, le dădu răgaz o zi de odihnă, după care începu asediul.

[Soldații lui Maximin] aduseseră cu ei tot felul de mașini de război și asaltau zidurile cu furie, făcînd uz de toate metodele de asediu al unei cetăți. Lupte au fost multe, aproape zi de zi; asediatorii încercuiseră orașul, prinzîndu-l ca într-o plasă, iar cei din Aquileia le țineau piept de pe ziduri, bătîndu-se cu toată forța și cu furie. Templele și locuințele erau încuiate;

²⁰⁵ Fluviul Sontius? Șaisprezece mii: aproape douăzeci și patru de kilometri.

toată lumea, chiar copiii și femeile, se străduiau să respingă atacurile din înaltul meterezelor și al turnurilor. Nici o vîrstă n-a părut îndeajuns de împovărată de ani ca să nu-și aducă partea ei în lupta care se dădea pentru apărarea patriei. Suburbiile, în schimb, și tot ce se afla în afara porților a fost distrus de armata lui Maximin, iar lemnăria construcțiilor a fost folosită la mașinile lor de război. Asediatorii se străduiau din răspuțeri să facă în zid măcar o singură spărtură, prin care soldații urmau să pătrundă înăuntru, să jefuiască și să dărîme cetatea din temelii, ca apoi să lase în urma lor locurile distruse și pustii; altfel — cu alte cuvinte, dacă nu izbuteau să cucerească cel dintîi dintre orașele care li se împotriveau în Italia — marșul împotriva Romei li s-ar fi părut lipsit de orice merit, ba chiar rușinos. De aceea Maximin, împreună cu fiul lui, pe care îl făcuse cezar, alergau călare de colo pînă colo, făcînd soldaților tot felul de promisiuni, rugîndu-se de ei și încercînd în tot chipul să le cîștige încrederea și să le stîrnească entuziasmul. Pe de altă parte cei din Aquileia aruncau de sus cu pietre ori amestecau pucioasă, catran, smoală și ulei în niște vase pîntecoase cu toarte lungi, puneau amestecul pe foc și, de îndată ce asediatorii se apropiau de ziduri, îl turnau peste ei din mai multe părți deodată, ca o ploaie [de foc]. Amestecul de smoală, despre care am vorbit, curgea în jos, se prelingea peste părțile trupului rămase descoperite, pătrunzînd peste tot; oamenii se grăbeau să azvîrle de pe ei platoșele lor încoarse și toate armele al căror fier se încoinsese la rîndul său: în sfîrșit, curelele și lemnul [mașinilor de război] luau și ele foc. Merita să fie văzut spectacolul pe care îl prilejuiau niște soldați ce se dezbrăcau singuri în pielea goală, și ale căror arme, aruncate pe jos, dădeau impresia unor capturi de război — deși dobîndite nu printr-o luptă adevărată, ci printr-un artificiu bine meșteșugit. Din aceeași cauză un foarte mare număr de oameni și-au pierdut vederea ori au fost desfigurați, alegîndu-se cu răni grele la mîini și în toate părțile descoperite ale trupului. La apropierea mașinilor de război, cei din Aquileia aruncau în ele cu torțe muiate la rîndu-le în smoală și rășină, avînd la un capăt vîrfuri de săgeată; torțele o dată aprinse, apoi azvîrlite, se înfîgeau în mașini în care rămîneau ca sădite, dîndu-le foc pe dată.

- CAPITOLUL V

În primele zile soarta ostilităților nu părea încă hotărîtă, sortii de izbîndă fiind încă împărțiți. Dar zilele treceau și soldații lui Maximin începură a pierde din interesul lor pentru luptă și din încredere, simțindu-se tot mai intimidați; adversarul, despre care își închipuiseră că nu va rezista nici măcar unui singur atac, se dovedea în stare nu numai să le țină piept, ci să-i și respingă. În schimb cei din cetate prindeau tot mai multă inimă, se simțeau tot mai în largul lor; lupta care se prelungea le sporea priceperea și îndrăzneala; cu vremea începură a rîde de soldați, bătîndu-și joc de ei și luîndu-l pe Maximin peste picior ori de cîte ori acesta se plimba în recunoaștere de jur împrejurul zidurilor, strigîndu-i atît lui cît și fiului lui cuvinte de grea ocară care îl scoteau din sînite

și îi sporeau furia. Însă neputînd să și-o reverse asupra dușmanilor, aceștia se apuca să certe pe propriii săi comandanți de armată, învinuindu-i că s-ar fi purtat ca niște fricoși și fără nici o tragere de inimă în fața zidurilor. Purtarea lui îl făcea tot mai urît oamenilor din jurul său, a căror mînie creștea pe zi ce trece, în timp ce disprețul adversarilor săi sporea cu atît mai mult.

Dar mai era ceva. Cei care își găsiseră adăpostul în Aquileia aveau totul din belșug și dispuneau de o mare cantitate de provizii ; hrana și băutura necesară atît oamenilor cît și vitelor fusese adusă cu cea mai mare grijă în oraș. În schimb armata [lui Maximin] ducea lipsă de toate, întrucît toți pomii fructiferi fuseseră tăiați, iar ogoarele pîrjolate chiar de ei. La adăpostul unor corturi improvizate (cei mai mulți dormeau chiar sub cerul liber), erau mereu în bătaia ploii și a soarelui și mureau de foame, fără a avea de unde să mai aștepte vreun transport cu provizii pentru oameni și pentru animalele lor. Într-adevăr, romanii închiseseră toate șoselele Italiei zidînd de-a curmezișul lor baricade și porți.

Senatul trimisese foști consuli însoțiți de oamenii cei mai de vază, cei mai prețuiți din toată Italia, să supravegheze întreg tărîmul și toate porturile, să împiedice orice ieșire în larg, așa fel încît Maximin să nu poată afla absolut nimic din cele ce se petreceau la Roma ; drumurile principale și potecile erau și ele toate păzite, ca nimeni să nu poată trece. Așa stînd lucrurile, iată că armata care părea că asediază era ea însăși blocată : pe de o parte Aquileia nu putea fi cucerită, iar pe de altă parte, a pleca de acolo spre Roma nu mai era cu putință din lipsă de corăbii și de căruțe. Toate căile erau deci supravegheate și închise. Curînd începură a circula zvonuri, pe care presupunerile le făceau să exagereze adevărul, cum că în Roma toată lumea ar fi sub arme, că Italia este în întregime de partea lor, că ilyrii și toate popoarele barbare din răsărit și de la miazăzi își adună armata și că Maximin își atrăsese ura înverșunată a tuturor. Toate aceste cauze îi făceau pe soldați să deznădăjduiască, văzîndu-se lipsiți de toate, chiar și de apă, pentru că singura apă de băut pe care o aveau la îndemîna. aceea a rîului care curgea în apropiere, era infectată de sînge și de cadavre ; într-adevăr, locuitorii Aquileii, neavînd unde-și îngropa morții, îi aruncau de sus în rîu, și chiar oamenii din armata [lui Maximin], care muriseră în lupte ori în urma vreunei boli, erau de asemenea azvîrliți în rîu, din lipsa uneltelor trebuitoare pentru îngropare.

Armata, care nu mai vedea nici o scăpare, era pradă celor mai cumplite lipsuri. Și așa stînd lucrurile, în timp ce Maximin dormea în cortul său — era o zi de întrerupere a ostilităților — și în timp ce aproape toată lumea se retrăsese în corturi ori se afla răspîndită în sectoarele care le fuseseră date spre supraveghere, soldații aduși din tabăra de lîngă Roma, de la poalele muntelui Albanus, unde își lăsasera copiii și femeile, se hotărîră pe neașteptate să-lucidă, ca să se isprăvească o dată cu un asediu ce părea că nu se mai sfîrșește și ca să nu mai pustiască Italia de dragul unui tiran condamnat și dușmănit de toată lumea. Luîndu-și, dar, inima în dinți pătrunseră în cortul lui pe la amiază, trăgînd după ei și pe soldații de gardă ; mai întîi smulseră chipul împăratului de pe insigne, iar cînd Maximin și fiul lui vrură să iasă din cort ca să le vorbească, îl omorîră

fără a-i mai da răgaz [să scoată o vorbă]²⁰⁶. De asemenea ucisereă și pe ajutorul de comandant al armatei și pe toți prietenii care știuseră să intre în grațiile lui Maximin ; apoi aruncară leșurile, lăsându-le la îndemâna celor ce voiau să-și bată joc de ele, iar în cele din urmă, să fie sfîșiate de cîini și de păsări ; în ce privește capetele, cel al lui Maximin și cel al fiului său, au fost trimise de ei la Roma.

Așa au murit Maximin și vlăstarul lui, drept plată a domniei lor nelegiuite.

CAPITOLUL VI

Cînd noutatea ajunse la urechile armatei, soldații rămaseră cu toții muți de uimire, și au fost destui aceia pentru care ea n-a însemnat nici o bucurie — mai ales legiunile din Pannonia și tracii barbari, care îl aduseră la domnie. Dar faptul se consumase, chiar fără voia lor, așa că nu le rămînea decît să se resemneze ; ba chiar mai mult decît atît, erau nevoiți să pară și ei bucuroși de cele întîmplate. Așa că lepădară armele și se îndreptară cu gînduri pașnice spre zidurile Aquileii, aducînd cu ei știrea uciderii lui Maximin ; apoi cerură să le fie deschise porțile și ca dușmanii de ieri să fie primiți înăuntru ca prieteni. Totuși comandanții militari din Aquileia nu îngăduiră deschiderea porților, ci aducînd mai întîi imaginile lui Maximus, Balbinus și ale cezarului Gordian încununate cu lauri, le aclamară, cerînd apoi soldaților să recunoască și să aclame la rîndul lor pe împărații numiți de poporul din Roma și de senat, și adăugînd că ceilalți doi Gordieni se aflau în cer, în rîndul zeilor. Pe ziduri a apărut apoi o adevărată piață unde se vindeau toate cele de trebuință, tot felul de lucruri de-ale mîncării și băutură din belșug, cărora li se adăugau veșminte, încălțăminte, în sfîrșit tot ce o cetate înfloritoare și în plin avînt putea pune la îndemîna omului. Armata fu cu atît mai uimită, dîndu-și seama că ceilalți aveau de toate și din belșug, putînd astfel face față unui asediu îndelungat, în timp ce ei însiși, lipsiți de tot ce aveau nevoie, trebuiau mai degrabă să se aștepte să piară decît să cucerească o cetate care nu ducea lipsă de nimic. De aceea, armata rămase mai departe în preajma zidurilor, de unde fiecare putea lua tot ce-i trebuia ; între unii și alții aveau loc schimburi vii de păreri. Erau cu adevărat zile de pace și de înțelegere, însă aparențele îți aduceau încă în minte imaginea unui asediu, pentru că zidurile rămăseseră mai departe închise, iar armata așezată în jurul lor.

Așa stăteau lucrurile în Aquileia.

Călăreții care plecaseră de la Aquileia, ducînd cu ei capul lui Maximin, străbăteau distanțele în cea mai mare grabă, și oriunde ajungeau în drumul lor, găseau porțile cetăților deschise și populația ieșită în întîmpinarea lor, cu cununi de laur. După aceea traversară pe corăbii lacurile și mlaștinile dintre Altinum și Ravenna²⁰⁷, și se întîlniră cu împăratul Maximus, care se afla în Ravenna unde aduna în jurul său oamenii de elită aduși de

²⁰⁶ La 10 mai 238.

²⁰⁷ Altinum : cetate din nordul Italiei (Venetia), așezată în apropierea mării Adriatice. — Ravenna : cetate a regiunii Aemilia, port la marea Adriatică.

la Roma, și recruții din Italia. Lui Maximus i se alăturase și un mare detașament de germani, trimis în semn de recunoștință pentru grija pe care el le-o arătase în anii când fusese guvernatorul provinciei lor. Așa dar, în timp ce Maximus își pregătea oastea pentru lupta pe care urma să o aibă cu armata lui Maximin, călăreții sosiră aducând cu ei capul lui Maximin și cel al fiului lui, ca și vestea victoriei și a fericitei întorsături pe care o luaseră lucrurile, adăugând că armata este de partea Romei și că se închină înaintea împăraților numiți de senat. La primirea acestor vești, care întreceau orice așteptări, au fost aduse jertfe pe altar și toți [cei de față], care învinseseră fără măcar să lupte, scoaseră strigăte de biruință ; în sfârșit Maximus, văzând că jertfele se arătau și ele favorabile, trimise pe călăreți la Roma ca să dea de veste populației cele întâmplate și să le ducă țeasta.

Trimisiții sosiră la Roma pe nepregătite și expuseră capul dușmanului înfipt în vârful unei țepi, ca să poată fi văzut de toată lumea ; ei bine, bucuria care a urmat în ziua aceea nu poate fi exprimată în cuvinte. Oameni de toate vârstele se îmbulzeau în jurul altarelor și în temple ; nimeni n-a mai rămas acasă, ci toată lumea dădea buzna, ca scoasă din minți, împărtășindu-și voioșia și îndreptându-se spre circ de parcă ar fi știut că trebuie să se întrunească cu toții în acel loc. Balbinus jertfi la rîndul lui hecatombe²⁰⁸, și, o dată cu el, magistrații toți laolaltă cu senatul, de pe grumazul cărora părea că a fost luată o secure, nu-și mai putură stăpîni bucuria ; soli și mesageri purtînd cununi de laur au fost de asemenea trimiși în provincii.

CAPITOLUL VII

Așa serba populația din Roma evenimentul.

Maximus, în schimb, plecă din Ravenna și ajunse la Aquileia, străbătînd mai întii mlaștinile care, crescute prin revărsarea fluviului Eridanus²⁰⁹ și din apele bălților vecine, ajung în mare prin șapte guri ; așa se face că²¹⁰... localnicii numesc, pe limba lor, aceste ape „Șapte Mări“. Aquileia își deschise porțile fără întârziere și îl primi înăuntru, iar celelalte cetăți ale Italiei trimiseră, la rîndul lor, delegații alcătuite din cetățenii lor de frunte, înveșmîntați în alb, încununați cu lauri și purtînd statuile zeilor de pe meleașurile lor ; unii dintre ei aduceau cu ei cununi votive din aur ; în sfârșit toți îl aclamară pe Maximus, acoperindu-l cu o ploaie de flori. Soldații care asediaseră Aquileia erau și ei de față în ținută de pace și încununați cu lauri, deși nu toți erau pătrunși de o bucurie sinceră, ci simulau, mai degrabă, simpatia și respectul [pentru noul împărat], avînd în vedere situația prezentă impusă de acesta din urmă. Pentru că cea mai mare parte dintre ei erau nemulțumiți și sufereau în tăcere, văzîndu-l răsturnat de la putere tocmai pe împăratul ales de ei, și acum, înscăunați, pe cei ce fuseseră numiți de senat.

²⁰⁸ Vezi nota 134.

²⁰⁹ Eridanus : astăzi Padul.

²¹⁰ Lacună.

Maximus, o dată ajuns în Aquileia, îndeplini în prima și a doua zi felurite sarcini de ordin religios, însă a treia zi convocă armata într-un loc șes unde îi fusese pregătită o tribună, și îi ținu următoarea cuvântare :

„Ați putut vedea, din proprie experiență, ce foloase aveți căindu-vă și trecînd de partea Romei : în loc de război, iată aveți pacea ; ați jurat pe numele zeilor, și iată că vă puteți ține jurămîntul de ostași, care este una dintre cele mai mari taine ale puterii romane. Trebuie însă să întrețineți și pe viitor această fericită stare de lucruri, rămînînd credincioși Romei, senatului și nouă, [celor doi] împărați, pe care poporul și senatul ne-au ales, punînd în cumpănă neamul nostru ales și nenumăratele însărcinări de mare răspundere care ne-au suit, treaptă cu treaptă, pînă aici. Statul nu este bunul unui singur om, ci, din cele mai îndepărtate timpuri, el aparține întregului popor roman, și viitorul unui împărat este hotărît de cetatea Romei. Nouă ne-a fost încredințată cîrmuirea și administrarea statului laolaltă cu voi. Dacă veți păstra disciplina și ordinea cerută și, pe de altă parte, ascultarea și respectul ce se cuvin conducătorilor voștri, vă veți face viața ușoară și ferită de orice lipsuri, iar omenirii din provincii și de prin orașe îi veți dărui pacea și ascultarea de conducătorii lor. Atunci viața²¹¹... va fi așa cum ne-o dorim fiecare în căminele noastre, și nu va mai fi nevoie să pătimiți pe pămînt străin.

„Toate gîndurile noastre se vor concentra asupra popoarelor barbare, care trebuie ținute în frîu. Acum că sîntem doi împărați va fi mai ușor nu numai să hotărîm destinele Romei, dar să și facem față problemelor externe care impun urgență, pentru că unul dintre noi va fi întotdeauna pregătit pentru orice eventualitate. Nimeni să nu se teamă că vom face caz de trecut, atît noi (știm doar că trebuia să dați ascultare poruncilor) cît și cei din Roma sau din provincii, care s-au răzvrătit nemaiputînd îndura atîta nedreptate ; fie amnistie pentru toate ; să întemeiem o pace trăinică, în nădejdea de nezdruccinat a înțelegerii dintre noi și a ordinei“.

După ce rosti cele de mai sus, Maximus le făgădui mari sume de bani, mai zăbovi cîteva zile în Aquileia, apoi dădu ordin de întoarcere la Roma. Cea mai mare parte a armatei a fost trimisă înapoi în provincii și în taberele din care fusese scoasă, iar el se întoarse la Roma însoțit de gărzile [pretoriene], care au în grija lor paza palatului imperial, și de trupele de sub comanda lui Balbinus. Cu el mai plecară și trupele de ajutor sosite din Germania, în care avea mare încredere deoarece, înainte de a fi fost numit împărat, în calitate de guvernator, se purtase cît se poate de frumos cu populația acelei provincii. La Roma a fost primit de Balbinus — care adusese cu el și pe cezarul Gordian — de senat și de lume, care îl aclamau ca la un adevărat triumf.

CAPITOLUL VIII

Domnia celor doi împărați a fost, în continuare, o domnie liniștită și lipsită de abuzuri, ceea ce făcea ca atît în particular, cît și în public,

²¹¹ Lacună.

să nu se audă decît laude. Poporul se bucura, lăudîndu-se cu împărații săi care se trăgeau din familii de patricieni și care se dovedeau vrednici de tronul încredințat. În schimb militarii erau foarte necăjiți, și nici laudele celor din jur nu le erau pe plac; ceea ce îi supăra era tocmai neamul ales al cezarilor; fapt este că gîndul de a fi sub ascultarea unor împărați foști senatori îi chinuia. O altă pricină de supărare erau germanii aceia care nu se dezlipeau de lîngă Maximus și care nu mai plecau din Roma; aceștia aveau să li se împotrivescă, după toate probabilitățile, în cazul că armata s-ar fi hotărît să treacă la acțiune; de altfel ei își închipuiau că germanii nu fac decît să pîndească prilejul de a-i dezarma cu ajutorul vreunui viclesug, și de a le lua locul — lucru cît se poate de ușor datorită prezenței lor în oraș. Exemplul lui Severus, care dezarmase²¹² pe ucigașii lui Pertinax, le era mereu prezent în minte.

Iar cînd avură loc serbările capitoline, în timp ce toată lumea nu se îngrijea decît de sărbătoare și de spectacole, frămîntarea lor izbucni pe neașteptate; și nemaiputîndu-se stăpîni, dezlătuiți, soldații se repeziră cu toții, ca soși din minți, spre palat, dînd năvală peste bătrînii lor împărați. Din nenorocire, nici aceștia doi nu se prea înțelegeau între ei, ci pofta de a domni de unul singur, fără amestecul celuilalt, făcea pe fiecare să încerce [tot posibilul] pentru a rămîne singur stăpîn pe situație. Balbinus credea că are dreptul la întietate, datorită originii sale nobile și numirii lui, în două rînduri, în funcția de consul; iar Maximus, la gîndul că fusese în trecut prefect al orașului și, pe de altă parte, datorită experienței lui ca om de stat, recunoscută de toată lumea. Însă adevărul este că amîndoi se trăgeau din familii nobile de patricieni și că o ascendență îndelungată le dădea dreptul să rîvnească la domnia de unul singur. Lucru care avea să-i și piardă.

Maximus, aflînd că așa-numiții pretorienii au intrat în palat cu gîndul să-i omoare, vru să cheme în ajutor trupele germane aliate care se aflau la Roma și care ar fi putut ține piept conspiratorilor fără multă greutate. Numai că Balbinus, care știa cît de mult țineau germanii la Maximus și care își închipuia că la mijloc nu e decît un viclesug, o cursă ce i se întindea, se împotrivi, spunînd mereu că Maximus are de gînd să-i cheme nu ca să se împotrivescă pretorienilor, nici ca să-i țină în loc, ci ca să-i înlesnească lui Maximus să rămîna singur stăpîn pe putere. În timp ce se certau, soldații se năpustiră în încăpere mînați, cu toții, de un singur gînd (soldații de gardă la porțile de intrare ale palatului îi lăsară să treacă), puseră mîna pe cei doi bătrîni, îi despuiară de veșmintele lor simple, de casă, și îi scoaseră goi afară din palat, bătîndu-și joc de ei cu nerușinare; apoi se puseră să lovească și să ia în rîs pe împărații aceia aleși de senat, le zmulseră barba și sprîncelele și nu-i iertară de nici o grosolanie; apoi îi purtară prin tot orașul pînă în tabără, nevrînd să-i omoare chiar în palat, ci rîvnind întîi să-i batjocorească de vii, ca victimele să pătimească vreme cît mai îndelungată. Germanii, auzind ce se petrece, puseră mîna pe arme și se grăbiră să le vină în ajutor; însă pretorienii, primzînd de veste sosirea lor, își uciseră împărații, ale căror trupuri erau și așa pe de-a întregul mutilate. Apoi lăsară cadavrele în

²¹² Vezi cartea a II-a, capitolul 13.

plină stradă și, luându-l cu ei pe cezarul Gordian, îl aclamă ră împărat, neavînd în acel moment pe altul la îndemină. Mulțimii îi strigară că n-au făcut decît să omoare niște oameni pe care poporul, de la bun început, nu și-i dorise la domnie, și că l-au ales pe Gordian, descendentul celuilalt [Gordian], pe care chiar Romanii îl impuseseră [senatului] ; apoi îl luă ră cu ei pînă în tabără, zăvorî ră porțile, și rămăseră în așteptare. La rîndul lor, germanii, aflînd că cei căroră voiau să le vină în ajutor au fost uciși și lepădați în plină stradă, găsiră că n-are rost să se bată pentru niște morți, așa că se întoarseră în cazarma lor.

Iată de ce îngrozitoare și nemeritată moarte au avut parte doi bătrîni vrednici de stimă și de toată lauda, doi bătrîni de neam ales și care ajunseseră la domnie pe merit. În ceea ce-l privește pe Gordian, acesta era în vîrstă de vreo treisprezece ani cînd a fost numit împărat, primind în mîini destinele Romei.

CUPRINSUL

	<u>Pag.</u>
Introducere	5
CARTEA I : Marcu Aureliu, Comnodus	29
CARTEA a II-a : Pertinax, Iulian, Niger, Severus	53
CARTEA a III-a : Niger, Severus, Geta, Antonin Caracalla	75
CARTEA a IV-a : Geta, Antonin Caracalla, Macrinus	97
CARTEA a V-a : Macrinus, Antoninus Eleagabalus	115
CARTEA a VI-a : Severus Alexander, Maximin	127
CARTEA a VII-a : Maximin, Gordian I, Maximus și Balbinus	141
CARTEA a VIII-a : Maximin, Maximus și Balbinus	159

Redactor : Stella Cismaș
Tehnoredactor : Elena Negru

*Da! la cușes 13.11.1959 Bun de tipar 16.01.1960. Tiraj 6300 ex.
Hârtie seminelind 65 g/m². Format 16/70 x 100. Coli editoriale 13,4.
Coli de tipar 10³/₄ A. 01856/1959. Indicii de clasificare pentru
biblioteci mari și mici 9 (37) 0180/0238»*

Tiparul executat sub com. ur. 1296 la Întreprinderea poligrafică nr. 2,
Str. Brezolanu nr. 23 - 25, București, R. P. R.

Lei 6,90